

İKİ AYLIK SOSYALİST SİYASİ KÜLTÜR DERGİSİ. FİYATI 5 YTL

KIZILCIK

2006 MAYIS
HAZİRAN 27

Edgar Degas

Ayfer Coşkun

70. Yılında İspanya Savaşı

Yalçın Yusufoğlu

Anarşizm.

Yavuz Alogan

İnsansız roman:

“Der Kapitalismus”

Orhan H. Aydın

Kimlikler, roller, tercihler

I. Barut

Solda birleşme masalı

Tevfik Çavdar

GDO: Yanıtlanmayan sorular

Neşe Yılmaz

Enerji kaynaklarının geleceği

Tanay Sıdkı Uyar

Yüz günün ardından

sol parti

Engin Erkiner

Leyla Erbil’de deneyim

Orhan Koçak

Siyasetsiz yönetim

Sema Erder

Su kenti İstanbul’u

yeniden yaşamak

Ersen Gürsel

Doksanında devrimci

delikanlı

Mehmet Özgen

Bir Mc Charty filmi

Refik Zerengil

Venezüela Kitabı

Hüseyin Hasançebi

Tan Oral

HERŞEYE KARŞIYIM
TEPKİLİYİM
KINIYORUM
PROTESTO EDİYORUM
LANETLİYORUM
KAHRETSİN
BATSIN BU DÜNYA

Çağdaş İnsan !..

Cumhuriyet'ten

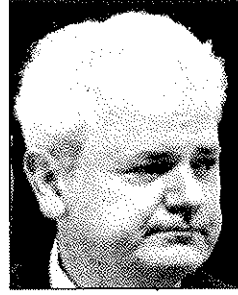
Bu sayıda

Kapak ve iç sayfalarda:
Edgar Degas'ın heykel işleri

- 6** Hayat Ağacı
10 Anarşizm. İmkânsız istemek
Yavuz Alogan
16 İnsansız roman: "Der Kapitalismus"
Orhan H. Aydın
22 Kimlikler, roller, tercihler
İ. Barut
Bireyin kişilik belirlenmesi ve siyasette tercihler üzerine
29 Solda birleşme masalı
Tevfik Çavdar
32 Siyaset ve cami-kışla ilişkisi
41 GDO: Henüz yanıtlanamamış sorular
Neşe Yılmaz
Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar... Yoksul kitlelerin
hal ve geleceğinin uluslararası tekellerce dünya çapında
teslim alınmasının yeni bir yöntemi
46 Enerji-Ekonomi-Çevre
Entegre Karar Destek Sistemleri
Tanay Sıdkı Uyar
Enerji kaynaklarının geleceği ve alternatif
ekonomik gelişme senaryoları
48 100 günün ardından Sol Parti
Engin Erkiner
51 O kafa
52 70. yılında İspanya Savaşı
Yalçın Yusufoglu
70 Elleriyle gören heykeltıraş: Degas
Ayfer Coşkun
73 Leyla Erbil'de deneyim ve imkânsızlıkları
Orhan Koçak
78 Siyasetsiz yönetim
Sema Erder
İstanbul'un ve İstanbul insanının geleceği
hangi süreçlere (ve kimlere) teslim?
82 Su kenti İstanbul'u yeniden yaşamak
Ersen Gürsel
88 Doksanında devrimci delikanlı
Mehmet Özgen
90 Bir Mc Charty filmi
Refik Zerengil
95 Venezüela kitabı
Düşüncelerin karmakarışık olduğu bir yerde,
birleşmiş fiiliyata dair
96 BELGE: Kadın örgütleri
ortak basın açıklaması

YAYIN KURULU: Ali Rıza Tura, Cahit Mete, Can Kayabal,
Hüseyin Hasançebi, Kaan Toker, Mehmet Özgen, Tektaş Ağaoğlu, Zekiye Arıkel

Sahibi ve Sorumlu Yazılışleri Müdürü: Can Kayabal. **İrtibat Adresi:**
Moda Cad. No: 6/57 Kadıköy-İST. Tel: (0216) 338 23 04, Fax: 0212
245 48 13 **Posta Çeki Hesap No:** 1052647-Züleyha Yıldız. **Grafik:**
Kızılçık. e-posta: kizilcik2004@yahoo.com **Basım:** Günaydın Ofset

Miloseviç öldü. Tüm AB haber merkezleri ve medya organları — o arada Lahey'deki Düveli Muazzama mahkemesinin nemrut suratlı savcısı — ölüsüne kurşun sıktılar: "Niye öldü!" diye...

Önce mahkûm olup ceza yemeli, ondan sonra ölmeliymiş!

Hani, "yargılanıyor"du..?

Latin Amerika'da sol aşı tutacak gibi. Dananın kuyruğu önümüzdeki altı ay içinde Bolivya'da kopacak. ABD'nin en güçsüz olduğu zaman en azgın hallere gireceğini göz ardı etmemek gerekiyor ama, evet, aş tutacağı benziyor.

Bu iyi haber...

Avrupa'nın istikrar maskarası

1945-2000 arası elli beş yılda en az elli hükümet: Avrupa'nın dillere destan "istikrarsızlık" örneği!

O İtalya — ekonomide onca devlet, komünist belediyeler, ikinin biri grev yapan işçi/memur çalışanlar, sivil itaat-sizlik kampanyalarıyla — dünyanın en gelişkin sekiz ülkesinden biri oldu mu, olmadı mı?

İstikrar maskarası — ya da maskaranın istikrarı — son beş yılda İtalya'ya ne kazandırdı?

Yaşa, Dağlarca!

“İnsan şiir yazarken sanki çıplak oluyor. Sanki annesiyle konuşuyor. Düzyazı yazarken insan giyiniyor, çamaşırlarını değiştiriyor.”

Analar babalar sonra ağlamayın

Başbakan: “Çocuğunu sokaka dökerler, terörün mağası haline gelirler, yarın ağlamanız boş yere olacaktır. Güvenlik güçlerimiz, gerekli müdahaleyi yapacaktır.”

Medyada geçen ay üfürülen “Gizli Anayasa” ifşaatının zamanlaması dikkatinizi çekmiş miydi?

Gizli Anayasa dediklerinin gizlisi/saklısı mı var? Durup dururken — bayram değil, seyran değil — niçin “ifşaa” edildi?

Tam zamanında hatırlansın diyeydi, herhalde... MGK üyesi Başbakan’ın sonraki deyişiyle, “Analar, babalar ağlamasınlar” diye!

Yani...?

KIZILCIK

Egemenlik Sorunu

Bu memlekette TBMM çoğunluğuna dayalı “hükümet” olarak aklını “egemenlik” denilen olguya takarsan başına belayı alırsın! Egemenliğin ne olduğuna, ne olmadığına — “millet”e mi, yoksa başka bir cânibe mi ait olduğuna — boş verip işi-ne/küpüne bakacaksın. Küpün öyle kolay dolmadığını, daha vakte ihtiyaç olduğunu, bunu sağlamanın da önünde sonunda bir “egemenlik” sorunu olduğunu düşünüyorsan... eee, haklısın, tabii, ama her istediğini, istediğin kadar elde edemeyeceğini pekâlâ bildiğine göre, ne o öyle egemenlik üzerine bunca afra tavra!

Süleyman Bey’in yaptığı, ne olduğunu bugüne kadar anlamayan ve görüldüğü kadarıyla anlamadığından bihaber olanlara (Cumhuriyet’i herdaim tehlikede görenlere) anlatmaktı. Elli yıl bu Cumhuriyet’in has kurucuları İnönülerin, Bayarların filan muhitinde başından geçenlerden çıkardığı onca dersin muhassalasını sundu anlamak isteyenlere: “Üç buçuk senedir hükümetler, hadi yapsınlar dediklerini de görelim!”

Aklı olan anlar ki Süleyman Bey kendisi için bir şey istiyorsa namerttir!

Vaktiyle, bundan nerdiyse üç çeyrek yüzyıl önce, TC’nin ekonomik/toplumsal yapısı boşuna “tekelci” diye vasıflandırılmamıştı. 21. Yüzyıl’ın hemen başında bir kaç ayda gömlek değiştirip, “gaipten gelircesine” 2002 yılı Kasımında tek başına hükümet olup başımıza konanlar kendilerini hem memleketin, hem ekonominin, hem de *kendi çıkarlarının* gerçek sahibi olduklarını zannedecek kadar siyasetten de, ticaretten de nasiplerini almamış değillerdi. İktidarın kendilerine yazılı/yazısız bir dolu koşula bağlı olarak “emanet” verilmiş olduğunu bugün de çok iyi biliyorlar. Ellerin altındaki, faşist cunta mirası %10 baraj sayesinde “kazanılmış” çoğunlukla işçinin, köylünün emeklinin canına okuyan her kanunu, kararı çıkarabilir, kamu malını sağa sola satabilirler (zaten bunun için onlara iktidar emanet edilmiştir); iş kendi kızlarını üniversitede başı bağlı okutmaya gelince ellerini bağlayan yine o emanettir ama, emanete ihanet akılların ucundan bile geçmez. GeçiyorMUŞ gibi yapmak yeter.

Süleyman Bey’in Cumhuriyet’ine kastettiklerini düşünenler fena halde yanıılıyorlar. Elleri bağlayan emanet, işin/küpün de teminatıdır. AKP ricali de, nasiplerini onlara bağlayanlar da emanetten yüz çeviremezler. İşleri hiç bu kadar tıkrında olmamıştı. Ellerin altındaki maddiyatı tepip “maneviyat” macerasına yelken açmayacaklardır.

Onlardan böyle bir şeyi bekleme üzerine kurulu muhalefet hattı, aynı sınıf çıkarı üzerinde uzlaşma refleksinin ürünüdür. Bunun içindir ki, kendilerini yurtdaşılar (seçmenlerine de) değil, ekonominin ve memleketin aslı sahiplerine karşı sorumlu gören AKP ricali ikide birde lâf olsun diye “egemenliğe dair” nutuk atıp, orda burda yurtdaş azarlamayı siyasetin vazgeçilmez gereği sayıyorlar.

İslam Peygamberine Saldırı!

İslam dünyası ayağa kalktı. Peygamberine "terörist" denmişti.

Karikatürler ilk yayınlandığında bir maraza çıkmamıştı. Neden altı ay sonra konu alevlen(diril)mişti? Belki de unutulmuş olayı belli bir amaç için kaşımışlardı.

Nasıl algılandı?

Danimarkalı bir zıpır karikatürcü "ifade özgürlüğü"nün sınırını aşmıştı. Batı dünyası adına özür dilenir, iş kapanırdı.

Niçin kapanmadı?

Bir kere, özür dilenmedi. Sonrası, malûm.

Aptal olmayalım. Dinler, bayraklar, peygamberler savaşıyor. Dünyayı içine almakta olan çatışma aş ve özgürlük üzerine çatışmadır. Havada peygamber figürlerinin geziniyor olması kimseyi şaşırtmamalıdır. Çatışmanın medeniyetler, kültürler vesaire çatışması denilerek simgeler, soyutlamalar alanına sıkıştırılması bir plan dahilindedir. Tartışmanın gerçek temeline inmesinden korkulmaktadır. Bu tuzağa düşülmemelidir. Ama düşülmektedir. Yalnız kimi işten, aştan yoksun, kimi aşırı çalışmaktan yorgun bilinçsiz yığınlar değil, işi fikir alıp satmak olan tuzu kuru entelektüel takımını da içine çeken bir tuzaktır bu.

Emperyalizm ekonomidir, siyasettir, ideolojidir. İşine geldikçe halkların kutsallarıyla da oynar. İşine gelir, göğe çıkarır; gelmez, yerlerde sürükler. "Medeniyetler savaşı" boşuna denmemiş. Amaç emperyalizm mağdurlarını en zayıf oldukları yerde, "ideoloji" alanında yıkmaktır.

İdeoloji yanlıdır. Aptallaştırdığı da olur. Yanılma-mak için ideolojik olanı oluşturduğu yolda tersinden yolculuğa çıkarmak gerekir. Önce siyasete, sonra ekonomiye, sonra somut tarih bilgisine doğru...

Örneklersek: bizdeki AKP meselesi. Dinciymiş, şeriatçıymış, laiklik düşmanıymış, falan filan... Hükümete karşı muhalefet, hayattan aldığı argüman-larla değil, ideolojiden aldığı argümanlarla verilen bir mücadele çizgisi üzerinde toplanıyor. Din nerde ve kimde kalmış ki Tayyip'te olsun? Bu kavga bu şekilde sürerken, Hz. Muhammed'e dil uzatıldı diye ümmet bilinçli yığınlar küplere binerken dünya işleri yoluna giriyor; zihin bununla uğraşırken de, servetler! Birinin eli birinin cebinde iken hep böyle olur. Kutsallıklar yükseltilir, yüceltilir, bazen saldırıya uğrar, kıyametlere konu olur.

Dinler ve ideolojiler savaşı diye bir şey yok, sınıf savaşları var. Batılılar Hz. Muhammed'i "terörist" olarak mı göstermişler? Emperyalizme karşı savaşılan herkes bugün zaten "terörist" değil mi? Bütün özgürlük savaşçılarına terörist denmiyor mu? İslamı Buş'a, Bleyir'e, Şirak'a, Merkel'e "barışçı bir din" diye sunma gayreti içine girmek, kölenin efendisine şirin görünme arzusundan başka nedir ki? Ayrıca tarihsel gerçeğe de aykırıdır. İslam peygamberi "eline silah almış" bir peygamberdir.

Aptal durumuna düşmeyelim. Aptal yerine konulmamaya da dikkat edelim. Dünya, emperyalizmin ihtiyaçlarına göre yeniden kurulmak isteniyor. Buna karşı her cânipte direnç ve direniş var. Nerde, nasıl, ne var, o ayrı mesele ama, var. Ve süreç işliyor. Emperyalizm dünyayı kendi ihtiyacına göre yeniden kurmakta basbayağı zorlanıyor. Kavga, algılamak için soyutlamaya gerek bırakmayacak kadar ideolojiden, siyasetten çıktı, yere indi, evlerin içine girdi. Dinî, kültürel, vb. imgelerle bile olsa dünyayı saran çatışma dünyevîdir, yani sınıfsal çatışmadır.

Direnen bir dünya gerçekliği var.

Adını doğru koymak gerekir.

Evet, Peygamber karikatürleri tipik bir Batılı küstahlığı örneği idi; İslamı ve Peygamberini terörizmle özdeşleştirme kastı taşıyordu. Dahası, Müslümanların dalına basmak için yapılmıştı. Bir bildikleri vardı elbet. Bu rüzgâr fırtına biçmek için ekilmişti. Danimarkalı imamlar toplanıp, her nedense Danimarka'da değil de, Müslüman ülkelerin hükümetleri nezdinde aylar ayı bir infial yaratmaya uğraştıktan sonra, her nasılsa bu ülkelerdeki Müslüman kitleler tahrik olup, İslamın Peygamberinin tasvirini yaptılar, ona hakaret ettiler, diye elçilik, kilise, vb; Hristiyan ne buldularsa saldırmaya, yakıp yıkmaya başladılar.

Alan razı, satan razı!

ABD'nin Irak'ı işgaline gıkını çıkaramayan Arap devletleri bu kışkırtmayla kendi toplumları gözünde üç kuruşluk daha meşrûiyet kazanırken, Batı'nın da gericilerine gün doğdu. "İşte gördünüz İslamın teröristliğini!" diye kendi toplumları gözünde emperyalist girişimlere ve alelumum emperyalist girişimciliğe üç kuruşluk daha kredi topladılar.

Halbuki — Batı'da, Doğu'da — aklı başında herkes, "Bu karikatür işi düpedüz dinsel ırkçılık," diyerek beş para etmez karikatürlerin notunu vermişti. Kim yutar Iraklı'nın başına tonla bomba yağdırmanın barışın, hoşgörünün dininden olduğuna? Öte yanda ortalığı yakıp yıkanların ağzından da hiç duydunuz mu barış kelimesini, hoşgörü sözünü? Dinsel ırkçılıktan beslenen, bununla tahrik olanlar-dan beklenecek şey midir?

Orada veya burada, bu dünyadaki tahtlarını sağlamlaştırmak için medeniyetler çatışması fikrine mal bulmuş Mağribi gibi dört elle sarılanlar kitleleri öyle veya böyle seferber ediyorlar. Kitleler bir kez sahiden seferber olduğunda bütün bu dinsel örtünün altından sınıf çatışmasının gün gibi açığa çıkması an meselesidir. İşte o, sınıf bilinçli siyasettir.

Dünün hükümrânı dinsel ideoloji bugün her tarafı sarkan yamalı bir örtü. Bu dünyadaki tahtları bir kez yıkmayı başaranlar, öte dünyalardaki tahtları haydi haydi yıkacaklar.

İran Olayı

Ülkelerin dış siyasetinde, rejim değişikliklerine rağmen değişmeyen bazı parametreler vardır ve bunlar toplumun tarihsel birikimi tarafından biçimlendirildikleri için kalıcıdır. İran dış siyasetinin her zaman böyle bir istikrarı olmuştur ve İran, bu nedenle, örneğin Şah rejiminden Humeyni rejimine, yani tam zıddı bir başka rejime geçtikten sonra bile bölgede istikrarsızlık unsuru olmamıştır. İran toplumunun bu olgunluğu, bu toplumun insanlık kültürüne derin katkılarıyla birlikte düşünülünce, saygıyı hak etmektedir. Daha da ötesi, bölgenin — giderek dünyanın — önündeki sorunların doğru değerlendirilebilmesinin de kimi ipuçlarını vermektedir.

ABD'nin bu ülke hakkında planlı biçimde geliştirdiği politikaya bakılırsa İran bölgemiz ve bütün dünya için büyük bir tehdit oluşturmaktaymış. Çünkü İran her türlü uluslararası uyarıyı geri çevirerek yıllardır sivil amaçlı uranyum zenginleştirme programları geliştirmiş ve sonunda bunu başarmış. Şimdi pekâlâ nükleer silah da yapabirmiş. Vakit gecikmeden önünü kesmek gerekiyormuş...

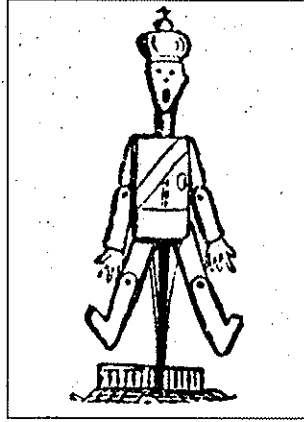
Büyük devletler ABD'nin bu politikasına ikna olmuş gibiler. Öyle ki şimdi sıra, İran'a ne zaman savaş ilan edileceğini kestirmeye geldi diye düşünüp eşinmeye başlayanlar hiç de az değil.

ABD politikasının iddiaları baştan aşağı yalan. "Nükleer silah" ya da "nükleer tehdit" askeri değil, siyasî bir kavramdır. Dünya bu siyaseti "soğuk savaş" olarak 50 yıl yaşadı. Sosyalizmin uygulamadan çekilmesiyle birlikte korku bitti derken, geri geldi. Bir süre Kuzey Kore, şimdi de İran.

Nükleer silah Pakistan'ın, Hindistan'ın, Çin'in, Ortadoğu'nun göbeğinde İsrail'in elinde ve dünyanın dört bir bucağında ABD/NATO'nun gizli, açık bir çok üssünde olunca tehlike oluşturmuyor, fakat İran'ın elinde olursa oluşturmuyor! Tamamen siyaset! ABD ilk atom bombasını, askeri değil, siyasî amaçla kullandı. 1962'deki Küba krizinde de Türkiye'deki nükleer füzeler ve başlıkları siyasî kriz yaratmış ve o kriz siyaset aracılığıyla çözülmüştü. Detant, konusu nükleer silah başlıklarının sayısı olan bir siyasetti.

ABD'nin İran'dan istediği, nükleer silahlı "temiz" bir ülke olması değil, kendisine kafa tutma potansiyelini ve irâdesini taşıyan bir ülke olmaktan çıkması: yani rejim değişikliği.

Türk hükümeti gittikçe olayın içine giriyor ve bunu, halkına yalan söyleyerek yapıyor. İran Türkiye için de tehlike imiş; o yüzden, savaş çıkarsa

ABD'nin yanında yer alması kaçınılmazmış. (Abdullah Gül.) Nitekim ABD dış bakanı bayanla da bu konuda bir güzel anlaştılar ve anlaştıklarını âlâyı vâlâ ile ilan ettiler.

İran'ın nükleer tehdit oluşturduğu ve bu nedenle Türkiye'nin İran'a karşı ABD'nin yanında yer almasının zorunlu olduğu yalanı Türkiye'de tutacağı — tutmasa da tutmuş gibi üzerinden siyaset yapılacağı — besbelli bir yalan. Yirmi beş yıldır bu ülkenin elit siyaset camiasının içi dışı NATO örgülü dokusuna sinmiş İran ("Mollalar!") düşmanlığı ile

beslenip duran bir yalan. Buna karşı ne gibi bir "barış" taktiği ya da söylemi "söker"?

Başımızdakiler ABD politikasına angaje olduktan ve ülkeyi de angaje ettikten sonra — yani iş isten geçtikten sonra — "Barış!", "Savaşa hayır!", "İran'a dokunma!" denecekse neye yarar?

Daha da önemlisi şu: "Barış"ı şöyle ya da böyle sloganlaştırmadan önce bir iyice sorgulamak lazım. Hâlâ anlaşılmadı: "Barış" devri geçti. Neye geçti? Çünkü "Barış, barış!" diyorsunuz ama olmuyor. ABD yapacağını yapıyor. Size kulak vermeye niyeti de yok, hâli de. Bu iş, ipini koparmış ve her nasılsa ABD'de iktidar olmuş bir "Neo-Con" takımının işi değil. Bu, emperyalistlerin işi. Korktukları, İran'ın teknolojik güçlenmesinin ve zorbalık karşısında sıkı durmasının dünyada doğuracağı siyasî sonuçlardır.

Emperyalizm "yeni düzen" istiyor. Buna aykırı siyasî rejimleri yıkmak istiyor. Buna mecbur ve hattâ mahkûm görüyor kendini. Asya'da ve Güney Amerika'daki yeni gelişmeler karşısında dünyanın elinin altından kaymakta olduğunu gördükçe daha da saldırganlaşıyor. Irak'ta yediği pataktan hâlâ "dersini" almamış olması bundandır. Ona, oraya buraya "Girme! Evine dön!" demenin hiç bir anlamı yok. Evine dönerek ya da evinden hiç çıkmayarak mı kuracak istediği yeni dünya düzenini? O uğurda evinden çıkıp girdiği her yerde ona, "Gelme... git!" diye değil, "Kal da gör gününü!" diye karşı çıkmaktan başka çare var mı? Onunla ancak, girdiği her yere *niçin girdiği* amansızca teşhir edilerek ve her görüldüğü yerde tepesine binilerek — bunun karmaşık enternasyonalist görevlerinin lâıyıkıyla yerine getirilmesinin çaresine bakılarak — başa çıkılabilir.

Herkes üzerine düşeni yapmalı. Üzerine düşeni, nerede ne yapacağını bilmeli. Ne biz savaşa bulaşalım, ne de savaş bize bulaşsın demekle olmaz. Olmuyor.

“Parti Kurmak”lar

DİSK sendikası, almış yanına üç beş kulağı kesik akademisyen ve siyaset emeklisini, il il doluşup milleti yeni bir sosyal demokrat parti ihtiyacına ikna etmeye çalışıyor. Kendi belediyesinden ihale almış CHP'li delege, aday gösterilmemiş CHP'li esnaf, girdiği her seçimde Meclis'e girmeyi başaramadığı için “halkı kurtarmayı” da başaramamış misyon sahibi doktor, avukat, mimar... Bunlar da cerre çıkmış medrese taife-si gibi oradan oraya koşturup DİSK başkanı Çelebi'yi yalnız bırakmıyorlar. Medya zaten, ulûfe dağıtan o olmadığı için uzak durduğu Baykal'a inat, “Yeni bir sol parti geliyor!” diye basıyor yaygarayı.

Bir “âdap”sızlık var bu işte.

Parti “kurmak” olmaz, “yaratmak” olur. CHP içinde soluğu tükenenlerin dışarıda, başka yerde ve başka bir şey yaratmaları mümkün olabilir mi? Amaç Baykal'ın CHP'sine dışarıdan basınç yaratmaksa bu da üfürükçülük olur. Çünkü siyaset “gelenek”siz yürümeyen meret bir iştir. DİSK, likide olmuş bir gelenektir. Vaktiyle bir siyasal hareket (TİP) tarafından kurulmuş bir sendikadır. TÜRK-İŞ'i bölerek kurulmuştur. Bölmesi de iyi olmuştur bir bakıma, çünkü bu damardan mücadeleci ve sınıf bilinçli bir işçi hareketi akmış ve pek çok bilinçli işçi önderi yetişmiştir.

Ne var ki, 1980 faşizmiyle birlikte DİSK geleneği de bitmiştir. DİSK işleviyle mütenasip bir beceri ve niyet sergilememiş, kendi kalıbı içinde dumura uğramıştır. Bugünün koşulları ve gereksinimleri açısından yeri TÜRK-İŞ olduğu halde ayrı ve içi boş bir federasyon gibi durması, tüccar sendika ağalarının rozet düşkünlüğü nedeniyle. Kendi görevini bugüne kadar hakkıyla yapmalı, en azından yapma gayreti içinde olduğunu herkese göstermeli, işçi mücadelesini sendikal formatla yükselebileceği yere kadar yükseltmeliydi ki bugün siyasetten ve partiden söz edebilsin. Kendisi “hâdis”e olamadan, lafı “hâdis”e oluyor!

DİSK parti kuracak da, kime parti kuracak? Ne için parti kuracak? Solda şöyle bir yanılğı epeydir hâkim ve sürüyor: Sosyal demokrasi ile “sınıf solu siyaset” arasında bir boşluk doğdu. Sınıf solunda beklenen canlanma bir türlü oluşmayınca, bu siyaset boşluğunu doldurmak gerekiyor. ÖDP böyle algılamış, “Gökkuşağı” demişti. Murat Karayalçın “Zeytin Dalı” önermişti. Hiç biri tutmadı, çünkü böyle bir “üçüncü yol” ne dünyada, ne de Türkiye'de vardı. Bundan sonra da olacağı yoktur. Nicedir, “yeni”, “yenilik”,

“yenilenme” vesaire fetişizmi kafaları kilitleyip duruyor; yeni solculuk, solda yenilik, yenilenme filan derken sol sol olmaktan çıkıyor. Yeni bir partiden söz edenlerin neyin yenisini ya da ne gibi bir “yeni” sosyal demokrasi istediklerini bilen yok. Ama ne dedikleri ortada: Piyasa ekonomisini savunan, fakat sol ve sosyalist bir parti olacakmış DİSK'in partisi!

“CHP yetmiyor, yenisini kuralım!” diye heveslenen bu bayların biraz da Almanya'daki “Sol Parti” başarısından esinlendikleri anlaşılıyor. Murat

Karayalçın takımı, DİSK'in kaşarlanmış kurnaz yönetimi, piyasa ekonomisini savunan veya temel itirazı buna olmayan solcular, sosyalistler, bir de yanlarına DTP'yi aldılar mı, al sana yanyana dizilip zeytin dalı olmuş, sarmaşık olup uyuşuk kafaları sarmış bir parti doğacak ve ilk seçimde...

Sol Parti Almanya'da akl'a düşmedi, yani kurulmadı; sınıf mücadelesinden doğdu. Sendikalarından doğmadı, siyasetin içinden doğdu. Kırk yıl bir “işçi devleti”ni yönetmekten gelen PDS'e dayanarak, SPD içindeki yıllanmış sol sendikal potansiyeli kendine çekerek oluştu. Orada sosyal demokrasinin bir “sol”u hep vardı, Türkiye'de kendisi de yok, solu da. Sadece çelebisi var. Bununla olmaz. Dur bakalım belki olur deyip denemeye de hiç değmez.

DİSK'in siyasî fantazilerinde bir “aydın kurnazlığı”nın da parmağı yok değil. “Bu DİSK'ten başka bir şey olmaz”dan çıkıp kendilerine iş yaratanlar var. İşleri “akıl hocalığı”dır. Bugüne kadar kullanmaya fırsat bulamayıp biriktirip durdukları o kadar çok akılları var ki şuna buna satmasalar olmuyor!

Netice itibarıyla, Türkiye'de solda sınıf siyasetini temellendirebilecek bir siyasî parti yok; ama böyle bir parti ihtiyacı ve arayışı giderek artan dozda kendini hissettiriyor. DİSK'in ve danışmanlarının ve akıl hocalarının aradıkları bu değil. Onlar, serbest piyasa konseptine entegre olacak, “sol”culuğunu buradan kuracak bir siyaset arıyorlar. “Sol”culuğun öylesini CHP'den daha iyi mi yapacak onların partisi? Yapacaksa, ondan emekçilere, topluma, dünyanın insanlarına ne hayır gelecek?

Sol becerbiliyorsa DİSK'i, sınıf mücadelesi için işe yarar bir işlevle ilişkilendirmenin bir yolunu bulmalı, bu mirasın uygun olmayan ellerde, yerlerde ve işlerde olur olmaz adamlar tarafından kullanılıp daha fazla çar çur edilmesini önlemeli.

Babasının malı

31 Ocak 2006 tarihli *Cumhuriyet*'ten:
"...Türkiye'de 115 antik tiyatro belirlendi.

Bunları sponsorlara verip restore ettirip yaz aylarında turistik gösterilere açacağım. Uygulamaya Efes Tiyatrosu'ndan başlayacağım. Efes'i ve Tiyatro'yu TURSAP'a vereceğim. Tiyatro'yu restore edip işletecekler..." — TC Kültür Bakanı bay Atilla Koç!

Çünkü Türkiye'deki "115 antik tiyatro" babasının malıdır. O yapacak, o edecek, kiraya miraya verecek... Getirildiği yere niçin koşu koşu gidip oturduğu belli. Siz "uyumak" için olduğunu zannedin!

Üslup niyeti ele veriyor.

Efes'i gezen turist sayısı yılda iki milyona yakın. Giriş ücreti el yakıyor. Kapıda, orada burada işletilen bir sürü dükkânda, mağazada furya satış... tam bir tezgâh!

İster siyasetin ticareti deyin, ister ticaretin siyaseti... İyi iş, değil mi?

"Şeriat devleti" bu işin neresinde?

Kriz kozu

Asker (Kara Kuvvetleri Kumandanı) bir hışım başbakanın (RTE) odasına dalınca pıstılar oturdular aşağı.

Otururlar.

İki saat ne konuşuldu? Kim konuştu, kim dinledi? Bilen var mı?

Gittiği yere kadar gideceklerdi sözde.

Neyi kastettikleri çok geçmeden anlaşıldı: Önce Güneydoğu'da yerel yönetici avına çıktılar, sonra Şemdinli savcısından askerin öcünü kendi elleriyle aldılar!

Ekonomi öyle "iyi" gidiyor ki, tekstil işvereni Bursa'da üç bin işçiye birden kapının önüne koyuyor. Her sektörde, "Hâlimiz duman... Bizim de! Bizim de!..." diye ağlaşan ağlaşana. Bir tane alın, iki tane bedava verelim pazarlığı her yerde gırla gidiyor.

Döviz kurunda "trend" her an tersine dönebilir. Faizin hiç düşeceği var mı? Cârî açıktan, sıcak para trafiğinden ne haber?

ABD ikirciklenmiş, "Acaba..?" diyor.

Askerin elinde "kriz" kozu var. İsteddiği anda her "kriz"den koca bir KRİZ çıkarabilir. Devran değişti. Şimdi bu işler gürültüsüz patırtısız, "muhtıra"sız yürüyor!

F tipi cinayet!

Bu ülkede göz göre göre F tipi cinayeti işleniyor. Yıllardır sürüyor.

Tecridin nasıl musibet bir şey olduğu, orda çekilen acılar, tüm insanlık dışı uygulama bir başka esas sorunun üzerini örttü:

F tipi cinayetinden cinayeti işleyenler kadar cinayete bunca yıl ve hâlâ seyirci kalanlar da sorumlu değil mi? Hepimiz sorumlu değil miyiz?

Baş gelir çekilir türünden doğal âfet midir? İstanbul Modern Çağdaş Sanatlar Müzesi gibi çağdaş hayatın ayrılmaz bir bileşeni mi? Ne..?

İş yok, üç kap yemek verelim...

"Başbakan yardımcısı M. A. Şahin imam, okul müdürü ya da muhtara başvuran herkese devletin günde üç kap yemek vereceğini söyledi." (*Hürriyet*, 8 Mayıs 2006.)

Aklınıza hemen bir erken seçim numarası düşmediyse, ekonominin nasıl — ve ne için — iyiye gittiğini anlayın... Ya da M. A. Şahinlerin, vesaire, "sosyal devlet" anlayışının ne olduğunu.

İşte size irtica...

Kamu malını ona buna pazarlayanların mahallelerde inâyet dağıtması!

Alın size..!

BM özel uzmanı diye bir Almanca, suikast raporu hazırlanmış, Suriye suçlanmıştı. Altı ay sonra o "rapor" yalan dolandan ibaret olduğu ortaya çıktığı için çöpe atıldı.

Şimdi de 12. sayfanın son sütununda kısacık bir haber: "Alman gazeteci.. ABD ve İsrail'i Hariri suikastı ile Lübnan'da iç savaş çıkarmaya çalışmakla suçladı." (*Radikal*, 30 Nisan 2006.)

Nasıl da söz birliği ve çarşaf çarşaf manşetlerle suçlanmıştı Suriye... hatırlayın.

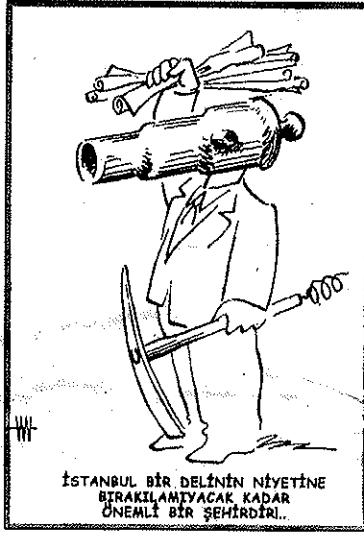
Şam'ı suçlayan "tanık"lar, Alman gazetecinin dediğine göre, ya milyoner olmuş, ya da kaybolmuşlar. Şimdilerde, "Suikast Mossad'ın işi," diyen bir başkası da öldürülen Hariri'nin eski danışmanıymış!

Bu da öyle bir iddia işte...

ABD/Mossad mı? Şam mı?

Tercih sizin.

(Kim olduğumuza bağlı...)

Cumhuriyet'ten

Linç

Diyelim bildiri dağıtarak devlet zulmüne dikkat çektiniz, Linç davet eden bir "suç" işlemiş oluyorsunuz. Parçalanıp öldürülmeniz, "doğal hukuk" gereği, "hak" oluyor!

Bu durum Atatürkçü, laik, hukuk devleti ve AB aday üyesi Türkiye prizmasında nasıl değişiyor?

"Linç"e teşebbüs etmek "öldürmeye teşebbüs", yani ağır bir suç değil midir? Cezası yok mudur? Bizde, burada, devlet ve siyaset buna "halkın haklı tepkisi" gözüyle bakıyor. En azından, bu suçu işleyenlerin tutuklanıp yargılandıkları, ceza gördükleri hiç görülüyor.

Neden?

Topyekûn

Hep böyle poz kesmeye bayılıyorlar. Her seferinde de yüzlerine gözlerine bulaştırıyorlar. Kendi "Türkiye"lerinin sözümleri ona nelere kaadir olduğunu dünya âleme gösterecekler!

Gösterdiler işte yine!

Hamas ziyareti ne olmak isteyip de ne olabildiklerini bir kez daha gözler önüne serdi.

... MİŞ gibi yapılamayacak bir ÇAP meselesidir bu. Topyekûn çap meselesi! Yoksa o görüşüm/görüşmedim, hükümet adınaydı/parti adınaydı filan gibi diplomatik antikalıklarda itiraz edilecek pek bir şey yoktu. Hele, yıllardır ölüm kalım savaşı veren bir halkın seçtiği insanlara kucak açmış olmakta hiç yoktu. Ama kucak açıp da "açmamış" gibi, açmayıp da "açmış" gibi yapmakta pekâlâ vardı.

En azından, ayıptır!

Ölüm varilleri

Bu kadarı da olmaz mı diyorsunuz? Pekâlâ olur! Bu ülkenin, toprak üstü/altı suları, havası, denizi, vb. kirletilip insanları zehirlenmeden "Çağdaş Uygarlık Düzeyi"ne ulaşabileceğine siz hâlâ inanıyor musunuz?

En düşük mâliyet için çırpınan birikim fukarası girişimci zevatın haddi değildir göğün, toprağın, denizin, suların — insanların! — sağlığını gözetmek. Ne de gözetmeye gözetmek, bilim ve vicdan fukarası siyasîlerin haddidir.

Pepe bunun için yavuz hırsız pozlarında bağırıp çağırıyordu.

"Kayıtlı"ların kayıt dışı işleri karşısında boynu kıldan ince olduğu için!

Sonunu görebiliyor musunuz?
Gerisi geliyor...

Niçin Danimarka?

Çünkü Danimarka Avrupa'nın en ileri, en demokrat, müreffeh, en insan haklarına saygılı, en yaşanılabilir ülkesi.

Bunun bir bedeli olmalı. Var!

Tuzu kuru ekonomi ve sosyal düzen, dünyada esen

ters rüzgârlardan nem kapıyor. Danimarka'yı yönetenler bu yüzden üç yıldanberi gözükara Buş/Bleyir haydut koalisyonunun en sadık üyeleri arasında yer aldılar.

Dünyanın en yaşanılabilir ülkesi olmak o kadar kolay değil. O kadar ucuz, hiç değil!

Bedelin bir yüzü: NATO ittifakı.

Öbür yüzü: Yabancı düşmanlığı. Irkçılık.

Yükselen faşizm!

İç savaş

Emperyalist saldırının yeni aşamasının adı.

Suikastler, pogromlar, cami yakmalar, vb. doğrudan işgal ordusunun ya da günü birlik ajanlarının işi değilse, basbayağı ve doğrudan Buş'un işi. Üç yıl önce kıyameti tetikleyen kimdi? Yüz elli bin askeriyle hâlâ ne işi var Bağdat'ın bağrında?

En büyük provokasyon!

"Amerika giderse şu olur, bu olur, kaos olur, kan gövdeyi götürür!"

Falan filan...

Amerika orada işte... kan gövdeyi götürüyor!

İç savaş filan olmayacak.

Peki, ne olacak?

Haydutlara direnmeyen, komşusunu öldürecek. O halde direniş büyüyecek. ABD'nin burnu, yüzü gözü, her bir yeri sürtünecek; geldiğine de, kaldığına da, basıp gideceğine de pişman olacak.

N'olmuş!

Medya kıyameti kopardı: işçisinden daha az vergi ödeyen patronlar varmış, sayıları da bir hayliymiş!

Var, evet, n'olmuş!

Bilmiyor muydunuz?

Ya da yeni öğrendiyseniz, öğrendiniz de ne oldu?

Çare ne, ona bakmak lazım.

Çare, neyse ne de, herhalde bugün buna, yarın bir başka "acayip"liğe şaşıp ağlaşmak değil.

Medyanın kopardığı kıyamet saptırmadır. Köstebek işine bakmalıdır.

Fransız genci sermayenin maymunu olmaya HAYIR! dedi

Fransız genci — milyonlarcası — AB ve dünya sermayesinin maymunu olmayı reddetti.

İflah olmaz halk düşmanları hemen yaygarayı bastı: "Fransız gençliği gerici, değişime direniyor," diye.

Son yirmi yılın mâlûm terânesi.

Sermayenin maymunları kendileri gibi alçalmayan kimseyi yirmi yıldır buna inandıramadılar, bundan sonra da inandıramayacaklar.

Osmanlılık masalları

Reel-politika, güçle olur. Türkiye, esasen her bakımdan iflas ettiği için Ortadoğu'ya dönük reel-politikada da iflas etmiştir. Susması gerekiyor anra hâlâ konuşuyor.

Bizde böyle, aklın iflâsı gösterdiği dönemlerde ortalığa mebzul miktarda "tabur İmamı" filozof, düşünür, stratejist, devlet adamı, araştırmacı-yazar, vb. bir taife dökülüp Türkiye ile dalgasını geçiriyor. Derler ki şimdi: Ortadoğu'nun görüp görebildiği en son iyi yönetim, sulh ve sükûn ve "istikrar" Osmanlı döneminde imiş; oraya ricat edilebilirse bölge yeniden ihya olunabilirmiş. Bölgeye istikrar bahşetmenin rüşveti olarak da Musul ve Kerkük yetermiş!

Kölecî-feodal yayılcı Osmanlı'nın yeniden inşaatını talep eden bu çok zeki akıl fukarasının aynı zamanda ultra gelişkin kapitalizm için konuşuyor olmaları, "çelişki" mi? Değil. Ne dediğini bilmemek.

Patolojik bir hal.

Kayıtdışı güvenlik

"İçişleri Bakanlığı 'çalışma izni' verilmeyen" (silahlı) "kişileri özel güvenlik görevlisi olarak çalıştıranlara ağır hapis cezası verileceğine ilişkin yasa hükmüne karşı bunlar hakkında savcılıklara suç duyurusunda bulunulmamasını istedi. Arşiv araştırması ve güvenlik soruşturmalarının zamanında yapılmadığını kabul eden bakanlık, ceza yaptırımının yok sayılmasına gerekçe olarak da gecikmenin idareden kaynaklanmasını gösterdi." (Cumhuriyet, 4 Mart 2006.)

İyi mi?

Şimdi biz böyle bir genelgeyi kaleme alıp yayınlayanları da, bağlı oldukları tüm kurumları ve bakanlığı, siyasî sorumlu bakan zâtın kendisini ve üyesi olduğu hükümeti de, vesaire, hakettikleri ve müstahak oldukları tabirler ve sıfatlarla, vesaire, eleştirseydik, hükümete, devlete, Cumhuriyet'e, giderek "Türkiye" ve "Türk"lüğe hakaret mi etmiş olurduk?

Alternatif sorunu

"Alternatifimiz yok. Bizi kullanın," demelerinden ne anlaşıyor?

Alternatiflerinin olduğu!

Yoksa niye öyle yalvar yakar olsunlardı ki?

Alternatif diyorsak da, bunlardan iyisi demiyoruz herhalde, anlamışsınızdır. ABD için alternatifler tükenmez. Biri de, aslına bakarsanız, el altındakini kendi tabanına takiiye yapıp çalım satmaktan alıkoymak için biraz baskı altına alıp terbiye etmekten ibarettir.

Simge

İşin buraya varacağı belliydi. Burada durmayıp yarın daha da ileri gideceği de bugünden bellidir. Bizden söylemesi.

Danıştay, kabaca, ilköğretimde kadın öğretmenler okula giderken yolda başı türbanlı, okulda başı açık olamazlar diye karar çıkardı. Herkes bunu — doğru ve haklı olarak — yolda başı türbanlı olamazlar diye anladı.

“Kamu alanı” safsatasına bir dalınız mı sonunda çıkacağınız başka yer yoktur. Türban “simge”dir diye tutturmanın varacağı yer de tam işte burasıdır.

“Simge” cadde sokak, dağ bayır ortarlarda geziyor mu, gezmiyor mu?

Derin devlet

Poliste yüksek rütbeli biri, Emniyet İstihbarat Daire Başkanı, TBMM Şemdinli Komisyonu’ndaki ifadesinde, “Hırsız evin içinde, kilit işe yaramıyor,” deyince, yani herkesin bildiğini bir kez daha resmen açığa vurunca, C.Ç (Adalet Bakanı ve her işin sözcüsü) bi kızdı, bi kızdı...

“Bir kamu görevlisinin bu açıklamaları dışarıda yapma imkânı kesinlikle yoktur. Açıklama yapacaksa bağlı olduğu birimin yapması lâzım.” (Cumhuriyet, 21 Şubat 2006.)

Yani..?

Gelir bize söyler, biz gereğine bakarız, gerektiği yere gömeriz! dedi.

Öyle demedi mi?

Öyle demediyse, ne dedi?

İstihbarat daire başkanını birkaç gün sonra görevden kim, niye aldı? Ya bıçare Van savcısının başına gelenler..?

Şemdinli olayının nereye kadar gittiği görüldü! Derin devlet hazretleri ne kadar da burnumuzun dibindeymiş... değil mi?

Natura

Evet, yargının devletin asker/sivil yürütme işlevlerinden bağımsız olduğu masaldır da, ondan da ötesi ve beteri vardır. Yine aynı (Adalet Bakanı olacak) zat, “Mahkemelerin milletin değer ve beklentileriyle ters düşmemesi gerekir,” diyordu, Şubat ayı içinde bir gün. (Hürriyet, 15 Şubat 2006.)

Su katılmadık Nazi doktrini!

Haşa Nazi, faşist, şu bu filan değildir ne kendisi, ne de benzerleri ama, her şeyi bilir de bunu bilmezler işte.

Bilmeleri de gerekmez.

Onlarıki naturadan!

Değilse ne?

AKP’nin dörtte bir oy ile Meclis’te mutlak çoğunluğu elde edip iktidar olduğuna değinmeler son zamanlarda bir hayli arttı. AKP’ye ve icraatına karşı çıkmaya yaradığı anlaşılıyor. Oysa bu durum herkesin mâlûmu bir yasal düzenlemenin sonucu. Nerdise 25 yıldır sürüyor.

%10 barajı!

Bu barajı Evren ve adamları getirdiler. O zamandanberi barajın kalkması, olmadı, indirilmesi için hiç “kavga” verildiğini duydunuz mu? Bizi temsil etmeyen insanlar “Meclis”i işgal ediyor ama orda her şey bizim adımıza yapılıyor! Bu ne iştir?” denilerek bu işin değişmesini sağlamak için çeyrek yüzyıldır ne yapıldı? Şimdi ne yapılıyor?

Koskoca bir HİÇ!

AKP’lilerin bu durumu manipüle ederek yaptıkları her bir şeyden herkes — parti yöneticisi, üyesi, sıradan muhalif yurttaş, öğretim görevlisi, yazar, sosyal demokrat/Marksist solcu militan, şu, bu, vesaire... herkes! — sorumlu değil midir?

Burası Türkiye, evet! Öyle de, Türkiye işte bu “herkes” değilse, ne?

Sinop’tan başlasın...

Sinop’a nükleer santral kurulması şart mı? Bu soruyu sormak gereksiz. Bin dereden su getirir, niçin şart olduğunu size de anlatırlar.

Esas sorun o değil. Sinop halkı başına nükleer santral dikilmesini İSTEMİYOR. Şimdiden, işgale karşı çıkıyor. (Cumhuriyet, 27 Nisan 2006.)

Hiç orali olmaz, satarlar Sinop’u demeyin. Sinoplular pekâlâ sözlerini dinletebilirler.

Nasıl mı? Çok basit: Hayır! deyip, Hayır! demektedirler.

AB Avrupası’nda bir çok örneği var. İnsanlar bir şeyi akıllarına koyup sıkı durunca oluyor. Nükleer karşıtı bin dereden bin görüşü medyada, orda burda köşe başı protesto gösterilerinde, vb. boşuna sergilemek yerine şöyle dört başı mâmur esaslı bir direniş örgütlenebilir ve sonuç almak için ne gerekiyorsa, usûlü dairesinde göze alınarak yapılır.

Pekâlâ yapılır ve yurttaş iradesini hiçe sayan emrivâkilerle HER ALANDA nasıl başa çıkılabileceğini herkes görür.

Olamaz mı?

Olamazsa nükleer enerjiye niye karşısınız?

Anarşizm: İmkânsız İstemek

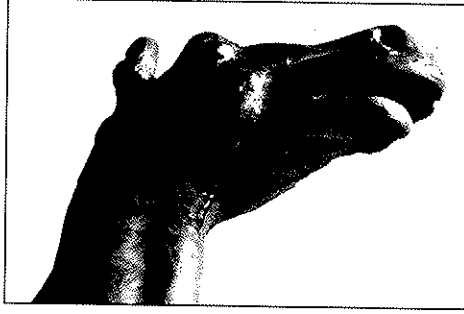
Yavuz Alogan

Komünistlerin, iktidarı ele geçirme ve devlet örgütlerini devralıp dönüştürerek yeni bir toplumun iktisadî ve sosyal temellerini atma yeteneğini anarşistler hiç sergileyemediler

Türkiye'deki 68 kuşağının "anarşizm" sözcüğüyle karşılaşması oldukça tuhaf bir biçimde, radyo ve gazete haberleriyle gerçekleşti. Mücadeleye akademik özgürlüklerin sınırlarını genişletmek için başlamışlar, sonra sosyalizmin parlamjenter olmayan yollarını aramaya koyulmuşlardı. Devrim yapmak ve sınıfsız bir topluma giden yolu açmak istiyorlardı. Ancak bu hedefe hangi yoldan varacaklardı? TİP gibi bir partinin seçimlerde çoğunluğu kazanmasıyla mı? Gerilla hareketiyle ordular kurup kırlardan kentleri kuşatarak mı, yoksa kent ayaklanmalarıyla iktidarı ele geçirerek mi? Yirmili yaşlardaydılar. Kendi aralarında devrimin ne zaman gerçekleşeceğini konuşuyorlardı: altı ay sonra mı, yoksa bir kaç yıl mı?

"Komünizm" sözcüğü halkın zihninde olumsuz bir yer edindiği için "sosyalizm" sözcüğünü tercih ediyorlardı. Gel gör ki, onlara "sosyalist" değil, ısrarla "anarşist" deniyordu. Bu arada, sloganlar sloganları, sopalar sopaları, silahlar silahları çağırış ve polis desteklediği milliyetçi gruplarla çatışmalar başlamıştı. Sağcı gazetelerde ve radyo programlarında "anarşik" olaylar ya da "üniversitelerdeki anarşi" hakkında yorumlar yapılıyor; "Marksist-Leninist, hattâ Maoist grupların öğrencilerle (!) çatışarak anarşik olaylar çıkardığı"ndan söz ediliyordu.

Radyo ve gazeteler bas bas "anarşistler"den söz ederken devrimci/sosyalist öğrenciler bu sıfatı üzerlerine almadılar. Onlar o sırada, Sol Yayınları'nın çıkardığı Marksist klasikleri okuyorlar; çıkan her kitap anında tükeniyor ve yeni baskılar bekleniyordu. Latin Amerika gerillasının yöntemlerini inceliyor, Carlos Marigella'nın üzeri kurşun delikleriyle süslü bir kapağı olan *Şehir Gerillası* adlı kitabını, PDA'cılarının zuhur etmesiyle birlikte de Çin

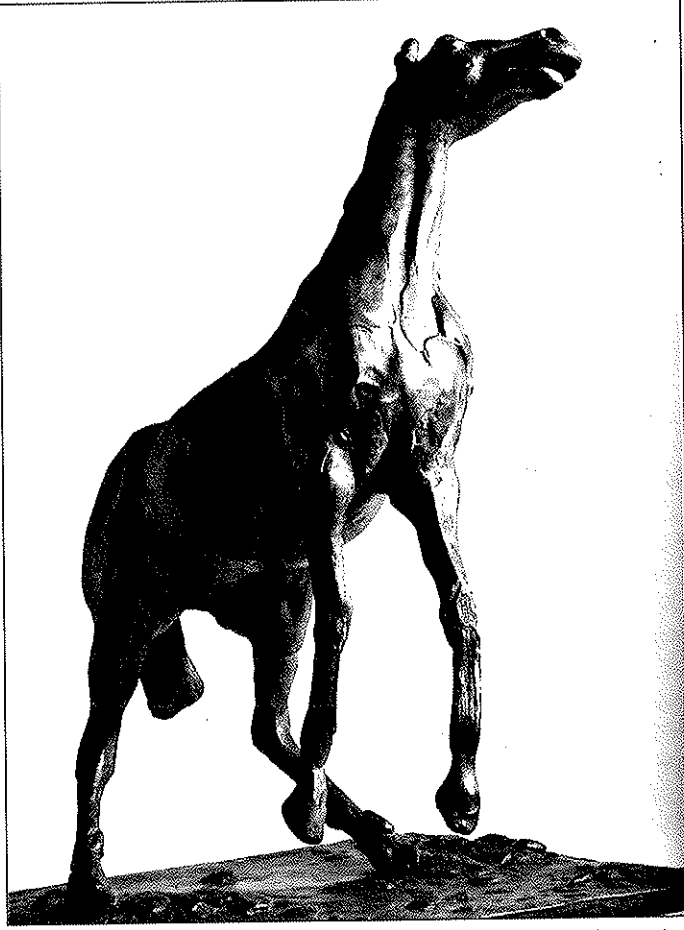

Devrimi hakkında çıkan kitapları ve yazıları okuyorlardı. Sosyalist devrimler nasıl gerçekleştirilmiş, Lenin'in iki taktiği neymiş, Çin Halk Kurtuluş Ordusu "enginleri fethetme ruhu"yla kentleri nasıl kuşatmış, *Granma* seferiyle Küba sahillerine çıkan gerilleros büyük zayıyata uğradığı

halde siyasal iktidarı nasıl ele geçirmiş?

Özetle, ben "anarşistim" diyen tek bir kişi yoktu. Ancak daha derinlere bakabilenler, "kitleyi karşıya almamak" için utangaç bir tutumla da olsa laf arasında aykırı şeyler söylüyorlardı. Örnek vermek gerekirse, Mete Tuncay, kendi görüşlerini Türkiye'de Sol Akımlar, 1908-1925 başlıklı kitabının 18. sayfasında yer alan 6 numaralı dipnotta (özetle, tarihsel olarak Marksistler değil, anarşistlerin sezgileri haklı çıkmıştır, diyerek) açığa vuruyor ya da sayfa diplerinde gizleyebiliyordu. Kitabın ilk baskısının yapıldığı 1967 yılında ve daha sonrasında bu gibi sözlerin fazla ilgi uyandırmadığı açıktır. Zira o sırada daha muteber kaynaklar, "anarşizm"i ipini çoktan çekmişler ve onun tarihsel mahkûmiyetini belgelemişlerdi. Sevim Belli, K. Marx-F. Engels'ten *Anarşizm Üzerine* (son bs. Sol-Onur, 1999) adlı kitabı kaç yılında çevirmişti ve kitabın ilk baskısı ne zaman yapılmıştı şimdi hatırlamıyorum (kitaplıkta derin bir kazı çalışması yapmak gerekir), ancak sosyalizmin büyük üstatlarının "anarşizm"i mahkûm ettikleri açıktı. Onlar, devlet aygıtlarının tamamen yok edilmesi ve "devlet" kavramının kökten reddedilmesi hâlinde, sosyalizmin kurulamayacağını, devrimci işçilerin Paris Komünü sonrasında olduğu gibi kitlesel ölçekte boğazlanacaklarını ve devrimin yok edileceğini söylüyorlardı.

Tabii o dönemde, Lenin'in "profesyonel devrimcilerden oluşan parti" görüşü ile Ser-

Şahlanan At.

gey Neçayev'in 1869 tarihli "Devrimcinin Katesizmi" başlıklı broşürü arasında bağlantı kurabilecek veya gene Lenin'in "Devlet ve Devrim"indeki program ile anarşistlerin o dönemde Çarlık Rusya'sında benimsedikleri program arasındaki benzerlikleri görebilecek ve daha sonra olanları bir de bu ışık altında düşünebilecek kadar meseleye vâkıf kimse de yoktu.

Bunun yanı sıra biraz da otosansür vardı sanki. Birkaç örnek vermek gerekirse: Ağaoğlu Yayınları'ndan çıkan, Edmund Wilson'ın *Lenin Petrograt'ta* adlı kitabını çeviren Can Yücel, kitabın eleştirel ve oldukça liberter yorumlar içeren Önsöz ve Giriş bölümlerini nedense atlamış ve kitabın muhtelif yerlerinde yer alan benzer paragrafları çıkarmıştı (bu kitabın eksiksiz hali 2004 yılında İthaki Yayınları tarafından Lenin, Tarihi Yazanlar ve Yapanlar adıyla yeniden basıldı). Öte yanda, Cohn-Bendit'in "Anarşizm, Komünist Bürokrasiye Karşı" başlıklı broşürü ile Jacques Duclos'nun *Anarşizm: Sol Adına Sola İha-*

net başlıklı anarşizm karşıtı kitabı (çev. Babür Kuzucu) daha 1969'da Ant Yayınları tarafından aynı cilt içinde ve birbirine ters dizilerek basıldı. Ancak bütün bunlar fazla dikkati çekmemiş, tartışılmamıştır.

Türkiye'deki sosyalist öğrenciler 1961 Anayasası'nın sağladığı "kısmi özgürlük ortamı"nda sosyalizme yönelecek ortalığı ayağa kaldırırlarken, Avrupa'da yükselen öğrenci hareketleri tam bir anarşi cümbüşü yaşıyor ve kendi devletlerini kökünden sarsıyorlardı. Ana babaları dünya savaşları, askerî işgal ve partizan savaşları görmüş, ellili yılların sonuna doğru nihayet sosyal refah içinde yaşamaya başlamış insanlardı. Bu yüzden Batılı gençlerin isyan edecekleri daha çok şey vardı. Bir kere reel sosyalizme ve onun tezlerine karınları toktu. Sovyetler Birliği'ne ve Doğu Bloku ülkelerine zerre kadar sempati duymuyorlardı. 1956 yılında Macaristan'da yetkililere dilekçe vermek için yürüyüşe geçen öğrencilere ateş açılması, halkın silahlanarak yerel konseyler kurması ve köylülerin toprakları işgal etmesi üzerine Sovyet tanklarının bu ülkeyi ezip geçmesi, Duvar'ın öte yanındaki sistemin ne menem bir şey olduğunu göstermişti. Çekoslovakya'nın 1968'de Varşova kuvvetleri tarafından işgali aynı şeyi bir kez daha göstermiş, işgali protesto etmek için kendini ateşe veren üniversite öğrencisi Jan Palach'ın vücudundan yükselen alevler 68'i aydınlatan ışıklardan biri olmuştu. Nitekim Sorbonne ve Nanterre üniversitelerinin işgal komiteleri, 17 Mayıs 1968 günü SSCB Komünist Partisi'ne çektikleri telgrafta şöyle diyorlardı: "Titreyin bürokratlar, uluslararası işçi konseylerinin gücü sizi kısa süre içinde yok edecek! Yaşasın Kronştad denizcilerinin ve Maknovşçina'nın Trotskiy ve Lenin'e karşı mücadelesi. Yaşasın 1956 Budapeşte Konseyci ayaklanması. Kahrolsun devlet!"

Batı'daki 68'li öğrencilerin sosyalizmi keşfetmek, onun tarihinden dersler çıkarmak gibi bir dertleri yoktu. Onlara göre ortodoks Marksizm'in barutu çoktan tükenmişti. Yeni Sol "anarşizm"e doğru yol alıyor; Herbert Marcuse "anarko-sosyalizm"den söz ederken, öğrenci hareketinin liderlerinden (ve bugünkü Avrupa Parlamentosu'nun demagoglarından)

Cohn-Bendit kendisini "Bakunin tarzında" Marksist (!) olarak tanımlıyor; ABD'deki Kara Panterler, Bakunin ve Neçayev'in kitaplarını basıyorlardı. Bir başka kesim de, Mao'nun Çin'de gerçekleştirdiği Kültür Devrimi'ni savunuyor, "Yüz Çiçek Açsın, Yüz Fikir Yarışsın" sloganını yanlış anlıyor ya da hiç anlamıyor (zira o sırada Çin'de yaşananların iç yüzü ne Doğu'da ne de Batı'da biliniyordu); Franz Fanon'un Üçüncü Dünyacı Marksizm'i üzerine çeşitlemeler yapıyor; öncü partiyi savunmasına rağmen Che Guevara'yı "Yeni Bakunin" olarak görüyordu.

ŞENLİĞİN SONU

Bütün bu karmaşa içinde sabit olan tek bir hedef vardı: devletsiz toplum. 68'in devrimci hareketleri, devletin olmadığı, özyönetimli, ihtiyaçlara göre kurulan ve işleyen, komün tarzı, özgür ve liberter toplumların içinde yaşamak istiyorlardı. İsyanları gerçekçi, hedefleri ütöpik idi; gayet gerçekçiydiler ve imkânsız istiyorlardı.

ABD'de Vietnam Savaşı'na karşı yükselen protestolarla beslenen Karşı Kültür hareketi daha da ileri gidiyor, "savaşma, seviş," çağrısında bulunuyordu. James Rubin, "Dünya, beslenmenin ve barınmanın özgür olduğu, her şeyin paylaşıldığı büyük bir komün olacak," diyordu; "Pentagon'un yerini de LSD deney çiftliği alacak."

Avrupa ve ABD'nin 68'i özünde anarşist bir hareketti. Şiirsel özgürlüğü insanlığın bilincinde derin ve kalıcı izler bıraktı; gençlik kültürünü dönüştürdü; sanatın bütün dallarında yeni arayışlara yol açtı.

Ama tabii her şenliğin bir sonu vardır. İsyanlar, mitingler, işgaller, yürüyüşler, fikirler ve sloganlar sonsuza kadar devam edemez. İsyan, örgütlenerek belirli bir hedefe yönelemezse erimeye başlar ve bu noktada da Lenin'in müstehzi yüz hatları belirir.

Fransa'da işçiler greve çıkıp ardından fabrikaları işgal etmeye başladıklarında işin rengi değişti. Burjuva devlet aygıtları II. Dünya Savaşı'nın sonunda faşizme karşı silahlı direnişleri sayesinde büyük bir kitlesellik kazanan sol hareketleri dağıtırken kazandıkları büyük deneyimi kullanmaya başladılar. Charles de Gaulle bir helikoptere binip Almanya'ya geçti ve oradaki müttefik kuvvetler içindeki Fransız birliklerini Paris'e sevk etti. İşçiler %15'lik bir ücret artışı üzerine fabrikalarına döndüler; sistematik bir yıldırma ha-

reketinin ardından öğrenciler de ailelerinin evlerine döndüler ya da tatile çıktılar. 68 olayları bitti.

Kitlesel mücadele bitti, ama en kararlı ve en umutsuz gruplar kapitalizmin çöküşünü hızlandırmak için tarihi zorlamaya karar verdiler. ABD'de Weathermen, Almanya'da Badeder-Meinhof Hareketi, İtalya'da Kızıl Tugaylar ve İngiltere'de Öfkeli Tugaylar, kitlelerin dağıldığı ve hayal gücünü tutuşturan coş-

kuların yatıştığı bir dönemde, kapitalist devletleri istikrarsızlığa sürükleyerek kitleleri harekete geçirmek ("suni dengeyi bozmak") için silahlı propagandaya başladılar. 68 Hareketi'nin son perdesi bir dizi trajedinin üzerine kapandı. Türkiye'de de benzer olaylar oldu. Ancak Avrupa'daki devletler isyancı öğrencilerin karşısına, buradaki gibi, Komünizmle Mücadele Derneği ya da polis destekli ülkücü dernekler türünden kuvvetleri çıkarmaya kalkışmadılar. 1973-74 resesyonu ufukta belirmişti. Batılı devletler işçi mücadelesiyle öğrenci mücadelesinin birleşmesi ve sovyetik partilerin de işe karışması tehlikesi karşısında, temsili demokrasi sistemini zedeledikten, sadece baskı aygıtlarını kullanarak liberter hareketleri ezdiler.

ANARŞİZMİN TRAJEDİSİ

Aslında bu, anarşizmin ilk yenilgisi değildi. Sadece, İspanya İç Savaşı'yla birlikte kapanan bir perdenin biraz aralanmasıydı. Bu aralıktan anarşizmin son kez kitseleselleşir gibi olduğu, mesajlarını siyasal ve kültürel bir formda geniş kitlelere son kez ulaştırabildiği görüldü..

Anarşist hareket XX. yüzyılın başlarında sosyal demokrasi ve komünizm kadar güçlüydü. 1872'de Lahey'de toplanan Sosyalist Enternasyonal Kongresi'nde Marksistler ile Liberterler arasında meydana gelen bölünmenin hemen ardından Saint-Imier Kongresi'nde kurulan Anarşist Enternasyonal, antikapitalist eylemcilerden, devrimcilerden, işçilerden ve sendikacıardan oluşan geniş bir taraftar kitlesi kazandı ve komünist hareketlerle elli yıldan fazla bir süre başarılı biçimde rekabet etti.

Anarşistler 1905 ve 1917 Rus devrimlerinde önemli bir rol, 1911 Meksika Devrimi'nde ise başat bir rol oynadılar. Almanya'da, Fransa'da ve İtalya'da komünistlerden daha etkili oldular. I. Savaş'ın sona ermesinden yirmi yıl sonra anarşistler sanayileşmiş bir ülkede kapitalizme karşı o zamana kadar gerçekleştirilen en büyük ve en başarılı devrimin, 1936-1937'de Cumhuriyetçi İspanya'yı kaplayan toplumsal devrimin mızrak başı olacak kadar güçlüydüler.

Ancak fikirleriyle kitleleri devrimlere hazırlayan anarşistler, yükselen devrimci dalganın daima en dibinde, tabanında kaldılar ve kapitalist ya da sosyalist devletlerin baskı aygıtlarınca, genellikle de devrimci dalganın tepesinde yükselen komünist örgütler tarafından dağıtıldılar. "Hakikat anı" geldiğinde anarşistler örgütlü güçler karşısında tamamen silahsız olduklarını gördüler ve her defasında yenilgiye uğradılar. Komünistlerin, kitle mücadelelerinin yarattığı bütün potansiyeli sağlam biçimde örgütlenmiş bir azınlığın ardında toplayıp kriz anında devletin baskı aygıtlarının en zayıf noktalarına baskı yaparak iktidarı ele geçirme ve devletin bütün örgütlerini devralıp dönüştürerek yeni bir toplumun iktisadi ve sosyal temellerini atma yeteneğini anarşistler tarihin hiçbir olayında sergileyemediler. Bütün toplumsal olaylarda yaşanan o belirleyici an geldiğinde örgütlü güçler karşısında daima yenilgiye uğratıldılar, katledildiler, esir kamplarına sürüldüler, isimleri tarihin kayıt defterinden silindi ve lânetle anıldı.

Bunda şaşılacak bir şey yok. Zira anarşistler devlet kurmak, siyaset yapmak, güçler dengesini dikkate alarak strateji oluşturmak, hattâ hiyerarşik ve örgensel bir yapı hâlinde örgütlenmek bile istemiyorlardı. Tarih boyunca daima, çok derin kültürel temelleri olan, en yüce insanî duyarlıkları yansıtan ve gerçek bir eşitlik ve adalet özlemini dile getiren mesajlarını kitlelere aktarmışlar, ancak kitleler onlardan aldıkları ateşle daima örgütlü güçlerin peşinden gitmişler ve devrim anlarında yaşanan o büyük özgürlük ışığını kaybederek pişmanlık içinde dağılmışlar, yeni devletlerin tebası olmuşlardır. Anarşistlerin maceraları Yunan trajedilerine taş çıkarır.

TARİHSEL KÖKLER

Şunu önemle belirtmek gerekir ki, anarşist hareketlerin gelişip güçlendiği, Rusya, İspanya ve İtalya gibi ülkelerde komünal üretim tarzlarının ve anarşist fikirlerin derin tarihsel kökleri vardı. Başka deyişle, o muazzam anarşist gruplar, milyonlarca üyesi olan sendikalar ve köy komünleri devrim zamanlarında ve bir anda ortaya çıkmadılar.

Çarlık Rusyası'nda Narodnikler ve anarşist entelektüeller elli yıldan fazla bir süre sayısız gizli ve yasal örgüt kurarak Rus köylülerini eğitmişlerdir. Ancak Rus köylüleri de geleneksel komünal örgütlenmelerini her zaman korumuşlar, söz gelimi Stoliypin döneminde kırsal kapitalizmin gelişmesine kendi komünal yapılarıyla direnmişlerdir. İlk kırsal "sovyetler" kurulduğu zaman Menşeviklerin ve Bolşeviklerin adı bile henüz konmamıştı. Ekim Devrimi sırasında Kırsal Sovyetler ne Bolşeviklerin emriyle kuruldu ne de kendiliğinden zuhur etmiş bir hareketti. Radikal bir toprak reformu fikri, Narodniklerin, anarşistlerin ve Sol Sosyal Devrimci Parti'nin on yıllarca süren çabaları sayesinde Rus köylüsünün bilincine iyice yerleşmişti. Bu bilinç ve tarihsel özdeneyim sayesinde köylüler Ekim Devrimi sırasında ve hemen sonrasında toprak sahibi aristokrasiyi tasfiye ederek geleneksel mir'in kolektif biçimde yönetilmesini sağlayabilmişlerdi. Başka deyişle, her türlü liberter fikir Rus kırsalına kuşaklar boyunca kök salmıştı.

Köyden gelen Rus işçileri bu fikirleri kentlere, fabrikalara taşıdılar. Ekim devrimi sırasında en kalabalık ve en etkin grup anarşistlerdi. Fabrikaların işçiler tarafından işgal edilmesi ve yönetilmesi için Marksistlerle birlik-

te mücadele ettiler; Ekim Devrimi'ne fiilen katıldılar. Devrimi gerçekleştiren Askeri Devrimci Komite'de dört anarşist yer alıyordu. Devrimden sonra Ukrayna'da yedi milyon insanın yaşadığı bir bölge, anarşist-komünist Nestor Makhno'nun önderliğinde kolektif üretim ve özyönetim (68'li öğrencilerin Maknovşçına dedikleri) uyguluyordu

Rus köylerinde olduğu gibi, İspanya'nın çeşitli kesimlerinde de geçmişi XV. yüzyıla ya da daha da gerilere giden güçlü iktisadi özyönetim gelenekleri vardı. İç Savaş'tan çok önce İspanya'nın Levant bölgesindeki sulama sistemlerinde mülkiyeti ortak kaynaklar üzerinde kolektif özyönetim uygulanıyordu. Devrim'in ve iç savaşın kırsal anarşist kolektifleri bu topraklarda doğdu. Liberter iktisatçı Robin Hahnel'in (*Economic Justice and Democracy*'de [Rotledge, 2005]) verdiği rakamlara göre, anarşist ulusal işçi sendikası konfederasyonu CNT'nin örgütlediği Levant bölgesel federasyonu, nüfusu 1 650 000 olan ve İspanya'nın en verimli topraklarının % 78'ini kapsayan 5 eyaletten oluşmuş bir tarımsal federasyondur. Kolektiflerin sayısı 1937'de 340'tan 1938'in sonunda 900'e çıktı ve bu eyaletlerde yaşayan toplam nüfusun % 40'ı kolektiflerde yaşıyordu. Aragon, Katalonya ve Barselona gibi yerlerde de yüzyıllar öncesinden kalma kolektivist deneyimler ve altmış yıldır süren bir anarşist ajitasyon vardı.

Ortak mülkiyetli benzer kolektif yapılar ve tarihsel derinlik İtalya'da da vardı. Anarşistlerin ilk ulusal kongresi 1876'da toplanmış, ilk anarşist ayaklanma aynı yıl içinde Bologna'da gerçekleştirilmişti. Mussolini devrildiğinde Kuzey İtalya'da açığa çıkan komünist kitle hareketlerinin içinde özyönetimli anarşist işçi örgütleri ve bağımsız sendikalar da vardı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bütün Avrupa'da her türlü bağımsız işçi örgütlenmesi, anarşist sendikalar, otonom gruplar meşhur *gladyo* örgütü ile devletler arasındaki işbirliği sayesinde kuşatıldı ve etkisiz hâle getirildi. Sovyet sosyalizmini ya da reformcu sosyal demokrasiyi benimseyen partilere ve bu partilerin uzantısı olan sendikalara ise dokunulmadı. Sendikalar hızla ticarileşti; kapitalist şirketleri ya da hayır kurumlarını ya da mafya örgütlenmelerini andıran devasa sendikal yapılar oluştu.

Avrupa bir duvarla bölünmüş, dünya bir dengeye oturmuş ve Soğuk Savaş başlamıştı.

Uzun kış uykusu 1968 Mayıs'ına kadar ve Paris duvarlarına şu sözler yazılana kadar devam etti: "Ne tanrı ne patron ... Ne kadar tüketirsen o kadar az yaşarsın ... Bütün iktidar hayal gücüne ... Yasaklamak yasaktır ... Gerçekçi ol imkânsız iste!"

ANARŞİZME SİĞİNMAK

1989-1992 arasında Sovyet komünizminin ve Doğu blokunun çökmesi, Çin'in glastnostsuz bir perestroykayı benimseyerek kapitalizme geçmesiyle başlayan, giderek Latin Amerika ülkelerinde Bolivarcı kıtasal ulusçuluğun gelişmesiyle süren Marksizm'in itibar kaybı elbette yeni arayışlara yol açacaktı. Leninist örgüt teorisinin bütün tarihsel birikiminin reel sosyalizmin bürokratik yapılarının ve Moskova eksenli partilerin muazzam enkazının altında kaldığını, oradan çıkarılıp bugünün teknoloji dünyasına uyarlanmayı beklediğini kim inkâr edebilir? Trotskist "politik devrim", Ernest Mandel'in umutlarını bağladığı Doğu Almanya başta olmak üzere eski komünist ülkelerin hiçbirinde gerçekleşmedi. Üstüne üstlük bu geniş coğrafyada sokağa çıkan solcular ellerinde Stalin posterleri taşıyorlar, Rusya'da Stalin halkın oylarıyla en sevilen lider seçiliyor.

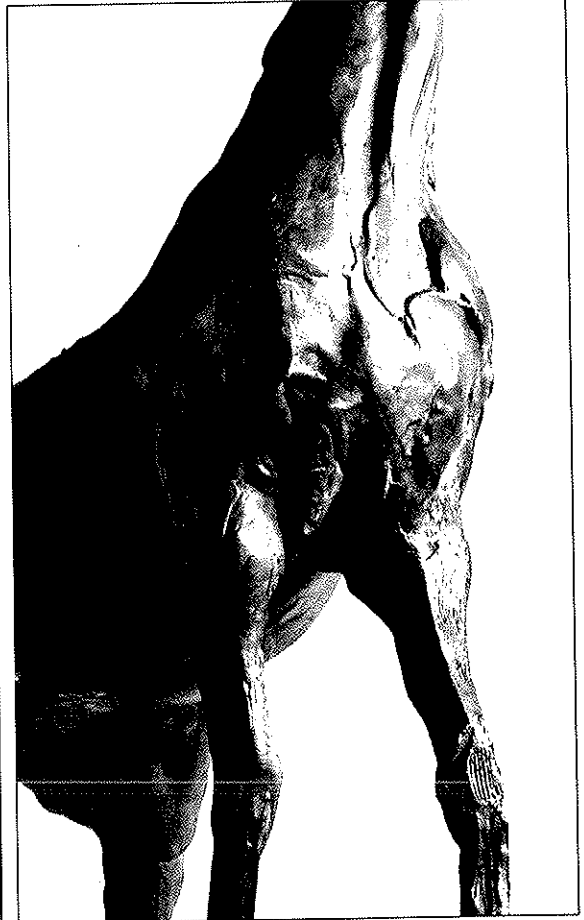
Bütün bu gelişmeler XXI. Yüzyıl'ın başlarında anarşizmin farklı bir ışık altında görülmesine yol açtı. Üstelik anarşizmin çok fazla kola ayrılması, tek bir anarşizmin, hattâ anarşist bir ana damarın bile olmaması ona bir tür meşrûyet de kazandırdı. Günümüzün anarşizmi fûnyesi çoktan sökülmüş antika bir bomba gibidir. Öte yandan, anarşizmin birikimi, bütün ideolojileri, bütün kültürel ve sınıfsal akımları, sosyal bilimlerin, hatta psikoloji ve pedagojinin bütün dallarını besler, donatır. Anarşizm, Murray Bookchin'le ekolojist, Emma Goldman'la feminist, Albert Jay Nock'la anarko-kapitalist, Robert Nozick'le bireyci anarşisttir. Hatta Mahatma Gandi'yle sivil itaatsizliği savunur; Tolstoy'la biraz Hristiyanıdır.

Anarşizm her zaman anti-kapitalist de değildir; bazen devleti ve siyaseti dışlayarak serbest piyasa güçlerinin serbestliğini insanlığın özgürleşmesi olarak yorumlar; müdahalesiz serbest piyasa liberalizminde bireyin kendi yetenekleriyle layığını bulmasını toplumsal adaletin bir gereği olarak görür. Anarşistler özünde *devlete* karşıdırlar ve siyasetin yozlaştırıcı etkisinden kaçınırlar.

Elbette böylesine karışık bir dünyada anarşizme sığınmanın, tarihsel hezimetleri efsanleştirerek pek çok öykü anlatmanın kendine özgü cazibesini de inkâr etmemek gerekir. Günümüzde tarihsel haklılık duygusu her türlü muhalifin en büyük ihtiyacıdır. Bugünün anarşizmi, bu ihtiyacı, örgütlenme zahmetine girmeden karşılamanın en kestirme yoludur (çünkü örgütlenme hiyerarşi ve bürokrasi getirecektir). Anarşist olmak, bugünün dünyasında size kimlik kazandırır, tarihsel haklılık sağlar, entelektüel derinlik verir. Ayrıca bütün o öyküler, Kronştad bahriyelilerinin, Madrid savunmasında Durrutti ve Santillan'ın, Dresten barikatlarında kükreyen Bakunin'in kahramanlıkları ve maceraları, Neçayev'in esrarı, Stalin'in kamplarında kurşuna dizilen anarşistlerin direnişi, vb... fevkâlade heyecanlıdır ve zihne bambaşka bir küşâyiş verir. Ancak Bertold Brecht'in şu sorusuna yanıt vermez: "Yarına ekmeginiz hani?"

Errico Malatesta bugünün dünyasında yaşasaydı ne yapardı acaba? Latin Amerika'ya gidip köylüleri ayaklandırmaya mı çalışırdı, yoksa Müslüman olup Usame bin Laden'e mi katılırdı, bilinmez? Ancak Amerika'da bir otomom çiftlikte ya da Amsterdam'da bir liberter kitapçıda gün boyu tarihi öyküler anlatarak pinekleyip, 1 Mayıs'larda eline siyah-kırmızı bayrak alıp başına kara çaput bağlayarak şarkı söylemek için sokaklara fırlamazdı herhalde.

Bugünün dünyasında sosyalistlerin anarşizmin kültürel mirasını inkâr etmeleri ve onların tarihsel deneyimlerini görmezden gelmeleri için hiçbir sebep kalmamıştır. Sosyalist devlet bürokrasilerinin resmî tarih anlayışlarını tekrar tekrar üretmenin de kimseye bir faydası yoktur. Bu resmî tarih enkazını eşeleyerek, yan yana getirildiğinde tutarlı olabilecek, bugüne ve geleceğe ışık tutabilecek bir iki anlamlı parça bulmak da mümkün değildir. Kapitalizme karşı iki yüzyıldır verilen mücadelenin hangi noktalarda kesintiye uğradığını, nerelerde sürekliliğini koruduğunu değerlendiren, her türlü saplantıdan ve taraftarlık duygusundan arınmış geniş bir bakış geliştirmek, son günlerde pek moda olan bir deyişle "tarihi tarihçilere bırakıp"; bugünün dünyasında geçmişin bütün anti-kapitalist kültürüne sahip çıkılarak nasıl "devrimci" olunur, ona bakmak gerekir.

İnsansız Roman: “Der Kapitalismus”

Orhan H. Aydın —

Anlamlandırma ve somutlama konusunda yaşanan zorluk yaşamın kendisinden çıkmaktadır. Teknoloji tapıncıyla hareket ediyorsak, bir de yapılan her şeyi olumlama konusunda kendimizi şartlandırmışsak, önümüzde duran gerçekliği doğru okuma şansını baştan yitirmişiz demektir

Cağdaş yaşamın modernizmle birlikte beliren zorlukları ve sorunları, yuvarlandıkça daha da irileşen ve ağırlaşan bir çığ gibi üzerimize doğru gelmekte. Her geçen gün hem kütlesi, hem de hızı artıyor. Toplamların binlerce yıllık birikimini yok etmeden, yavaşlatılması ve durdurulması gereken bir ucubeyle karşı karşıyayız. “Kapitalismus” adı verilen bu ucube, kendine sınır ve engel tanımadan önüne kattığı her şeyi hem maddî, hem de manevî anlamda ezip geçmektedir, üstelik bununla da pek övünmektedir. Ayrıca zincirlerinden boşanmış ve kendi kaotik dünyasında zaptedilmesi güçleşmiş olan bu divane tüm kâinatı, üzerinde canlı cansız ne varsa hepsini yönetmeye taliptir. Bu talep, insanın hem sosyal bir varlık olarak, hem de tür olarak geleceğini tehdit etmektedir. Kapitalismus’un gücüne ve saldırganlığına bakıp da, onun hiç bir zaafiyet göstermeden, dünyayı çekip çevirme yetkinliğinde olduğunu anlatmak isteyenlerin beni ikna edebileceklerini pek düşünmüyorum, dolayısıyla “divane” sıfatını da rastgele kullanmadığının bilinmesini istiyorum. Kapitalismus’u herhangi bir ulusla, ya da devletle özdeşleştirip bu kavramın kapsamını daraltmak istemiyorum; ancak yine de onu soyut bir kavrammış gibi ele almak niyetinde değilim. Kapitalin yeryüzünü hayalet gibi dolanmadığını iyi biliyorum. Denetimsiz, başı boş ve sahipsiz hiç değildir. Kapitalin nerede, ne zaman, hangi süreyle bulunacağını kararını verenlerle somutluyorum kapitalismus’u. Tüm varlığı ile birlikte dünya hegemonyasını, kısaca “imkânsız” talep eden ve onu elde etmek için de akıl dışına düşmüş bir sınıftan söz ediyorum. Komünizm bir hayalet gibi dolaşabilir, kapitalismus ise yaşanan bir gerçekliktir.

Aralık 2004’de Hil Yayınlarından çıkan Marks’ın Felsefe Yazıları adlı kitabın başında “İnsanın Kurtuluş Hikayesi...” başlıklı bir dene-

me yazısı okudum. Yazıya şöyle girmiş N.T.Kılıç: “Son yarım yüzyılda felsefi düşüncede meydana gelen paradigmatik değişim, Batı rasyonalizminin toplumsal olanı teorik olarak kavrama kapasitesine ilişkin bir şüphecilikten hareket eden, bu anlamda modernist felsefenin temellerini eleştiri konusu haline getiren ve nihayet ‘büyük anlatıların sonu’ ilanına yol açan bir felsefi yönelime işaret eder. Bu eleştiri, insana ve onun tarihine — geçmişine ve geleceğine — ilişkin bütüncül bir hikâye ortaya koyduğu düşünülen modern felsefenin teorik niteliğine yöneliktir...”

Daha yazının hemen başında, modernist felsefenin eleştirisiyle ilgili kaygıların dile gelmesi iyi olmuş. Ben de yazar arkadaşımızdan kendi adıma, insanlık tarihinin gelmişini ve geçmişini, hiç bir boşluk bırakmadan, eksiksiz bir bütünlük içinde, kendinden sonrakilere üzerinde ayrıca kafa yormalarına gerek kalmayacak biçimde, yaşanmış ve yaşanacak her derde deva bir teoriye inanmamı beklememesini bu vesileyle iletmek istiyorum. Ayrıca bu kolaycılığın ve toptancılığın — hiç bir şeyi dışarıda bırakmamacasına bilmek anlamına/bir tür ilahî hakikat mertebesinden bakış gibi — yukarıda sözünü ettiğim felaketin önlenmesi konusunda alabildiğine yetersiz kalacağını düşünüyorum.

Atalet prensibi gereği, büyük bir kütlenin yüksek bir hızla ilerlemesinin yavaşlatılması ve nihayet durdurulabilmesi için en az o büyüklükte ve güçte başka bir kuvvetin ona etki etmesi gerekir. Bu nedenle zihinsel potansiyeli dumura uğratacak böyle bir yaklaşımın, kapitalismus’la uzlaşmayan, onunla mücadele etmeye kararlı olan herkesin enerjisinin ve gücünün sınırlanmasının kabul edilebilir bir yaklaşım olmadığına bilinmesi gerekir. Zinhimizi de kullanmayacaksa, geriye başka neyimiz kalıyor ki..?

Bu konuda kaygılanması gerekenlerin, konu-

Sol yanını kurulayan kadın..

yu tartışmaya açan yazarımızdan çok, işinin yalnızca öğrenmek ve öğretmek olduğunu düşünen bürokratlaşmış kişiler olduğunu sanıyorum.

“Bürokratismus bir iktidar biçimi olmaktan çok, bir prensipler meselesidir. Bu prensipler de belli bir düzenin nasıl sürdürüleceğiyle ilgilidir. Bürokratismus, ayrıca memur sınıfının kendine has, özgül bilincinin ve davranışının bir tür tanımıdır da. İşin dikkati çeken bir yanının da, memurlaştırılan düşünsel etkinliğin yeryüzünün birçok yerinde benzerlik, hattâ aynılık göstermesidir. Bu yapının ikili bir karakteri vardır. Bir yandan, yalnızca kendisinin yetkili olduğunu düşündüğü bir alanda yapılacak düzenlemenin mükemmel olması çabası gösterilirken, diğer taraftan alttan alta ince bir tonla belli bir polemğin sürdürülme eğilimi de dikkat çeker.” (Soziologie/R.König)

Memurlaştırılmış etkinliklerin bir özelliğinin de, önemli sayılabilecek aşamalar geçilirken işin alabildiğine şahsiyetsiz biçimde gelişmesidir, diyebiliriz. Bunun kusursuz biçimde sağlanması hiç de kolay değildir. Hem yetkili ve güçlü bir konumda bulunacaksınız — gerekenleri, bilin-

mesi gerektiği kadarıyla tebliğ edeceksiniz — hem de asla sorumluluk taşımayacaksınız, çünkü bütün söylenenler bir üçüncü kişi adına söylenmiştir. Bu kişi de zaten memurumuza meşrûyet zemini sağlayan kişidir aynı zamanda, ya da öyle olduğu kabul edilir.

Bürokratismus'un olağanüstü güçlerle donanmış sermaye sınıfıyla mücadelede etkisiz ve geçersiz kalacağına dair düşüncemi yukarıda belirttim. Bunun dışında bu yöntemin aktörleri olan “düşünce tebliğ memurları” görevlerini ne kadar mükemmel biçimde yaparlarsa yapsınlar, ilettikleri tebliğin içeriğine fazlasıyla yabancılaşmışlardır. Ruhsuz, heyecansız, samimiyetten uzak, şahsiyetsiz bir söylem o fikrin taraftarlarını bile çileden çıkarabilir. Bu nedenle modern teorinin temellerinin tartışılmasının doğuracağı sakıncalar nedeniyle kaygılanıp, yaşanan gerçekliği görmezden gelmenin de hiç bir akılcı yanı yok.

Sözkonusu alıntıdaki kilit sözcükler şunlar: “... Batı rasyonalizminin toplumsal olanı teorik olarak kavrama kapasitesine ilişkin şüphecilik...” Sevgili yazarımız N.T.K.'nin içi rahat olsun,

çünkü batı rasyonalizminin sosyal olanı kavramıyor olması konusunda yapılan eleştiri bir şüpheci tutumdan, ya da evhamdan kaynaklanmıyor. Durum gerçekten öyle olduğu için tartışma açılıyor.

Bununla ilgili eleştirimi güçlendirecek bir olaya değinmekte yarar görüyorum. Böylece itirazım yalnızca felsefi, ya da sosyolojik terminolojiyle çerçevelenip kalmış olmayacak.

90'lı yılların başında, ABD'de yayınlanan ve tüm ülkelerde okuyucusu olan mesleki bir dergide — *Feed International* — Avrupa'nın kuzeyindeki limanlarda stoklanan süt tozuyla ilgili bir başyazı çıkmıştı. Sözü edilen sorunun yakıcı yanı tüm kuzey liman kentlerindeki depoların süt tozuyla tıka basa dolmuş olmasıydı. Batı rasyonalizmi bir kez daha akıl dışı üretim fazlasını ne yapacağını bilemiyordu. Bu konuda dünya çapında ünü olan derginin başyazarının dudak uçuklatan dahiyane önerisi şöyleydi: "Süt tozu stokunun yapıldığı depolar için ödenen kira yakın gelecekte süt tozunun bedelini aşacağından, en uygun ve akılcı yol bu stokların imha edilmesidir." (Yayınlanan makalenin içeriği özetlenerek verilmiştir. O.A.)

Bu önerinin kapitalizmin ruhunu tam anlamıyla açıkladığını söyleyebilirim. Biliniyor ki, "süt tozu" üretimi, tüketilemeyecek düzeyde üretilen sütün konservasyonu için başvurulmuş bir yoldur. Piyasada "sıcak süt" diye adlandırılan yeni sağılmış süt çok kısa zamanda bozulur ve ekonomik değerini kaybeder. Bu nedenle soğuk hava depolarında bir süre muhafaza edildikten sonra süt fabrikaları tarafından toplanarak götürülür. Ne var ki, tüketilebilen miktarın çok üstünde üretilen sütün, daha da uzun süre dayanabilmesi için kurutulması gerekir. Böylece yaklaşık yüzde doksanı sudan ibaret olan sütün — onda birinin süt tozu olarak elde edilebilmesi için — onda dokuzunun ek enerji harcanarak (elektrik, mazot gibi..) buharlaştırılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. *Feed International* dergisine konu olan aşırı stokun üretilen fazlalığının onda biri olduğunu hatırlatmakta yarar var. Görülüyor ki, üretilmiş sütün onda dokuzu zaten önceden yok edilmiştir ve geline sıkışıklıkta kalan onda biri de kuzey Avrupa limanlarının tüm depolarını işgal etmiştir. Şimdi de onların dökülerek ve yakılarak imhası öneriliyor.

Söz konusu makalenin yayınlanmasından kısa bir süre sonra yurt dışında yapılan "Uluslararası Yem ve Hayvancılık Kongresi"ne katılmıştım. Batı Avrupalı üç ünlü bilim adamı (profesör düzeyinde), süt sığırcılığında teknolojinin geldiği

düzeyle ilgili sunuş yapmışlardı. Sorular bölümünde, artık beslemekte dahi zorlandığımız 900 kg. canlı ağırlığı olan ve yılda 10 tondan fazla süt veren, genetik biliminin mucizevi yaratıklarının daha ne kadar değişime uğrayacaklarını ve bu konuda nihaî hedefin ne olduğunu sormuştum. (Not: Genetik müdahaleden önce, ortalama 350 kg. canlı ağırlığa ulaşabilen yerli sığırlardan yılda 1.5 ton süt alınabiliyordu.) Ayrıca — yukarıda sözünü ettiğim başyazıdaki akıl dışı çözümü örnek vererek — böylesi yüksek kapasiteli bir süt üretiminin ihtiyaçtan kaynaklanmadığı ortadayken, bilim adamlarının canlılar üzerindeki bu çalışmalarını neye yormamız gerektiğini sormuştum. Sorularıma yanıt veren Alman profesör ayrıntılı hiç bir açıklama yapmadan, hafif sıkılarak çok kısa bir değinmeyle: "Bunu politikacılara soracaksınız." demişti.

Yukarıda verdiğim örnekle ilgili daha , tartışılması gereken bir dizi soru geliyor aklımıza.

— Sudan, Etiyopya, Kenya, Zaire, Kongo Tanzanya gibi Afrika ülkelerinde beslenme eksikliği sonucu ölümlerin gününbirlik yaşanan olaya dönüştüğü herkesce bilinirken, kuzey yarımküredeki süt tozları niçin imha ediliyor?

— İhtiyaç ve talep olmadığı halde, bir candan bünyesine alabileceği besin maddelerinden daha fazlasını ürün olarak elde etmeyi hedefleyen Batı'da ekonomiyi ve rasyonalizmi yeniden tanımlamak gerekmez mi?

— Yüksek süt kapasitesine ulaşabilmek için, süt sığırlarının ihtiyaç duydukları çok yüksek enerji, mineral ve protein maddelerini (isteseler de o miktarda tüketemedikleri için) kendi kemiklerini eriterek kullandıkları bilindiği halde, hala genetik müdahaleyle kapasite artırma peşinde olan Batı rasyonalizminin temsilcileri ve yöneticilerinin bunu niye yaptıklarını araştırmak gerekmez mi?

Televizyon dizisi hâline gelen ABD saldırganlığı ve vahşeti kapitalizmin yalnızca magazinleştirilmiş hâlidir. Ekrana ve manşete yansımayan, kanıksanmış binlerce akıl dışı uygulama günlük yaşantımızın parçası hâline gelmiştir. Bir tek örnekle dahi, mevcut enerjinin hangi boyutta israf edildiği anlaşılabilirken, dünyanın enerji kaynaklarına yönelik saldırının nedeni üzerinde uzun uzadıya kafa yormanın anlamı yok. Ayrıca saldırganın bunu aman aman gizleme diye bir derdinin olmadığı da bellidir.

Buraya kadar anlattıklarımı özetlemek gerekirse, günümüzde yaşananlar o derece karmaşık ve dehşet verici ki, modernist felsefenin eleştirisinden duyulacak kaygılar bunun yanında hiç

mertebisinde kalır. Asıl üzerinde durulması gereken mesele, Marksizmin, heyecanını ve ruhunu nasıl kaybetmiş olduğudur. Beni, ideolojinin iyice basitleştirilip indirgenerek, kaba formülasyonlara dönüşmesinden çok, bunun yarattığı sonuçlar ilgilendirmektedir. Biliniyor ki, indingeme işlemi zanaatkârların becerisidir. Ortaya çıkan malzemeyi kalıplara döküp pişirmek de bu işin memurlarına aittir. Kalıpçılar ve dökümcüler, yine K. Marx'ın öngördüğü biçimde ürünlerine yabancılaşmıştır. İşte mücadelenin heyecanını yitirmesi ve ruhsuzlaşması böyle olmuştur.

Kızılçık dergisinin 24. sayısında Hüseyin Hasançebi ruhsuzlaşmanın başka bir boyutunu daha dile getirerek, sol zihin ve düşünce dünyası içinde tekelci büyük sermayenin tarihsel tasarımına mahkûm olarak kendi şansını arayanların yarattığı deformasyona da dikkat çekmiştir. Aynı yazıda H. Hasançebi bir "Kızılçık dili"nden bahisle, tarihsel zemini kavramanın, bir varsayım yaratmanın zorunluluğuna değinmiştir.

Bu zorunluluklar üzerinde kafa yorarken benimsemiştiği yöntemi de açıklayan Çebi bunu şöyle dile getiriyordu: "... şu akıllı-uslu-uzlaşmacı mücadele doğru; verilmiş, ya da ifade edilmiş biçimiyle şu mücadele Doğu'ya, şu Batı'ya yaraşır diyecek hâlimiz yok... Dışarıdan, zihinde üretilmiş, kurallı, şık, estetik, ne sonuç vereceği önceden belli siyasî mücadele modelleri üretip gerçek hayatı bu modelin içine çağırarak abesle iştigaldir..." (**Kızılçık** 24, sy.25.)

Görüyorum ki, Çebi'nin eleştirisini yaptığı üslup ve yaklaşım beni de huzursuz etmektedir. Sol'a, yanıtlanması gereken yeni sorular gerekir. Sorular akla geliyor da seslendirmiyorsak, bunu neden yaptığımızı sorgulayarak işe başlayabiliriz, diye düşünüyorum.

KAPİTALİZMUS YAVAŞLATILABİLİR Mİ?

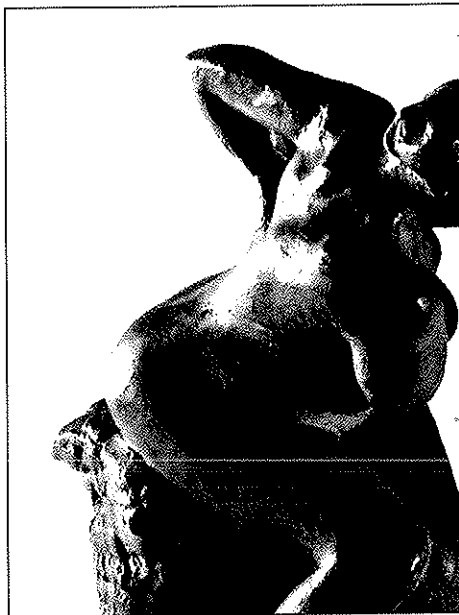
Dünya ve yaşam, gerçeklikle bir bütün oluşturuyor mu? 20. Yüzyıl yazarı — daha çok edebiyat çevresi — toplumları sarsan, bireyi tedirgin eden çağdaş sorunlar yumağını algıladığında, nasıl bir gerçeklikle karşı karşıya kaldığımız konusunda kafa yormaya başlamış ve çarpıcı sonuçlara ulaşmıştır. Gördüğü, farkına vardığı anlatılanlara

hiç uymuyordu. Tüm o gerçekçi akımın yazarları, sanki edebiyat tarihinin bir bölümünde kendilerinden geçip, can sıkıntısıyla bir oyun molası vermişlerdi. Oyunun adı "gerçekçilik"ti. Oysa bu anlatılanların yaşanan gerçeklikle ilgili olduğu pek söylenemezdi. Büyük bir gürültüyle düşen çığın altında kalan toplumları fark eden 20. Yüzyıl yazarı haklı olarak şu soruyu sordu kendi kendine: "Gerçekçi akım ne kadar gerçekçiydi?"

Bir yanda yaşamın kaotik, rastlantısal, anlaşıl-maz, tedirgin eden, kavranamayan akışı içinde aranması gereken gerçeklik söz konusuydu; diğ-er yanda başı, ortası, sonu olan, başlangıçta belki bir parça hüznümlü gelişen, ancak sonunda muhakkak umut saçan anlatıların gerçekçiliği... Bu iki farklı gerçeklik anlayışının birbiriyle örtüşen hiç bir yanı yoktu. Yazarın kavramaya çalıştığı dünyada, birbirinden bağımsız ve bağlantısız, sınırsız sayıda olayın yan yana gelerek oluşturduğu bir yığın söz konusuydu sanki... Bu yığının, bir bütün olarak kavranmasını engelleyen bir yapısı vardı âdetâ. Buna karşın tek tek bireyler kendini farkettiler yine de... Çağdaş yaşamın dikkati çeken bir özelliği de — belki de en dikkat çeken — buydu sanatçı için. Bu birey yalnızdı, ürkekti, şaşkınlı belki, ama orada duruyor ve anlatılmayı bekliyordu. İşte, "İn-sanın Kurtuluş Hikâyesi..." başlıklı deneme yazısında, yazar N. T. Kılıç'ın sözünü ettiği "bü-yük anlatıların sonu"yla ilgili süreç böyle başlamıştır belki de. Bu durumdan dünya gerçekliğini doğru algılamayan 20. Yüzyıl yazarı mı, top-

lumları ve tek tek insanları büyük bir belirsizliğin ve tedirginliğin içine atan kapitalizmus' mu sorumlu tutulacaktır? Yoksa sorun, yeryüzünde olup bitenin modernist felsefenin anlatısına uymamasından mı kaynaklanmaktadır?

Belki de, obezite durumundaki kapitalizmus yaptıklarına bir anlam vermemizi beklemiyordur. Alışılmış, geleneksel değerler çerçevesinde değerlendirip, dünyanın başına gelenlerle ilgili tek bir anlam çıkarmanın mümkün olmadığı bir süreç yaşanıyor besbelli. Çok anlamlılık, ya da anlamsızlıklar manzumesi söz konusu... Ar-

tık büyük anlatılarda bir anlam merkezi olmadığı için, büyük anlatı olarak algılanamıyor modern anlatılar. Modern sanat türleri de zaten bu yaşanan sürece uygun bir tepki vermediler mi? Resim sanatında perspektif nasıl önemini kaybettiye, müzikte de melodi devre dışı kalmıştır. Sanatçı yaşananı yansıtmaktadır. Benzer biçimde roman sanatında da anlam kayması yaşanmaktadır. Yoksa bütün bu sanat akımlarının durduk yerde türediğini düşünemeyiz herhalde.

Anlamlandırma ve somutlama konusunda yaşanan zorluk yaşamın kendisinden çıkmaktadır. Yukarıda, süt üretimiyle ilgili verdiğim örnekte saçmalıklar ve anlamsızlıklar zincirini görmemek mümkün değildir. Önemli olan, genetik biliminin ve teknolojinin başarılarını yorumlarken kendimizi önyargılardan kurtarabilmemizdir. Teknoloji tapıncıyla hareket ediyor, bir de yapılan her şeyi olumlama konusunda kendimizi şartlandırmışsak, önümüzde duran gerçekliği doğru okuma şansını baştan yitirmişiz demektir.

Dünyada teknolojiye ayrılan en ciddi kaynak ABD'dedir. Ancak ABD bütçesine göz attığımızda, eğitime yüzde dört, silahlanmaya ise yüzde elli iki oranında pay ayrıldığını görürüz. Şimdi, bu ülkede silahlanmaya ayrılan bütçenin bir savunma bütçesi niteliğinde olmadığını, aksine saldırı bütçesi olduğunu görmemek safdillik olur. Bir başka saflık da teknolojiye ayrılan paranın da yüzde dörtlük eğitim bütçesi içinde olduğunu düşünmektir. Silahlanmaya 520 milyar dolar, eğitime de 40 milyar dolar ayıran ABD yönetiminin teknolojiye ayırdığı pay elbette silahlanma bütçesinin içindedir. Teknolojinin gösterdiği olağanüstü gelişmeden etkilenip de, kayıtsız ve kaygısız bir rahatlıkla komünist hareketten kendini azat edip, ABD liberalizminin insanlığın yarasını saracak en kayda değer merhem olduğunu düşünen bazı arkadaşların, aynı zamanda ABD militarizminin de bu gelişmenin motoru olduğunu kabul etmeleri gerekmez mi? Ne de olsa tek belirleyici değişken teknoloji destekli üretim fazlası değil mi? Bu fazlalık ha silah üretiminde olmuş, ha süt tozunda... ne farkeder? Her ikisinin fazlalığı sonunda yok edil-

miyor mu?

Kapitalizmus'un merkez üssünde teknoloji ancak silahlanma sayesinde kendine kaynak yaratabiliyorsa, biz bunu zihnimizde rasyonalleştirip, normalleştirip kabullenecek miyiz? Bu kabullenme ve uzlaşma bize ne sağlar? Zihnimiz mi açılır, modernleşmiş mi oluruz, sosyalizmin geçmişteki yanlışları başkalarına mı fatura edilir, dünyayı nihayet berrak bir biçimde kavramış mı oluruz? Bence hiç biri... Kapitalizmus'un ezici gücünün "başarı" tanımında yarattığı yanılsama kafaları iyice karıştırmış olmalı ki, altmışlı yılların sosyalistlerinin bir bölümü şu kalan üç buçuk ömründe hiç de alışık olmadığı sahada at koşturmaya kalkıyor.

Modernizmden, çağdaş yaşamdan, kapitalizmusdan, Batı rasyonalizminden sıkça söz ettik. Bütün bu kavramların Batı'nın sanayileşme süreci içinde geliştiğini söyleyebiliriz. Modern sınıfların ortaya çıkışı, muazzam üretim ve sermaye birikimi ve elbette insanların iliklerine kadar işlemiş yaygın bir sömürü bu süreci özetleyebilir.

Sanayi çağının başlangıcı çok belirgin değildir. İlk fabrikanın kuruluşu, sanayi devriminin başlangıcı kabul edilemez. Fabrikaya benzer ilk tesis 1719 yılına tarihlenebilmektedir. Altı katlı bir binada iplik (ipek) üreten bu tesiste 300 işçi çalışıyordu. Çalışanların çoğu kadın ve çocuktü. Sanayi devriminin başlangıç tarihi daha çok bir âletin icadına dayanır. Doku macılığta kullanılan "uçan-mekik" adı verilen küçük bir âletin geliştirilmesinden sonra tekstil endüstrisi doğmuştur. Uçan-mekik 1733 yılında John Kay tarafından bulunmuştu. Ancak bu gelişmeyi de sanayi devrimi olarak nitelemek abartılı olur. Sanayi devriminin başlangıcındaki isim "Arkwright"dir. Onun 1769 yılında tekstil sektöründe yaptığı girişim, sanayi devriminin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu yıldan sonra Batı büyük bir hızla sanayileşmiştir. 1879 yılında kullanılabilir ilk elektrik ampulünün ortaya çıkmasıyla birlikte de, sanayi çağı yerini "elektrik çağı"na bırakmıştır.

Ünlü bir Alman yazar sanayi çağını (1733-1879) dolu dolu yaşamıştır. Bu yazar Johann Wolfgang von Goethe'dir (1749 Frankfurt- 1832

Weimar). Öyle ki, sanayi çağının başlangıcı kabul edilen 1733 yılını değil de, uçan-mekiğin pamuk işçileri tarafından ikinci kez (ilkinde işsiz kalma korkusuyla mekiği tahrip etmişlerdi) benimsenme tarihi olan 1750 yılını kerteriz noktası olarak kabul edersek, Goethe'nin tam da sanayi devriminin içine doğduğunu görürüz.

Bütün alt üstlüğün canlı şahidi olan Goethe, kapitalistleşmenin geliştirdiği olumsuzluklara da eleştirel gözle bakan ilk aydınlardan biridir. Ünlü yazar Avrupa'daki aşırılığı, açgözlülüğü, gözüne hırs bürümüş insanlarını eleştirirken, "Zamanımızın iflah olmaz hastalığı fazlasıyla aceleci olunmasıdır. Bir sonraki an, bir önceki anda yaşananları yiyip bitirmektedir," demiştir.

Goethe 1825 yılının Kasım ayında Nicolovius'a yazdığı mektupta da şunları anlatır: "Biz yaşlı Avrupalıların durumu gerçekten de oldukça kötü; yaşadığımız ortam alabildiğine yapay ve karmaşık, yediğimiz içtiğimiz doğal değil, toplumsal yaşamımız ise sevimsizliklerle dolu, dostluktan ve gerçek sevgiden yoksun..."

Goethe'nin çağdaşı Alman doğabilimcisi Alexander von Humbolt ise yazarın yukarıdaki fikirlerini destekleyen bir anısını 1801 yılındaki günlüklerine şöyle aktarmıştır: "Amerika'daki araştırma gezisi sırasında yolumu kaybettiğim için oldukça telaşlı ve endişeli biçimde bir Kızılderiliye onlarca soruyu arka arkaya yönelttim. Yolumu kaybettiğimi söylüyor ve yardım istiyordum, hem de bir an önce... Kızılderili adam bana hiç bir yanıt vermedi. Yalnızca ilerideki bir ağaca bütün dikkatini vererek, şişman bir iguananın daldan dala nasıl atlayarak dolaştığını eliyle işaret etti. Bu arada ne kadar öfkelendiğimin de farkındaydı. Kızılderili adam için mekân ve zaman yoktu ve biz Avrupalıları sabırsız, çekilmez ve cinler tarafından yönlendirilen yaratıklar olarak değerlendiriyordu."

Goethe toplumsal yaşamı gereğinden fazla hızlandırılmış ve telaşlı buluyordu. Üstelik de hızın her geçen gün arttığını düşünüyor ve Batı medeniyetinin bu aşırı hız nedeniyle günün birinde iflas edeceğini söylüyordu. Yazar, aşırı hızlanmayı "veloziferik" olarak adlandırıyor ve yarattığı olumsuz etkiyi de "luziferik" diye tanımlıyordu (luziferische=şeytani olan). Ömrü boyunca üzerinde çalıştığı "Faust" adlı eserinde de kahramanı Dr. Faust aceleci ve telaşlı eylemlerin ve kararların trajik sonuçlarına katlanırken, ikinci bölümde karşımıza çıkan Homunculus ise, özlemi duyulan yeni insan tipini canlandırmaktadır: iyimser ve sabırlı...

Goethe çözümü, aşırı hızlandırılmış olan çağdaş yaşamın yavaşlatılmasında görür ve medeniyetin çökmesinin önüne geçilmesinin tek yo-

lunun bu olduğunu düşünür.

Ancak Goethe'nin bu eleştirel yaklaşımından yaklaşık yüz yıl sonra Franz Kafka, bu gelişmenin önüne geçilmesinin mümkün olmadığını, hızlandırılmış yaşamın herkesi kapana sıkıştırdığını ve çıkışsız bıraktığını, öyle veya böyle sonumuzun hüsrana olacağını anlatan kısa bir "fabel" yazmıştır. Kafka bu kısacık anlatısına başlık koymamıştır. Bir önceki yazısının altına basit bir çizgi atıp, altına şunları yazmıştır: " 'Of,' dedi fare, 'dünya her geçen gün biraz daha daralmakta. Önceleri o kadar genişti ki, beni korkuturdu. Ben ileriye doğru koşmaya devam ettim ve sonunda, uzaklarda sağda ve solda duvarlar belirince mutlu oldum. Ancak bu upuzun duvarlar o kadar hızla birbirine yaklaşp kapanıyorlardı ki, birdenbire kendimi bana özel olarak ayrılmış en son odanın içinde buldum. Odanın tam köşesinde bir kapan duruyordu ve ben ona doğru koşuyordum.' Tam o sırada, 'Koşu istikametini değiştirmelisin!' diye bağırdı kedi ve fareyi yuttu."

Kafka'nın faresinin durumuna düşmek istemiyorsak, kendi Homunculus'umuzu yaratmak üzere laboratuvar çalışmalarına başlamalıyız. Bu, H. Hasağcebi'nin sözünü ettiği varsayımdan başka bir şey değil. Ancak bize bu gerçekliği çarpıcı biçimde anlatan Goethe değil, yine de Kafka'dır.

Benim bu öneriye eklemek istediğim husus ise, yapılandırılacak varsayımın iskeletine heyecan, içtenlik ve ruh katılması yönündedir. Bunun üzerinde niye ısrarla durduğumun daha iyi anlaşılabilmesi için, 1900'lerin başlarında yaşamış şarkıcı Leadbelly'den söz etmem gerekiyor.

1900'lerde New Orleans'ta ortaya çıkan caz müziğinin, sömürgeci dönemin köleleştirdiği siyahî Afrikalıların söylediği "blues" adı verilen ezgilerle biçimlendiği biliniyor. Caz müziğinin özgün yanının, blues'un farklı tınısına dayandığını söyleyebiliriz. Aynı yıllarda caz sanatının üyeleri blues'un tanımını konusunda epeyce sıkıntı çekmişlerdir. O günlerin tartışmalarına bakılacak olursa, blues'un en önemli tanımının, yarattığı ruh hâliyle ilgili olanıdır, diyebiliriz. İşte o günlerde sözünü ettiğimiz şarkıcı Leadbelly de blues konusunda kendisine yöneltlen bir soruya yanıt verirken şöyle diyor: "Beyaz adamın hiç blues'u olmadı, çünkü onun derdi, tasası yoktu..."

Sonsöz: Herkes şarkı söyleyebilir, ancak besmeyi ve güfteyi hatasız okuduğu halde kendisine şarkıcı diyemeyeceğimiz bir sürü zanaatkar vardır. Eksik olan nedir? "Blues tınısı" diye tanımlayabileceğimiz, duygu, heyecan, içtenlik, v.s....

Bence, "blues'u olmayan", şarkı da söylemesin. Böylesini dinlemeye artık ne sabrımız, ne de zamanımız kaldı.

Kimlikler, Roller, Tercihler

İ. Barut

Günlük hayatın, günlük hayattaki üretim ilişkilerinin kendiliğinden ürettiği değerler, referanslar tam da egemen sınıfın değerleri ve ideolojisi olacaktır

Ne zaman sınıfla ilgili bir şeyler konuşulsa birileri işçi sınıfının ya yok olmaya, en azından önemsizleşmeye başladığından, ya da biz zavallı solcuların sandığı gibi olmadığından söz ediyorlar. “Bilmem neredeki direnişte işçiler oraya giden solcuları dövdüler!” “İşçiler solcuları istemediler!” “İşçi semtlerinde solcular oy alamadılar!”

Böylelikle Marksizmi sözümona geçersizleştirmek, sol siyaseti küçümsemek mümkünmüş gibi düşünülüyor. Sanki solcular, “işçiler salt işçi oldukları için solcu olacaklardır” gibi bir beklentiye sahipmişler gibi bir tutum alınıyor. Solcuları insanı ve toplumu anlamamakla eleştirenlerin çoğunlukla düştüğü durum aslında solun hiç de işçilere atfetmediği bir davranışı sol adına o kişilere atfederek ve sonra da o davranışın ortaya çıkmaması durumunda bunu solun yanlışlığı olarak ortaya koyma gülünçlüğüdür. Psikoloji biliminin henüz emekleme dönemlerinde Lenin’in dahice çözümlemelerinden bile haberdar olmadan, kendi takıntılarına kanıt arama tutumudur. İşçilerin kendiliğinden sol siyasete yöneleceği düşüncesi Marksizme ait bir düşünce değildir. Leninizme ait hiç değildir.

Lenin’in “kendinde” sınıf ile “kendi için” sınıf tanımlamaları, ya da *Devlet ve Devrim* kitabında anarşistlerle yaptığı polemikte o günkü gerçek insanla — henüz muhasebecilerden vazgeçmeyecek olan o günün insanı ile — devrim yapmak isteğinden söz ederken yaptığı çözümlemeler, psikoloji ve sosyal psikoloji biliminin yıllar sonra söylediği şeyleri deneyim ve sezgileriyle daha o zaman nasıl kavradığını göstermektedir.

İşçi sınıfına bilincin dışarıdan getirileceği ve öncü parti fikri tam da buradan doğmuştur. İşçiler kendiliğinden bizim onlara atfettiğimiz kimlikle ve o kimliğe ait olduğunu varsaydığımız davranış modellerine göre davranmaz. Neden öyle davranmaz? Peki ama neden öyle davranmıyorlar.

Ya da isterseniz şöyle soralım: İnsanlar hangi referanslarla davranırlar?

Lenini geçelim. Konumuz o değil. Son yıllar-

da biz solcuların hiç anlamadığımız çok daha yüksek sesle iddia edilen birey davranışları, bireyleşmek, bireyin tutumları, vs... Biz de biliyoruz ki bunu anlamadan insanların tutumunu anlamak ve değiştirmek mümkün değildir.

Evet “Sizin işçiler AKP’ye oy veriyor!” Bireyi, toplumu, ideolojiyi ve psikolojiyi ve siyaseti hesaba katmadığımız zaman bazı durumlar yukarıdaki gibi cümlelerle ifade edilebilir ve kimse de buna bir şey diyemez. Oysa ortada hisseden, belirli ortamlarda belirli uyarmalara hedef olan canlı bir insan mevcuttur. İşçinin, işçi olmanın dışında cinsiyeti, memleketi, dinsel ve etnik durumu, vs. vardır. Bizim işçi Mehmet gidip AKP’ye pekâlâ da oy verebilir. Bunu özellikle kişinin bireyleşmesinin bir göstergesi olarak ele alanlar olabilir. Bireyleşmeyi sürüden ayrılmak olarak gören, toplumun karşısına koyan ve bunu siyasetin malzemesi hâline getiren pek çok kişinin aksine, analitik psikolojinin kurucusu Jung öyle demiyor.

“Ancak, bireyleşmek ben-merkezci ve dar anlamda bireycilikten çok farklıdır, çünkü bireyleşmenin yapmaya çalıştığı şey kişiyi gerçekte olduğu birey hâline getirmektir. Kişi bireyleşmekle bencil olmaz; kendine özgü nitelikleri geliştirip sergiler ki bu da egoizm ve bireycilikten çok farklı bir şeydir, onlarla karıştırılmamalıdır. Bu durumda kişi yalnızca bir birey olmakla kalmaz, ayrıca toplumun bir üyesi olur, ve ulaştığı bütünlük, bilinç ve bilinç dışı aracılığıyla, tüm dünyayla temas hâlinededir.”

Bu bütünlüğü kişilik olarak da ifade edebiliriz. Kişilik, klasik yapısal modellemeye ele alacak olursak, karşılıklı etkileşim içinde bulunan üç yapıdan oluşur. Alt ben, ben /benlik, ve üst ben. Alt benlik bedensel haz; benlik bireyin ne olmak istediği ve çevresince nasıl tanındığı konularındaki bilinçli bölümü; üst benlik ise ana baba ve toplumsal değer yargılarından oluşan benlik amaçları ve vicdan denen iki bölümü olan değerler sistemidir. Benlik, “Bireyin psikolojik yapısında birbiriyle ilişkili tutumlardan meydana gelen gelişimsel bir oluşumdur. Bu tutumlar, kişinin vücuduyla, nesnelerle, ailesiyle,

kişilerle, gruplarla, sosyal değerlerle ve kurumlarla ilişkili olarak edindiği ve somut durumlarda kişinin bunlarla ilişkisini tanımlayan ve düzenleyen tutumlardır.” Benlik kişinin psikolojik yapısının bir alt sistemidir ve bir durum ya da süregiden faaliyetle ilgisi nedeniyle açığa çıkan benlik tutumları o anda etkili olan referans çerçevesi dahilinde iç faktör olarak rol oynar. Benlik adı verilen bu alt sistem doğuştan var olmayan gelişimsel bir üründür. Bu alt sistem kişinin vücudunu çevreden ayırmasıyla ve nesnelerle, kişilerle, gruplarla, değerlerle ya da normlarla ilişkiye geçme tarzlarını tanımlayan tutumların oluşmasıyla gelişir. Birleşen parçalar (benlik tutumları) işlevsel olarak birbiriyle ilişkili olsa da, bu her zaman benliğin bütünleştiği anlamına gelmez. Bu parçalar arasında çelişkili değer ya da normları olan sosyal ortamlarda çatışmalar olabilir. Zaman zaman hem profesyonel bir kişi, hem kadın olarak hareket etmesini gerektiren bir durumda kalan çağdaş meslek sahibi bir kadının durumu, ya da iki referans grubu tarafından karşıt yönlere çekilen marjinal kişilik çatışması bunlara örnektir.

Benlik katılımı bireyin deneyim ve davranışlarını belirleyen faktörler olarak bir ya da daha fazla benlik tutumunun rol oynamasıdır. Benlik tutumları, süregiden psikolojik faaliyetle ya da dış uyaran faktörleriyle ilgili oldukları için belli bir anda referans çerçevesi dahilinde iç faktör olarak etki eder. Benlik katılımı olan faaliyetler amaca yöneliktir. Diğer güdüler gibi benlik tutumu belli bir amaca, ideale ya da değere ilişkin özgül beklentileri içerir. Birey bu olgunun farkında olsa da olmasa da benlik katılımı olan faaliyet bireyin deneyimi ve davranışı üzerinde sosyal etkiler yaratır. Benlik katılımı olduğunda bireyin tepkileri artık nötr ve gelişigüzel değildir. Kişinin algılama, yargıya varma ve hatırlama tepkileri, benlik katılımının amaca yönelik doğasından etkilenir. Dolayısıyla aslında tüm algılamalar ve yargılar kişinin özgül beklentileri — ki bunların sosyal etkileşimlerin ürünü olduğunu söylemiştik — ile, yani bunların bir başka düzeyde ifadesi olan ideoloji ile malûldur. İdeolojiye az sonra tekrar döneceğiz. Devam

Bir eli üstünde dinlenen kadın başı.

edelim.

Benlik tutumu, açlık, cinsellik ve uyku gibi en azından asgarî düzeyde tatmin etmemiz gereken güdülerdendir. Belli bir anda referans çerçevesinde birer faktör olarak etki ettiklerinde, deneyim ve davranış üzerinde farklı etkiler yaratır. Bunun yanı sıra saygın bir insan olmaya çalışmak gibi benlik tutumları da birer güdüdür. Şiddetiyle orantılı olarak bu benlik tutumları da açlığımızı, cinsel arzularımızı tatmin şeklini ve yollarını belirleyen faktörler

olarak rol oynarlar. Aç olduğumuzda yemek yemek isteriz. Ancak ilgili benlik tutumları işin içine girer ve belirli yerlerde belirli insanlarla yemek yemek isteriz. Benlik katılımlarının örüntüsüne uygun olarak yiyeceğe ya da cinsel nesnelere yönelik davranışın tutarlı bir şekilde düzenlenmesi genelde yalnızca dış sosyal baskılara uymak için gösterilen iki yüzlü bir tavır değildir. Benlik tutumları da tatmin edilmesi gereken güdülerdir. Açlığımızı ya da cinsel arzularımızı benlik tutumlarımızla uyuşmayan yollarda ya da yönlerde tatmin ettiğimizde çatışma yaşarız. Utanırız ve suçluluk duyarız. Benlik tutumlarıyla uyuşmadığı için biyolojik kökenli bir güdünün tatminini ertelediğimizde, o an etkili olan bir güdünün etkisi altında davranmaktan ziyade başka güdülerin etkisi altında davranırız.

Pek çok, “fanatik” diye tanımlanan kişinin eylemlerinin kökeninde bu vardır. Açlığa uzun süre dayanan açlık grevcilerinin davranışı benlik tutumunun biyolojik güdüsünden daha güçlü bir güdülenme yarattığını gösterir. O anda doyurulmasına ihtiyaç duyduğu güdüsü biyolojik güdüsü değildir.

Açıkça görülüyor ki aslında sosyal iletişimle ve süreç içerisinde gelişen bir güdü doğuştan getirdiğimiz güdülerin gücünü aşan bir güce ulaşabiliyor. Bu bile sosyal olanın hiç de hafife alınamayacak bir yönü olduğunu gösteriyor.

“İnsanın kişisel kimliğinin sürekliliği, önemli oranda grup bağlarından ve grup bağları kurma çabalarından oluşur. Kişinin bir gruba aidiyeti, grubun değer ve normlarını benimsemesi yalnızca dış sosyal baskılardan kaynaklanmaz. Bir gru-

bun üyesi olmak ya da olmayı arzulamak, grup değerlerini sevmek ve benimsemeye yönünde bir itki yaratır. Çünkü birey bu değer ve normları kendi değer ve normları olarak algılar. Bir bireyin başka bireylerle ilişkilerinde özerkliğinin gelişmesi, oyunda, işte ya da başka hayati meselelerdeki karşılıklı ilişkilerinin bir sonucudur.” Aidiyetler ve grup bağları kişiliği belirleyen temel faktörlerden olduğuna göre ve bunların da dışsal değerleri kişi tarafından içe alınıp kişinin kendi değerleri olarak algılandığına göre, kişi aslında benim değerlerim dediği anda kendini ait hissettiği grubun değerlerinden söz ediyor olmaktadır.

Bugün kişinin kendini ilişkilendirdiği grup, demokrasi iyi bir şeydir diyorsa kişinin, “Bence demokrasi iyi bir şeydir,” demesinin anlamı aslında, “Kendimi ait gördüğüm grubun algıladığım kadarıyla değerleri demokrasinin iyi bir şey olduğunu söylüyor,” demiş oluyor. Burada kişinin “kendini ilişkilendirdiği grup” sözünü biraz açmak gerekecek. Çünkü meselelerin düğüm noktası burası. Sosyal psikolojinin söylediğine göre: “Çağdaş toplumlarda erişkinlerin kendilerini ilişkilendirdikleri gruplar, hemen çevresindeki grupların çok ötesine uzanır. İnsanın ilişkiye girdiği ya da girmeyi arzu ettiği gruplar, kendi yaptıklarını değerlendirmek için başvurduğu standartlar, zaman zaman algısal yelpazesinin çok ötesine uzanır.” Yani kişi herhangi bir köyde aşiret ilişkilerinin bir yönüyle hâlen yaşandığı yerde yaşıyor olabilir ama medya aracılığı ile ya da başka kanallarla başka grupların varlığını bildiği ve değerlerini öğrendiği anda kendini ilişkilendirdiği grup kendi aşireti değil, başka bir grup da olabilir. Üstelik bu her durum için farklı bir grup da olabilir. Yani kişinin her sosyal rolü için belirlediği davranış başka bir grubu referans alarak gerçekleşebilir.

Referans gruplarını biraz daha açalım. “Referans grupları, bireyin grubun bir parçası olarak ilişkiye girdiği ya da psikolojik olarak ilişkiye girmeyi hedeflediği gruplardır. Referans grubunun benlik bakımından yani bireyin psikolojik ilişkisi bakımından tanımlandığı açıktır. Bireyin referans grupları, nesnel kriterlerle saptandığı şekliyle üyesi olduğu gruplarla örtüşmeyebilir.” “Bir bireyin referans grubu, tutum oluşumu ve tutum değişiminde spesifik dayanakları sağlayan gruptur. Bireyin

referans grubunun sosyal mesafe ölçeğinde (yani o grubun diğer gruplara karşı tutumu hiyerarşik olarak da konumlandığı yer) belli bir grubun konumu düşükse, bunu o gruba karşı olumsuz tutumda gözlemleriz. Bir propaganda metninde temsil edilen görüş referans grubunda konu hakkında yaygın olan görüşten çok uzaksa, birey propagandaya sinirlenerek tepki verir. Propagandanın konumu bireyin referans grubunun görüşüne yakınsa, birey propagandayı özümseyebilir.

Bireyin referans gruplarından kaynaklanan güdümlü tutumları, temel ilgi alanları ile ilgilidir:

Eli arkasında dans eden kadın.

insan ilişkileri sisteminde bir yere sahip olmak, hedefler saptayarak bunları gerçekleştirmek, aynı düşünceyi daha teknik terimlerle ifade edecek olursak, referans grupları benlik tutumlarının oluşmasında ve değişmesinde gelecek amaçların saptanmasında temel dayanakları sağlar. Bu temel dayanaklar belli durumlarda bir faktör olarak rol oynadıklarında, bireyin benlik katılımı olduğunu söyleyebiliriz. Bireyin benlik katılımı olduğunda kişinin davranışlarında karakteristik bir tutarlılık gözlenir. Bu anlamda bir kişinin tutarlılığı ya da tutarsızlığının büyük ölçüde referans gruplarına bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bunları günlük hayattaki karşılıkları ile söyleyebilecek olursak, bugün bir lise öğrencisinin iyi bir üniversite sınavını kazanma, sonrasında meslekî yükselme ve iyi gelir elde etme hedefleri aslında o öğrencinin kendini ilişkilendirdiği grubun değerlerinin o öğrencinin kafasındaki görüntüsünden başka bir şey değildir.

Öğrenci kendine bu tür hedefler koyarken o hedefler aslında referans grubunun standartları tarafından belirlenmiştir.

Gruplardan söz ederken bir kaç noktanın altını da çizmek gerekiyor. Birincisi, tüm grup organizasyonları hiyerarşiktir. Hiyerarşiler farklı kriterlere dayanabilir. Bu kriterler arasında ekonomik ve siyasî iktidar başta gelir. Benoit-Smullyan şu sonuca varmaktadır. "Özel mülkiyet ilişkilerinin baskın olduğu bir toplumda tüm saygınlık er geç büyük ölçüde ekonomik statü ile düzenlenecektir. Varlığını kaybetmiş aristokrat, saygınlığını uzun süre koruyamaz. Benzeri şekilde, sonradan görmeler başlangıçta horlansalar da servetlerini korudukları sürece statü dönüşümü adı verilen bir durum sonucu er geç saygınlık statüsünü kazanacaklardır". Devamla: "Her kapitalist toplumda normalde işleyen statü dönüşüm süreçlerinin bir sonucu olarak, farklı statü türlerinin ortak bir düzeye ulaşması, yani insanın ekonomik hiyerarşideki konumunun siyasî saygınlık hiyerarşisindeki konumuna denk gelmesi yönünde bir eğilim vardır".

Üyelik grubu ve referans grubunun aynı olmayabileceğini söylemiştik. İstikrarlı, hızlı sosyal değişim geçirmeyen, düşey hareketlilik için değişik fırsatlar sunmayan kültürlerde, bireyin üyelik grupları aynı zamanda referans gruplarıdır. Ayrıca farklılaşmış, fakat oldukça bütünleşmiş bir toplum için de aynı şey geçerlidir. Farklı görüş açılarını ve çıkarları temsil eden bir çok grubun olduğu oldukça farklılaşmış toplumlarda, referans grupları günlük yaşamlarında bağları olan gruplarla örtüşmeyen bir şeyler vardır. Kendilerini orta sınıfta gören ve tutum ve davranışla-

rını orta sınıf değer ve normlarına göre belirleyen alt sınıftan bireyler vardır. Daha yüksek bir sınıfa dahil olduklarını hayal eden, "zengin" bir mahallede ev tutarak yüksek sınıfa ait çocukların gittikleri bir üniversite seçerek psikolojik açıdan daha yüksek sınıfla ilişkili olduklarını ortaya koyan orta sınıftan insanlar vardır. Bireylerin gerçek sınıflarından daha yüksek bir sosyo-ekonomik sınıfa atlamak için yaptıkları hamlelerden çıkarsanan düşey hareketlilik şunlardan kaynaklanmaktadır: Birincisi, toplumda hiyerarşik sınıflar arasında sınırların çizilmiş olması; ikincisi, yukarı doğru hamle yapan bireylerin sınıf sınırlarından nüfuz edebilmeleri. Böylelikle kişiler kendilerini daha üstteki bir sınıfla ilişkilendirebilmektedirler. Türkiye gibi ülkelerde, yani hızlı sosyal değişim geçiren bir toplumda, ait olunan grup ve referans grup farklılıkları, pek çok Avrupa ülkesi gibi sosyal değişimin daha az olduğu yerlerden doğal olarak daha fazla yaşanacaktır.

Meselenin bir yanını burası oluştururken, öbür yanı da rol kuramıyla ilgilidir. Kişinin sahip olduğu rollerin hangi davranışında nasıl etkili olduğu. Önce kısaca rol kuramıyla ilgili konuşalım. Moreno'ya göre, rol bireyin belli bir anda, başka insanlar ya da nesnelerin de bulunduğu belli bir duruma tepki verirken gösterdiği işlev biçimi olarak tanımlanır. Rol terimini kullanmadan konuyla ilgilenen ilk isim olan William James her insanın birden fazla sosyal ben'e sahip olduğunu söyler. Memur ben, anne ben, müşteri ben. Moreno'nun sözleriyle söyleyebilecek olursak memur rolü, anne rolü, müşteri rolü. Rol terimini ilk kullananlardan Baldwin, rolün basit bir taklidin ötesinde bir şey olduğunu görmüş ve taklit eden için bir işlevi bulunduğunu, anababalarını taklit eden çocukların onların rollerini benimsediklerini ileri sürmüştür. Mead ise, ölmünden sonra 1934 yılında yayınlanan *Mind, Self ve Society* isimli eserinde, "Dil öğrenme ve sosyalleşme rol alma yoluyla gerçekleşir. Bir sosyal sistem içerisinde dünyaya gelen çocuk, o sistemdeki değerleri, tutumları ve mevcut rolleri birer birer öğrenmeye başlar," demektedir. Moreno'ya göre birincil rol kategorileri olarak bedensel ya da psikosomatik roller (yiyen varlık olma rolü), ruhsal roller (zevk alan, mutluluk duyan insan rolü), sosyal roller (anne, baba, çocuk, memur, parti üyesi) ve aşkın roller (etik ve dinsel roller) mevcuttur. Bu rollerin hangisiyle davrandığımız sosyal bağlamımızla da yakından ilgilidir. Bir sendika toplantısına katılan kişi o sosyal rolüyle davranırken bu kişi aynı zamanda bir baba ise ve çocuğu yine aynı toplantıda

belki de riskli olabilecek bir karar almak üzere ise, sendika toplantısındaki baba bir anda sendika üyesi rolü yerine baba rolü ile konuşmaya başlayabilir. İşte hangi rolden konuşacağımızın seçimi de benlik tutumlarımız ve referans gruplarımız ile ilgilidir.

Buradan ideoloji kavramına geçiş yapalım. Sosyal psikolojinin sosyal tutumlar, değerler dediği şeyleri ideoloji diye de okuyabiliriz. Yukarıdaki cümleyi o biçimde yeniden ifade edecek olursak, bir sosyal sistem içerisinde dünyaya gelen çocuk o sistemin ideolojisi ile şekillenmeye başlar. Yeri gelmişken kavramı biraz açalım. İdeoloji kavramı Cabanis ve Tracy tarafından yaratılmış ve elli yıl sonra Marx tarafından yeni bir anlam kazandırılmıştır. Marx'a göre ideoloji bir insanın ya da toplumsal grubun zihninde egemen olan, fikirler, tasarımlar sistemidir. Marx'ın tarihi sınıf mücadeleleri tarihi olarak gören yaklaşımını hesaba katacak olursak, ideolojinin ve onun tarihinin toplumsal formasyonlar içerisinde düzenlenmiş üretim tarzlarının ve onların bağrında gelişen sınıf mücadelelerinin tarihine dayandığı söylenebilir. Althusser'e göre ise ideoloji bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayalî ilişkiyi temsil eder ve ideolojinin varoluşu maddîdir. İster Althusser, ister Marx'ın ideoloji tanımını kullanalım, nihayetinde sosyal psikolojinin benlik tutumları dediği alanla ilişkili bir kavramdan söz ediyoruz. Herhangi bir sınıflı, ya da az önce söylediğimiz gibi özel mülkiyetin olduğu bir toplumda dünyaya gelen bir insan o sistemdeki egemen ideoloji ile belirlenecektir. Benoit-Smullyan'ın saygınlık ve ekonomik statü arasındaki ilişki saptaması egemen ideoloji ile egemen referansların aslında o toplumdaki egemen sınıfın ideolojisi ve referansı olduğunu da göstermiş oluyor.

KİMLİKLERİN YA DA ROLLERİN KULLANIMI

Kişiler ne zaman ve neden belirli rolleri alıyorlar sorusuna artık daha rahat cevap verebiliriz. Rollerin, kişinin başka kişilerle ilişkisinde gösterdiği işlev biçimi olduğunu söylemiştik. Hangi rolü oynadığı en nihayetinde kişinin ihtiyaçları tarafından provake edilecek ve o ana kadarki ihtiyacını karşılama biçiminden yola çıkarak bir model geliştirecektir. Bu model kişinin gerçek ihtiyaçlarını sağlıklı bir biçimde karşılamıyor olabilir ya da daha önce de değinildiği gibi bazı durumlarda rol çatışmaları yaşanıyor olabilir. Yine de kişi sağlıklı ya da sağlıklı edindiği bu rolü kendi referans grubunun kendisinden var saydığı beklentiyle ya da o grubun parçası ola-

rak hissetmesine yardımcı olacak bir tutumla oluşturmaktadır.

Ancak her zorlanımlı durumda oynamakta zorlandığı rollerden daha geri rollere (rol gelişim şemasındaki daha geri evrelerdeki rollere) geçer. Yetişkin bir insan olarak yaşadığı koşullara uyum sağlayamayan bir kişi çok kolay çocuk rolüyle bağımlı bir ilişki arayışına girebilir. Çocuk rolü bir otorite ile ilişkisini belirleyecek ve kendini o otoritenin korumasına bırakacak, o otoritenin beklentilerine uygun iyi insan, iyi yurttaş, iyi üye olarak kişisel dengesini daha farklı bir düzlemde kurma arayışına girecektir.

Yaşam koşullarının zorluğunun yarattığı durumların yanısıra, içinde yaşadığı toplumun egemen ideolojisi tarafından belirlenmiş değerler de işin içine girdiğinde aldığı rol ve aldığı tutum kendi nesnel durumuyla hiç de örtüşmeyen bir nitelik kazanacaktır.

Böylece bugün ülkemizdeki işçilerin durumu bu açıdan ele alındığında pekâlâ anlaşılır olmaktadır.

Olan nedir?

Birincisi, İstanbul'da mesela Sultanbeyli'de oturan işçi Mehmed'i aldık. İşçi Mehmet 25 yaşındadır. Niğdeli'dir. Müslüman olduğunu gururla söyleyen bir ailenin çocuğudur. Askerliğini Güneydoğu'da yapmış ve PKK ile çatışmalara katılmıştır. Askerden önce ilkökul sonrası belli bir süre oto boyacısında çırak olarak çalışmış, sonra bir ara bir tekstil atelyesinde kısa süre işe girmiş, daha sonra tekrar oto boyacılığı yapmıştır. Belirli bir arkadaş grubu vardır; aralarında uçucu madde ve esrar kullanıcıları da vardır. Bazı akşamlar kafa çekerler, bazen maça giderler, bazen de kadın arkadaş bulmaya çıkarlar. Ailesi emekli bir baba ve ev kadını bir annenin üç çocuğundan oluşur. Henüz bekarıdır.

Mahalle arasındaki üç beş tamircinin birinde çalışırkenki konumuna bakalım.

İşçi midir? Evet işçidir.

Ama tek rolü bu değildir. Erkek rolü, evin çocuğu rolü, bekârlık rolü, PKK ile çarpışan Türk rolü, arkadaş grubu içerisindeki rolü... diye uzatabiliriz. Herhangi bir anda, işyerinde mesela sigortalanmak üzerine bir sorun karşısında takınacağı tutum ne olacaktır? Ya da, başka bir deyişle, hangi rolü alarak ona uygun davranışta bulunacaktır? Mesela patronu babasının yakın bir arkadaşı ise ne yapacaktır? Patronu belki de Mehmet ile aynı dinsel cemaat içerisinde yer almaktadır. Bu durumda ne yapacaktır? Belki de arada bir gittiği Ülkü Ocağındaki reis lakaplı kişidir. Her durumdaki rolü farklı olacağı için tutumlar da farklı olacaktır. Bu tutumların hepsi

Elleri arkalarında dans eden kadınlar.

Mehmed'in "özgür iradesinin" ve "bireyselliğinin" bir sonucu olarak okunacaktır. Hangi rol tercihi Mehmed'in yaşadıkları ile başatmesinde daha iyi bildiği ve tanıdığı olanakları sunuyorsa Mehmet o rolü tercih edecektir. İlle de sigorta isteme tutumu — ki çıplak gözle bakınca bir insanın sigortalı olmayı istemesi son derece doğaldır — işinden olmayı, sosyal olarak dışlanmayı, birilerinin gözünde olumsuz bir kişilik hâline gelmeyi doğuracaksa bundan vazgeçebilir. Mehmed'in burada sigortalı olmayı isteme tutumu ancak farklı ve zorlu bir rolü almasıyla mümkündür. Kendisini ancak başka bir grupla burada hakkını arayan insan, hakkını arayan işçi, sosyalist, vs. gibi bir grupla psişik düzeyde de olsa ilişkilendirmeden bu rolü alması mümkün

değildir.

Mehmet bir genel seçim olduğu zaman da hangi rolüyle sandık başına gidecektir? İyi bir yurttaş (referans grubu iyi yurttaş için ne diyorsa öyle bir iyi yurttaş), iyi bir Türk, iyi bir Müslüman, iyi bir çıkarlarını koruyan kişi hangi rolüyle seçim sandığına gidecekse o role uygun davranacaktır.

Tüm bu roller arasında sistem tarafından daha fazla kabul edilen roller öne çıkma eğilimi taşımaktadır. Yapılan pek çok araştırma, insanlara kim oldukları sorulduğunda ve bir kağıda ben bir..... şeklinde alt alta yazmaları istendiğinde öncelikle birincil roller, yani toplumun tamamı tarafından kabul edilen rolleri yazdığını gösteriyor. Mesela erkek, baba, anne, vs. gibi

roller önce yazılıyor. Ardından meslekî ifadeler, ve bazı toplumsal kabul gören tutumlar ifade ediliyor. Ama daha kişiye özel ya da toplum tarafından çoğunlukla benimsenmediği düşünülen roller listeye dahil edilmiyor. Bugün sendikacı rolü, komünist rolü, vs. toplum tarafından ne kadar genel kabul gören rollerdir, bunlara göre insanların tutum almaları ne kadar kolaydır siz düşünün. Bir zamanlar kendi içinde komünistleri destekleyen ve onların yanında olduğunu düşünen kişinin zorlanmalı durumlarda bambaşka tutumlar sergilemesi ya da işkence ve baskı altındaki bir solcunun başka tutumlar alması da bu durumla ilgilidir.

Dolayısıyla salt biyolojik varlığı koruma güdüsü burada öne çıkmıştır. Benlik tutumunun da biyolojik güdüler gibi etkili olabileceğinden söz etmiştik. Ancak burada benlik tutumunun, biyolojik güdülerden olan "varlığını sürdürme güdüsü"nden daha güçlü olması için çok ciddi bir enerji gerekmektedir. O enerjinin kendisi de ancak belirli sosyal etkileşim ortamlarında oluşabilir. Yani, enerji dışarıdan gelir diyebiliriz.

"İnsanın kişisel kimliğinin sürekliliği, önemli oranda grup bağlarından ve grup bağları kurma çabalarından oluşur" demiştik. Aidiyet duygusu kendisini ait olmaktan dolayı mutlu hissedeceği, daha güvende hissedeceği grupla aidiyet bağı kurması yönünde işlev görür. Kapitalist bir toplumda ekonomik olarak güçlü bir grupla aidiyet ilişkisi kurmak kişinin kendisini daha iyi hissetmesini sağlayacaktır. Özellikle sınıflar arası sınırlardan nüfuz edebilme potansiyelinin varlığı bizim işçi Mehmed'in gelecekte kendi işyerini açma, sonra büyük bir otomobil servisine sahip olma ardından otomobil tüccarı olma gibi beklentileri olmasını, dolayısıyla daha şimdiden bir otomobil tüccarının davranış modelini ve değerlerini kendisine referans almasını mümkün kılar.

Günlük hayatın, günlük hayattaki üretim ilişkilerinin kendiliğinden ürettiği değerler, referanslar tam da egemen sınıfın değerleri ve ideolojisi olacaktır. Üstelik bunlara siz bir de Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" dediği şeyleri de ekleyin. Ben buna sistemin aygıtları diyorum. Eğitim kurumu, sanatı, medyası, vs. hepsi yine aynı referanslarla hareket edecek ve Mehmed'i kuşatacaktır. Artık Mehmet kendi özgür iradesiyle ve "bence" diyerek kararlar verecek, sürüden bağımsız bir kişilik olacaktır!

Günlük hayatın getirdiği zorluklar ne kadar yoğun olursa kişi kendi nesnel rollerini o kadar az yaşayacak ve nesnel gruplarını o kadar az referans grubu yapacaktır.

Peki, Mehmet'le solcuların ilişkisi ne olabilir?

Aslında sorunun bizim için önemli kısmı burası. Mehmet'le nasıl ilişki kuracağız? Bunun yolu nereden geçiyor? Bu aslında karmaşık bir süreç. Buna ben referans odağı yaratmak diye bakıyorum. Geçmişte referans odakları vardı. Her ne kadar egemen sınıflar ve egemen bir sistem söz konusu ise de dünyada sosyalist bir sistemin varlığı başlı başına bir referans odağı işlevi görüyordu. Sistemin ne kadar iyi olduğundan bağımsız varlığı ile bir etkide bulunmaktaydı. Aynı biçimde sosyalist/komünist partiler, sendikalar referans odağı olma özelliğini daha fazla gösteriyorlardı. Bugün Mehmed'in ihtiyaçlarını daha iyi kavrayan ve ona cevap verebileceğini hissettiren bir odağın *yaratılması* ve bunun Mehmed'e bilfiil *gösterilmesi* gerekiyor. Yani Mehmet bu grupla özdeşlik kurduğu durumda daha fazla doyum sağlayabilmeli. Öyle de, nasıl olacak bu? Mehmet'in geleneksel yapısında kökleşmiş pek çok rol varken ve bu rollerle uyumlu bir egemen ideoloji varken bu nasıl sağlanır? Siyasî mücadele ile sağlanır elbet. Mehmed'i başka rolleri ile kavrayan ve bu başka rolleri ile işçi sınıfının unsuru ve onun çıkarlarını savunan biri olma rollerini uyumlulaştıran bir siyasî mücadele ile. İnsanı daha evrensel değerleri ile kavrayan, içindeki çok daha köklü ve insanlığın tümü ve emeğin değerleriyle uyumlu rolleri bulup çıkarmak, siyaseti o rollere göre örgütlemek gerekecektir. Bunun yapılabilmesi için de toplumun geçmişinden getirdiği değerlerin bilinmesi gerekir. Mehmed'in içindeki sağlam dokuları keşfetmek ve onlar aracılığı ile iletişim kurmak gerekiyor. O andan itibaren Mehmet başka idealler ve başka bir referans grubu sahibi olabilecektir.

Bunların neler olabileceğini bir sonraki yazıya bırakalım. Ama imece kültürüne sahip bir toplumda bunları oluşturmak zannedildiği kadar zor olmayabilir.

Benoit-Smullyan, "Status types and status interrelations", *American sociol. rev.* (Amerikan Sosyoloji Dergisi) 1944. 9:151-161

Baldwin J.M. *Mental development in the child and the race* New York:Macmillan 1900.

Guillaume, P. *Les debuts de la phrase chez l'enfant*. J. de Psychol. (Sosyoloji Dergisi) 1927.

Moreno, *Who shall survive?*

Mead, G.H. *Mind, Self and Society*. University of Chicago Press, 1934.

Althusser, *Devletin İdeolojik Aygıtları*.

Marx, 1844 *Elyazmaları ve Alman İdeolojisi*.

Lenin, *Devlet ve Devrim*.

Muzaffer Şerif, *Sosyal Psikolojiye Giriş*.

Jung, *İnsan Psikolojisine Giriş*.

Jacobi, *Jung Psikolojisi*.

Küreselleşen Kapitalizmin Himayesinde Solda Birleşme Masalı

Tevfik Çavdar

Marksizmi ve dünyada yüz yılı aşan bir sürede yaşama geçirilmiş sosyalist denemeleri gözardı ederek oluşturulacak bir siyasî birlikteliğin hiç bir anlamı yoktur

Sol güçlerin birleşmesine yönelik masal son yıllarda sık sık karşımıza çıkar oldu. Özellikle 1970'li yıllarda böyle bir birliktelik Ecevit'in CHP'si içerisinde yaşama geçirildi. Özellikle DİSK'in ve o günlerin TKP'sinin CHP'yi desteklemesi bir ölçüde sol oyların bu parti üzerinde birleşmesini sağladı. Bu cephe 1973 ve 1977 seçimlerinin de sonuçlarını belirledi. Bu bağlamda Türkiye'nin siyasal arenasında cumhuriyetin kuruluşundan bu yana bir anlamda zımnî koalisyon da diyebileceğimiz siyasal birliktelikler varolmuştur. Örneğin CHP uzun yıllar ilerici diyebileceğimiz siyasal düşüncenin bir araya geldiği bir siyasal parti olarak dikkati çekmektedir. Aynı şekilde, piyasa ekonomisine bağlı gruplar ve düşünce adamları, din bezirgânları, toprak sahipleri vb. gibi tutucu unsurlar da CHP karşıtı partilerde yer almışlardır. Ne var ki, 1960'dan sonra bu zımnî birliktelikler çözülmüş, böylece 1980'li yıllara ulaşılmıştır. Turgut Özal'ın dört eğilimi kucaklama yaklaşımı fazla anlamlı olmamıştır.

24 Ocak 1980, Türkiye'nin ekonomi ve siyaset tarihinde keskin bir virajdır. Dönüm noktasıdır. Bu kararlarla ülke küreselleşmiş kapitalizmle kurum ve kuralları açısından tam bir eklemlenme sürecine girmiş ve SSCB'nin çökmesiyle de üzerindeki AB ve ABD hegomonik baskısı dayanılmaz boyutlarda artmıştır. Neo-liberal ve Neo-conservatif yaklaşımlar âdeta Türkiye'yi kuşatmış ve teslim almıştır. 1980 askerî darbesinde oluşan cunta tarafından tasarılan yeni anayasa ve onun doğrultusundaki siyasal yapılanma sol siyaseti bir kalemde devre dışı bırakmıştır. Siyasî partilerin kurulmasına izin verildiğinde, kapatılan CHP'nin ardılı olma savıyla iki parti kuruldu.

Necdet Çalp başkanlığında Halkçı parti ve Erdal İnönü önderliğinde SODEP. SODEP adından da anlaşılacağı üzere sosyal demokrat bir çizgide olma iddiasındaydı. Kurucuları ve üyeleri açısından karmaşık bir yapısı vardı. Sol çizgide mücadele veren bazı sendikacıların yanı sıra 12 Mart cuntasının bakanları ve eski CHP'liler, yerel parti ağaları bu partide boy gösteriyorlardı. SODEP cunta tarafından 1983 seçimlerine sokulmadı, Halkçı parti ise o seçimde %30 dolayında oy aldı.

1984'te yapılan yerel seçimlerde SODEP %25 ve Halkçı Parti de % 8 oy alınca her iki partinin birleşmesi yönünde baskılar arttı. Sol'da birleşme sözcüğü âdeta kendisinden mucizeler beklenen bir hedef hâlini aldı. 1980'li yılların ortalarında birleşme gerçekleşti ve SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) oluştu. Ne var ki beklenen mucize gerçekleşemedi ve SHP'nin oyu hiç bir zaman %30'a ulaşamadı. ANAP'ın karşısına gene sağda yer alan bir başka parti, DYP çıktı.

Hedefe neden ulaşamadığı konusunda çok konuşuldu ama bu tartışmalarda sol adına izlenen politikanın gerçek sol siyasetle ilişkisi olmadığı konusu hep kulak arkası edildi. Şimdi, aradan yirmi yıl geçtikten sonra, aynı sesler yeniden yükseldi. DİSK'in önderliğinde bir sol parti ya da inisiyatif yaratma çabaları gündemin ilk sıralarına oturdu. Abant toplantısıyla işe başlandı. Toplantıya eski TKP'nin genel sekreterinden, sosyalist hareketin değişik aşamalarında öne çıkan bir dizi "Eski Tüfek (?)'e kadar birçok kimse katıldı. Ne var ki, aynı platformda görülen, sağa daima göz kırpmış politikacılar da dikkati çekiyor-du.

Bu toplantıyı izleyen buluşmalarda katılımcılar

daha karmaşık bir yapı arzetmeye başladı. Sol düşünce ile en küçük bir ilişkisi, ilintisi olmayan, hattâ sola karşı olmakla tanınan bir çok ünlü isim artık sol birlik toplantılarında, göğüslerini gere gere yer alıyordu. Bu karmaşık görünüm her yeni toplantıda daha da belirginleşiyordu. Artık Kemal Derviş çizgisinden, sosyal demokrat hattın en sağındakilere kadar herkesi bu girişimde görmek olanaklıydı. Ortalıkta, her düşünen insanı ürküten bir görünüm vardı. Bunun temelinde ise "Sol" deyiminin, evrensel tanımlamasının çok ötesinde, geniş bir yelpazede betimlenmesi yatmaktaydı. "Sol" her bireyin kendi eğilimine uyumlu bir biçimde tanımlanıyordu ve de bundan kimse rahatsız olmuyordu. Böylece garip, ürkütücü bir alışım ortaya çıkmaktaydı. Kabul etmeliyiz ki bu alışımın bileşiminde gerçek Marksist solun payı, ünlü deyimiyse solda sıfır mesabesindeydi. Daha ilk adımda böyle bir garabet ortaya çıkmaktaydı. Sol'da birlik amacıyla yola çıkanlar bugünkü neo-liberal ve tutucu iktidar karşısına bir çorbayı andıran kitle partisi olarak çıkmaya hazırlanıyorlardı. Çünkü Marksist solu ve onun iki yüzyıla yaklaşan kazanımlarını reddeden bir sol kavramıyla yola çıkmışlardı.

Solda birlik konusunda bir misyon yüklendikleri savında olanların ise günümüzün küresel kapitalizminin kurum ve kurallarını bir veri olarak kabul ettiklerini görmekteyiz. Yani neo-liberal şemsiye, ekonomiden toplumsal ve kültürel alanlara kadar kapsadığı tüm boyutlarla reddedilmemektedir. Oysa günümüz solunun olmazsa olmaz çizgileri vardır. Dünyada sol muhalefetin örnekleri, her gün yenileri eklenerek, çoğalmaktadır. Solda olmanın ünlü deyimiyse kırmızı çizgilerini bir kez daha hatırlayalım.

1) Öncelikle günümüz kapitalizminin küreselleşen boyutları iyi tahlil edilmelidir. Küreselleşme olgusunun, emperyalizmin bu yeni biçiminin vazgeçilmez unsuru olduğu hiç bir zaman gözden ırak tutulmamalıdır. Finans Kapital'in hegemonyası demek olan küreselleşmenin kurum ve kuralları Marksist temelli bir irdeleme ile çözümlenmelidir. Böyle bir çözümleme yapılmadan solda yer aldığını ileri süren kişi ve örgütlerin yanı sıra payları çok yüksek olacaktır. Nitekim bugünkü birlik girişimi küresel kurum ve kuralları geniş ölçüde kabul ile işe başlamıştır. Böyle bir kabulün ulaşacağı nokta Kemal Derviş sosyal demokrasisi olacaktır.

2) Sol'da yer almanın kırmızı çizgilerinin başında Piyasa ve onun yönlendiriciliğine karşı durma gelmektedir. Piyasanın kabulü ancak liberal ya da neo-liberal bir ekonomik yaklaşımın peşinen benimsenmesi demektir. Kemal Derviş ve tilimzlerinin piyasanın toplumsal çıkarlar adına de-

netlenebileceği, hattâ yönlendirilebileceği savı boş bir hayaldir. Bunun klasik Osmanlı düzeni gedik, lonca, vb. gibi kurumlarla yapmaya çalışmıştır. Cumhuriyet döneminde ise böylesi denetim girişimleri çoktur. Örneğin savaş yıllarında hazırlanan "Millî Korunma Yasası"nın başarısızlığı hâlâ hafızalardadır. Sermaye ve uzantılarının şu ya da bu şekilde varlığı sürdükçe piyasa ancak onların çıkarlarına hizmet eder. Bu nedenle solda birlik çılgınlıkları atanların piyasa noktaî nazarından net bir tutuma sahip olmaları temel koşuldur. Her hâlükârda bilmeliyiz ki piyasa toplumsal çıkarlar açısından ıslah edilemez. Sol'un temel ilkelerinin başında piyasaı sorgulamak gelir.

3) Günümüz küreselleşmesi bütünüyle eleştirilmeli ve reddedilmelidir. Ne var ki Marksist sol sadece reddetmekle yetinmez, onu içerdiği tüm öğeleri ile teşrih eder ve ona karşı nasıl savaşım vereceğine dair stratejisini ortaya koyar. Karşı konulması gereken noktaların başında, küresel kapitalizme somutlaşan emperyalizm ve onun kurumlarıdır. Sol'da birlik kurulurken IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, GATT, GATS, MAI, vb. gibi uluslararası kuruluş ve anlaşmalara yönelik tavır net bir biçimde sergilenmelidir. Yeni emperyalizmin kaleleri ve uç beyleri olan bu kurumlara ve onların koydukları ilkelere açık bir biçimde karşı çıkılmalıdır. Bu konularda ikircikli davranmak solun söylemini sarsar.

4) Neo-liberal ekonomi politikalarına karşı tavır net olmalıdır. Bu yöndeki ekonomi politikalarına karşı sosyalist ekonomi politikasının temel ögesi olan merkezî planlama savunulmalıdır. Kamu mülkiyeti ve katma değer bölüşümünde kamusal çıkarlar öncelikli yere sahip olmalıdır. Sanayi, finans sektörü ve ekonominin kilit alanlarında kamu kesiminin öncülüğünden başka bir çözüm düşünülmemelidir.

5) Piyasa ekonomisinin yarattığı her alandaki metalaşma olgusunun önüne geçilmesi temel hedeflerden biri hâline gelmelidir. Kamu hizmetleri sıfır fiyata yakın bir bedelle yurttaşlara arz edilmelidir. Eğitim, sağlık kesinlikle tüm yurttaşlara bilâ bedel (parasız) sunulmalıdır. Konut, ulaşım, iletişim, aydınlatma ve ısıtma alanlarındaki hizmetler kişiye ve aileye mâliyeti çok düşük olarak arz edilmelidir. Diğer yandan DİSK'in ileri sürdüğü gibi, "Mülkiyet temel sorunumuz değildir," diye işe başlamak, sol sözcüğüne açık bir ihanettir. Sol siyaset açısından mülkiyet temel sorundur.

6) Sol siyasete dayanan birlik, insanca yaşanması, sömürünün olmadığı bir Türkiye'yi tasarlarken bugünkü borçlar meselesini de köktenci bir biçimde çözeceğini ve bu borçların ödenmemesi gerektiğini söyleyerek ve bu doğrultuda söz ve-

rerek işe başlamalıdır.

7) Anti-emperyalizm, sol'un değişmemesi gereken bir tavrıdır. Ulusal egemenlik, kalkınmanın, refahın ve yarınları özgürce inşa edilebilmesinin ana koşuludur. Son dönemlerin sık sık yinelenen "karşılıklı bağımlılık" yaklaşımı günümüz emperyalizminin bir tür ön koşulu hâline gelmiştir. Avrupa Birliği sorununa bu açıdan bakılarak bu birliğe girilmesinin reddedilmesi gereği ortadadır. Sol'un AB'ciliği bir masaldır, ancak işbirlikçi çevreleri memnun eder. ABD ile olan ilişkiler de emperyalizm bağlamında ele alınmalıdır. Günümüzde, ABD'nin güdümünde bir uluslararası emperyal jandarma gibi kullanılmaya başlayan NATO için Türkiye'deki Marksist sol yarım yüzyıldır hükmünü vermiş, tercihini ortaya koymuştur.

Bütün bu yaklaşımları ve daha nicelerini birlikte ele aldığımızda DİSK'in girişiminin amaçsızlığı ve temelsizliği daha bir açığa çıkmaktadır. Herkesin bilmesi gerekir ki, sol siyasetteki birliktelik bir aşüre değildir. Marksizmi ve dünyada yüz yılı aşan bir sürede yaşama geçirilmiş sosyalist denemeleri gözardı ederek oluşturulacak bir siyasî birlikteliğin anlamı yoktur. Olsa olsa yaratılacak sözde sol birlik ya da parti sosyalist ekonomi politiğin inkârından başka bir hoktaya varmayacaktır.

Peki, bu girişimin perde arkasında saklı olan amaç nedir? Kendilerini sol ya da sosyal demokrat sayan aydınlarımızın, politikacılarımızın AKP'nin gerici ve bağınaz politikaları karşısında yılgınlıkları, CHP'nin değişmeyen ebedî, kısır döngüsü bu denli girişimlere yol açıyor. Fakat hemen hepsi düşünceleri, politik tercihleri ile bilinen kişiler ortalıkta dolaşıyor. Böylesine aşüreden sağlıklı bir sol birlik doğmaz, parti ise hiç doğmaz. Bu gibi birlik söylemleri emekçi yığınlarımızı, yoksulları, ezilenleri, işsizleri aldatmaya yöneliktir. Nerdeyse geçmiş yüzyılı bulan bu çeşit aldatmaların sonu gelmelidir.

Şu anda yapılması gereken şeylerin başında, seçim barajlarının kaldırılması, siyasal partilerin ortak siyasal eylemlerini yasaklayan yasa maddelerinin iptali, genel grevin her çeşidine izin verilmesi, böylece bir emek ve halk cephesinin oluşum olanaklarının yaratılması gelmektedir. Böyle bir halk cephesi bugünkü tutucu, ortaçağ esintili iktidarı geriletebilir, fakat asıl temel sorunu, küresel kapitalizmin, emperyalizmin yarattığı sorunları çözümleyemez. Özellikle böyle bir birliktelik içersinde bulunacak sosyal demokrat olma savındaki politikacıların ikircikli, piyasaya ve mülkiyete yatkın tutumları ancak erimeye başlayan AKP iktidarıyla başedebilir. Ama ondan sonra, liberal ekonominin ve politikaların tüm hastalıklarını devir almakla kalır.

Bel kemerini sıkılayan dansöz.

Siyaset ve Cami-Kışla İlişkisi

Hiç bir demokratik ülkede siyasetçiler askerî atamalarla ilgilenmezler. Bizde siyasetçiler üst komuta kademesiyle özellikle ilgileniyorlarsa, üst komuta kademesi de siyasetle ilgilendiği içindir.

Yirmi sekiz Şubat sürecinde — öncesinde ve sonrasında — Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin çok yerinde bir sloganı vardı: "Ne Cami, Ne Kışla!" derdi ÖDP'liler. Bu saptama o gün olduğu gibi bugün de geçerli.

Din bireyin öznel dünyasına ait bir zihin ve ruh olgusu, bir inanç sistemi olmaktan çıkıp, toplumu yönetmeye kalkışınca, siyasallaşınca, — somutta manevîlikten uzaklaşıp maddileşince (daha doğrusu bir takım maddî (sınıfsal) güçler dini (maneviyatı) kuşanarak devlet etmeye niyetlenince) — bu durum çağdaşlığa, sekülerizme aykırıydı ve demokrasiyle bağdaşmıyordu. [Dinciliğe karşı laiklikle yakın veya eş anlamlı kullanılan "sekülerizm" kelimesinin özgün anlamını "çağdaş" diye anlayabiliriz, çünkü Fransızca "siècle" (yüzyıl) sözcüğünden geliyor.]

Dinin maddileştirilmesi, dünyevileştirilmesi karşısında, maddî ve dünyevî bir güç olan devletin silahlı kolunu oluşturan ordu siyasete (ülke yönetimine) müdahale edince bu da demokrasiye uygun değildi. Ordu, ulusun gelirleriyle var olan, silahı, malzemesi, tesisleri ve personeli kamu bütçesince finanse edilen bir kurumdu, ama kendisini siyasetin (devletin) âmiri yerine koyduğunda, toplumu yönetmeye veya yönlendirmeye talip olduğunda ülke demokrasiden uzaklaşıyordu. Bu hakkı kendisinde görmesine yol açan etken ise elinde silah bulunmasıydı. Silahlı Kuvvetler, Meteoroloji Genel Müdürlüğü değil deniliyor; tamam da, Millî Eğitim de değil, yargı organı da değil. Kamu kurumu statüsü bakımından sivil devlet kurumlarından farklı olmaması gerekir, ama öyle değil. Çünkü adı üstünde, hem kuvvetli, hem silahlı.

Bu nedenle, "Ne Cami, Ne Kışla" sloganı, siyaseti din de, silahlı kuvvetler de yönetmesin, yönlendirmesin demektir. Diğer bir ifadeyle, dinin (maneviyatı kuşanmış sınıf ve zümrelerin) toplumu yönetmesi tehlikesine karşı, asker (askerî siyasete süren sınıf ve zümreler) yönetsin denilmesinin reddiydi. Çünkü, her ikisi de demokratik değildi. Birincisi hem laik değildi, hem de demokratik değildi, diğeri laikti fakat demokratik değildi. Laik olmayan anti-demokratikliğe karşı, laik anti-demokratikliği desteklemeyi ehven-i şer olarak görebilirdiniz, ama ehven-i şer'den olumluluk üretemezsiniz. "Ne Cami, Ne Kışla" sloganı, siyasal karakterliydi, ama siyasette neyin olup, neyin olamayacağına

bakan bir reel politik değildi, neyin olması gerektiğini hedef olarak öne koyduğu için isabetliydi.

Sloganın ortaya atıldığı 1990'lı yıllarda Refah'ın güçlenmesine karşı bazı aydınlar da az veya çok ordunun eteğine tutunma güdüsü göze çarpıyordu. Çok açıkça dile getirilmiyordu, ama en azından bir hissiyat ya da son tercih biçiminde buna rastladığımız oluyordu.

[Örneğin, "yarın dincilerle ordu arasında tercih yapmak zorunda kalırsak..." diye söze başlayanlar vardı. Oysa "bugün bu soruyla akıl yürütmeye başlamak öyle bir yarını peşinen kabullenmekti, çünkü sorunun yanıtı kendi içinde vardı, yani bu bir soru değildi, tercih beyanıydı."] Bu sloganın bir başka sloganla güncelleştirilmiş hâli "Ne Hızırol, Ne Refahyol"du. Her iki slogan da sadece günün sorusuna yanıt vermiyor, asıl önemlisi, Kemalist gelenekli Türkiye solunda, Kemalist olmayan bir sesi temsil ediyordu.

1983 Kasım genel seçimleriyle sona ermeyen 12 Eylül rejiminden şu veya bu şekilde çıkılmasından çok zaman geçmeden siyasal İslam karşısında kuratıcı olarak 12 Mart'ın, 12 Eylül'ün âmir gücünü görmek, topluma cami veya kışladan birisine teslim olması dışında bir alternatif bırakmamak demektir. Peşinen Kemalistlere teslim olma. Kırk katırla kır satır dışında topluma alternatif göstermesi gerekenlerin (demokrasi güçlerinin gelişmesine, örgütlenmesine, siyasal ve toplumsal yaşama ağırlık koymasına ön ayak olması gerekenlerin) ondan vazgeçip mevcut duruma boyun eğmeleri demektir.

PARANIN RENGİ

Solun gücü demokrasi dışı her iki yolu da önlemeye yeter miydi, yetmez miydi, bu ayrı bir konuydu, ama, nasıl olsa gücüm yok, şu halde siyasal İslam'ın karşısındaki en büyük gücü destekleyeyim demek siyaseten hiç bir zaman gelişmemeyi kabullenmek demektir. Kaldı ki, politik gücümüz yoksa bile, en azından fikir planında doğru olanı göstermek, onda ısrar etmek ve o alternatif doğrultusunda dirençle davranmak doğrudur. Ve en önemlisi, cami-kışla ilişkisine sınıflar ve sınıf mücadeleleri açısından bakmak gerekiyordu.

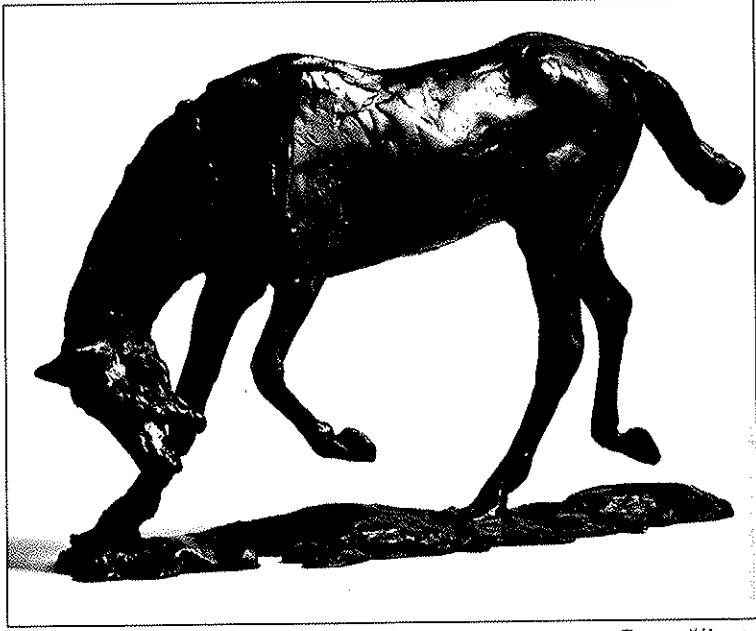
Ülkemizin yaşadığı en uzun süreli askerî rejim her şeyden önce halk ve demokrasi güçlerine darbe vurmuştu. Toplumun demokratikleşmesinin önü-

ne geçen başlıca âmil, şimdi de İslamî tehlike diyerek tekrar bu süreci durduracak mıydı? Köktendincilik Türkiye'de sermaye içindeki pay kavgasının bir türeviydi. Palazlanmak isteyen bazı sermaye kesimleri dinciliğe sarılmışlar, bunu yaparken de müsait bir ortam bulmuşlardı. (Aşağıda değineceğimiz gibi, o müsait ortamı yaratan da bizzat 12 Eylül'ün askeri rejimi olmuştu.)

Sınıfsallık dedik: AKP'nin Refah-Fazilet çizgisinden uzaklaşmasını Tayyip Erdoğan'ın "değişmesine" bağlamak doğru değildi. Eğer o kişiler değişmişlerse, sermaye içindeki pay kavgasında, kendilerini siyaset arenasına çıkaran kesimleri terk edip, büyük sermayenin partisi olmak için değişmişlerdir. Batı'ya yaslanmak için değişmişlerdir. Yakınlarda çıkan bir kitapta ilginç anlatılar var: Tayyip Erdoğan Ocak 2002'de henüz 6 aylık bir parti başkanıyken, DSP-MHP-Anap koalisyonu altında ufukta erken seçim bile gözükmezken ABD'ye çağrılır ve Yeni Muhafazakârların en güçlü isimlerinden Richard Perle ile görüşür. "Karanlıklar Prensi" Perle, ABD'nin tasarladığı Irak seferi için ondan destek ister ve Türk askeri sahasının savaşta kendilerine açılması için söz alır (Turan Yavuz, *Çuvallayan İttifak*, Destek Yay. İstanbul, 2006.) Ya da, aynı Erdoğan aynı dönemde İsrail ve uluslararası Yahudi sermayesi ile pazarlıklara girer, sağlam bağlar kurar. AKP'ye karşı laiklik uğraşı verdiğini sananlara ve konuya sermaye açısından bakmayanlara sormak gerekir: Siz hangi İslamcılıktan bahsediyorsunuz, siyonistlerle ittifaklara girmiş bir İslamcılıktan mı? Ofer'le kapalı kapılar ardında iş bağlayanlardan mı?

12 EYLÜL'DE ATATÜRKÇÜLÜĞE İSLAMİ TAKVİYE

Kenan Evren rejimi sola ve komünizme karşı dini kullanmak için İslamiyeti körüklemiş, İmam Hatip'leri, Kur'an kurslarını teşvik etmişti. Yöneticiler, "Sapık ideolojilere karşı Atatürkçülük, milliyetçilik yetmez, maneviyatı da güçlendirmek gerekir," demişlerdi. Bizzat Kenan Evren'in kendisi meydan meydan dolaşıp imanın oğlu olduğunu söylemişti. [Hattâ, yurt dışında Diyanete bağlı din görevlilerinin maaşlarını bir ara Suudi Arabistanlı şeriatçı Rabita ödemişti de, Kenan Evren bunu savunmuş, Turgut Özal'ın hazırladığı kararnameyi "döviz sıkıntısı nedeniyle" imzaladığını resmen açıklamıştı. (Bak: 27 Mart 1987 günkü gazeteler.) Ordu bundan niçin rahatsız olmamıştı? Rabita yurt dışına

Başı eğik at.

devlet göreviyle gitmiş Müslüman din adamlarının maaşlarını acaba Allah indinde sevaba girmek için mi ödüyordu?]

ABD nasıl ki, 1950'lerden başlayarak komünizme karşı Yeşil Kuşak projesiyle "İlmî İslam"ı desteklemiş ise (ve bugün o politikanın ürünlerini İslam köktendinciliği hâlinde topluyorsa), nasıl ki, Taliban'ı kurup, besleyip büyüttükten sonra, o Taliban'ı yıkmak için Afganistan'ı işgal ettiyse, hattâ bir zamanlar CIA hizmetinde olan Usame bin Ladin'i bugün baş düşman ilan ettiyse, Kenan Evren'in halefleri de hemen hemen aynısını yapmış, komünizme karşı besledikleri İslamî bir süre sonra tehlike görünce, onu önlemeye talip olmuşlardı.

12 Eylül'den çıkıldıktan sonra (1990'larda da) bu erkin siyasete müdahalesinin sürmesinin bir boyutu siyasal İslam idiyse, diğer boyutu Kürt sorunu olmuştu. Kürt sorununun çözümü ancak demokratikleşmeden ve o kapsamındaki çözümlerden geçtiği halde, demokratikleşmenin önüne geçildi. Sorun bir sağ-sol sorunu değildi, evrensel insan hak ve özgürlükleri sorunu. Nitekim, bırakınız sol çevreleri, TÜSİAD "Doğu Sorunu"na "siyasal çözüm" isteyen bir rapor yayınlayınca, hemen fırçayı yedi, "Boğaz kıyılarında oturup, viskilerini yudumlayanlar bu işe karışmasınlar!" korkutmasıyla susturuldu.

ŞEMDİNLİ BOMBASI SAVCIYI GÖTÜRDÜ

1 Kasım 2005 günü Şemdinli'de bomba patlatıldı, 9 Kasım'da bir PKK itirafçısı PKK dâvasından yatmış Seferi Yılmaz'ın Umur kitabevine bomba attı, kaçıp içinde iki kişinin bulunduğu otomobile binmek üzereyken, hepsi birden yakalandılar. İtirafçının yanındaki iki kişi askeri. Kara Kuvvetleri Ko-

mutanı Büyükanıt onlardan Ali Kaya lehine bir demeç verdi.

Dâva Van Ağır Ceza Mahkemesine intikal etti. İddianameyi hazırlayan Savcı Ferhat Sarıkaya Şemdinli olayından yola çıkarak aralarında Büyükanıt'ın da bulunduğu 29 askerî yetkiliyi itham etti. Kızılca kıyamet koptu.

Sonuçta Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun kararıyla savcı meslekten çıkartıldı. Adalet yerini buldu, Türkiye'de yargının bağımsızlığı kanıtlandı!

Şemdinli iddianamesinde büyük medyanın önemli bir bölümü birbirinden çok farklı olan iki olayı (siyasal İslam'la Kürt sorununu) üst üste çakıştırarak meseleyi dincilerle askerler arasında bir sorunmuş gibi tanıttılar. Çarpıttılar.

Şemdinli dâvasının siyasal İslamla hiç bir ilgisi yoktur. Orada bir takım kamu görevlilerinin provokasyonları olmuştur, suçüstü yakalanmışlardır. Susurluk olayında ortaya çıkan çetenin fiilleri Kürt sorunuyla ilgiliydi. Şemdinli çetesi de öyle. Fakat yapılan gürültü sayesinde olayın üstü örtülmüştür.

Burada, fiilin nedeninin Kürt sorunu veya başka bir sorun olması da önemli değil, önemli olan hukuksuzluktur, güvenlik güçlerindeki gizli kapaklı işlerdir, işlenen suçlardır. Birisi itirafçı, ikisi astsubay üç kişinin olay mahallinde yakalanan arabalarındaki kalaşnikoflar, patlayıcılar kime aitti? O silahların askerî birimlerde kayıtları, numaraları, dökümleri çıkmadığına göre, o iki astsubay onları nasıl ve kimden sağlamışlardı, niçin ve hangi amaçla arabada bulunduruyorlardı?

Kitapevine bomba atan eski PKK'li bir itirafçıydı. İtirafçıların Jitem veya özel kuvvetler ya da başka askerî kurumlar tarafından istihdam edildiği artık kesinleşmiş bir vakıa. İlişkiler ilk kez Binbaşlı Cem Ersever, "Yeşil" Mahmut Yıldırım olayıyla açığa çıkmıştı. İtirafçıları Jitem istihdam ediyordu. Musa Anter suikastına katıldığını İsviçre'de Hürriyet gazetesine itiraf eden Abdülkadir Aygan Jitem'e çalıştığını açıklamıştır. Aralarında gıyaben onun ve Yeşil'in de bulunduğu 11 itirafçı aleyhine çete suçundan açılmış dâvada, Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi geçtiğimiz Ocak ayında, "Bu kişiler JİTEM'e bağlı faaliyet göstermişlerdir, bu nedenle askerî şahıs sayılırlar ve askerî mahkemede yargılanmalıdırlar," diye karar vererek, dosyayı 7. Kor. As. Mahkemesine göndermiştir. (Sabah, 27 Ocak 2006.) Bu mahkeme Şemdinli dâvasına bakan Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi ve savcısı değildir.

9 Kasım'da Şemdinli'de bombayı atan PKK itirafçısı niçin oradaydı? Binmek istediği kalaşnikoflu, tahrip kalıplı, bombalı, krokili, isim listeli arabada iki astsubay hangi sıfatla bulunuyorlardı? Astsubaylarla itirafçı arasında ne gibi bir ilişki vardı?

Olayda Org. Yaşar Büyükanıt'ın adının geçmesi, komutanın, zanlılardan Ali Kaya için olayın hemen

ertesinde, "Kendisini tanırım, iyi çocuktur, böyle şey yapacağını sanmıyorum," diye demeç vermesi yüzünden olmuştur. Büyükanıt eskiden Diyarbakır'da 7. Kolordu Komutanlığı yaptığı dönemle ilgili bir Diyarbakırlı medya patronu tarafından TBMM Meclis Komisyonunda bazı iddialara muhatap olmuş, savcı da onları iddianamesine kanaat olarak dahil etmiştir. Söz konusu şahsın ve bazı ihbar mektuplarının hukuki bir değeri yoktur, çünkü o beyanlarla ilgili ortada delil ve bizzat savcı tarafından alınmış tanık ifadeleri yoktur; iddianamedeki o sözler ayrı bir bölüm oluşturmaktadır. Dâva üç sanık aleyhine açılmıştır. Yargılanacak olan iki astsubay ve bir itirafçıdır. Esasen, bir orgeneralin bu tür bir dâvada yargılanması söz konusu değildir, generallerin yargılanmaları için mahkeme heyetinde kendisinden daha rütbeli iki generalin bulunması gerekmektedir, ilh. [Türkiye'de birisi sivil ve diğeri askerî iki ayrı yargı hiyerarşisi — ve tabii, askerî bir Yargıtay — bulunmaktadır. Bu bize özgü bir uygulamadır.]

Medyanın ağırlıklı kesimi tarafından meselenin dincilik/Atatürkçülük çatışması gibi gösterilmesi ister istemez olayın özü olan kamu görevlilerinin devlet adına suikast, sabotaj yapmaları konusunu perdelemiştir. Belli ki, Susurluk konusu nasıl hasır altı olduysa, bir-iki önemsiz kişinin cezalandırılmasıyla bitirildiyse, Şemdinli dâvası o kadar bile olmayacaktır. Derken, yarın bir başka olay cereyan edecektir, sonra bir başkası, vb...

Şemdinli dâvasının kamuoyunda çarpıtılması konusunda bu olay ile Susurluk arasında bir benzerlik vardır: Susurlukla ortaya çıkan kirli ilişkilere karşı Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık eylemi, medya ve devlet tarafından saptırılarak mızrağın sivri ucu Refahiyol hükümetine karşı çevrilmiş, eylemin amacı boşa çıkarılmıştı. Eylem temiz devlet, temiz toplum içindi. Bugün de aynı şey yapılmaktadır, Şemdinli suçlularının ve arkasındakilerin üzerine gidileceğine, savcının arkasındakilerin üzerine gidilmektedir. (Savcının yanısıra bir üst düzey emniyet istihbarat görevlisi yerinden olmuştur.) Refahiyol'un ve AKP'nin nakisaları ayrı bir konudur, bir takım silahlı kamu görevlilerinin devletin güvenliği adına suç işlemeleri ayrı. Gelgelelim, devletin bastırmasıyla TBMM Şemdinli Komisyonu uyduruk bir rapor yayınlamış, TBMM Başkanı Arınç bile raporu eleştirmiştir.

GARNİZON PARTİSİ CHP

ÖDP'nin konumuzla bağlantılı bir belirlemesi daha vardı: Deniz Baykal'ın CHP'sini "Garnizon Partisi" diye tanımlıyordu.

Bu partinin yönetiminin ne denli garnizoncu olduğu sık sık ortaya çıkıyor, ama Şemdinli iddianamesi olayıyla ayan beyan âşikâr oldu. Deniz Baykal hemen fırlayıp, "Orduya darbe var!" dedi. Böylece siyasal literatüre de katkı getirdi. "Darbe"leri

daima silahı elinde tutanlar yapar, bir ülkenin en büyük silahlı gücü ordudur, yaparsa o yapar. Ona karşı darbe yapılmışsa, ancak başka bir silahlı güç varsa, o yapmıştır. Filanca ülkede ordu dışında bir de "ulusal muhafızlar" veya benzeri bir silahlı güç bulunur da, silahlı bir harekete geçerse, "Şu güçler ulusal muhafızlarla orduya darbe yaptılar," diyebilirsiniz. Baykal bu kadarla da kalmadı, *Hürriyet*'ten Nur Batır'a verdiği mülâkatta, "Darbeyi önledik," diye övündü. Garabete ve saçmalamaya bakınız: Sivil bir parti silahlı askere karşı darbe yapmaya kalkışacak ve darbeyi silahsız başka bir parti önleyecek... Baykal, "Biz önledik," demekle ya kendisini silahlı kuvvetler yerine koyuyor, onun bir uzantısı gibi görüyor veya ucuz kahramanlığa çıkıyor.

Derken, Şemdinli İddianamesini yazan savcının mesleğine son verilince Baykal fırlayıp, bakın ben darbe demekte haklıymışım, diyerek (*Hürriyet*, 21 Nisan 2006), bozacının şahidi şıracı misali üst kurulun bu kararını darbeye kanıt olarak gösterdi.

Deniz Baykal bu şekilde, darbe kavramına bulanıklık ve terim kargaşası getirmekle kalmadı, darbeler yapmış kuruma karşı silahsız bir partinin darbe yaptığını öne sürerek, asıl darbeleri de önemsizleştirdi. Bu önemsizleştirmenin çok önemsiz olduğu zannedilmemeli: Örneğin, 12 Eylül rejimi yarım milyondan fazla insanı gözaltına almış veya tutuklamıştı, birkaç yüz binini işkenceden geçirmişti. Darbe, Baykal'a da dokunmuştu, onu önce Mamak Dil Okuluna, 2,5 yıl sonra da Zincirbozan'a tıkmıştı.

Türkiye'nin çıkarları devletin de, toplumun da demokratikleşmesinden, demokratik kurumların işlev ve etki kazanmasından, çoğulculuğun, katılımcılığın gelişmesinden, devletten bağımsız özerk kurumların, halk örgütlenmelerinin yaratılmasından ve etkinleşmesinden geçer. Askerlik ise bir meslektir, rejim ya da sistem değildir, yaptığı işin doğası gereği mutlak hiyerarşidir, emir komuta zinciridir, eleştirmemek ve itaat etmektir, "rütben kadar konuş" demektir. Bizde de böyledir, ABD ordusunda da, Çin ordusunda da. O kurumlarda katılımcılık olmaz, çünkü katılım demek tabana, hiyerarşideki alt kademelere söz hakkı, eleştiri, yönetimde yer alma imkânı tanımak demektir. Askerde ise "Üst daima haklıdır" denilir. Ordu savaşı için hazırlanır, savaşa göre eğitilir. Savaş içinde demokrasi olmaz, mutlak itaat şarttır. Bu nedenle, ordu, barış hâlinde de aynı disiplinle davranır. Demok-

rasi bir bakıma eşitsizler arası ilişkiler için gereklidir, söz ve oy hakkı da öyle. Herhangi bir kurumun bürokratikliği değil, demokratikliği için seçim gerek şarttır (yeter değil, ama gerek şarttır), askerde ise demokrasi ancak eşitler arasında olduğu için, bu nedenle yoktur. Bu nedenle, profesyonel askerler kendilerini hep sivillerden ayrı görürler ve pek çok durumda, "Siviller bunu anlayamaz," derler, sık sık "askerî" ve "sivil" ayrımını vurgularlar.

Askerlik için geçerli olanı (kışla disiplinini) siyasete taşıyamazsanız. Kenan Evren olarak elbette taşırsınız, ama sivil bir politikacı olarak taşıyamazsınız; taşırsanız, Garnizon Par-

tisi olursunuz. Siyaseti de garnizon gibi görürsünüz. Bir komutana yönelik bir suçlama yapıldı mı, hemencecik orduya darbe var, dersiniz.

ECEVİT 1973,
ÖZAL 1983

Baykal 68 yaşında, yani 60 yılı bu toplumun içinde geçmiş, kırk yıldır siyasetle yoğrulmuş, fakat toplumu hâlâ tanımamış. Orduculuk yaparak prim toplayacağını sanıyor. Oysa, halk anketlerde en güvendiği kurum olarak TSK için görüş beyan eder, memleketin başının sıkıştığını düşündüğünde demokratik çözüm aramaz, "Ordu müdahale etsin, gelsin bizi kurtarsın," der; bunlar doğrudur, ama ordu iş başına geçtiğinde de, "işini yapsın", bir an önce gitsin ister. Bunu darbeyi yapanlar bilirler. Ayrıca, uzun sürecek bir askerî rejimin orduyu bölceğini, iç huzursuzluklara yol açacağını, disiplini sarsacağını da bilirler.

Belleklerimizi yoklayalım: 27 Mayıs 1960 darbesinden 1,5 yıl sonra 1961 Ekiminde genel seçimlere gidilmişti. 12 Mart 1971 muhtırasıyla girilen askerî dönem 1973 Ekim seçimlerinde CHP'nin yeni genel başkanı Bülent Ecevit'in seçim zaferiyle sona ermişti. CHP niçin birinci parti olmuştu? Sebep ortanın solu değildi, çünkü İsmet İnönü "ortanın solu"nu 1965 seçimlerinden önce ortaya atmış, ama AP'ye yenilmişti; ertesi yıl Ecevit'i ortanın solunun sembolü olarak genel sekreterliğe getirmiş, ama CHP 1969 seçimlerinde daha ağır yenilmişti. Yani karizma ortanın solundan gelmiyordu. Ecevit darbenin hemen sonrasında genel sekreterlikten istifa edip cuntaya karşı muhalefet yaptığı için "Umudumuz Ecevit" olmuştu.

12 Eylül 1980 cuntası Kasım 1983'te genel seçimlerine gitti. Özal'ın seçilmesiyle askerî rejim elini eteğini çekmiş olmadı, ama sivil bir kılıf

edinmiş oldu. Daha önemlisi, Özal'ın partisini tek başına kazandıran faktör, cuntanın iktidar partisi diye hazırladığı DTP den ve muhalefet partisi diye kurdurduğu Halkçı Parti'den kendisini ayrı göstermeyi becermesiydi.

1980'de Demirel'in başbakanlık müsteşarı olarak 24 Ocak istikrar (kemer sıkıtma) kararlarını getiren Özal, komutanlara verdiği brifingde bu kararların parlamenter sistemle uygulanamayacağını söylemişti. Nitekim, cunta Demirel'i devirdi, fakat onun müsteşarını başbakan yardımcısı yaptı. Özal 1982 yazında, bankerler skandalıyla istifa etti, 1,5 yıl sonra, 1983 Nisanında ANAP'ı kurarak ve cuntadan icazet alarak kendisini büyük bir pişkinlikle cuntaya karşı gösterdi. Generalleri darbeye teşvik eden, darbe olunca da en yüksek makamlardan birisine oturan, siyasi partiler piyasası açıldığında askerinin izniyle seçime giren şahıs, şimdi siyaset sahnesine çıkıp, kendisini askere karşı göstererek oy istiyordu. Buna karşılık Demirel de dahil geniş bir yelpaze seçime giren her üç partiyi de reddediyordu; sol, "Paşa Partilerine Oy Yok" sloganıyla boykot çağrısı yaparken, diğer kesimler (seçmenlere oy kullanma mecburiyeti getirildiğinden) "Oy pusulasındaki her üç partiye de mühür basarak, hiç birisine oy vermemiş olun" anlamında "Tak, tak, tak" sloganını yayıyordu. Anap böyle bir ortamda kendisini "paşa partisi" gibi göstermemeye büyük önem verdi, ama öyle bir izlenimin yaratılmasında cuntanın da payı oldu. Anap'lılar anlatırlar: Seçimlerden hemen önce Kenan Evren'in televizyona çıkıp Özal'a ve partisine verip veriştiirdiği, seçmene DTP'yi ve başkanı Em. Org. Sunalp'ı işaret ettiği akşamki konuşmasını Ankara'ya giderken otomobilin radyosundan dinleyen Özal konuşma bitince keyifle, "İşte şimdi seçimleri kazandık," der. Evren'in kattığı parti % 44 gibi yüksek bir oy aldı.

Dört yıl sonra oyları % 33'e düştü, ama seçim sistemini değiştirdiği için bir koyup iki aldı. Nasıl ki, bugün AKP aynı seçim sistemiyle üçte bir oyla üçte iki iskemle kazandıysa, Kasım 1987'de Özal da öyle kazanmıştı. Gelgelelim düşüş devam etti, Mart 1989 yerel seçimlerinde oyları % 22'ye indi, bir dahaki sefere o kadarını bile alamayacağını, iktidardan düşeceğini anlayınca, 1989 Kasımında görev süresi dolan Kenan Evren'in yerine Çankaya'ya kaçtı. Muhalefet partileri beşte bir oyla Cumhurbaşkanı olunmaz diye Çankaya'yı boykot ettiler, Köşke çağrıldıkları siyasi toplantılara, hattâ resmî resepsiyonlara gitmediler, vatandaşlar, "İn Oradan Aşağı!" pankartlarıyla yürüyüş yaptı, Özal, "Alışırılar, alışırılar," dedi, bu kez "Alışamadık" sözleriyle sokağa çıkıldı, tepkiler kesilmeyince partisi bile Özal'ı terketmek zorunda kaldı.

Kısacası, halk uzun vadeli bir askerî rejim istemez. Dinci bir rejimi reddettiğini de oylarıyla göstermiştir: Refah'ın ulaştığı azamî oran 1995'te % 21'di ve hepsi köktendinci oylar değildi.

1999'da Fazilet Partisi'nde %16'ya indi, 2002'de AKP'ye verilen oylar içinde siyasal İslamın oyları (% 6'lık Saadet oylarını düşersek) olsa olsa % 10 civarındadır.

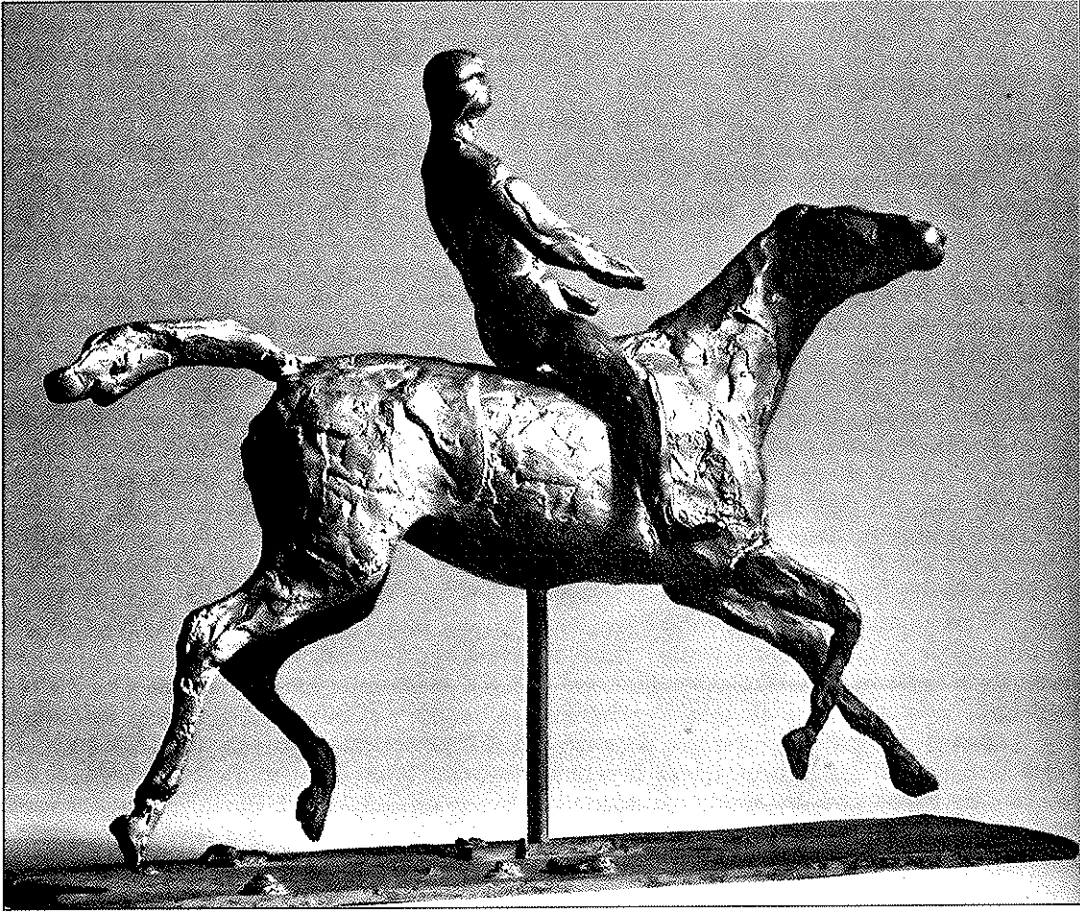
Ecevit'in 1973, Özal'ın 1983 seçim zaferlerinde ki ana etkenin "asker bir an önce kışlasına çekilsin" isteği olduğunu hatırlaması gereken birinci şahıs Baykal'dır. Kendisi askere oynadıkça, o duyguları okşadıkça partisi ne uzar, ne kısalır, daha doğrusu kısalır. CHP üye ve seçmenleri Baykal'ı köşesine gönderene kadar yenilgiye ve zillete katlanacaklarını bilmeli, iktidar düşünü unutmalı, oylarının bütün kamuoyu yoklamalarında niçin % 14'le re düştüğünü sorgulamalı ve şimdiki genel başkanlarıyla bir daha yüzde 19'u bile bulamayacaklarını kavramalıdır.

BAYKAL CHP'Sİ

CHP'liler gelecek yılki genel seçimlerde hezimet ve hüsrana yaşamaya hazır olsunlar. Baykal'ın görüp göreceği azamî iskemle sayısı bugünkü kadardır, onu da kendisini iki kez hapse tıkmış olan Kenan Evren rejiminin hazırladığı anayasaya konulmuş yüzde 10 barajı sayesinde elde etmiştir. O baraj Baykal'ı 1999'da TBMM dışında bırakmış ve başkanlıktan etmişti, ama tekrar geldi; kendisini saf dışı eden barajlar, bu kez işine yaradı, iskemle sayısı bakımından dolu, siyasal bakımdan boş bir ana muhalefet partisinin başkanı hâline getirdi onu. (O kadar çok milletvekili sayısı partinin gücünü arttırmadı, ama kısa günün kârı, her yıl hazine den aldıkları parayı kat be kat arttırarak kasasını güçlendirdi.)

CHP 1999'da %10'un altına düşerek parlamento dışına çıktığında, aynı parti kökeninden gelmiş DSP % 23 oy almıştı. (DSP bu oranla 138 iskemle kazanırken, CHP % 19'la 177 çıkarmıştır.) Bir önceki genel seçimde iki partinin oy toplamı yüzde 32 civarındaydı. 2002'de ise DSP % 2'ye düşmüş, ama CHP % 30'a çıkamayıp % 19 da kalmıştır. Baykal, toplam yüzde otuzun üzerinde olan geleneksel merkez sol oylarının üçte birini merkez sola kaybettirmiş kişidir. (O seçimlerde % 7'nin üzerinde oy almış yerden bitme Genç Parti'ye giden oyların büyük bölümü anketlere göre merkez soldan gitmiştir. Yani merkez soldaki bir kısım seçmen siyasette ne olduğu belirsiz bir şahıs partisine bile oy vermiş, Baykal'a vermemiştir. 2003'teki yerel seçimlerde CHP oy kaybetmiştir, GP oyları % 1'e düşmüştür, ama gene CHP'ye gelmemiştir.)

2002 Kasımında barajlar nedeniyle Baykal 180'e yakın iskemle kazanarak, iki partili Meclis'in tek muhalefet partisi olunca, sevincinden göklere uçmuş, siyasal alanda kendisine büyük bir alan açıldığını, iki partinin tahterevallı oynayacağını, AKP'nin alternatifi olarak ileride sadaret yolunun kendisine açıldığını sanmıştı. Oysa, Mart 2004 ye-

At ve jockey.

rel seçimlerinde CHP'nin oyları artmadı, azaldı. Gerçi diğer partiler fazlaca bir gelişme kaydetmediler, ama yakınlarda — CHP'nin yaptırdıkları dahil — bütün kamuoyu yoklamaları CHP'nin daha da oy kaybettiğini gösteriyor. Yukarıdaki hatırlatmaları (özellikle üçte bir merkez oyları kaybını) tanıttıranın ve sanılanın aksine, son iki seçimin CHP'nin başarısı değil, başarısızlığı olduğunu göstermek için yaptık. Bekleyelim, bakalım, CHP oyları gelecek seçimde ne hâle gelecek, hep birlikte seyredeyim.

ÜST RÜTBE TAYİNLERİ

Şemdinli iddianamesiyle ilgili üçüncü bir boyut da, şimdiki Kara Kuvvetleri Komutanı'nın bu yıl Genel Kurmay Başkanı olmasının önünü kesilmek istendiği iddiası.

Genel Kurmay Başkanlığı ve hiyerarşide ondan sonra gelen makam Kara Kuvvetleri Komutanı'nın atanması, general terfi-tayinlerinde birinci derecede önem taşır ve diğer atamalar gibi ordu hiyerarşisinde şekillenir. Komuta kademesi ve orduda tabii ki, tuğgeneralin üzerindeki terfi ve tayinler önemlidir. Generallerin terfi, atama ve emeklilikleri kapsamında özellikle ordu komutanlıkları ve bazı ki-

lit komutanlıkların atamaları hassasiyetle yapılır: komutanların yaşları, kıdemleri, sicilleri, kıdeme doğrudan bağlı olmayabilen Harp Okulu'ndan mezuniyet yılları, Harp Akademileri'ndeki dereceleri, atanacakları görevlerde kalacakları tahmini süreleri, üst düzey komutanların görevlerini hükümetin uzatabilme süreleri (azami üst üste üç yıldır) göz önüne alınır. Böylece normal işleyiş devam ettiği takdirde önümüzdeki 7-8 yılın üst komuta atamaları aşağı yukarı belli olur. Gelecekte muhtemel Gen. Kur. Bşk.'nın kim olacağı konusunda asıl önem taşıyan tayinler, KKK'larının kim olacağıdır.

Teamüllere göre belirlenen KKK adayı hükümete önerilir, o da kararnamayı hazırlayarak Cumhurbaşkanına sunar, atama öyle kesinleşir. Fakat burada atamayı hükümet ya da Çankaya yapmaz. Resmen ve şeklen öyle olsa bile, her ikisi de atama değil, onaydır.

Bu yaklaşık planlama, bazı etkenlerle veya dış müdahalelerle değişebilir. Öyle bir durum ortaya çıkarsa, hiyerarşinin üstü Şura'da yeniden düzenlenir. Örneğin, hemen veya bir kaç yıla kadar emekliliğini bekleyen bazı komutanların önü beklenmedik şekilde açılabilir. Buna en bilinen örnek, 1977 Ağustosunda Ege Komutanı (4. Or. K.) olan ve 60

yaşındayken bir kaç yıla kadar emekliliğini bekleyen Org. Kenan Evren'dir.

1977: EVREN'E DEVLET UFKU

12 Eylül darbesinin lideri Evren, darbenin ilk günlerinde Platon'un "Devlet" kitabını okuyordu, yatağının başucunda duruyormuş. Biz üç yıl öncesinden Devlet'in kitabını taşıyan kuşu nasıl uçuşa geçmişti, onu anımsayalım.

Daha önce, 12 Eylül'e giden süreçle ilgili olarak 5 Haziran 1977 genel seçimleri öncesindeki bir olayı anımsatmıştım. AP-MSP-MHP ve GP'nin kurduğu I. Milliyetçi Cephe hükümeti işbaşındaydı. Seçimlerden beş hafta önce, (o zamanki adı Intercontinental olan otelden) karanlık profesyonellerin açtıkları otomatik ateş sonucunda kana bulan 1 Mayıs töreni yaşanmış, hemen arkasından Çiğli'de ana muhalefet başkanı Ecevit'e yapılacak bir suikast son anda önlenmiş, daha sonra başbakan Demirel, Ecevit'e yazdığı gizli bir mektupta, seçim öncesinin son büyük İstanbul (Taksim) mitinginde kendisine suikast yapılacağını haber alındığını, bu nedenle mitingden vazgeçmesini istemişti. Ecevit bu vahim olayın faillerinin üzerine gideceğine, meseleyi seçimde oya tahvil etmek için Demirel'in aleyhine kullanıp atraksiyon yapmayı seçmişti. Olay, kısa zamanda anlaşıldı, ordu içinde hiyerarşik olmayan bir darbe girişimi vardı, bu nedenle sorumlu addedilen bazı subaylar emekli edildiler. Başlarında KKK Namık Kemal Ersun bulunuyordu. O sırada Gen. Kur. Bşk., Demirel'le arası iyi olduğu bilinen Org. Semih Sancar'dı.

Burada anlatacağım olay kamuoyundan gizli geçmedi, politika kulislerinde konuşuldu, basına yansıdı, sonraki yıllarda 12 Eylül süreci üzerine yazılanlarda da anıldı: Ersun'un yerine kimin KKK'na atanacağı önem taşıyordu, çünkü o makama getirilecek komutan, ertesi yıl emekliliği gelen Org. Semih Sancar'ın yerine Gen. Kur. Bşk. yapılacaktı. Ersun'dan sonra en kıdemli komutan I. Or. K. Adnan Ersöz'dü. Komuta kademesindeki eğilim onun KKK olmasıydı. Cumhurbaşkanı emekli koramiral Fahri Korutürk ve Ana Muhalefet lideri Ecevit de onu istiyordu. Başbakan Demirel ise 3. Or. K. Ali Fethi Esener'de ısrar ediyordu. [Esener'in Demirel'e yakınlığının dedikodu olmadığı sonradan kanıtlandı: 12 Eylül cuntası 1983 Nisanında siyasal partilerin kurulmasına izin verince, Demirel'ci ana parti olarak kurulan Büyük Türkiye Partisi'nin başına Em. Org. Esener getirildi. Ama cunta o partiyi kapattı, Demirel'i ikinci kez Ankara'dan alıp (bu kez Zincirbozan'a) götürdü, Esener'e "Sen bizim silah arkadaşımızsın, politikacılara alet olma," dedi, köşesine gönderdi; BTP yerine devreye sokulan yedekteki Doğru Yol Partisi'nin seçimlere girmesine izin vermedi.]

1977 Haziran-Ağustos arasındaki KKK tartışmalarına dönelim: Perde arkasında karşılıklı ısrarlar

sürer, hükümet Esener'i atayan kararnameyi hazırlar. Tayin belgesini Florya Deniz Köşkündeki Korutürk'e AP'lilerin "Koca Reis" dedikleri Milli Savunma Bakanı Sadettin Bilgiç götürür, ama Korutürk imzalamaz; Bilgiç, o halde hükümetin istifasını vereceğini söyleyince, Cumhurbaşkanı öyle bir durumda kendisinin de istifa edeceğini ve bunalım doğacağını belirterek tehdide tehditle mukabele eder (*Hürriyet*, 22 Şubat 2001.) Atama yapılamaz, KKK makamı vekâleten idare edilir.

Sonuçta, ne biri, ne diğeri o mevkiye (somut-ta, bir sonraki Gen. Kur. Bşk. makamına) atandılar. Adnan Ersöz de, Ali Fethi Esener de emekliye sevk edildiler. Onlardan daha kıdemsiz olan Org. Kenan Evren KKK'na getirildi, dolayısıyla 1978'de Gen. Kur. Bşk. oldu. Emir-komuta zinciri içinde 12 Eylül darbesi yapıldığında, birçok kimse bu tayini hatırlamış ve Evren'e Genel Kurmay Başkanlığı ve sonraki darbe liderliği yolunun 1977'de açılmış olduğunu söylemişti. Doğrusu istenirse, o yıl Kenan Evren'in talihi üst üste yaver gitmişti. Birinci olay KKK Ersun'un darbeye kalkışması ve emekliye sevk edilmesi idi. Öyle bir durumda bile KKK makamına Evren gelemezdi ve bir süre sonra emekli edilirdi, ama önündeki ilk komutan siyasal nedenlerle elenince, Evren'in o makama getirilmesi talihi olmuştu. Darbe konusunda Ersun ile Evren arasındaki fark Evren'in emir-komanda içinde kalmasıydı. (Haksızlık etmeyelim, Ersun bugün Ülkücü yayınlarda yüceltilen ve Harp Okulu Komutanıyken milliyetçi Harbiyelileri okuldan atmasını Ülkücü camia gözünde sonradan affettirdiği söylenen biridir, Evren ise bildiğimiz Evrendir.)

1987: ÖZAL'A SIVİL MAKYAJ

KKK'nın belirlenmesinde yakın tarihten vereceğimiz ikinci örnek, bu olaydan on yıl sonra yaşandı. Gen. Kur. Bşk. Necdet Üruğ 2 Temmuz 1987'de (30 Ağustos gelmeden) yaş haddinden emekli olacaktı. Onun yerine, teamül gereği KKK Necdet Öztoran'un geçmesi bekleniyordu; Üruğ da, komuta kademesi de böyle istiyordu, ama Çankaya (Kenan Evren) istemiyordu, başbakan Turgut Özal da istemiyordu. Fakat her şey kesinleşmiş gibiydi. 2 Temmuz öğleden sonra Üruğ'un görevi Öztoran'a devretme töreninin davetiyeleri bile bastırılmıştı.

Zamanın Anap'lı Millî Savunma Bakanı Zeki Yavuztürk'ün anlattığına göre, bakan Evren'le görüşür ve Öztoran'un emekliye ayrılması, yerine Org. Torumtay'ın atanması uygun bulunur. Bu durum Öztoran'a söylenir, kendisine bir büyükelçilik önerilir, o ayrılmayı kabul eder, ama büyükelçiliği kabul etmez. 2 Temmuz sabahı hem görevinden istifa eder, hem emekliliğini ister, hükümet de aynı sabah I.Or. K. Necip Torumtay'ı KKK'na atayan kararnameyi Köşke gönderir, böylece Torumtay bir kaç saatliğine KKK olur, öğleden sonra da yeni

bir kararnameyle "teamül gereği" Üruğ'dan boşalan Gen. Kur. Bşk. makamına oturur (*Radikal*, 21 Haziran 2005, Neşe Düzel'le söyleşi.) 1987'de Evren'in müdahalesiyle bu değişiklik yapılmasaydı, 2000 yılına kadarki komutanların kim olacağı 13 yıl öncesinden sırasıyla belirlenmişti,

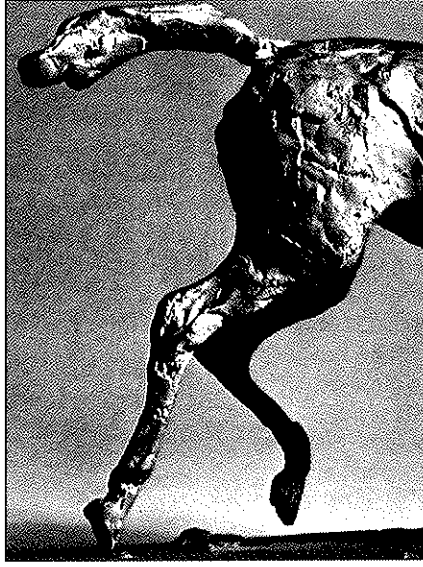
Anımsayanlar bilirler, Turgut Özal her zamanki oyunbazlığıyla olayı kendisine mal etmiş ve değişikliğin Evren'le birlikte danışıklı olarak yapıldığından habersiz olan kamuoyuna ordunun değil, kendisinin istediği komutanı atadığını söyleyip, askerî otoriteye hâkim bir sivil politikacıymış gibi böbürlenmişti. Bir ayrıntıyı daha analım:

1987 Temmuzunda Necdet Öztörün'dan boşalan KKK makamına Özal, Org. Recep Ergun'u atamak istedi, atayamadı. Makama Kemal Yamak getirildi, Ergun'u Jandarma Genel Komutanı yapmak istedi, yapamadı. Yani, Gen. Kur. Bşk.nını kendisinin atadığını söyleyip şişinen Özal, Kara ve Jandarma komutanlarını atayamayan sivil kahramandı. Aynı Özal bu kez 1989'da KKK Yamak'ın görev süresini uzatmak istedi, uzatamadı, uzatsaydı 1. Or. K. Doğan Güreş emekli olacaktı. Yamak emekliye ayrılmıca, KKK'na Doğan Güreş geldi. Devam edelim: Torumtay Körfez Krizi sırasında Özal'a ters düşerek Gen. Kur. Bşk.dan istifa etti, yerine KKK Doğan Güreş atandı.

1997: REFAH'A ÇEVİK BALANS

Planlamanın bozulduğu bir başka örnek Çevik Bir olayıydı. Bir'in de şu kadar yıl sonra Gen. Kur. Bşk. olacak şekilde üst kademede terfi, tayin ve emekliye sevk işlemlerinin planlandığı gazetelerde (özellikle Grubunda) yazılıyor, hattâ halk arasında "Çevik Paşa'yı bekleyenlere ait röportajlar yayınlanıyor, o da Gen. Kur. 2. Bşk. olarak bazen Başkan da aşır öne çıkan demeçler vermeyi seviyordu. (2. Bşk. ünvanına aldanılmasın, bu makam komuta mevkii değildir, karargâh hizmetidir ve ordu komutanlıklarından da önemsizdir, çünkü ordu komutanlıkları kıta hizmetidir. 2. Başkanlıktan Kara Kuvvetleri veya Jandarma Genel Komutanlığına gelecek olanlar varsa, Ordu Komutanlığından geçerek gelirler.)

Çevik Bir 28 Şubat operasyonun da önemli ismiydi. Kendisi gibi rol sahibi Genel Sekreter Tümg. Erol Özkasnak (şimdi emekli) ünlü Doğu Çalışma Grubun isim babasının Çevik Bir olduğunu söyler. Bir, aynı zamanda o Şubatta Sincan'a giden tankların "balans ayarı" yaptığını söyleyen

generaldir. Bir, 1998'de 1.Or. K.'na atandı. Oradan KKK, sonra da Gen. Kur. Bşk. olacaktı. Ama planları tutmadı ve bu kez dışarıdan yapılan müdahaleyle değil, ama muhtemelen Çevik Bir çizmeyi aştığı için olsa gerek, 1999'da emekliye sevk ediliverdi. Her ne kadar, FB eski başkanı (ve Rumeliler Derneği'nden Bir'in ahbabı) Ali Şen onu 2000'de Demirel'in yerine Cumhurbaşkanlığına önerdi ve Bir de ciddi ciddi adaylığını açıkladıysa da, ciddiye alan olmadı, "Ali Şen Başkan, Fenerbahçe Şampiyon" demeğe alışık Fenerliler "Ali Şen Başkan, Çevik Bir Cumhurbaşkanı" diymediler.

YALNIZCA 12 MART'A CUMHURBAŞKANLIĞI YOK

27 Mayıs'ın lideri Cumhurbaşkanı olmuştu, sonra Köşke askeri rejimin Genel Kurmay Başkanı Sunay geldi. Peki, 12 Mart'ı yapanlar devlet başkanlığıyla ödüllendirilmeyecek miydi?

Hiyerarşi içinden değişikliğe bir başka örnek de 12 Mart 1971 döneminde yaşanmıştı. Gen. Kur. Bşk. Memduh Tağmaç önderliğinde yapılan darbenin Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler'di. 1972 Ağustosundaki Şura toplantısı çok gerilimli geçti, Gürler, Tağmaç'ın emekliye ayrılmasını istiyordu. 7 ay sonra Cumhurbaşkanlığı seçimi vardı, 12 Mart askerî rejimi koşullarında Gen. Kur. Bşk.nın o koltuğa oturması çok muhtemeldi. (Mesela, 27 Mayıs 1960 darbesinden 3 ay sonra Gen. Kur. Bşk.lığına getirilen Cevdet Sunay 1966 Şubatında hastalık nedeniyle görevinden ayrılan Cemal Gürsel'den boşalan yere ertesi ay Cumhurbaşkanı seçilmişti. 7 yıl sonra Em. Org. Sunay'ı, bir sonraki darbenin genel kurmay başkanının izlemesi kimseyi şaşırtmazdı.) Şura'da, Gürler kazandı, Tağmaç emekli oldu, kendisi onun makamına geldi.

1973 Mart'ında Cumhurbaşkanı Em.Org. Cevdet Sunay'ın görev süresi dolarken, Org. Gürler boşalan yere aday oldu. Sunay, giderayak onu halef yapmak için kontenjan Senatörü atadı. Gürler üniformalarından soyunup, devlet başkanlığına seçilmek üzere birkaç günlüğüne Senato'ya girdi, ama Meclis ve Senato'nun ortak oturumundaki oylamalarda yeterli oyu alamadı, Cumhurbaşkanı seçilemedi. Oylamada CHP Genel Sekreteri Kamil Kırıkoğlu ve grubu Gürler'e oy verirken, yeni başkan Ecevit ve arkadaşları vermemiş, bu tutum Ecevit'e kamuoyunda itibar getirmiş ve askere karşı sivilî oynama mihrandarlığı Demirel'in elinden gitmişti.

AP başkanı Demirel anayasayı değiştirip Sunay'ın görev süresini uzatmak istediye de, yeterli oyu bulamadı. En sonunda, AP ve CHP kontenjan senatörü emekli amiral Fahri Korutürk'te anlaştılar, onu seçtiler.

O sırada yaşanan diğer bir olay da ilginçti: Gürler'den boşalan Gen. Kur. Bşk.lığını Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur istiyordu, çünkü ordu da en kıdemli komutan oydu. Fakat, bu konuda yazılı bir hüküm bulunmadığı halde, o makama "Havacı veya Denizci komutanın getirilmesi âdetten değildir" denilerek, KKK Semih Sancar atanınca, Batur tepki gösterdi, TBMM'ye Gürler'in Cumhurbaşkanını seçilmesini izlemek için gelen komutanlar arasına katılmadı. Sonuçta, 12 Eylül Muhtırasını veren beş komutandan önceki üçü, Tağmaç da, Gürler de, Batur da istedikleri makamlara gelemediler.

Em. Org. Muhsin Batur, 1980'de Korutürk'ten sonra AP'nin Sadettin Bilgiç'ine karşı, CHP'nin Cumhurbaşkanı adayı oldu, seçilmeye 13 oy yaklaştıysa da seçilemedi. Derken, 12 Eylül darbesi geldi, devlet başkanlığı koltuğuna eski 12 Mart'çı Batur yerine, yeni 12 Eylül'cü Evren oturdu. Yani müteselsil üç darbeden ikisinin lideri en yüksek makama geldi, 12 Mart'lılar ise mağdur oldular. Affedersiniz, az daha unuttuyorduk: 28 Şubat Postmodern Darbesinin lideri de mağdur edilenlerdendi. Büyük Başkan Ali Şen'i dinleselerdi şimdi Cumhurbaşkanımızdı.

Günümüze gelirsek, deniliyor ki, şimdiki Gen. Kur. Bşk. Hilmi Özkök'ün görev süresi uzatılmayacak, bu Ağustos'ta yerine KKK Yaşar Büyükanıt gelecek. Eğer bir değişiklik olursa — eskaza Özkök'ün görev süresi uzatılırsa — bu kez 65 yaşındaki Büyükanıt emekliye ayrılmak zorunda kalabilir, ama Özkök, süresinin uzatılmasını istemediğini geçen Kasım ayında açıkladığına göre, Büyükanıt Gen. Kur. Bşk. olunca, KKK'na şimdiki 1. Or. K. İlker Başbuğ atanacak ve 2008'de Büyükanıt'tan sonra başkanlığa getirilecek, onun da 2010 yılında emekli olmasıyla, yerini dört yıl süreyle şimdiki Gen. Kur. 2. Bşk. Org. Işık Koşaner alacak vb... Bu yazılanlar doğruysa, Ağustos 2005 Şura toplantısında 9 yıllık hiyerarşi belli olmuştur. Düzenlemelerde gizli bir el veya herhangi bir komplo yoktur, birinci derecede söz sahibi olan en üst komutanlar haleflerini sırasıyla belirlemekte ve herkes kararlara razı olmaktadır.

Politikacıların görevi siyasettir, askerlik değil. O halde niçin üst komuta kademesindeki atamalarla yakından ilgileniyorlar? Bunun nedeni o kademelelerin salt askerî mevkiler olmaması, siyasî olarak da mülâhaza edilmesidir. Hiç bir demokratik ülkede siyasetçiler askerî atamalarla ilgilenmezler. Halk hiç ilgilenmez. Hattâ, bırakınız kuvvet komutanlarını, genel kurmay başkanının bile adını bilmez.

Bilse bilse, o makamın bağlı bulunduğu Savunma Bakanını bilir. Oralarda, askerî hiyerarşiler kendi ilke ve teamülleri çerçevesinde, savunma bakanlığı personel dairesi bünyesinde (görevi askerî işler olan asker-sivil bürokrasinin müşterek kuralları içinde) belirlenir, konu hiç bir zaman politikaya taşınmaz, siyasî kulis ve pazarlık konusu olmaz.

Bizde oluyorsa, politikacılar üst komuta kademesiyle ilgileniyorlarsa, üst komuta kademesi de politikayla aynı şekilde ilgilendiği içindir.

SON NOT: ÖZKAN NE ANLATTI?

Askerin siyasetle ilgilenmesinden bahsediyoruz. Bu ilgi sadece silahlı müdahale, muhtıra, postmodern darbe biçiminde olmuyor. Bir dönem başbakan Bülent Ecevit'in gölgesi gibi yanından ayrılmayan, hattâ halkımızın "Çanta taşıyıcı" iltifatına mazhar olan bir başbakan yardımcısı vardı: Hüsametdin Özkan. 2002 yazında bir kaç gün içinde gözden düştü, görevinden alındı, Dışişleri Bakanı İsmail Cem'le YTP diye bir parti kurdu (diğer isim Kemal Derviş son anda caydı.) YTP seçimlerde sıfır çekince, Özkan unutuldu, derken yolsuzluktan yargılandı, geçenlerde beraat etti.

1999 ilkbaharında Başbakan Bülent Ecevit hastalanınca ve hastalığı uzayınca, gazeteci (şimdi *Radikal*'in Ankara Bürosu şefi) Murat Yetkin kendisine gelir ve "Generaller Ecevit'in çekilmesini, yerine senin başbakan olmanı istiyorlar," der. O da durumu Ecevit'lere anlatınca, Bülent Bey, "Emekliler mi?" diye sorar, Özkan, "Hayır muvazzaflar," diye yanıtlar. Ecevit "Allah, Allah!" diye şaşırarak yetinir. Özkan'ın özellemediği senaryoya göre, Ecevit doktor raporuyla "görev yapamaz" ilan edilecek, başbakanlık yetkileri vekâleten Özkan'a geçecek, acele DSP genel kurulu toplanıp yeni genel başkanı seçecek ve Cumhurbaşkanı o şahsı başbakanlığa atayacaktı. Kulislerde bu başkanın İsmail Cem olacağı söyleniyordu. Planın nasıl bozulduğu bu yazının konusu değil (ayrıca o olayda dış etmenler de vardı). Bu notumuzda önemli olan, askerın siyasetle ilgilenme biçimlerinin çeşit çeşit olması.

Savcının meslekten tardedilmesi ise "Siyasetin yargıya müdahalesi" sayılmaz! Tam tersine, yargıya müdahale eden siyasete müdahaledir bu. Çünkü, siyaset denilince sadece siyasî partiler anlaşılır, asker siyasî değildir. Kürt sorunu hiç değildir, Şemdinli'de kamu eliyle bombalatma olayları da öyle. Siyasî şahıs olan başbakan Şemdinli olayı vuku bulunca tahkikat nereye kadar giderse, oraya kadar gideceğiz, demişti. Şimdi iş tersine döndü, Deniz Baykal savcının tardından sonra, iddianamenin yazılmasının araştırılmasını ve soruşturma nereye kadar gidilirse, oraya kadar gidilmesini istedi.

Yani atış serbest, alavare dalavere Kürt Memet nöbete. Artık orayı burayı istediğiniz gibi bombalayabilirsiniz...

GDO: Henüz Yanıtlanamamış Sorular

Neşe Yılmaz

Özellikle mısır ve soya gibi ürünler, şekerleme, asitli içecek, çocuk mamaları, sebze püreleri, vb. birçok hazır gıda maddesinin içinde bulunur. Mısırın 700, soyanın ise 900 çeşit gıda maddesinde kullanıldığı düşünülürse, transgenik gıdaların dolaylı tüketim miktarının önemi açıkça görülecektir

Son yılların en gözde tartışmalarından biri genetik olarak değişikliğe uğratılmış organizmalar üzerinedir. Kısa adıyla GMO ya da GDO (Genetically Modified Organisms-Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar), genetik müdahale yöntemleriyle genetik yapısına bitki, bakteri, virüs vb. herhangi bir başka canlıdan alınan gen veya genlerin aktarılmasıyla elde edilen yeni organizmalardır.

Ekimi en yaygın genetiği değiştirilmiş bitkiler soya, mısır, pamuk ve kanola'dır. TÜBİTAK verilerine göre, dünyada üretilen 72 milyon hektar soyanın %57.5'ini, 140 milyon hektar mısırın %11'ini, 34 milyon hektar pamuğun %21'ini ve 25 milyon hektar kanolanın da %14'ünü transgenik çeşitler oluşturmaktadır (Kefi, 2005). Bununla birlikte, buğday, ayçiçeği, pirinç, domates, patates, papaya ve yer fıstığı gibi ürünlerin de transgenik olarak üretildiği, muz, ahududu, çilek, kiraz, ananas, biber, kavun ve karpuzun da denemelerinin yapıldığı bilinmektedir (Ölçü, 2005).

GDO'lu bitki ekim alanları büyüktür. Küçükten sıralanacak olursa bu ülkeler; ABD, Arjantin, Kanada, Brezilya, Çin, Avustralya, Hindistan, Romanya, Uruguay, İspanya, Meksika, Filipinler, Kolombiya, Bulgaristan, Honduras, Almanya ve Endonezya'dır. 2004 yılında ise Almanya ve Bulgaristan'ın listeden silinip Paraguay'ın eklenmesiyle ülke sayısı 17'ye inmiştir. Genetiği değiştirilmiş gıdaların ticaretinin yaygınlaştığı 1996 yılında, bu bitkileri eken ülke sayısı 6 iken, bu sayı 2003 yılında 3 kat artışla 18'e çıkmıştır (Ölçü, 2005).

İsviçre, Tayland, Suudi Arabistan, Bolivya, Cezayir, Gana, Zambiya ve Gürcistan ise genetiği değiştirilmiş ürün yetiştiriciliğini yasaklayan ülkeler arasındadır. (Bloomberg, Warren Giles, 2006). İspanya, Avrupa ülkeleri içinde genetiği değiştirilmiş gıda ya da gıda bileşeni üretmeyen tek ülkedir (Gillis & Blustein, 2006).

Türkiye'de GDO'ların ekimi, dikimi, üretimi ve ithalatı kanunen tamamıyla yasaktır. Ancak, 2003

Sağ ayağının tabanına bakan dansöz.

yılında Türkiye'nin yurt dışından satın aldığı tarım ürünlerine ve bu ürünleri aldığı ülkelere bakacak olursak, satın alınan 800 bin ton soyanın %90'ının ve 1.8 milyon ton mısırın da %80'inin ABD ve Arjantin kaynaklı olduğunu görürüz. ABD ve Arjantin'den elde edilen ürünlerin özellikle de mısır ve soyanın GDO olmama ihtimali oldukça düşüktür. Fakat, Türkiye'de ne gümrüklerde, ne de diğer bölgelerde GDO analizi yapabilecek altyapıya sahip akredite bir laboratuvar olduğundan, ithal edilen ürünler sınırlarımızdan kontrolsüz girmektedir. (Ölçü, 2005.)

Dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus da, özellikle mısır ve soya gibi ürünlerin şekerlemeler, asitli içecekler, çocuk mamaları, sebze pürerleri, vb. gibi birçok hazır gıda maddesinin içinde bulunduğu. Mısırın 700, soyanın ise 900 çeşit gıda maddesi içinde kullanıldığı (Ölçü, 2005) düşünülürse transgenik gıdaların dolaylı tüketim miktarının önemi açıkça görülecektir.

GDO, oldukça tartışmalı bir teknolojidir ve somut etkilerinin görülebilmesi için uzun bir zamana ihtiyaç vardır. GDO sorunu aynı zamanda bir biyogüvenlik, biyoçeşitlilik, sağlıklı insan-hayvan çevre, ayrıca tekelleşme ve demokrasi sorunudur.

■ Biyogüvenlik sorunudur, çünkü, aktarılan gen kaynağından, genin aktarıldığı organizmaya istenen özelliklerin yanında istenmeyen özelliklerin de taşınması mümkündür. Kaldı ki transfer edilen genin sadece aktarıldığı organizmadaki bazı etkileri şimdiden görülebilir. Oysa transgenik ürünleri tüketen insan ve hayvan bünyesindeki etkiler oldukça komplekstir ve zaman içinde birikerek ve değişerek ortaya çıkacaktır. Ayrıca GDO'lar biyolojik olarak yayılabilir özelliktedir. Yani bitkilere tozlaşma döneminde böcek, rüzgâr, vb. etkenlerle taşınan polenler, GDO kaynaklı ise, yapısına girdiği normal özellikteki bitkinin de genetiğini değiştirmektedir. Bu kontrolsüz bir aktarım olduğu için de sonuçlarının ne olacağı kestirilemez. Bu etkileşimin şeker pancarı ve kanola bitkisinde çok daha kolay olduğu bilinmektedir. (Ölçü, 2005.)

■ Biyoçeşitlilik sorunudur, çünkü, bitkilere aktarılan gen ya da genler için herhangi bir kaynak kısıtlaması yoktur. Evrimsel olarak farklı noktadaki canlılardan birinden diğerine aktarılan gen ya da genlerin, aktarıldığı organizmada çalışabilmesi için o organizmanın yapısal değişikliğe uğraması gerekmektedir. Bu değişikliğin zaman içinde mevcut türlerde meydana getirebileceği etki ya da etkiler bilinmemektedir. Ayrıca GDO ürünlerin tarımının yaygınlaşmasına bağlı olarak, tozlaşma vb. doğal ve kontrolsüz etkilerle, bir bitkiden diğerine aktarılan genlerin, bulunduğu bitkinin özelliklerini değiştirmesiyle birlikte mevcut türlerin de azalması ve hattâ tek tipleşmesi de olasıdır.

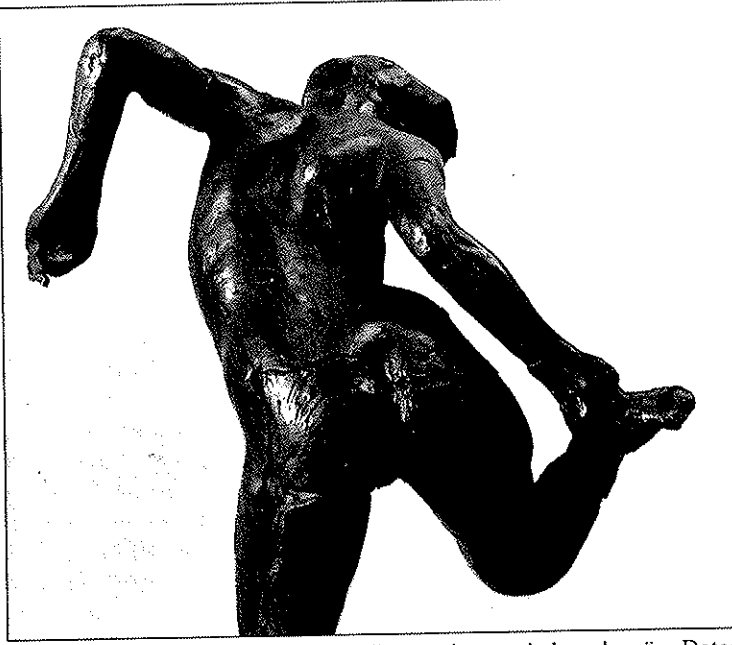
■ İnsan sağlığı sorunudur, çünkü, alerjik, pa-

tolojik, toksikolojik ve kanserojenik etkileri henüz bilinmemektedir. GDO'lardaki genetik değişiklik, bitkinin kurak şartlara daha iyi uyum göstermesini sağlamak, bitkiyi böcek benzeri zararlılardan korumak, çeşitli nedenlerden ötürü oluşan bitki hastalıklarına ve antibiyotiğe karşı bitkiye dayanıklılık kazandırmak, o bitkiden üretilen gıdanın raf ömrünü uzatmak vb gibi amaçlarla yapılmaktadır. Tüm bu farklı amaçtaki etkilere sahip genlerin insan organizmasında meydana getirebileceği yararlı ya da zararlı etkiler ve bunların komplikasyonları henüz tanımlanmamıştır. Örneğin antibiyotiğe dirençli gene sahip gıda ile beslenmiş bir hastanın antibiyotik tedavisine cevap verip vermeyeceği ya da ne ölçüde cevap vereceği bilinmemektedir.

Bazı çevreler GDO'lu gıda tüketiminin pek çok hastalığın önemli etkenlerinden biri olduğunu ileri sürmektedir. Bunların başlıcaları, koroner kalp hastalıkları ve alzheimer olarak gösterilmektedir. Bu hastalık listesini diyabetten kronik kalp hastalığına, romatizmadan arterioskleroza kadar uzatmak mümkün (Topal, 2005). İlginçtir ki Avrupa Birliği 1998'de hormonla muamele edilmiş sığır etleri ve ürünlerini kanser riski taşıdığı endişesiyle satın almayı reddettiğinde ABD ve Kanada tarafından 126 milyon dolar ödemeye mahkûm edilmiştir. Gerekçe ise AB'nin bu ürünleri tüketenlerin kanser olduğunu bilimsel olarak kanıtlanamamış olmasıdır (Bloomberg, Warren Giles, 2006). Aynı ülkeler şimdi de aslında bilimsel olarak imkansız olan bu gerekçeyi GDO'ları reddetmenin tek şartı olarak sunuyor. Çünkü biliyorlar ki kanser gibi hastalıklar yalnızca bir faktörden dolayı oluşmaz ve her zaman saklanacakları başka bir faktör bulmak mümkündür. Bununla birlikte bu hususta taraflı "bilim insanları"nın etkisi de tartışılabilir.

■ Hayvan sağlığı sorunudur, çünkü, GDO'ların zehrinden ölen böcekleri yiyen diğer hayvanlar da genetiği değiştirilmiş bu organizmalardan etkilenebilirler. Ayrıca polenlerin taşınmasına yardım eden canlılar bu olay sırasında bahsi geçen organizmaların "zararlı" etkilerinden nasiplerini alırlar. Bununla birlikte GDO bitkiler hayvan yemi olarak kullanılmak üzere de yetiştirildiğinden hayvanlar da doğrudan tüm risklere açıktır. Unutulmamalıdır ki tabiat barındırdığı tüm canlı çeşitleriyle bir bütün olduğundan bir türün risk altında olması diğer türlerin de risk altında olması anlamına gelir.

■ Çevre sağlığı sorunudur, çünkü, kimyasallara olan bağımlılık artmaktadır. ABD, Arjantin ve Kanada gibi biyoteknoloji devleri her ne kadar "GDolar için daha az kimyasal kullanmak yeterli olacaktır" söylemiyle yola çıktılarsa da, ürettikleri GDO tohumlarını patentledikleri gibi bu organizmaların yetiştirilmesi sırasında kullanılacak kimyasalları üreten şirketleri de satın alarak çiftçiye "bu ilaçları kullanırsanız ürününüz asla zarar görmeye-

Sağ ayağının tabanına bakan dansöz. Detay

cektir” garantisini vermişlerdir. Yapılan araştırmalar, bu politikanın, GDO yetiştiren çiftçilerin ürüne zarar vermediği gerekçesiyle normal olarak kullandıklarından çok daha fazla miktarda kimyasal kullanmalarına neden olduğunu göstermiştir. Bundan başka, bitkinin hasadıyla birlikte toprağa karışan gen ve gen artıkları topraktaki mikroorganizma yapısını ve toprağın kimyasını bozmaktadır. Ayrıca, GDOların savunma amaçlı ürettikleri toksinlere böcek ve diğer zararlıların ya da bulaşabileceği başka bir canlının direnç geliştirme ihtimali de unutulmamalıdır. Örneğin birkaç ay önce İngiltere’de yağlık tohum kolzada kullanılan bir gen dizisinin aynı tarlada yetişen yabancı hardala bulaştığı tespit edildi. Bulaşan gen dizisi, o kolzada ot ilacına dayanıklılık sağlayan bir gen dizisi. Yabancı ot ilacı, yabancı ota da bulaşırsa bu tehlike demektir. Çünkü bu durum o yabancı otun artık daha güçlü ilaçlarla yok edilebileceği anlamına gelir (Bayram, 2006). Daha güçlü ilaç ya da daha fazla kimyasal ise daha fazla çevre kirliliği demektir.

■ Sosyo-ekonomi ve tekelleşme sorunudur, çünkü üretilen bitki tohumları patentlenmektedir. Monsanto, DuPont ve Syngenta Dow gibi biyoteknoloji devleri GDO ürün piyasasını ellerinde tutmaktadırlar. Pastanın en büyük dilimi ise (yaklaşık %90) Monsanto’ya aittir. Bu şirketler yalnızca tohumları patentlemekle kalmayıp, ziraat mücadelesi ilacı üreten firmaları da satın almakta ve bu alanı da tekelleştirmektedirler. Ayrıca oluşturdukları lobilerle hükümetler ve birebir çiftçilerle de anlaşmalar yaparak yalnızca daha fazla kâr amacı güden taleplerinin karşılanmasını sağlamakta ve onları kendilerine bağımlı hâle getirmektedirler.

En çarpıcı örneklerden birisi “Basmati” tohumudur. Ezelden beri Hindistan’a ait olan “Basmati” adındaki çeltik tohumunun patentini Texas’lı bir şirket almış ve adını “Texati” koymuştur. Hindistan’a ait olan bu çeltik artık Texas’lı bir şirkettir ve bu tohumu ekmek isteyenler onu bu yabancı şirketten satın almak zorundadırlar.

Bu konuya ilişkin son gelişme, geçtiğimiz günlerde (7 şubat 2006) yapılan toplantıda Dünya Ticaret Örgütü’nün, Avrupa Birliği ve 6 üye ülkesinin genetiği değiştirilmiş gıda ve ürünlerini kabul etmeyerek uluslararası ticaret yasalarını ihlal ettiğini açıklamasıdır. Bahsi geçen bu 6 ülke belli başlı bazı biyoteknolojik ürünler konusunda ulusal yasak getiren Avusturya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya ve Lüksemburg’tur (GİLLİS & BLUSTEİN, 2006).

Genetiği değiştirilmiş ürünler ilk olarak 1990’ların ortalarında ABD’de pazara girmiştir. Bugüne kadar geliştirilmiş olan transgenik ürünlerin büyük çoğunluğu ticari anlamda başarısızlığa uğramış olmakla birlikte Monsanto, Syngenta ve diğer tarımsal üretim yapan büyük şirketlerin geliştirdiği ürünler dikkate değer bir ticari başarı elde etmiştir. Amerika’nın aksine, Avrupa’da transgenik ürün fabrikasyonunda gelişmeler 1998’de başlamıştır. Ancak bundan önce ABD, Avrupa’ya her yıl tonlarca transgenik ürün satmıştır. Avrupa Birliği 1998’den 2004’e kadar olan altı yıllık süreçte yeni transgenik ürün alımı için gereken resmi izinleri durdurmuştur. Bahsi geçen altı ülke de Avrupa genelinde geniş yayılma alanına sahip bu tür ürünlere ulusal yasak getirmiştir. İşte Amerika ve müttefiklerinin DTÖ yasalarınca yeni ürünler için dayatması son toplantıda gerçekleşmiş ve ABD, ulusal yasakların ancak sağlam bilimsel dayanaklarla konabileceği şartını dile getirmiştir. Sonuç olarak da toplantı ABD, Arjantin ve Kanada’nın AB’yi şikayetinin haklı bulunması ve durumun bu üç büyük biyoteknoloji ülkesi lehine değiştirilmesi kararıyla sona ermiştir (GİLLİS & BLUSTEİN, 2006).

ABD “ticarî yasa ihlâli” konusunu ilk defa 2003’te, AB, üye ülkelerinde üretilecek ya da satılacak GDO’lu ürün çeşidi sayısını 18’de durdurduğu ve yeni çeşitler üzerinde GDO denemelerine karşı *de facto* bir moratoryumu başlattığı zaman dile getirmişti. Şimdi ise Avrupa, DTÖ’nün “yeni ürünler için lisans alınmasını engellemek üzere moratoryum ilan ederek uluslararası ticaret kurallarını bozduğu” kararıyla, pazarına GDO ürünleri sokmak hususunda yeniden baskı altında (Miller &

Kilman, 2006). AB 2004'te özellikle ABD'de yaygın olarak yetişen tatlı mısırın pazarına girmesini kabul etmesiyle moratoryumu sona erdirmişti (Ca-ge, 2006).

Ayrıca ABD, Avrupa'da genetiği değiştirilmiş ürünler ile ilgili çalışmaların çok yavaş ilerlediğini ileri sürmekte ve Avrupalı tüketicilerin bu tür ürünlerin ayırt edilmesi ve GDO olarak etiketlenmesi isteğinin de (biyoteknoloji şirketlerinin baskılarının da etkisiyle) "gereksiz" olduğunu bildirmektedir (GİLLİS & BLUSTEİN 2006). Dikkate değer bir diğer konu da Amerikan ticaret heyetinin yeni onay istemlerinin GDO ÜRÜN ÜRETMEK DEĞİL, BU ÜRÜNLERİ İTHAL ETMEK doğrultusunda olmasıdır (POLLACK, 2006).

Avrupa'nın karar karşısında vereceği tepki oldukça önemlidir. Zira alınan karar, en son yasal yayımlanma sürecine kadar değiştirilmez ise AB üye ülkelerinde, Asya ve Afrika'nın DTÖ'ye üye bir çok ülkesinde, hattâ Amerika'nın bazı ülkelerinde bile genetiği değiştirilmiş ürünlerin kabul edilmesine yönelik bir silah olarak kullanılabilir. Sonuç ABD'de, 2003 yılında Bush yönetimini bu konuda baskılamış olan ve hâlâ aynı amacı güden bazı pro-biyoteknoloji grupları tarafından sevinçle karşılandı. Çiftlik sahipleri ve biyoteknoloji avukatları bu kararın, transgenik ürünler konusunda Avrupa'nın direncini kıracağını ve daha da önemlisi dünya çapında oluşan anti-biyoteknoloji yaklaşımını yumuşatacağını umuyorlar (GİLLİS & BLUSTEİN 2006). Ulusal mısır üreticileri başkanı Leon Corzine, DTÖ kararı için, "Bu dünyaya Avrupa'nın yanlış olduğunu anlatan net bir mesajdır," dedi ve ekledi: "Moratoryumun bir sonucu olarak Avrupa'ya yapılan ihracatta her yıl 300 milyon dolar kaybediliyor." (POLLACK, 2006). Karara, yasalasmadan itiraz edilebilir. Aksi takdirde sadece partilerin temyize gitme hakkı vardır. Avrupa kararı görmezden gelebilir ve ABD'ye yaptığı bazı ihracatlarda misilleme gümrük tarifeleri uygulayabilir. 1990'ların sonunda ABD'nin Ticaret Örgütündeki dâvayı kazanmasına rağmen, Avrupa hâlâ hormonla muamele edilmiş sığır eti ve ürünlerini pazarına sokmamaktadır (POLLACK, 2006).

Washington'un, Avrupa pazarını GDO'ya açma çabası hâlâ sürüyor. Çünkü biyoteknoloji şirketleri bir gün Batı Avrupa'nın kendileri için büyük bir pazar olabileceğini düşünüyorlar. Son on yılda Amerikan çiftçisinin arazilerini doyuran Monsanto, DuPont ve DowChemical gibi şirketlerin tohumlarını pazarlamak için yeni bölgelere ihtiyacı var ve Avrupa onlar için henüz el atılmamış en büyük pazar niteliğinde. Çünkü Avrupa Birliği üretimi altındaki 98 milyon hektar ekilebilir arazinin yetiştirdiği GDO ürün toplamı, tüm dünyada üretilen GDO ürünlerin %1'inden az. (Bloomberg & GİLES, 2006). Geçen yıl dünya genelinde çiftçiler, çalış-

tıkları araziye genetiği değiştirilmiş tohum ekimi karşılığında 2.2 milyar dolar prim aldılar (MILLER & KILMAN, 2006). Ayrıca GDO'lu tohumlar hem Avrupa'ya hem de diğer ülkelere kaçak olarak sokulmaya devam ediyor. Monsanto şu anda Türkiye'de ücretsiz olarak tohum dağıtıyor ve bunu özellikle ova bölgelerde yapıyor ki yayılımı ve çapraz kaçışları daha fazla olsun. İnternette yayımlanan bir habere göre Antalya Havalimanı'nda tesadüfen yapılan bavul aramalarından birinde her birinde yaklaşık 1000 adet domates tohumu olan 700 paket ele geçirilmiştir (Gürakan, 2005).

Avrupalı tüketiciler genetiği değiştirilmiş ürünler konusunda oldukça hassaslar. Avrupalı market zincirlerinin çoğu, genetiği değiştirilmiş bileşenler içeren gıda maddelerini stoklamayı reddediyor. Avrupalı tüketiciler, üreticilerden bu tür bileşenlere sahip gıda ürünlerinin mutlak sûretle özel olarak etiketlenmesini talep ediyorlar. 1990'larda, di-oxin'li tavuklar, öldürücü beyin hastalığına sebep olan sığır etleri gibi gıda güvenliği skandallarıyla çok canı yanan Avrupalıların, Avrupalı bilim insanlarına güveni oldukça azalmış, Amerikalılara ise hemen hemen hiç kalmamıştır (GİLLİS & BLUSTEİN, 2006). Açlıktan insanları ölen Afrikalı ülkelerin (Zambia) yöneticileri bile ABD'nin genetiği değiştirilmiş ürünlerden oluşan gıda yardımlarına itiraz etmişler, "normal gıda" talebinde ısrar etmişlerdir. Ancak ABD'li yetkililerden aldıkları yanıt açık ve sert olmuştur: "Dilencilerin seçme hakkı olamaz!" (ÖLÇÜ, 2005). Afrikalılar ise bunun üzerine 8 Şubat Çarşamba günü GDO gıdalarına karşı durmaya yemin etmiştir (Lusaka, SCHACİNDA, 2006). Washington'da Ralph Nader tarafından kurulan tüketici grupları bilgi ağının bir parçası olan Global Ticareti İzleme Bürosu (global trade watch) yöneticisi Lori Wallach, Dünya Ticaret Örgütü kararı sonucu ortaya çıkan bu durumu "geriletici ve yozlaştırıcı" olarak tanımlamış ve DTÖ'yü, "dünyanın geri kalanına da, tüketici isteklerini ve bu tüketicilerin seçtiği yasal temsilcilerin sözlerini hiçe sayarak Frankeştayn gıdaları tüketmeyi dayatmak"la suçlamıştır (GİLLİS & BLUSTEİN, 2006).

DTÖ'nün bu kararı Birleşmiş Milletlerin gıda güvenliği konulu Cartagena Protokolü'nde tartışıldı ve bilimsel kesinliği olmayan GDO ürünlere karşı tedbirli olma kararı çıktı. BM'ye üye 131 ülkenin bir çoğu aynı zamanda DTÖ üyesi de olduğundan ortada ulusal ve bölgesel bir karmaşavar (IATP, 2006).

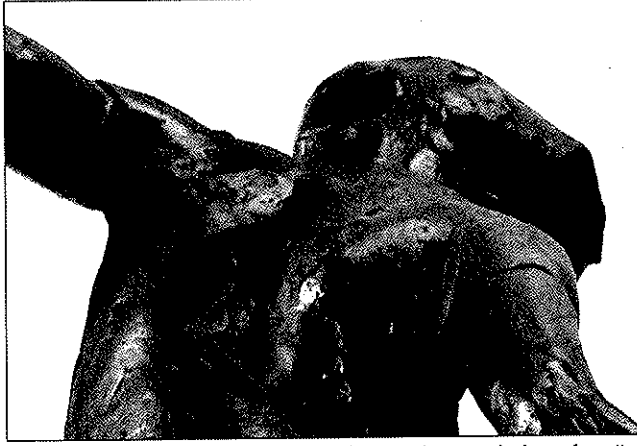
■ Demokrasi sorunudur, çünkü, DTÖ'nün bu kararı hükümetleri ve bunların temsil ettikleri milletleri kendileri için neyin güvenli olduğu kararını vermekten yoksun bırakmaktadır. Ayrıca tüketiciler mevcut etiketleme politikaları yüzünden ne tükettiklerini bilme hakkından mahrum bırakılmak-

ta ve riskleri tam olarak belirlenmemiş bu organizmaların bünyelerinde yaratması olası tüm rahatsızlıklara bilinçdışı bir şekilde maruz kalmaktadırlar.

Sonuç olarak, GDO yeni ve kapsamlı etkileri olan bir teknolojidir ve risklerinin bilimsel olarak belirlenebilmesi için zamana ihtiyaç vardır. Burada sorulması gereken temel soru dünyanın bu ürünlere ihtiyacı olup olmadığıdır.

GDO ilk olarak kaliteli ve ucuz gıda üretimi, dünyadaki açlığın önlenmesi, çevre kirliliğinin azaltılması ve gıdaları genetik olarak vitaminlerle takviye ederek beslenme yetersizliklerine çözüm bulmak, vb. gibi güzel söylemlerle ortaya çıkmıştır. Şu anki duruma bakılırsa GDO için vaad edilen hiç bir sav gerçekleşmemiştir. GDO ürünler kesinlikle daha kaliteli ya da daha ucuz değildir. Bu tür ürünler, piyasaya yerleşene kadar bir pazarlama tekniği olarak diğerlerinden daha ucuza satılabilir, ancak tüketimin artması, üretimin artmasına ve aynı zamanda patent hakkı dolayısıyla dayatılan bağımlılığın da artmasına neden olacağından bu ürünlerin sonrasında da aynı ucuzlukta olacağını ummak oldukça iyimser bir tutumdur. Çevre kirliliğini azaltmak bir yana çevre kirlenmesine katkıda bulunmuştur. En büyük GDO üreticileri olan ABD, Arjantin ve Kanada'nın açlarının sayısında bir azalma olmadığı istatistiklerde gayet açıktır. A vitamini yetersiz beslenmeye (ve buna bağlı körlük oluşumuna) çözüm olarak üretilen genetiği değiştirilmiş çeltiğin bir aldatmaca olduğu beslenme uzmanları tarafından açıkça deklare edilmiştir. Şöyle ki, vücuda alındığında A vitaminine dönüşen, yani A vitamininin pro-vitamini olan beta-karoten adlı maddeyi bünyesinde üretecek gene sahip çeltik üretilmiş ve buna "altın çeltik" denmiştir. Ancak, göz ardı edilen önemli bir gerçek vardır: beta-karotenin A vitaminine dönüşebilmesi için vücutta belli oranlarda yağ, protein ve çinko bulunması gerekmektedir. Zaten yetersiz olarak beslenen bir insanın vücudunda bu bileşenlerin gerekli oranlarda bulunma ihtimali oldukça düşüktür (ÖLÇÜ,2005). Oysa günlük olarak alınması gereken A vitamini miktarı belli başlı sebzelerden, yumurtadan veya belli miktarda süttten kolaylıkla karşılanabilir.

GDO bilimsel açıdan da oldukça önemli bir teknolojidir ve teknolojinin karşısında olmak elbet-

Sağ ayağının tabanına bakan dansöz.

te ki düşünülemez. Ancak burada teknolojinin hangi amaçlar ya da gereklilikler doğrultusunda kullanılacağı, kullanımının hayatî riskler taşıyıp taşıyamaması ya da hangi durumlarda taşıdığı, insanî ve etik değerler açısından ne kadar doğru olup olmadığı da tartışılmalıdır. Unutulmamalıdır ki milyonlarca insanın doğrudan ya da dolaylı olarak ölümüne

sebebi olan atom bombası da önemli bir teknolojidir. GDO teknolojisi savunulan tüm olumlu kriterlere sahip olabilir, ancak bunun görülebilmesi için uzun bir zamana ve tarafsız araştırma sonuçlarına ihtiyaç vardır.

Türkiye'de 11 bin, Avrupa kıtasında ise 14 bin bitki türü bulunmaktadır (ÖLÇÜ, 200). Dünyada mevcut doğal zenginlikler, bir kısmı yok edilmesine rağmen oldukça doyurucudur.

FAO tarafından da ifade edildiği üzere açlığın nedeni, ne yetersiz tarım arazileri, ne de yetersiz üretimdir; asıl sorun, üretilen ürünlerin adil pay edilememesinden kaynaklanmaktadır. Buna etki eden en önemli faktörler ise politik ve finansal nedenlerdir.

KAYNAKÇA

- 1- Dr. Servet KEFİ, Tarım ve Mühendislik TMMOB Ziraat Mühendisleri Yayın Organı Sayı: 72, Sayfa 24, 2005
- 2-ÖLÇÜ, TMMOB Yayın Organı, Nisan 2005, Sayfa 112, 113, 114, 117, 119
- 3- Bloomberg, Warren GİLES, 08,02,06
- 4- Washington Post, Justin GİLLİS & Paul BLUSTEİN, 08,02,06
- 5- Tarım ve Mühendislik TMMOB Ziraat Mühendisleri Yayın Organı Sayı : 72, 2005, Prof. Dr. Şeminur Topal, Sayfa 11
- 6- Mebruke BAYRAM, GDO'ya Hayır Platformu, 26,03,06 BİRGÜN
- 7- Associated Press, Sam CAGE, 08,02,06
- 8- New York Times, Andrew POLLACK, 08,
- 9- Wall Street Journal, Scott MİLLER & Scott KILMAN, 08, 02, 06
- 10- Tarım ve Mühendislik TMMOB Ziraat Mühendisleri Yayın Organı Sayı : 72, 2005, Doç. Dr. Candan Gürakan, Sayfa 27
- 11- REUTERS, Lusaka, Shapi SCHACİNDA, 08, 02, 06
- 12- IATP Tarım ve Ticaret Politikaları Kuruluşu Halkla İlişkiler Yöneticisi Ben LİLLİSTON, 07, 02, 06 blilliston@iatp.org

Enerji-Ekonomi-Çevre Entegre Karar Destek Sistemleri

Tanay Sıdkı Uyar

Amerika'da tek bir nükleer santrali kapatmak için, Amerikan Enerji Bakanlığının resmî bertaraf etme senaryolarına göre, kuruluş maliyetinin yaklaşık sekiz misli harcama gerekmektedir

Enerji sektöründe sağlıklı karar vermek için Enerji-Ekonomi-Çevre modelleri kurulmalıdır. Bu modeller tüm enerji kaynaklarını dikkate almalı, alternatif ekonomik gelişme senaryolarını öngörerek ilgili ekonomik gelişmenin talep ettiği ısı ve enerji miktarını hesaplamalıdır. Teknolojiler arasında seçim yapılırken her teknolojinin çevreye yaptığı tahribat bir kriter olarak ele alınıp teknolojiler aynı terazide tartılmalıdır. Böylece doğru ve son bilgiler ile sistemli bir değerlendirme yapılabilir. Konu ile ilgili tüm kişi ve kuruluşların bu modellerin oluşturulmasına katılımı bir lütuf olarak değil gereksinim olarak kabul edilmelidir. Her yeni bilgi, modelleme tekniklerinde sağlanan her yeni gelişme ve erişilen her yeni birey veya kuruluşun bilgi, beklenti ve talepleri karar destek sisteminin kalitesinin sürekliliğini sağlayacaktır. Bugüne kadar ülkemizde kullanılan karar destek sistemleri yenilenebilir enerji teknolojilerinde bugüne kadar gerçekleşen gelişmeyi ve farklı enerji teknolojilerinin doğal çevre ve insan sağlığına verdiği tahribatların toplumsal maliyetlerini dikkate almamıştır.

BEŞİKTEN MEZARA MALİYETLER

Her santral tipi için, kuruluşundan sökülüp ortadan kaldırılmasına kadar doğabilecek tüm maliyetleri kapsayan, beşikten mezara maliyetler göz önüne alınmalıdır. Bir nükleer santralin 5 milyar YTL tutarındaki ilk yatırım maliyetinin yanı sıra, güvenlik altyapısının maliyeti de hesaba katılmalıdır. Bu maliyeti en az 3 milyar YTL artırmaktadır. Ayrıca inşaat ve lisanslama süreleri, öngörülenden çok fazla olduğu için Dünya Bankası nükleer enerji projelerine kredi vermemektedir. Santrallerin inşaatı uzun sürmekte ve maliyetler öngörülerin çok üzerinde gerçekleşmektedir. Kurulu nükleer santrallerin bu güne kadar yaşadığı sorunlar nedeniyle yeni lisans verilirken ek önlemler alınması gerekmektedir. Lisans verme kurallarında getirilen sınırlamalar ve ortaya çıkan ek maliyetler, nükleer santrallerin ka-

patılmasına gerekçe olacak büyüklüklere ulaşmıştır. Üstelik nükleer santral atıklarının sürekli depolanması için yer bulunması ve bunun maliyeti de hesaba katılmak zorundadır. ABD'de planlanan sürekli depolama tesisinin açılışı sürekli ertelenmiştir. Amerika'da kapatılması kararlaştırılan Maine Yankee nükleer güç santrali için Amerikan Enerji Bakanlığının resmi bertaraf etme senaryolarına göre, kapatma için kuruluş maliyetlerinin yaklaşık sekiz misli harcama gerekmektedir. Teknolojiler arasında maliyet karşılaştırması yapılırken sadece ilk kuruluş maliyetleri değil, santralin sonunda sökülmesine kadar olan sürece ait tüm maliyetler hesaba katılmalıdır.

ULUSLARARASI ANLAŞMALAR, AVRUPA BİRLİĞİ DİREKTİFLERİ, BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KARARLARI

Enerji üretim ve tüketimi sırasında doğal çevreye ve insan sağlığına verilen zarar çevre sorunlarını gündemimize getirmektedir.

Esasen doğaya çok baskı uygulanamamaktadır. İnsanlar bir arada kalabalık olarak yaşadıkları zaman doğaya hükmedebileceklerini zannetmektedirler. Ancak diğer canlılardan farklı olarak sahip oldukları kabul edilen uzun vadeli düşünme becerilerini işe koşmadıkları zaman, doğaya uyumlu işler yapmadıkları zaman, doğa insanlara diğer canlılara davrandığı gibi davranmaya hak kazanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kyoto protokolünün yeterli sayıda ülke tarafından kabulü, karbon vergisi uygulamalarını başlatacaktır. Doğal gaz, petrol, kömür üretim ve kullanımı, belki de kaynağında vergilendirilecektir. Zaten maliyetleri belirsiz ve sürekli artan bu yakıtlara gelecek karbon vergileri, kullanımı miktarlarını sınırlandıracaktır. Ülkemiz için temel olumsuzluk, 20-30 yıllık petrol, kömür ve doğalgaz alım anlaşmaları imzalanırken ortaya çıkacak yaptırımların bedelini kimin ödeyeceğinin ortada bırakılmasıdır. 'Ya satın al ya öde' anlaşmaları ise satın almayanın ödeyeceği hükmünü taşıdığından, Türkiye enerji sektörünün geleceği büyük bir kıskaç içine

sokulmuş bulunmaktadır.

GELECEĞİN TEKNOLOJİLERİNİN DEĞERLENDİRMEYE KATIL- MASI

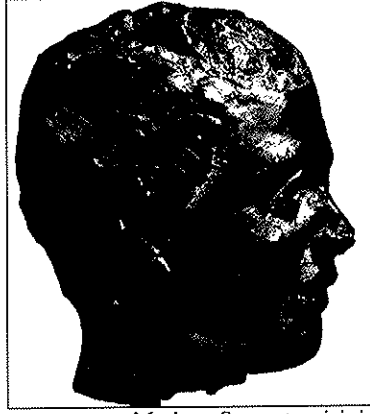
Uzun vadeli planlama ve mevcut sorunlu teknolojilerin yerine çevreye zarar vermeyen yeni ve yenilenebilir enerji teknolojilerinin kullanılabilmesi için yeni teknolojilerin bilinmesi ve gelişimlerinin izlenmesi gerekmektedir. Yeni ve yenilenebilir enerji teknolojileri derken, aklımıza rüzgâr türbinleri, fotovoltatik güneş güç santralleri, jeotermal enerji santralleri, biyokütle güç santralleri, yakıt hücreleri ve mikrotürbinler, kısacası, dünyada kömür, doğalgaz, petrol ve uranyum gibi yakıtları kullanan kirlenici teknolojilerin yerini alan, doğal çevrede enerji üretimini sağlayan teknolojiler gelmektedir.

TOPLUMSAL MALİYETLER

Endüstrileşmiş ülkelerde kullanılan teknolojilerin sağlık etkileri ve doğa tahribatı toplumsal maliyetler olarak her proje kapsamında dikkate alınmaya başlanmıştır. Bu ise temiz enerji teknolojilerine geçiş için, bir gerekçe oluşturmaya başlamıştır. Toplumsal maliyetin hesaplanması hem doğal çevreye, hem insan sağlığına birim ürün başına yapılan tahribatın kuruluslandırılıp maliyetlere katılmasıdır. Atmosferde insan kaynaklı iklim değişikliğini önlemeye yönelik olarak Johannesburg'da alınan kararlar ve Kyoto protokolunun yaptırımları toplumsal maliyetlerin içselleştirilmesini gündeme getirmektedir. Fosil yakıtların toplumsal maliyetlerinin ya içselleştirilmesi ya da yeni kömür teknolojileriyle ana maliyete eklenmesi gibi bir süreç yaşanmaktadır. Farklı enerji üretim yöntemlerini ekolojik açıdan değerlendirmenin bir yolu, toplumsal maliyetlerin hesaplanmasıdır.

Toplumsal maliyetlerin tüm ekonomik faaliyetlerde hesaplanması, çevre ekonomistlerinin uğraş alanıdır. Çevre ekonomistleri herhangi bir insan etkinliğinin yürütülmesi sırasında birim üretim başına doğal çevreye ve insan sağlığına yapılan tahribatı kuruluslandırıp, söz konusu etkinliğin diğer işletme ve yatırım benzeri maliyetlerine ekleyerek gerçek maliyetleri hesaplamaktadır.

Ülkemizde kullanacağımız enerji teknolojileri arasında seçim yaparken her sistem için toplumsal maliyetleri ayrı ayrı hesaplamak gerekmektedir. Bugün, toplumsal maliyetler gerçek maliyetlere katılmadıkları için dış maliyetler olarak kabul edilmektedirler. ABD ve Avrupa 1993 yılından başlayarak dış maliyetleri yatırım projelerinde göz önüne almaya başlamışlar, böylece çimento sanayii, demir

Madam S. portresi için
ön çalışma

çelik sanayii gibi özel tedbirler gerektiren teknolojiler toplumsal maliyetlerin hesaba katılmadığı Türkiye gibi ülkelere kaymaya başlamıştır.

Türkiye'de henüz teorinin ötesine geçen uygulamaları görülmemiştir. Avrupa ve ABD'de karbondioksit ve kükürt dioksit emisyonlarını piyasa mekanizmaları yoluyla ele alabilen karar destek modelleri geliştirilmektedir. Örneğin Yatağan'da üretilen elektriğin maliyetini hesaplarlarken Bölgedeki canlıların (insan, hayvan ve bitki) sağlığına, santral emisyonlarının yaptığı tahribatın parasal değerinin de katılması gerekmektedir.

Özellikle kömür santrallerinde üretilen elektriğin fiyatı karşılaştırılırken dikkatli olunmalıdır. 1993 yılında Avrupa Birliği ülkelerinde gerçekleştirilen EXTERNE isimli projede tüm Avrupa ülkelerinde her cins santralin kurulu olanlarından seçilmiş örnekler üzerinde doğal çevre ve insan sağlığına yapılan tahribatın belirlenmesi ve kuruluslandırılması çalışması tamamlandı. Rüzgar, kömür, doğalgaz, petrol, güneş dahil olmak üzere her santral için ürettikleri kWh başına neden oldukları toplumsal maliyetlerin (fizibilitede veri olarak alınmadığından dış maliyetler olarak da adlandırılmaktadır) içselleştirilmesi konusu Avrupa Birliği'nin standartları haline gelmiştir

ZARARLI SÜBVANSİYONLAR

Artık AB'de yapılan projelerde doğal çevreye yapılan bu maliyetler de hesaplanıp, yatırım kararları verilirken, marjinal maliyetlerin içine katılmaktadır. Johannesburg, Güney Afrika'da yapılan Dünya Sürdürülebilir Gelişim Zirvesinde de varılan mutabakat metninde fosil yakıtlara sağlanan zararlı sübvansiyonların bir takvim çerçevesinde kaldırılması önerildi. ABD ve İran gibi birkaç ülkenin karşı çıkması üzerine mutabakat sağlanamadığı için takvim oluşturulması karar altına alınamadı. Ama, bu zararlı sübvansiyonların kaldırılması, toplumsal maliyetlerin içselleştirilmesi kararlaştırıldı. Enerji alanında yatırım yapıp, geleceğini bu sektöre bağlayacak iş adamlarının, Avrupa Birliği üyesi olma perspektifimiz de göz önüne alındığında, ileride zor durumda kalmamak için Cumhurbaşkanı'nın da imzaladığı Johannesburg Eylem Planı ve Avrupa Birliği'nin tüm enerji direktiflerini esas alarak stratejilerini oluşturmaları kendi menfaatleri gereği olmaktadır. Herkes ileriye doğru strateji planlaması yaparken, bunları veri almak zorundadır. Onun için santral maliyetlerini karşılaştırırken, toplumsal maliyetlerin yani kömür santralının yol açtığı hastane ve tedavi masrafları, işgücü kaybı, tarım ve orman alanlarında yok edilen değerler, piknik alanlarının tahribinin parasal değeri gözönüne alınmalıdır.

100 Günün Ardından Sol Parti

Engin Erkiner —

Klasik bir komünist partisi için SP sürekli çalkantı içinde yaşayan, farklı kesimler arasında sürekli sürtüşme yaşanan bir görünüm sunar. Ne ki, büyük çoğunluğun partinin genel değerlerine sahip çıkarak, çizilmiş genel çerçeve içinde ilerlemeyi sürdürdüğü de ortada

Almanya'da genel seçimlerin üzerinden yüz gün geçtikten sonra Federal Meclis'teki partilerin mevcut durumu, sorunları ve genel performansları hakkında bir değerlendirme yapılır. Böyle bir değerlendirmeyi Meclis'e 54 sandalye kazanarak giren Sol Parti'ye (SP) yönelik olarak birkaç başlık altında yapmaya çalışalım.

1. BÜYÜK SUSKUNLUK

SP, Meclis'te Liberal Demokrat Parti'den (FDP) az bir farkla ikinci büyük muhalefet partisi olmasına karşılık, genel seçim sonrasındaki ilk günlerde bu parti hakkında TV kanallarında ve büyük günlük gazetelerde herhangi bir haber görmek neredeyse olanaksızdı. Sanki Meclis'te böyle bir parti yoktu ya da bu partinin bütün temsilcileri susup oturmaktan başka iş yapmıyordu. Suskunluğun bir nedeni tecrit çabası ise, öteki nedeni de bölünme beklentisiydi. Sol Parti ve WASG (Sosyal Adalet Seçim İnisiyatifi) temsilcilerinden oluşan SP'nin Meclis grubunun kendi içinde bölünmesi bekleniyordu. Olmadı! Gysi ve Lafontaine birlikte SP'nin Meclis'teki sözcüleri oldular.

Seçimlerden kısa bir süre sonra hem iktidardaki Hristiyan Demokrat Parti ile (CDU/CSU) Sosyal Demokrat Parti'yi (SPD) hem de önceki dönemde SPD ile koalisyon yaparak hükümeti oluşturmuş Yeşiller'i sıkıştıran önemli bir olay ortaya çıktı: Almanya resmen Irak savaşına katılmamış olmasına karşın, bu ülkenin haberalma örgütü savaş öncesinde ABD'ye önemli yardımlarda bulunmuştu; bombalanacak hedefleri belirlemek, Irak'ın savunma planından bazı bölümleri ABD'ye vermek gibi.

SP konuyla ilgili Meclis araştırması açılmasını istedi. Öteki partiler ve medya bu isteği duymamış gibi yaptılar. Olay büyüyünce bu kez FDP Meclis araştırması istedi. SP, bu isteği destekledi, ancak Yeşiller'in karşı çıkması sonucu Meclis araştırması için gerekli sayı yine sağlanamadı. Konu yeni olgularla sürekli zenginleşerek hâlen gündemde bulunuyor ve sözde savaşa karşı bir parti olan Yeşiller'in bu sıkışmayı daha ne kadar kaldıracabilecekleri merakla bekleniyor.

2. WASG İLE İLİŞKİLER

Medyadaki suskunluk, tahmin edilebileceği gibi, an-

cak SP ile ilgili olumsuzluklar gündeme geldiğinde bozulabilirdi. Nitekim öyle oldu!

SP ile WASG önümüzdeki yıl birleşmeyi planlıyorlardı. Bu amaçla tartışmaya açılması için ortak bir program da hazırlandı. Bu arada değişik eyaletlerde yerel seçimlerle Eyalet Parlamentosu seçimleri de gündemdeydi. Hessen eyaletinde SP ve WASG birkaç istisna dışında bütün kent ve kasaba belediye yönetimleri için ortak listeye seçime giriyorlar. Üç eyalet parlamentosu seçimi için ise birinde SP, diğer ikisinde WASG tek parti olarak seçimlere giriyorlar. Hoş bir durum olmamakla birlikte bu eyaletlerde, en azından, birbirine karşı liste çıkarma, rakip olarak seçimlere girme gibi bir durum yok.

Berlin'de önümüzdeki Ekim ayında eyalet parlamentosu seçimleri yapılacak. Bu kentte WASG, SP'ye karşı ayrı liste çıkararak seçime gireceğini, ek olarak da iki partinin birleşmesine karşı olduğunu açıkladı. Bunun medya için ideal bir konu olduğuna kuşku yok! Nitekim gazete sayfaları SP'nin "yeterince sol olmadığı" hakkındaki yazılarla doluyordu.

Bu yaklaşım tarzı Almanya politikasında sola karşı eskiden beri uygulanır. Tehlikeli görülen sol bir örgüt ya onun içindeki bir kesim ya da sağın değişik versiyonları tarafından yeterince sol olmamakla eleştirilir. Solun dünyaca meşhur iç çatışma ve bölünme özelliği bilindiği için bu yolla yeni bölünmeler yaratılmaya çalışılır.

Başka ülkeler solunda olduğu gibi Almanya solunda da, politikanın değil, psikolojinin kapsamında değerlendirilmesi gereken küçük gruplar ve bireyler bulunuyor. Belirgin bir yönelimleri yoktur, bir şey söylerler ama başka şey yaparlar, kendi büyüklüklerini daha iyi üreterek ve yaparak değil, bulundukları yere olabildiğince zarar vererek kanıtlamaya çalışırlar. Almanya solunun Türkiye solundan farkı, 80 yıldan beri bu topraklarda ilk kez gündeme gelen büyük ve birleşik bir sol partiye sahip çıkılması ve psikolojinin kapsamında ele alınması gerekenlerin çabalarının — burjuva medyasının yoğun desteğine rağmen — oldukça sınırlı kalmasıdır.

Almanya solu yıllarca reel sosyalizmle iç içe yaşadı. Bu iç içelik Batı Almanya diye de bilinen Federal Almanya'da ya da Doğu Almanya diye bili-

nen Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde farklı boyutlardaydı. Ne ki, Batı'da olan önemli her gelişme Doğu'yu etkilediği gibi, bunun tersi de doğrudu.

Almanya'da solun önemli bir kesimi reel sosyalizm deneyiminden birbirine benzer sonuçlar çıkarıldığı için biraraya gelebildi ve bölünmeleri için gösterilen bütün çabaya karşın önemli oranda birlikteliğini koruyabildi. Almanya ve başlıca Avrupa ülkelerindeki sol ya da komünist partileri, yaşanmış sosyalizmin değerlendirmesini yapmadan anlayabilmek mümkün değildir. Yazının son bölümünde bu konu yeniden ele alınacaktır.

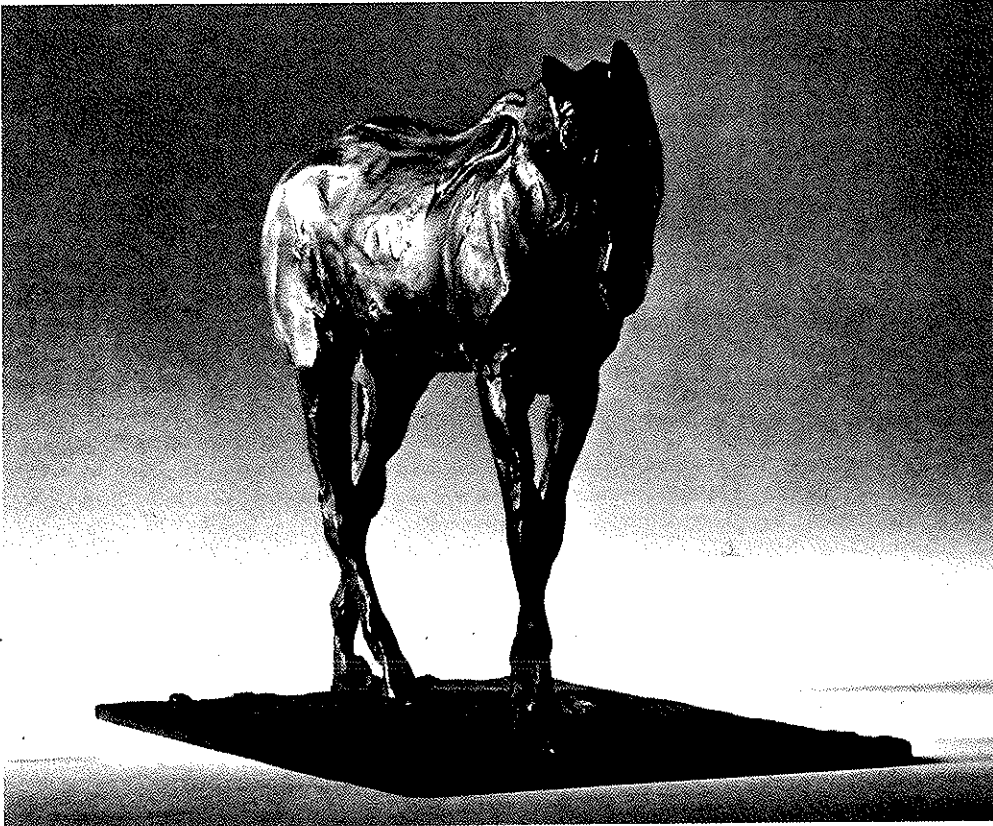
WASG Berlin yönetimi amaçlarının "SP'yi ayrıştırmak" olduğunu açıklayacak kadar açık sözlüydü. Ne ki, ayrışan WASG oldu. SP'nin Meclis gurubu Berlin yönetiminin tutumuna karşı ortak tavır aldı. WASG'ın ülkenin batısındaki bazı büyük örgütleri açıklama yayınlayarak Berlin yönetimini uyardılar: "Karar verin! Solun birlikteliği hoşunuza gitmiyorsa, ayrılın!" Ne ki, ayrıldıkları zaman medyada dikkate alınmaları sona ereceğinden ve sayı olarak da önemli güçleri bulunmadığından gündemden düşecekleri için ayrılmaları beklenmiyor.

SP ve WASG içinde ne ilk ne de son kez ortaya çıkan bu tür sorunlara yaklaşım tarzı, reel sosyalizm dönemine göre önemli bir farklılığı içeriyor. Eskiden esas olan dar çerçeveli bir uyumdu, uyamayan gider ya da tasfiye edilirdi. Reel sosyalizm, önemli teorik eksiklikleri nedeniyle, sorunlarla bir-

likte ve onları yöneterek yaşayamayan bir özellik sergilemişti. Yıllarca kapitalizmin buhran içinde olduğu savunuldu. Bu saptama doğrudu, ne ki, buhranın yönetilebildiği oranda tehlikeli olmaktan uzaklaşacağı düşünülemedi. Sosyalizm 1980'li yıllarda açık olarak ortaya çıkan buhranıyla birlikte, onu yöneterek ve yönetirken de çözerek yaşayamadı.

Herhangi bir ülkedeki sol, önemli bir toplumsal etkinliğe sahip olmak istiyorsa eğer, birlikte bulunmanın çerçevesini ya da başka bir deyişle olmazsa olmaz ortak değerleri geniş tutmak zorundadır. Sosyal adalet, özgürlük, herkese eşit haklar ve barış istemek ve bunların kapitalizm çerçevesinde gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını savunmak: örgütsel birlik için bu kadarı yeterlidir. Bu çerçeve içinde farklı kümelenmeler, hattâ kimi konularda birbirine zıt yaklaşımlar olacaktır. Bunlarla birlikte yaşamayı, bunları bir arada tutabilmeyi ve ortak hedefe yöneltebilmeyi öğreneceksin; ya da kısaca "sen-ben-bizim oğlan" çerçevesinde kalıp, "mükemmel gibi görünen", kitaba uygun teorik analizler yapan ama toplumsal yaşamda pek az etkinliği olan bir örgüt olarak kalmaya razı olacaksın!

Klasik bir komünist partisi için SP sürekli çalkantı içinde yaşayan, farklı kesimler arasında sürekli sürtüşme yaşanan bir görünüm sunar. Ne ki, büyük çoğunluğun partinin genel değerlerine sahip çıkarak, çizilmiş genel çerçeve içinde ilerlemeyi sürdürdüğü de ortada. Kolay değil tabii, ama başka bir yol da bulunmuyor.

Yürüten at.

3. ASGARİ ÜCRET

SP'nin sendikalarla birlikte gündeme getirdiği konulardan birisi de asgarî ücretin saptanmasıydı. Yanlış okumuyorsunuz, asgarî ücretin yükseltilmesinden değil, saptanmasından söz ediliyor. Almanya'da yasayla belirlenmiş bir asgarî ücret bulunmuyor.

Yıllar öncesinde, işsizliğin görece az olduğu dönemlerde asgarî ücretin yasayla belirlenmesi bugünkü kadar yaşamsal bir önem taşımıyordu. İşsizliğin gittikçe arttığı günümüzde ise bazı iş kollarında şimdiden, özellikle Polonya'dan gelen işçiler oldukça düşük ücretle çalıştırılıyorlar. Önceki sayı-da sözü edilen Bolkestein Yasası, özellikle inşaat ve bilgisayar sektöründe böyle bir uygulamaya olanak tanıyor. Avrupa Parlamentosu yürütülen karşı kampanyaya rağmen bu yasayı bazı maddelerini değiştirerek onayladı. Hastabakıcılık ve eğitim alanı yasanın kapsamından çıkarıldı. Direniş, başka alanlardaki örnekler gibi, yasanın iptalini sağlayamadı, ancak bazı bölümlerinin iyileştirilmesini sağlayabildi. Sol hâlen savunma konumundan, kötünün daha da kötü olmasını engellemekle sınırlı kalmaktan çıkmadı.

Bu yazı hazırlandığı sırada Fransa'yı saran büyük gösterilerde de benzer bir durum var. 26 yaşından küçüklerin işten çıkarılmasını kolaylaştıran yasanın geri çekilmesi isteniyor. İş piyasasında zaten kötü olan durumun emekçilerin aleyhinde daha da kötüleşmesi engellenmeye çalışılıyor.

Gösterilen direniş ne kadar aktif olursa olsun sonuçta direniştir. Tekelci burjuvazinin saldırısını durdurma ya da en azından frenleme çabasıdır. Savunmanın saldırıya henüz dönüşmemesinin nedeni yeterince devrimci sloganlar kullanılmaması, devrimci bir taktik izlenilmemesi değildir. Temel neden, kapitalizmin küreselleşmenin üçüncü aşamasıyla birlikte yeni bir gelişme evresine girmesi ve bu aşamaya uygun mücadelenin teorisi ve pratiğinin şekillenmekte olmasıdır. Durum on yıl öncesi kadar kötü değil, yeterli olmamakla birlikte belirgin bir direniş var, yeni dönemin teori ve pratiğinde belirgin bir şekillenme var.

Tersini savunanlar da var. Bu savunuyu SP ile diğer sol örgütlerin ilişkisi başlığı altında ele almak gerekir.

4. SP VE DİĞER SOL ÖRGÜTLER

SP dışındaki sol örgütlere göre (ki bunlara Almanya Komünist partisi, Almanya Marksist-Leninist Partisi ve değişik isimlerdeki Troçkist örgütler dahildir), SP sol reformist ve Marksist olmayan bir partidir. Marksist olmak gibi bir iddiası bulunmayan bir partiye "sen Marksist değilsin" demenin garipliğini bir yana bırakalım ve öteki iddiaya geçelim:

SP'nin gerçekte kapitalizme karşı bir parti olmadığını iddia edenlerin, kendi kapitalizm karşıtlıklarını hayata geçirmeleri beklenirdi. Ne ki, ne Almanya'da, ne de başka bir Avrupa ülkesinde böyle bir örnek var. Tekelci burjuvazinin saldırısına

karşı en açık direnişi sergileyenler, bu amaçla çok sayıda insanı harekete geçirenler hep (ATTAC, SP, vd.) "sol reformist" örgütlerdir. Bunların dışındaki örgütlerin "devrimci çağrılar" yapmanın ötesinde herhangi bir işlevlerinin bulunduğunu bugüne kadar göremedik.

Bu örgütlerin "sol reformist"leri anlamaları mümkün gözüküyor. Anlamak, kabul etmek değildir; anladıktan sonra reddedebilirler, ama anlayamıyorlar. Anlayabilmeleri için yaşanmış sosyalizm hakkında açık bir değerlendirmeye sahip olmaları gerekir. Troçkistler için yaşanmış olan zaten sosyalizm değildi. Bu yaklaşım hiç bir şeyi çözmediği gibi herhangi bir çıkış yolu da göstermez. Teoriyi pratiğinden tümüyle ayrı olarak ele aldığı için, iddiası ne olursa olsun, Marksist bir anlayış da değildir.

Marksist tarih anlayışı toplumları sondan başlatarak değerlendirir. Bu nedenle feodalizmin analizi sonraki toplumdan, kapitalizmden hareketle yapılmıştır. Marx, feodalizmden hareketle kapitalizmi kavramaya çalışmamış, tersini yapmıştır. Aynı anlayışı yaşanmış sosyalizmin tarihine uygulayacak olursak, ortaya çıkan şudur: Bu tarihe 1917'den değil, 1989'dan bakmak gerekir. Reel sosyalizm sonrası toplumun, yani sosyalizm sonrası kapitalizmin analizi, bize yaşanmış sosyalizmin gerçek özellikleri hakkında aydınlatıcı bilgiler verir. SP, ATTAC, vb. örgütlerle böyle bir analiz temelinde tartışmak gerekir. Onlar yaşanmış sosyalizmin analizini 1989'dan bakarak yaptılar. Bu analizle ulaşılan sonuçlar kabul edilmeyebilir, ama bunun için öncelikle söz konusu analizin yapılması ve farklı sonuçlara ulaşılması gerekir. Soruna 1917'den bakan bir anlayış reel sosyalizmi anlayamayacağı gibi, gerçekte Marksist bir içeriğe de sahip değildir.

SP sadece farklı bir örgütsel anlayışı değil, farklı bir kapitalizm karşıtlığını da temsil ediyor. Dahası, on yıl öncesine göre, kendisini "gerçek anti-kapitalist" olarak gören diğer sol örgütlerle tartışma olanakları da gittikçe zayıflıyor. Belirgin olarak farklı platformlarda politika yapıyoruz. Tekelci burjuvazi ciddiye almaya başladığı sol bir partiye uğraşmıyor. Uğraşan, SP örneğinde olduğu gibi, herhangi bir güç değil, ABD'den sonra dünyanın iki numaralı kapitalist ülkesinin burjuvazisidir. "Son seçimde 4 milyon oy aldınız, daha ne istiyorsunuz?" diyenlerin anlaması zor, ama partinin — başka birçok sorununun yanında — önemli bir de kadro sorunu var.

SP asıl önemli adımı, WASG ile tek partide birleşme adımını henüz gerçekleştirmedi, ama bu yönde hayli yol alındı. SP, ATTAC başta olmak üzere sosyal hareketlerle olan ilişkisini önemli oranda iyileştirdi. Bu süreç, yaşanan bütün zorluklar ve sıkıntılara karşın, eksikleriyle birlikte de olsa sürdürülmek zorunda... Şimdilik çok sayıda insan birleşik bir solu oluşturma projesinin tarihsel sorumluluğunu anlamış görünüyor.

Böyle sürer mi, hep birlikte göreceğiz.

O Kafa

Halim Togan —

Genç ve taze beyinleri “bilimsel teori” diyerekten saçmasapan spekülasyonlarla çığından çıkarmaya eğitim denilmez

Burada 70 milyona, dünyada yüz milyonlara mal ettikleri bir inanç akidesini “bilimsel” teori diye devlet zoru ve — gerekir ve fırsat düşerse — terörü dahil her yöntemi kullanarak dayatmaya niyetliler. Fırsatını buldular mı ellerinden geleni geri komamaya kararlı görünüyorlar.

Sıradan bir öğretim görevlisinin elinden ne kadar gelir ki? Ama öğretim görevlisi ya da onun gibi birisi günün birinde M. E. Bakanı olursa?

Gerçek ve sahih, “damardan” bilime gün doğdu demektir, değil mi?

Kendi inancı kendine ve kendi gibilerine yetmiyor. İlla, “Yaradılışla ilgili bir çok teori var, adı üstünde, evrim teorisi. Evrim teorisi çocuklara anlatılıp da evrim karşıtı olan teorileri çocuklara anlatmama bilimsel bir tavır mı?” diye kafa tutup tavra satacak! (*Radikal*, 5 Mart 2006.) Okul çağında genç beyinleri “teori” dediği safsatalara boğmak için işgal ettiği mevkiin bütün yetkilerini, imkânlarını, kaynaklarını seferber edecek.

Doğru konuşmuyor. Çünkü bilmiyor. Evrimle ilgili bir çok teori yok. Çok eskiden, 200 yıl önce vardı, bugün artık yok. Olanların hepsi bilimselliği çoktan kanıtlanmış DARWIN’CI evrim teorisinin mütemmim kategorileri. Evrim teorisi karşıtı bir “yaratılış” teorisi ise hiç yok. Amerika’da yeni türeyen birtakım neo-con mihrakların uydurup teori diye allayıp pulladığı, siyasî artniyet ve kastı gizlenmeye bile gerek duyulmayan birtakım âfâki spekülasyonlar var.

Bir insanın, hangi dinden olursa olsun, beni, bizi, insanlığı, bu âlemi, herşeyi “Allah yarattı” demeye, buna inancını dile getirmeye yerden göğe kadar hakkı vardır. Herkes yanılabilir. Yanılmak da bir haktır. Kimse kimseyi, hiç bir gerekçeyle, inandığına inanmamaya ya da aksine inanmaya ya da inancını içinde saklamaya zorlayamaz. Ama kim bu inancın *bilimsel bir gerçek* ya da *bilimsel gerçekliğe dair teori* olduğunu söylemeye kalkarsa, lâıyk olduğu cevabı alır. Saçmaladığı yüzüne karşı söylenir. 70 milyon insanın ve onların nerdeyse yarısı kadar sayıda ilk, orta, yüksek okul çağında yurttaşın başına hasbel kader M.E Bakanı diye oturmuş biri de olsa bu böyledir. Hattâ böyle birisinin öyle laflar etmesine özellikle karşı çıkılır. Genç ve taze be-

ysinleri “bilimsel teori” diyerekten, bu tür saçmasapan spekülasyonlarla çığından çıkarmaya eğitim denilmez.

Bu salt bir felsefî görüş, tercih ya da tavır sorunu değil, aynı zamanda tam anlamıyla bir siyaset ve siyasî iktidar sorunudur. Yaradılış teorilerini eğitime sokup yerleştirmeye uğraşan kafa ile, kamu malını “Babalar gibi satarım!” diyen kafanın aynı karar mercii heyette (Bakanlar Kurulu’nda) oturmaları sıradan bir rastlantı mıdır?

Bu cibilliyete hiç bir sûrette pabuç bırakmak gerekiyor.

Bunun yolu, olur olmaz yasaklamalar icad etmek, eskimiş, rengi atmış yasakları yıkayıp yıkayıp yeniden tedavüle sokmak değildir. Özgürlüğe ket vurmakla bu yolda hiç bir yere varılmaz. Hele, “Bunların niyeti kötü; onlardan önce davranalım, onlar bizi kesmeden biz onları keselim!” dediniz mi, hiç dönüşü olmayan bir yola girer, kendi kuyunuzu kazarsınız.

Bir de, “Her inanca saygılıyız,” diyerekten ona buna, hepimize “inanca saygı” dersi verenler var.

Ne saygısı? Neye saygı?

İnanan *insana* saygı duymak boynumuzun borcudur. O da, her kim olursa olsun, yurttaşımızdır, hemşerimiz, kardeşimiz, bizden birisidir. İnancıyla değil, insan olmasıyla. Onun insanlığına yurttaşlığına saygı duyulur. *İnandığına* da saygı duymaya başladınız mı ipin ucu kaçar, M.E Bakanı Çelik gibilerin eline geçer.

Böylelerinin inandığına — neye inanıyorlarsa — siz saygı duyun istediğiniz kadar, onların sizin inandığınıza ya da inanmadığınıza şu kadarlık bir saygısı var mı? En iyi niyetlisinin dahi size saygı duyduğuna — laf ola beri gele yârenlikten öte — ne zaman, nerede tanık oldunuz?

Evrim profesörünün dediğiyle AKP’li bakanın dediğine aynı saygıyı duyamazsınız. Duyanlar varsa, onlar, kendi akıllarına ve kişi onurlarına hiç saygı duymamış ya da kim bilir hangi nedenle artık duymaktan vazgeçmiş olanlardır. “Evrim teorisi yanlış, yaratılış teorisi doğru!” diye tutturan kafalara tahammül borcumuz olabilir; saygı borcumuz asla yoktur.

70. Yılında İspanya Savaşı

Yalçın Yusufoğlu —

Burada anlatılanlar İspanya Savaşına dair gerçeklerin pek azı da olsa, bu kadarı bile önemli. Ayrıca, olaylarla yetinmeyip kişileri de tanımak, özellikle günümüzün pek bilmişliği ve sivri akıllılığı içinde büyük önem taşıyor

Enternasyonalist olan hem mekânda, hem zamanda enternasyonalisttir. Dünyanın neresinde ve tarihin hangi evresinde yaşamış olursa olsun tüm devrimci olaylar bütün coğrafyaların devrimcilerinin ortak kültürüdür.

Milliyetçi kişi şu ya da bu coğrafyadaki tarihe, şu veya bu başarı ya da yenilgiyle ilgilenmez, olsa olsa bilgi kabilinden ilgilenir, sadece kendi ülkesinin ve tarihinin kişilerine, olaylarına, başarılarına ya da başarısızlıklarına bakar. Bir devrimci ise antik Roma'daki Spartacus'u, çağdaş Amerika'daki Che Guevara kadar sahiplenir. Enternasyonalist için, bütün dünya, devrimcilerin müşterek vatanıdır, evrensel tarih hepsinin tarihidir. Ne mekân, ne de zamandaki devrimcilikler, gericilikler, inişler çıkışlar onlara yabancısıdır.

Böyle olması politik bir ilgi ya da toplumsal merak sorunu değildir. Devrimci birey kendisini insanlık ailesiyle özdeş gördüğü, geçmişten geleceğe ve yusuvarlak yeryüzünün tamamında insanlığı kendi akıl ve ruh dünyasında içselleştirdiği için coğrafyanın her yerini, zamanın bütün akışını benimser. Enternasyonalist olmak da zaten budur: hem tarih bilincidir, hem de insan kavrayışıdır.

ENTERNASYONALİZM VE GELECEK

Milliyetçiler, liberaller, diğerleri enternasyonalizme romantizm diye bakarlar. Enternasyonalizm romantiklik değildir, ama öyle olsaydı bile, o romantizme ancak saygı duyulurdu. Bütün insanlığın kardeşliğini, halkların dostluğunu öngörmek, buralardan giderek, günün birinde ulusların, devletlerin, sınırların... sınıfların ortadan kalkacağı, dolayısıyla düşmanlıkların, savaşların, şiddetin tarihe gömüleceği, "tüm insan ilişkilerinin insanileşeceği" bir barış ve kardeşlik toplumunu özlemek, o dünyanın ufukta henüz gözükmediği anda dahi o ideal uğruna uğraş vermek romantizm olarak bile çok değerlidir. Liberallerin pragmatizminin, milliyetçilerin dar dünyalarının kavrayamayacağı kadar saygıdeğerdir. En azından, ufuk taşıdığı için, yarın ide'sini temsil ettiği, insanlığın kolektif bilincinde belirsiz bir yarının yerine

gelişkin bir gelecek hedefi koyduğu için öyledir.

Ama enternasyonalizm romantizm değildir, dünyayı bir bütün hâlinde kavrayan bilinçlilik düzeyidir ve üretimin toplumsal karakterinin uluslararasılaşması gibi nesnel bir zemine sahiptir.

Eskiden, milliyetler ve milletler yoktu, feodal ekonomik-toplumsal birimler, onların sınıf ilişkileri, ideolojik değerleri ebedî sayılıyordu; şimdi de kapitalizm ve onun sınıfları, ulusları, devletleri, siyasetleri öyle zannediliyor. Pazar zamanda sonsuz ilan ediliyor. Hele hele, sosyalizmin yaşamış evresi sona erdikten sonra bütün bütün ebedileştiriliyor. Oysa, bu bir illüzyon.

On beş yıl öncesine gidelim: Sol dışında — sosyal demokrasi dahil — bütün politik kesimler pek seviniyorlardı. "İşte gördünüz, sosyalizm bir ütopyaymış, iflas etti, esas olan pazarmış, dünya bilişim çağına, bilgi toplumuna, küreselleşme evresine girdi, artık yükselen değerler var," dediler, tarihin sonunu ilan ettiler.

Sosyalizm, enternasyonalizm safında olanlardan bazıları da çabuk deforme oldular. Önce fikir, sonra saf değiştirdiler (veya tersi), liberalleştirdiler, sosyal demokratlaştılar, tutuculaştılar, pazarın insanlığın en büyük keşfi olduğunu hayli geç de olsa keşfettiler!

Öncesini bilmiyoruz, ama en azından Spartacus'tan bu yana iki bini aşkın yıldır süregelen devrimciliğin bir kaç yılda sona erdiğini zannettiler, sosyal devrimi zihinlerinden ve ufuklarından çıkardılar ve ister istemez insanlığı geleceğe kapitalizmin taşıyacağını savlayıp devrimin yerine pazarı ikame ettiler ya da pazarı devrimci ilan ettiler; eski yoldaşlarını da kendileri gibi akıllarını başlarına toplayıp kapitalizmin izinden gitmeye çağırdılar. Değişim, değişim diyorlardı; biz değiştik, yenileştik, siz de öyle yapın diye sağlık veriyorlardı. Değişim dedikleri meğer fizyokratlar kadar eskiymiş.

Enternasyonalizmi bir giysi gibi üzerlerine geçirmemiş, onu kulağa hoş gelen ya da kişinin hümanizmine hitap eden bir politik slogan halinde algılamamış, sosyal bilinçlilik niteliğiyle

özümsemiş olanlar ise Sovyet veya Çin sosyalizminin tarihe karışmasını dünyanın (tarihin) sonu olarak görmediler, ABD emperyalizminin azgınlaştığı, "bilgi çağı, sanayi sonrası toplum" diye diye dünyayı babadan kalma metotla (silahla) fethetmeye çıktığı yeni dünya dengelerini gözlerinde büyütmediler. Sosyalizmden vazgeçmediler. SSCB, ÇHC var diye, dünya sosyalizmi reel güçtür diye sosyalist olmamışlardı ki, o devletler sosyalizm sahnesinden çekilince kendileri de sosyalizmi tarihe gömüp kapitalizme teslim olsalardı.

HERKES EDİLGİN VE BOYUN EĞEN DEĞİL

Aradan sadece onbeş yıl geçti, artık liberaller de, eski komünistler de, başkaları da bayrağını ABD'nin taşıdığı neo-liberalizmin bayramının pek uzun sürmeyeceğini görüyorlar. Önce, Irak'taki kan gölü ve bölgedeki yeni planlar bayramın neyle kutlandığını, demokrasinin nasıl geldiğini, dünyada Kuzey-Güney uçurumunun nereye büyüdüğünü gösterdi. Sonra, liberalizmin eskisine de, yenisine de artık boyun eğileceğine olan kanaat sarsılmaya başladı.

Amerika kıtasındaki gelişmeler iyiden iyiye dikkat çeker olmuştur. Son zamanlarda burjuva medyasında Chavez'den sıkça söz edilmesi boşuna değil. Bugün Güney ve Orta Amerika'da elle tutulur hâle gelen pozitif gelişmeler yarın dünyanın başka yerinde yeni deneyimler hâlinde ortaya çıkacaktır. Ortada henüz kesinleşmiş, ete kemiğe bürünmüş bir toplumsal yapılanma bulunmasa da, besbelli ki, oraya doğru giden bir süreç başlamıştır.

Eski solculardaki tutuculaşmanın en önemli göstergesi halk yığınlarını artık edilgen insan kümeleri olarak görmeleri ve daha da önemlisi öyle olmasını istemeleridir. Örneğin, yakınlarda Fransa'da milyonlarca gencin yeni iş yasasına karşı yürüttüğü ve sonucunu aldığı eylem bilişim çağına, bilgi toplumuna hiç mi hiç yakışmamıştır onlara göre. O öğrenciler görmüyorlar ki, yaptıkları şey artık tarihte kalmıştır. 68 Baharı kırk sene geride kalmıştır. Şimdi bilgi vardır, İnternet vardır, yükselen değerler vardır!

Eylem yapılması ve ısrar edilerek ekonomiye dayatılması liberal aklın kabul edemeyeceği bir olay olmuştur. Liberal ekonomi gereği öğrenciler de, aileleri de, işçiler de yeni iş yasasını kabul etmeliydiler. Çünkü, iş dünyası ve onun PDG, CEO vesaire denilen şirket yöneticileri, politikacıları, bürokratları, teknisyenleri, medyası elbette milyonlarca öğrencinin, işçinin çıkarlarını onlardan daha iyi bileceklerdir! Hem, artık yürü-

yüş, gösteri, işgal, boykot çağı geçmiştir, post-endüstriyel toplumda, bilgi vardır, sokak yoktur, hak yoktur, talep yoktur... halk hiç yoktur. Bütün bilgileri içeren ve uygulamaya yön verecek olan son derece ge-

lişkin yazılım programları vardır, neyin nasıl yapılmasına onlar karar verirler, şirketlere de, politikacılara da, insanlara da onlar yol gösterirler. Bir kaç yüz bin bacaksız bilgisayarlardan daha mı iyi bilecekler, topluma yön gösterecekler? Onlar diskoteğe gitsinler, cafelere takılsınlar, boylarından büyük işlere karışmasınlar.

Ne yazık ki, bacaksızlar hem diskoteğe gittiler, hem karaoke yaptılar, hem de sokağa çıkıp De Villepin'i, Sarkozy'yi, Chirac'ı dize getirdiler.

EVRENSEL BİRİKİM

Liberalizmi ebedî sayanlar, sosyalizm dünya sahnesinden çekildi diye burjuvazinin artık her istediğini yapabileceğinden, reform adıyla çalışanların yaşam ve iş koşullarını keyfince kısıbi-

leceğinden emin olanlar şaşırıp kalmışlardır. Öğrencilerin yürüttüğü, işçilerin grevlerle desteklediği gösteriler devrim için değil, reform için bile değildi; gençlerin ileri sürdükleri yeni bir talep yoktu, onlar sadece var olanın ellerinden alınmasına karşı koydular, neo-liberalizmin zafarını ilan ettiği bir çağda yığınların taşıdığı potansiyeli hatırlattılar.

Amerika kıtasında olup bitenlere gelince: Ekonomik, toplumsal, tarihsel analizleri bir yana bırakalım, demek ki, Ernesto 'Che' Guevara'nın Bolivya serüveni o kadar da umutsuz değilmiş. Bakın, ölümünden kırk yıl sonra koca kıtadan nasıl fişkiriyor! Milyonlar mitinglerde, yürüyüşlerde, beresinde kızıl yıldız, ağzında puro onun posterlerini taşıyorlar, Commandante Che Guevara şarkısını söylüyorlar. Veya Marksist Başkan Salvador Allende boşuna ölmemiş: 11 Eylül 1973'te Pinochet darbecileri Başkan'a istediği her hangi bir ülkeye gidebileceğini söyledikleri halde, o, elinde mitralyöz, faşist subaylara karşı boşuna direnmemiş.

Köklerini tarihten ve toplumdan alan hiç bir devrimci mücadelenin boşa gitmeyeceğini bilmek gerekir.

Devam edelim: Enternasyonalist insan sadece sosyalizmin enternasyonalisti de değildir. Robespierre'i de benimser, çağdaşı ABD bağımsızlık sembolü George Washington'ı da. Amerika kıtasından Marksist Che Guevara'yı da sahiplenir, burjuva Simon Bolivar'ı da, José Martí'yi, okuma yazma bilmeyen köylü Emiliaono Zapata'yı da. Onları sadece Orta ve Güney Amerika'nın

değil, dünyanın devrimcileri olarak görür.

Rusya'da Lenin'in yücelttiği Çerņevski veya Alexander Herzen, Çin'de Mao'nun yücelttiği Sun Yat Sen burjuva devrimcileriydiler. Veya insan hakları savunucusu Afrikalı-Amerikalı Martin Luther King Hristiyan din adamıydı, Malcolm-X din değiştirdiğine göre inanmış bir Müslüman'dı. Ama Marksistler için her ikisi de komünist Angela Davis kadar saygıdeğerdir. Tarihi ve insanı bir bütün olarak kavramanın sonucudur bu.

Enternasyonalistler kendilerini sadece dünya devrim tarihindeki zaferlerin, başarıların devamı olarak görmezler, yenilgilerin de çocukları olarak görürler. Yenilgileri benimsemek ve içselleştirmek yalnızca düşünce alanında kalmaz, aynı zamanda devrimciliğin moral dünyasında da yer alır.

Devrimler tarihinde kolektif bellekte yaşayan öyle yenilgiler vardır ki, yenilgi olmalarına rağmen övünç kaynağı olmuştur, öyküleri kütüphaneye raflarına terkedilmiş kitaplarda kalmamıştır. Yeni bir toplum, yeni bir yaşam için mücadele eden yeni kuşaklara aktarılmıştır. Çünkü insanın başkaldırısının, mücadele azminin, direncinin sembolü hâline gelmişlerdir.

M.Ö. 73'te Spartacus ve köle isyanı ezilmiştir, başkaldıranlar çarmıha gerilmişlerdir, ama Spartacus'la arkadaşları da, eylemleri de adaletsizliğe başkaldırmanın dünya tarihindeki ilk simgesi olmuşlardır.

1871'de Paris'in yönetiminin işçilere ve kent halkına geçtiği Komün bunlardan bir diğeridir, 1936-1939 İspanya Savaşı bir başkası.

İSPANYA BAHARINA KARŞI BANKA-KİŞLA-KİLİSE

70 yıl önce bu günlerde yeni bir İspanya'nın kurulma çabaları vardı. Genel seçimleri kazanan Halk Cephesi (Frente Popular) siyasal olan ve olmayan halk örgütlenmeleriyle birlikte ekonominin yeniden düzenlenmesi, toprak reformu, millileştirme, sağlık, eğitim seferberliği gibi önemli girişimlere hazırlanıyordu.

Ne var ki, büyük sermaye ve büyük toprak sahiplerinin çıkarları doğrultusundaki askerî birlikler, General Francisco Franco komutasına giren Fas sömürge lejyonu ile harekete geçtiler, yedekte yerli halktan devşirilmiş, hunharlıklarıyla ünlü, İspanyolca "regulares" denilen Faslılar da vardı. Birlikler Cebel-i Tarık'ı aşıp güneybatı İberya'ya geçerek darbeyi fiilen başlattılar. Aynı anda ülkenin çeşitli kent ve kasabalarında da faşistler (İspanyol faşistlerine verilen isim) katliamlara giriştiler, kimi yerlerde kent yönetimlerini ele geçirdiler.

İspanya ordusu 50'yi aşkın garnizonuyla fa-

şistlere katıldı. Subaylar neredeyse tamamen demokrasinin karşısında yer aldılar. Er ve erbaşlardan komutanlarına isyan ederek Cumhuriyete bağlı kalanlar da oldu, faşist subayların emirlerine itaat edenler de. O yılların İspanyası kadar politize olmuş, ayrıca emekçileri sendikalarda, meslek birliklerinde örgütlenmiş bir toplumda böyle olması olağandı. Ordunun tercihi sınıfsal işlevine uygundu, düzenli ordu demek profesyonel asker demektir, ordu bir kurumdu ve kurum geçimlerini askerlikten sağlayanlardan oluşurdu. Yasa gereği zorunlu hizmet olarak o kuruma alınan er ve erbaşlar gelir geçerler, profesyonel hiyerarşi kalırdı, nizami orduyu kurum yapan profesyonelliği idi.

Devrim ise mevcut askerî-bürokratik makinenin parçalanması, halk örgütlenmelerinin inşa edeceği yepyeni tarzda düzenlenmiş devrimci bir üst yapının şekillenmesi demektir.

Halk ve demokrasi güçlerinin seçimle işbaşına geçmeleri iktidara gelmek değildi. Siyasal iktidar devlet olmak demektir ve devlet ile hükümet her zaman aynı olmayabiliyordu. Hükümeti teşkil eden siyasal güçlerle, devleti oluşturan politikleşmiş kurumlar, onların sınıfsal nitelikleri her zaman çakışmayabilir, hatta bazan çatışabilirlerdi. 1936 Baharında İspanya'daki durum da böyleydi, Halk Cephesi'nin hükümet kurması halkın iktidarı değildi. Burjuvazinin ordusuyla, polisiyle, adliyesiyle, sivil muhafız benzeri silahlı birimleri ile halk iktidar olamazdı. Seçimleri kazanmak, parlamento çoğunluğuyla hükümet kurmak yetmezdi.

Burjuva devlet aygıtıyla sosyalizm inşa edilemezdi. Zaten, kurumsal silahlı güçler burjuvazinin sınıf egemenliğini tehlikede görür görmez demokratik sistemin karşısına geçerler ve sınıf çıkarlarını faşizmde görececek kesimlerle bütünleştirirlerdi. İstisnasız hepsini birleştiren özellik anti-komünizmdi, vatan-millet-devlet diskuru demagogiydi, siyasî propagandaydı: Komünizm gelince vatan niçin elden gitsindi? Komünizm sınıf olayıydı, vatana-milllete karşı değil, tam tersine vatan ve millet içindi. Mülkiyetli azınlığa karşı, mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesi, toplumsal mülkiyete geçilmesi neden vatan hainliği oldu? Yoksa vatan büyük mülkiyetlilerin mi vatanydı ki, büyük üretim ve dolaşım araçlarının millileştirilmemesi için komünizmin önü kesilmeliydi?

İspanya'da da öyle oldu: Halk Birliği hükümeti kurulur kurulmaz önce kargaşa başlatıldı. Sonra da kargaşayı önleme propagandasıyla burjuvazinin ordusu halkın hükümetine karşı harekete geçti. Böylece, Cumhuriyet, düzenli ordudan yoksun kaldı, kendisini savunmak için yeni baştan

ve derhal ordu kurması, milis teşkilatlanmasına gitmesi, işçilere silah dağıtması, nizami savaş yapacak Cumhuriyet ordusunu teşkil için asker toplaması, faşist ordudan Cumhuriyetçi saflara geçmiş deneyimli subaylarla asker eğitmesi, garnizonların karşı-devrime götürdükleri silahların yerine yeni tanklar, toplar, makineli tüfekler hattâ sıradan piyade tüfekleri bulması, gönüllü birlikler oluşturmaları, partizan örgütlenmesini başlatması, faşistlerin psikolojik harbine mukabele edecek örgütlenme ve dayanıma kavuşması gerekiyordu.

Halk Cephesi, ivedi ekonomik--sosyal dönüşümleri yapmak için kaynak yaratmak zorundayken, faşist kalkışma onu, halkın kazanımlarını korumak, karşı-devrime yenilmemek için para ve silah sağlamak, yani kaynak israf etmek mecburiyetiyle karşı karşıya bırakmıştı.

Bütün faşist rejimler için değil ama, çoğu için Banka-Kışla-Kilise sacayağından söz edilir. Geleneksel İspanya'nın en güçlü kurumu olan (çünkü silaha sahip bulunan, zoru elinde tutan) kışla, demokrasinin değil, bankanın yanında saf tutmuştu. Banka (finans kapital) kendi çıkarları için demokrasiyi yıkmalıydı, yıkmak silahla olurdu, ordu ise kurum olarak bu misyona herkesten daha iştahlıydı. Böylece, Banka + Kışla ittifakı kendiliğinden kurulmuş oluyordu.

OTORİTE VE KİLİSE

Kışlayı elde tutmak yetmezdi, zira toplumu ikna etmek için faşizmin de bir ideolojisi vardı. İster ideoloji diyelim, ister demagoji diyelim, mademki faşizm bir politikaydı, bir yönetsel sistemdi, devlet etme biçimiydi, onun da diskurları, propaganda unsurları bulunmalıydı.

Faşizmin esas ideolojik silahı milliyetçilik olmakla birlikte, kökü ulus-devletten çok daha eskilere dayanan din, burjuvazi zamanla devrimciliğini yitirip gericileştikçe, milliyetçiliği bütünleyen bir ideolojik araç hâline gelmişti. Büyük sermayenin sınıf çıkarları sarsılınca anti-komünizmi kuduruyor, güçler dengesi elverirse faşizme başvuruyordu.

İdeolojik bakımdan faşizm esas olarak devlet tapıncını had safhaya çıkarır, "otorite manisi"ni azdırır, devlet ile vatan kavramlarını tekleştirir, çok çalışmayı, daha çok çalışmayı, en çok çalışmayı (minimum ücretle, maksimum emek yoğunluğunu) şart koşar. Bunlar da yetmez, aile kurumunu kutsar; aileyi yüceltmek demek erkek tahakkümünü şiddetlendirmek demektir ve faşizm

toplumun her alanında erkek kültürünün şiddetlenmesidir. Bazı ülkeler hariç tutulursa din bunların hepsini tamamlar.

İspanyol Katolik Kilisesi bütün iç savaş boyunca tamamen faşizmin ve ölümün yanında yer aldı, mutaassıp halkın din duygularını kullandı,

Tanrı'yı ve İsa'yı savaşa sürdü, halkın ve demokrasinin karşısında meşum bir rol oynadı.

Böylece, tarihte İsa'yı ve ona atfedilen bir insanseverliği dilinden düşürmeye düşürmeye insandan ve aydınlıktan yana olanlara kan kusturmuş Engizisyon mahkemelerinin İspanyol Kilisesi, yüz yıllar süren gericiliğini yineliyordu: Kilise "Komşunu seveceksin" diye öğüt vere vere insanları faşistlere katılmaya çağırdı. Onlara katılmak demek, komşusunu öldürmek, faşistlere ihbar etmek, malına, eşyalarına göz ve el koymak demekti.

General Franco'nun ünlü bir parolası vardı: "Biz Katoliğiz, İspanya'da ya Katolik olunur, ya da hiç bir şey, bu böyle bilene!" diyordu Caudillo. İspanya Ruhban Meclisi'nin başındaki Kardinal Goma Y. Toma'nın söyledikleri ise savaşın önemli bir yönünü göstermekteydi: "Olaylar ancak silah gücüyle yatışır. Bu kokuşmuş laik hukuk düzenini kökünden söktüp atmak farzdır," diye buyuruyordu Kardinal. Banka+Kilise+Kışla sacayağının bundan âlâ örneği mi olurdu? Birisi biz Katoliğiz diye tepinecek, öteki silahlı kuvveti vazifesini yapmaya çağıracak...her ikisi de büyük sermayenin çıkarlarını koruyacak.

İSPANYOL GARNİZONU—BASK ÜLKESİ

Kışla-Kilise birliğinin soyut bir anti-komünizm olmadığına, ekonomik çıkarlara dayandığına dair bir başka olay da Bask sorununda görüldü. Bask milliyetçiliğinde etkili bir güç olan Bask Katolik Kilisesi Cumhuriyet Anayasa'sındaki laik ilkelere karşıydı. Temmuz 1936'da faşistler darbeyi başlattıklarında, hedeflerini sıralarken, Katalan ve Bask halklarına verilmiş bütün ulusal hakları derhal geri alacaklarını söyleyince milliyetçi (ulusal burjuva ve küçük burjuva nitelikli) Bask partisi Cumhuriyetçilere katıldı. 1 Kasım 1936'da İspanya Parlamentosu (Cortes) Bask Ülkesi'nin özerkliğini onayladı. 7 Kasım'da Bask Ülkesi Otonom Hükümeti kuruldu, hükümette cumhuriyetçi, sosyalist ve komünist partiler yer aldılar. Savaşta Bask Ülkesi'nin komünist ve sosyalistleriyle, burjuvaları ve Katolikleri omuz omuza çarpıştılar. Bu durum, İspanya Savaşı'na dair atlanmaması gereken bir noktadır.

Veya, Katalonya'da Barcelona'nın 45 km. ya-

kınında Montserrat Manastırı vardır. Jeolojide Horst denilen sipsivri yüksek bir tepenin üzerinde, kartal yuvası gibi bir Katolik mabedidir. Dünde, bugün de konuştuğunuz rahipler, "Franco'nun ele geçiremediği, askerini yollayamadığı tek yer Montserrat'ydı" diye övünürler.

Şu halde, din hiyerarşisindeki en yüksek kurul olan İspanya Ruhban Meclisi'nin bütün İspanya milliyetlerine ait olmadığı, sadece İspanyol Ruhban Meclisi olduğu (ezen ulus milliyetçiliğinin dinsel organı gibi davrandığı) ve savaşı başlatarak solu ezmek, halkı sindirmek isteyen İspanyol (tekrar edelim, İspanya değil, İspanyol) hâkim sınıflarının çıkarlarını temsil ettiği ortaya çıkmıştı.

Francisco Franco biz Katolîğiz, Katolik kalamaz diye bağıırıyordu ama, Bask'lı Katolik din adamlarını da kurşuna dizdiriyordu, işkenceden geçiriyordu. Bask Ülkesi'nden 16 rahip kurşuna dizildi, 278'i tutuklandı, eziyet gördü, 1300'den fazlası istenmeyen adam ilan edildi. Demek ki, Caudillo gerçekte, "Biz Katolîğiz," demiyordu, "biz faşistiz, İspanyoluz," diyor, İspanyol olmayan, ezilen milliyetten olan rahipleri öldürüyordu.

General Franco'nun kalkışması sadece bir iş olay değildi. İspanyol gericiliği Halk Cephesi'ni yıkabilmek için Hitler Almanyası ve Mussolini İtalyası ile anlaşmıştı. General Franco, darbeye kalkışmadan çok önce Alman ve İtalyanlarla gizli anlaşmaya varmış, hattâ harekât planlarını o rejimlerin askerî kurmaylarıyla hazırlamıştı. Nitekim, savaşı başlattığı ilk günlerde A.P. ajansına verdiği demeçte, aynen şöyle diyecekti: "Bizim giriştiğimiz mücadele salt İspanya'nın meselesi değildir, uluslararası bir sorundur. Ben Almanyâ ile İtalya'nın bu mücadelemizde bize yakınlık göstereceğinden eminim."

Biz de emindik. Ne var ki, İspanyol, Alman ve İtalyan faşistlerinin aralarındaki ilişkiyi salt faşist yardımlaşma amaçlı bir siyasî ittifak gibi görecektir kadar da saf değildik.

ALMAN-İTALYAN KARTEL ÇIKARLARI

İşbirliği, iki yıl önce imtiyazı Almanlara verilmiş (ve onların izniyle İtalyan firmalarının ortaklığına açılmış) İspanya ve sömürge Fas madenleri üzerindeki tekel çıkarlarının korunmasını da amaçlamaktaydı. İspanyol gericiliğinin liderlerinden CEDA başkanı Gil Robles 1934'te Alman maden şirketi Frankfurter Metal Aktion Gesellschaft'la anlaşmıştı (bu firma Hitlerin ilk yıllarından itibaren desteklemiş I.G. Farben'in — ve Siemens'in — ortak kuruluşudur.) Belgede Gil Robles İspanya (ve sömürgelerindeki) maden ocaklarında tekel hakkı talebinde bulunan Alman

sanayi kuruluşlarının isteklerini kabul etmeye hazır olduğunu imzalamıştı.

Alman şirketine 1934'te tanınmış olan yeraltı madenleri tekeli, 1936 ilkbaharında Halk Cephesi'nin iktidara gelmesiyle tehlikeye girdi, çünkü yeni hükümetle görüşerek anlaşmayı yenilemek gerekiyordu. Yani, faşist-falanjist-konservatist İspanyol milliyetçiliğinin karakteri düpedüz gayri milliydi.

Gericilerin Berlin ve Roma ile görüşmeleri 1936 Şubatında Halk Cephesi iktidara gelince başlamadı. Eldeki bir başka belge 14 Nisan 1931'deki Cumhuriyet ilanından üç yıl sonra gizli anlaşmaların yapıldığını gösteriyor. Mesela, Mussolini ile yapılan anlaşmada şu satırlar yer almaktaydı:

"Aşağıda imzası bulunan bizler, yani kendi adına hareket eden Don Emilin Barrera, 'Gelecekçi Topluluk'u temsil eden Don Raphael Oldzabal ile M. Lisarsa ve 'Renovacion Española'nın lideri Don Antonio Goicoechea; İtalyan Başbakanı Mussolini ile Mareşal Balbo arasında 31 Mart 1934'de öğleden sonra yapılan görüşmenin tanıkları olarak aşağıdaki hususları belirtiriz: İtalyan Başbakanı Duçe, ordunun, deniz kuvvetlerinin ve iki monarşist partinin durumu hakkında ayrıntılı bilgi edindikten sonra, İspanya'daki bugünkü rejimi devirmek ve yerine monarşinin gelmesini sağlayacak bir krallık naipliği kurmak için yapacakları mücadelede iki muhalefet partisini var gücüyle destekleyeceğini ve gerekli bütün imkânları sağlayacağını, sözlerinin gerçekliğini ispatlayabilmek için de derhal; 20 bin tüfek, 20 bin el bombası, 200 mitralyöz ve 1.500.000 peseta nakit vermeye hazır olduğunu; bu yardımın sadece bir başlangıç sayılmasını ve gerektiği gibi çalışıldığı takdirde ve şartlar elverdiği ölçüde, daha büyük bir yardımın yapılacağını söyledi... Hem her gruba verilecek silah miktarı, hem de bunların İspanya'ya nakli konusunda gerekli tedbirlerin bu liderler tarafından alınması kararlaştırıldı." (İspanya'da İç Savaş ve Faşizm, Pietro Nenni, sf. 31-32, Suda Y.)

1936 Mart'ında General Sanjurio ile Falanj Partisinin başkanı Primo de Rivera Berlin'e gidip Hitler dahil Nazi idarecilerle görüştüler, Cumhuriyete müdahale için güvence aldılar. (General Sanjurio planlanan faşist darbenin lideriydi, ama uçak kazasında ölünce, iş çevreleri onun yerine General Franco'yu buldular.)

FAŞİZMİN AVRUPASI

1930'lar Avrupası'ndaki görünüme bir göz atalım.

1.Dünya Savaşı sonrasının altüstlükleri sürerken, Macaristan'ın yenilen işçi devrimini takiben 1920'de Amiral Miklos Horthy diktası işbaşına

gelmişti; Mussolini 1922'de generalleriyle ve fascio'larıyla Roma'ya yürüyüp benzer tüm rejimlere adını verecek (faşist) rejimini kurmuştu; 1923'te Bulgaristan'da Mussolini hayranı Tsankov darbe yaptı; 1928'de Portekiz'de generallerin atadıkları kabinenin Maliye Bakanı Salazar 1932'de diktatör olarak "Tanrı-Vatan-Aile-Çalışma-Otorite" prensipleriyle faşist devleti pekiştirdi; Romanya'da Kral II. Carol 1930'da faşist rejimini tesis etti; Almanya'da Cumhurbaşkanı Hindenburg Şubat 1933'te Nasyonal Sosyalist Hitler'e Şansölyeliği verdi; demokrasiye yönelen Bulgaristan'da Çar III. Boris 1935'te faşist diktayı restore ettikten sonra, 1936'da Yunanistan'da General Metaxas, Yugoslavya'da Dragas Cvetovic şefliğinde faşist rejimler kuruldu; Arnavutluk'ta Kral Zago vardı. Hiç bir ek söze gerek yok: Bu siyasi tablo yeterince açıktı.

Kıta Avrupa'sında faşizmin karşısında biri güçlü, diğeri güçsüz iki büyük ülkenin ikisi de istikrarsızlık içindeydi ve her ikisinde de sol güçlüydü. Bunlar Fransa ile İspanya'ydı. Faşist Arupa'nın lideri Almanya'nın Kıta Avrupası'ndaki asıl hedefi hem sömürge sahibi olan, hem de Alman rövanşizmini üzerine çeken Fransa'ydı. Britanya sömürge imparatorluğuyla nihaî hesaplaşmak sonraki işti.

Tam bu sırada sosyal çalkantılarıyla devrime gebe İspanya'da önemli değişimler başladı: Genel seçimleri Halk Cephesi kazanınca İspanyol faşizmi saldırdı. Yeni durum İspanya'yı düşürüp, Fransa'yı güneyden kuşatmak imkânını Almanya'nın önüne serdi.

16 Şubat 1936 seçim sonuçları belli olur olmaz Francisco Franco hemen seçimi yitiren başbakan yardımcısı Valladares'e gitti ve yeni parlamento toplanmadan, solcu hükümet kurulmadan orduya yönetsel yetki verilmesini, solun ezilmesini, aksi halde vahim olayların doğacağını söyledi, ama Valladares bunu kabul etmedi.

Üç ay sonra (4 Haziran'da) Fransa'da Sosyalist Léon Blum başkanlığında Halk Cephesi (Front Populaire) hükümeti kuruldu. Faşist tehdit altındaki İspanya Halk Cephesi adaşı Fransız yönetiminden olası bir faşist darbe durumunda silah yardımı istedi, Léon Blum da söz verdi, ama 17 Temmuz'da savaş başlayınca — az bir yardım sayılmazsa — sözünde durmadı. Blum ve Sosyalistleri yardımı ısrarla reddettiler, dahası da, gidip Britanya, Almanya ve İtalya ile savaşa karışmama (non-intervention) antlaşması imzaladı-

Robert Capa'nın ünlü "Vurulan Asker" fotoğrafı

lar. Berlin-Roma ekseninin bu antlaşmaya uymayacağını herkes biliyordu, ama Fransa ile Britanya zevahiri kurtarmak için böyle bir sahtekârlık belgesine gereksinme duymuşlar ve İspanya'yı Mihver'in önüne yem gibi atmışlardı.

Blum hükümetinin İspanya'ya tek faydası, Uluslararası Tugay gönüllülerinin ve yardım malzemelerinin İspanya'ya geçirilmesine yardım et-

mekten ibaret kaldı. Ulaştırma işini Fransız Komünist Partisi üstlenmişti. 1938'de Halk Cephesi hükümeti düşüp Edouard Daladier kabinesi kurulduktan sonra bu görevi örtülü olarak sürdürdü. 1939'da İspanya Savaşı sona erdiğinde 500.000 kadar Cumhuriyetçi Fransa'ya geçti, onlar için göçmen kampları kuruldu.

İspanya mültecilerinin yayınladıkları anılar savaşın bir başka yönüdür, savaşın bitmeyen öyküsüdür. Bu insanlar kendilerine kamplarda kötü davranıldığını, ülkeye dağıldıktan sonra siyasi polisin takibi altında tutulduklarını yazarlar. Aynı insanlar bir buçuk yıl sonra bu kez Fransa'nın işgal edildiğini, yarısının Nazi, yarısının faşist Vichy boyunduruğuna girdiğini göreceklerdir. Dün kendi ülkelerinde faşizme karşı dövüşmüşlerdi, yurtlarını bu yüzden terketmişlerdi, bugün başka bir ülkede faşizm gelip onları gene buluyordu.

Fransa'daki İspanya Cumhuriyetçilerinden kimisi Fransız Mukavemet Hareketi'ne katılacak, kimisi ülkelerindeki Franco rejimine karşı yeraltı mücadelesi yürüten yurttaşlarına Fransa'dan yardım edecekti. [Alain Resnais "La Guerre est finie" (Savaş Bitti) filminde, 1960'lar Paris'inde artık göçmenleşmiş İspanyol komünistlerle ülke içindeki militanlar arasında irtibat kuran bir politik gruba eleştirel bakış sergiler.] Pek çoğu da, Müttefikler 6 Haziran 1944'te Normandiya'ya çıktıklarında ya o kuvvetler içinde yer alacak veya nizamî orduların önünde giderek yolu açan partizan birliklerine katılacaklardı.

İspanya devrimi uluslararası konjonktüre yenilmiştir. Almanya ve İtalya'nın müdahalesi sadece Frankistlere, falanjistlere silah, mühimmat, yiyecek ve diğer lojistik malzeme verme şeklinde kalmamış, daimî askerî birlikleri, tankları, sahra topraklarını kapsamıştır, uçak filolarını da.

AKBABALAR GUERNICA'DA

"Uçak filolarını da" demek yeterli değil. Guernica'yı düşünürsek, "özellikle uçak filoları" de-

mek daha doğru. Naziler hazırlanmakta oldukları topyekûn savaş için silah sanayilerinin yeni hava canavarlarını İspanya'ya yolladılar, Alman filosu yeni bir bombardıman tekniğini (halı dokur gibi bombalamayı) ilk orada denedi. Hava fotoğrafları Berlin'e iletildi, Nazi savaş lordları yeni usulü çok beğenip pilotlarını kutladılar.

Akbabalar Guernica kasabasını yerle bir ettiler, taş üstüne taş bırakmadılar. Guernica'nın yok edilmesinin General Franco kuvvetleri için stratejik bir gereği yoktu, o kasaba Nazi'lere verilmiş küçük bir şükran armağanıydı. Niçin mi? Almanlar yeni bombardıman uçaklarını denesinler diye.

1930'ların koşullarında yoksul İspanya'nın silahları, çarpışan her iki tarafta da ilkel sayılacak düzeydeydi, ama ordunun silahlarına faşistler el koyduğundan Cumhuriyetçiler daha elverişsiz durumdaydı. Asıl önemlisi, bir Savaş Makinesi olarak hazırlanan Nazi Almanyası'nın üstün teknolojisinin silah dengelerini Cumhuriyetçiler aleyhine bozmasıydı. Faşistlerdeki modern Alman mitralyözleri kent vuruşmalarında, barikat savaşlarında, Krupp'un topları sahra savaşlarında, kuşatılan kentlerin uzaktan vurulmasında ya da taciz ateşinde faşistler için önemli olanaklardı. Bunlara bir de Alman, İtalyan hava filoları eklenince, Cumhuriyet'in karşı karşıya bulunduğu silah dengesizliği kat be kat artıyordu.

İspanya Savaşı'nda meşum bir rol oynayan Kondor (Akbaba) Lejyonu üzerinde durmakta yarar var. Orgeneral Spirrle'nin komutasındaki birlik 4500 ila 5700 adet seçme subay ve askerden oluşuyordu. Tüm savaş boyunca 16.000 Alman görev yaptı. Bu rakam sayıca fazla değildi, ama hepsi teknolojiye hâkim, yüksek evsafli askerlerdi.

Kondor, Nazi ordusu Wehrmacht'ın Hava Kuvvetleri'nin (Luftwaffe) gözdesiydi. Henkel avcı ve Junker bombardıman uçaklarına ilaveten yeni teknoloji harikası (ve Daimler Benz motorlu) Masserschmidt Bf-109 uçakları hava savaşında kalkan görevi yapıyor, karşı tarafın atış menzillerinden yüksekte uçabiliyorlardı. Lejyon kara keşif, uzak mesafe deniz keşif uçaklarıyla birlikte toplam 138 uçağa sahipti. Uçaksavar bataryaları, topçu bataryaları ve Almanların sonradan yıldırım harekâtlarında kullanacakları Panzer (tank) birlikleriyle beraber küçük bir savaş canavarıydı Kondor.

1936 Ekiminde geldiler, gelir gelmez Madrid kuşatmalarında Frankistlerin en etkili vurucu gücü oldular, Malaga'yı bombaladılar, bir Alman

zırhlısı Almeria'yı denizden vururken, havadan destek verdiler, Guernica'yı yok ettiler, nereye lazımsa oraya hücum ettiler. Savaş bittikten sonra 31 Mayıs 1939'da döndüler, büyük törenlerle karşılandılar, övgüler, ödüller, madalyalar aldılar.

Sonra ne oldu? III. Reich 3 ay sonra, 1 Eylül 1939'da Danzig'e saldırarak 2. Dünya Savaşı'nı başlattı. Kondor Lejyonu büyük işler yaptı, Varşova'yı, Rotterdam'ı Londra'yı, Coventry'yi, Belgrad'ı, Girit'i... neresi lazımsa orayı bombaladı, başarılarıyla harp tarihine geçti. Başlarındaki Orgeneral Hugo Spirrle savaşın ünlü generalleri arasına girdi.

Guernica, konvansiyonel harp tarihinde (Şubat 1945'te ABD ve Britanya uçaklarının yaptığı) Dresden bombardımanından sonraki en dehşet verici kent imhasıdır. Wilfried Wiegand, "Picaso" kitabında Guernica bombardımanını yaşayan bir tanığın sözlerine yer vermiş: "Bir süre sonra Guernica üzerinde yabancı bir uçak görüldü... Ve kentin merkezine üç bomba attı. Bunun üzerinden çok geçmeden yedi uçak gördüm, bunları altı tane daha izliyordu ve sonra beş uçak daha geldi. Hepsi de yunkers uçaklarıydılar. Bu arada tüm Guernica panik içindeydi... Uçaklar çok alçaktan uçuyorlardı, olsa olsa iki yüz metre yükseklikteydiler... Bu arada kadınlar, çocuklar ve yaşlı adamlar isabet alıp sinekler gibi yerlere dökülüyordu." (Aktaran Gökhan Harmandalıoğlu, *Özgür Politika*, Mayıs 1997.)

Bu konuda okunması gereken değerli bir kitabı Alman Hermann Kesten yazmıştır. Kesten, *Die Kinder von Guernika* (Guernica Çocukları) romanında, bombardımandan sağ kalan, ama evlerini yitiren bir ailenin acılarını genç oğlun ağzından çarpıcı bir dille anlatır.

Guernica bombardımanına dünyadan tepki gelmişti, Hitler, Almanyası'nın olayda sorumluluğu olmadığı şeklinde yalan bir açıklama yayınlanmasını istedi, İspanyol milliyetçileri ise Guernica'nın kentten çekilen kızılar tarafından tahrip edildiğini söylediler.

Guernica'nın 27 Nisan 1937'de yok olduğunu Pablo Picasso ertesi günkü Paris gazetelerinde okur. Paris Uluslararası Fuarındaki İspanya Pavyonu için Cumhuriyet hükümetinden aldığı siparişle bir çalışmaya başlamak üzeredir. Guernica faciası meydana gelince bu konuyu resimleştirmeye karar verir, 1 Mayıs günü tabloya başlar ve resim tarihinin en büyük klasiklerinden olan ünlü yapıtı ortaya çıkar.

Doğru mudur, değil midir, bilemeyiz ama, bir anekdotu anmadan geçemeyeceğiz, çünkü anlatı-

lan, İspanya Savaşı'nın önemli bir yönünün özlü tarifidir. 1938'de resim meraklısı bir Alman su-bayı Picasso'yu Paris'teki atölyesinde ziyaret eder, aşama aşama yapılmış Guernica'nın bir ver-siyonu önünde uzun uzun durur ve ressama dö-nerek "Bunu siz mi yaptınız?" diye sorar. Picas-so'nun yanıtı çok kısadır: "Hayır, siz yaptınız."

TAVŞANA KAÇ, TAZIYA TUT

İtalyanların hava saldırılarına gelince, savaş bo-yunca 86 bin kalkış yapmışlar, Cumhuriyetçi kentlere 12 bin ton bomba yağdırmışlar, özelli-kle Barcelona'yı vurmuşlardır. Ayrıca, Alman ve İtalyan denizaltıları yük gemilerini batırarak, İs-panya'nın uluslararası ticaretini parasal zarara uğ-ratmışlardır.

Savaşın ikinci yılında bile faşistlerin kaybetme ihtimali yüksekti. 25 Temmuz 1938'de Cumhuri-yet'in Ebro muharebesinde kazandığı zafer Milli-yetçilerin moralini bozduğunda, faşist saflarda çözümler başladı, General Franco hemen Al-man hükümetinden imdat istedi. Berlin'e gönder-diği mesajda "savaşın artık sona erdirilmesi ge-rektiğini, ordusunun yüksek kademesinde bile sa-vaşın bitirilmesi yönünde tepkilerin baş göster-diğini ve savaşa son vermek için formüllerin aran-makta olduğunu" bildirdi. Yani, "biz yeniliyoruz, haberiniz olsun" diyordu. Tam bu moralsizlik içinde 29 Eylül 1938'de Britanya ve Fransa'nın, Almanya ve İtalya ile im-zaladığı, açıkçası, zorbalığa boyun eğ-diği Münich Antlaşması geldi ve İs-panyol faşistleri yeniden cesaretlendiler.

General Franco Almanya ve İtal-ya'dan savaş yardımlarını iki katına çı-karmalarını istedi; Alman Büyükelçisi Berlin'e gönderdiği mesajda, "Almanya ile İtalya gerek insan, gerekse savaş malzemesi olarak İspanya adına yeni özveriler yüklenmezlerse Franco'nun elindeki askeri güçle savaşı kazanması beklene-mez," diye yazdı.

İtalya'ya gelince, o da sadece silah, mühim-mat, yiyecek göndermekle kalmamış, Cumhuriye-te karşı savaşmak üzere Almanya'dan da önce asker yollamıştı. Savaşın ilk haftalarında İtalyan müdahalesi başlayınca, İspanya Komünist Parti-si 1936 Ağustos'unda yayınladığı bildiride "sava-şın şimdiye kadar faşistler ve gericiler ile de-mokrazi ve barış güçleri arasında geçtiğini, ama artık dış müdahaleye karşı verilen bağımsızlık savaşına dönüştüğünü" söyleyecekti. [Günümüze kalmış Katalanca bir afişte "İtalyan istila savaşı-nın amacı bizi köleleştirmektir" sloganı yazılı.]

Frankistlerin bir destekçisi de komşu Portekiz'deki Salazar rejimiydi.

Cumhuriyetçi hükümeti dünyada sadece iki devlet destekledi: Avrupa'nın öte ucundaki Sov-yetler Birliği ile Okyanusun karşı yakasındaki Meksika. Sovyetler Birliği İspanya Cumhuriyeti-ne yardım ve destek göndermişti. Uçak, tank, sahra topu, hafif silahlar, mühimmat ve gıda (Milliyetçiler tarafından en son düşürülen mer-kezlerden) Barcelona'ya deniz yoluyla ulaştırıl-mıştı. Silahsız, tanksız, uçaksız kalan Cumhuri-yet bu yardımları SSCB'den görmüştü.

Britanya, Fransa ve ABD tavşana kaç, tazi-ya tut dediler. Liberal burjuvazide sınıf güdüsü ağır basmış, için için veya açık açık İspanya Cumhuriyetinin yıkılmasını, solun ezilmesini iste-mişti. İspanya gibi Batı dünyasını, kültürünü et-kilemiş bir ülkenin sosyalizme yönelmesi isteni-lir bir şey değildi. Faşizm sosyalizmin önünü ke-sebilirdi.

ABD Kongresi tarafsızlık kararı aldığında Ge-neral Franco yasanın bu kadar çabuk geçirilme-sine teşekkür edecekti. Bu öyle bir tarafsızlıktı ki, Ford, Studebaker, General Motors, Standart Oil ve başka ABD firmaları faşistlere yardım ediyor, taşıt ve borç veriyorlardı. Frankistler son-radan, "ABD'nin petrolü, kamyonları ve kredile-ri olmasaydı savaşı asla kazanamazdık," diyecek-lerdi.

ULUSLARARASI TUGAYLAR

İspanya Savaşı'nın uluslararası bir ka-rakter taşıdığını söy-lüyoruz: Dünyanın dört bir yanından gelmiş gönüllülerin oluşturdukları Enter-nasyonal Tugaylar da savaşın uluslara-rası sayılmasını ge-

rektiren bir olguydu. Uluslararası gönüllüler İs-panya Savaşı'ndan öte, dünya devrim tarihinin en önemli olayları arasındadır.

53 ülkeden erkek, kadın, işçi, aydın, hemşire, doktor 40.000 kişi kadar geldiler, aralarından 10.000'ini İspanya toprağında bıraktılar. Büyük çoğunluğunun meslekleri askerlik olmadığı halde, faşistlerin sömürge deneyimli profesyonel ordula-rına karşı savaştılar, olağanüstü kahramanlıklar gösterdiler.

Savaş başlayınca, Komintern Yürütme Komite-si özellikle işçilerden gönüllü birlikler toplan-ması, gideceklerin tercihen askerlik deneyimine sahip olması çağrısında bulundu. Çeşitli ülkeler-den komünist partililer, Troçki yanlısı Marksist-ler, anarşistler, sosyalistler, İrlanda Cumhuriyetçi-

leri ve başka radikal anti-faşistler seferber oldular, para, silah, malzeme topladılar, gönüllü yazıldılar ve hemen hepsi Fransa'yı katederek, Pireneleri aşip Cumhuriyet saflarına katıldılar.

Sağlık muayenesinden geçirildikten sonra gidecekleri yere trenle sevk ediliyorlardı. Çiçeklerle, bayraklarla, pankartlarla kaplı trenler geçtikleri istasyonlarda halk tarafından coşkuyla karşılanıyor, konuklara meyve ve şarap ikram ediliyor, hep birlikte Enternasyonal söyleniyordu. Herkesin kendi anadiliyle okuduğu marşta tek ortak kelime marşın nakaratında yüksek sesle tekrarlanan Enternasyonal'di. Herkesi birleştiren bu kelime tam da o konukların orada bulunmalarının nedeniydi, değeri idi.

İspanya'ya 1936 Eylül'ünde ilk ulaşan tugay dört taburdan oluşuyordu: O günlerde Hamburg'da tutuklu KPD'li Kızıl Savaşçılar Ligi başkanı Edgar Andre adına kurulmuş taburda Alman, Çekoslovak, Avusturyalı, Flaman (Belçika), Hollandalı, İsviçreliler vardı. (Andre 4 Kasım 1936'da başı kesilerek idam edildi.) Paris Komünü Taburu'nda Fransızlar, Valonlar (Belçika); Garibaldi Taburunda İtalyanlar, göçmen İspanyolılar; Dabrowski Taburunda Polonyalılar, Ruslar, Balkanlı Slavlar; Çapayev taburunda gene Slavlar vardı.

Görüldüğü gibi taburların teşkilinde dil grupları gözetilmişti. ABD'den Abraham Lincoln, George Washington taburlarında Kuzey Amerikalılar bulunuyordu, Kanadalıların ayrıca İngilizce konuşanları ve Fransızca konuşanları için ayrı taburları vardı. İtalyanların Gastone Sozzi, İrlandalıların Conolly, Yugoslavların Dajokovich, Çekoslovakların Dimitrov, Alman ve Avusturyalıların Ernst Thälmann, Fransızların Henri Barbusse... diğer taburlardandı.

Sayısız en kalabalık olan 10.000 gönüllüyle Fransızlardı (3000'i yaşamını yitirdi), Alman ve Avusturyalılar 5000, İtalyanlar 3500, ABD-Meksika-Kanada 2800, Britanyalılar 2300, Sovyetler 2000. Savaşta değişik ülkelerden toplam 8000 Yahudi yer aldı.

Böylece, 23 taburdan 6 tugay oluşturuldu. Eylülde ilk gelen grupların katıldıkları ilk önemli muharebe 17 Ekim'de Perdiguera'da oldu. Fransız Taburu'ndan yaşamını yitirenler arasında genç kadınlar da vardı: Bunlardan, 15 yaşından beri Fransız anarşistlerinin "Mimoza" dedikleri ve çok sevdikleri 27 yaşındaki Georgette Kokocinski hemşire olarak geldiği halde Perdiguera'da Franco birliklerinin gerisine yapılan hücumla katıldı, ele geçirildi, kurşuna dizildi. Kocasını Roger ile aynı gece ölen anarşist Juliette Boudard ve Gert-rude isimli Alman Troçkist militan da orada kurşuna dizilenlerdendi.

Burada andığımız kadın adları yanıltıcı olmasın; tugaylarda kadın çok azdı, yönetim erkekler-deydi. Lider konumundaki iki kadın gönüllünün (ünlü Emma Goldman ve Federica Montseny'nin) ikisi de anarşistti.

Tugay 6 Kasım 1936'da kuşatılan Madrid savunmasında Casa del Campo'da daha yoğun çatışmalara girecekti.

Gönüllü birlikler kısa bir askerî eğitimden sonra cepheye gidiyorlardı. Her birliğe askerî deneyim aktarımı amacıyla dörtte bir oranında profesyonel İspanyol asker veriliyordu. Valencia yakınlarındaki Albacete'deki eğitim ve uyum kamp-larının komiserliğini Fransız komünisti André Marty yapmaktaydı. "Gallo" diye anılan İtalyan komünisti Luigi Longo'nun editörlüğünde *Voluntario de la Libertad* (Özgürlük Gönüllüsü) adlı bir dergi çıkarıyorlardı. Aralarındaki uzmanlarla el bombası imalâthaneleri bile kurmuşlardı.

Uluslararası Tugaylar Londra'da imzalanan ve her iki taraftan da yabancı askerlerin çekilmesini öngören antlaşma nedeniyle, 1938 sonunda Barcelona'da 300.000 kişinin uğurladığı (Dolores Ibárruri'nin ünlü teşekkür ve veda konuşmasını yaptığı) törenden sonra deniz yolundan İspanya'yı terkettiler. [Passionara'nın tarihî konuşması *Kızıl-cık*'ın Kasım/Aralık 2003 tarihli 18. sayısında yayınlanmıştı.]

Enternasyonal Tugaylara katılanlar arasında pek çok anti-faşist 2. Dünya Savaşı sırasındaki direniş hareketlerinde yer aldı. Burada bir-ikisini analiz: Fransız Rezistans'ında Albay Fabien diye ünlenecek partizan savaşı ustası Pierre George, 1944 Ağustosunda Paris'i kurtaran kent savaşındaki FFI'nin başına geçecek Hanri Roy-Tanguy, 1944'ta Vichy rejiminin giyotine gönderdiği Marcel Lenger veya 1934'te Moskova'da tanışmış olduğu Fransız eşi Lise'yle 1936 Eylülünde Edgar Andre taburuna yazılarak koşup gelen, yenilginin üzerinden çok geçmeden bu kez Alman işgaline karşı Fransız Mukavemet hareketine katılan, Gestapo tarafından tutuklanıp, Matthaussen toplama kampına gönderilen Çekoslovak komünisti Artur London (Lise, Ravensbruck'a gönderilmişti) ... hattâ, sonradan Federal Almanya şansölyeliğine kadar gelecek Willy Brandt tugaylarda çarpıştılar.

Bir başka ilginç not, İspanya'nın düzenli ordu veteranlarından gerilla hocası Küba'lı Alberto Bayo'nun 1955'te Meksika'da 82 Kübalı devrimciyi eğitmesidir. Ertesi yıl Granma'yla gerilla çıkartması yaparak Sierra Maestra'ya tırmanacak olan bu genç adamlar arasında Fidel, Che, Raul gibi isimler bulunmaktaydı.

Enternasyonal Gönüllüler büyük özverilerle savaş-tılar, Casa de Campo'da, Madrid sokakların-

da, Argueda Köprüsünde, Jarama Vadisinde, Guadalajara'da, Brunete'de, Ebro Nehrinde çarpıştılar. Dünyanın kendilerini yalnız bırakmayacağını hep umud ettiler. Sadece İspanya halklarına yardıma gelmemişlerdi, büyük bir tehlike olarak gördükleri faşizmle savaşmak için gelmişlerdi; faşizme sadece İspanya'da değil, tüm Avrupa'da geçit vermemek için oradaydılar. Kendilerinin gördüğü bu tehlikeyi çağdaş dünyanın da göreceğine inanıyorlardı. Ne yazık ki, çağdaş dünya o tehlikeyi 50 milyon insan öldükten sonra görebildi.

SAVAŞ YAZININDAN

İspanya Savaşı dünya aydınlarında derin yankılar uyandırdı. Bazıları gönüllü taburlara bile katıldılar ya da kendi başlarına İspanya'ya geldiler. Gelemeyenler, kalemleriyle, müzikleriyle, fırçalarıyla Cumhuriyet'i desteklediler, İspanya halklarının dış dünyada sesi, çığlığı oldular.

Örneğin, İspanya Savaşı'nı sembolleştiren ünlü bir fotoğraf vardır, bugün hâlâ dünyada milyonlarca gencin odasında poster olarak asılıdır, o sahneyi görüntüleyen fotoğrafçıyı anmadan geçemeyiz: Bir Cumhuriyet askerinin göğsünden vurulup toprağa düşüşünü gösterir. Düşen Asker diye anılır. Resmi çeken Robert Capa'dır. [Geçtiğimiz aylarda bazı fotoğrafları (ölümünden yarım yüzyıl sonra bile) İstanbul'da sergilendi.] Çağın en büyük fotoğrafçılarından olan Capa nişanlısı ve yardımcısı, Almanya'dan öğrenci ve devrimci Gerda Toro'yla birlikte 1936'da İspanya'ya geldi. Capa'ya atfedilen bir çok fotoğraftan hangisini hangisinin çektiği bilinmezdi. Aralarındaki büyük aşk için Capa, "Bizi ancak kazma-kürek ayırır" derdi. Öyle oldu. Temmuz 1937'de Brunete muharebesinde tankın altında kalan Gerda'yı İspanya toprağında bırakarak, Paris'e döndü.

Tarihçi Hugh Thomas'ın belirttiğine göre, bizzat Britanya Taburu gönüllülerinin yayınladığı roman, öykü, şiir, anı ve makaleler 700'den fazlaydı. Bundan dolayı Hugh Slater savaşı aynı zamanda "yazarların savaşı" diye nitelerken, Hugh Ford "şairler savaşı" olarak tanımlar. Gerçekten de, Britanya'dan W. H. Auden, Stephen Spender, Louis Mac Niece, resim eleştirmeni Clive Bell'in oğlu Julien Bell, Virginia Woolf'un kız kardeşi ressam ve Bloomsbury şiir okulundan Vanessa Stephen, kadın şair Frances Cornford ile Cambridge profesörü E.M. Cornford'un oğulları John, Britanya Taburu'ndaki şairlerdi. John Cornford Jarama muharebesinde öldürüldü, arkadaşları Julien Bell ise Brunete muharebesinde ambulans kullanırken öldü. ABD'li 20 yaşlarındaki iki şairden Joseph Seligman Jarama, Sam Levinger ise Belchite'de öldüler. Bri-

tanyalı ünlü edebiyat eleştirmeni ve tarihçisi Christopher Couldwell da Jarama Vadisindeki muharebede yaşamını yitirdi.

Savaşın ilk yıllarında kadın yazarların yayınladıkları kitaplar arasında İrlanda'lı Katolik ve Cumhuriyetçi Mairin Mitchell'in *İspanya Üzerinde Fırtına*, komünist eğilimli bir aristokrat olan Atholl Düşesi'nin *İspanya'da Işığı Ararken*, Cumhuriyeti destekleyen milyoner Nancy Canard'ın *Yazarlar Saflarını Seçiyor*, Janet Reisenfeld'in *Madridli Dansöz* sayılabilir.

Arthur Köstler ve George Orwell Britanya Taburu'ndaydılar. Orwell'in savaş kitabının adı "Katalonya'ya Saygı"ydı. [Arthur Köstler ve Stephan Spender 2. Dünya Savaşından sonra anti-komünist olmuşlar, CIA hesabına uluslararası kültür faaliyeti yürütmüşlerdir. Orwell'in ise düşman olduğu komünist, Yahudi ve eşcinsel aydınların isimlerini içeren geniş bir listeyi yaşamının sonlarına doğru Majestelerinin istihbaratçılarına verdiği yakın yıllarda ortaya çıkmıştır.]

ABD'li Paul Eliot'in *Bir İspanyol Kasabasının Yaşamı ve Ölümü* romanı savaşta falanjistlerin köylüler ve balıkçılar üzerindeki vahşetini etkili şekilde anlatıyordu.

Gene, ABD'den Upton Sinclair'in *No Pasaran!*'i ile *Madrid Savaşının Öyküsü* anılmaya değer. Aynı ülkeden Theodor Dreiser, Erskine Caldwell ve Malcolm Cowley'yi de anmadan geçemeyiz. İspanya Savaşı'nın önemli edebiyatçılarından Ernest Hemingway'den biraz sonra söz edeceğiz.

Lincoln Taburundan Sander Voros, Edwin Rolfe, John Gates, Steve Nelson anılarını yayınladılar. Hollywood'un önemli senaristlerinden Alvah Bessie'nin derlediği anılar ve metinler sıcak savaşın içinden savaşı anlatan değerli iki kitaptır.

Fransa'dan savaşa pilot olarak katılan André Malraux (andığımız savaş hakkında bir kült roman olan) *Umut*'u yazmış (1937), hem de aynı konuda (ancak 1946'da gösterime girecek) bir belgesel film yapmıştır. *Umut* ve orada betimlenen karakterler İspanya Savaşı hakkında bize gerçek bir kesit sunmaktadır. İnanılması güçtür, ama bu önemli roman (Attila İlhan'ın çevirisiyle) Türkçe'de tam 30 yıl sonra yayınlanmıştır [Ağaoğlu Y., İstanbul, 1967.]

Fransa'dan Antoine de Saint-Exupéry, François Mauriac, Paul Eluard, Louis Aragon, Jacques Maritain, Romain Rolland da Cumhuriyetçiydiler.

SSCB'den giden yazarlardan Izvestia adına İlya Ehrenburg, Pravda adına Mikhail Koltsov daha önce de İspanya'yı ziyaret etmişlerdi, İspanya Baharı'nda tekrar geldiler. Ehrenburg'un Anıları ve Koltsov'un *İspan-*

ya Savaşı Günlüğü önemli tanıklıklar arasındadır. ABD'de sürgünde yaşayan yazar Ernest Toller, 1937'de Valencia'daki bir aydınlar kongresinden geri döndüğünde ABD hükümetinin Avrupa'daki faşizme kayıtsızlığından yeise kapılır, bir süre sonra umutsuzluk içinde intihar eder.

Thomas Mann İspanya Savaşı ve Avrupa'nın geleceği konusunda mücadele etmektedir. Kızı Erika ve oğlu Klaus İspanya Savaşı'na giderler. Klaus Mann 1952'deki intiharından sonra yayınlanan anılarında (*Der Wenderpunkt*= Dönüm Noktası) İspanya günleri ayrıntılarıyla ve yaşamına anlam veren deneyimler olarak yer alır.

Brecht'in 1937'de yazdığı *Carrar Ana'nın Silahları* piyesi İspanya Savaşı sırasında geçer. Therasa Carrar savaşın başında cepheye giden kocasını kaybetmiştir. 20 ve 14 yaşında iki oğlundan büyüğü Juan savaşa gitmediği için köylülerce ve kız arkadaşınca ayıplanır. Bayan Carrar iki oğlundan Juan'ı her gün balık avlamaya göndererek bu baskılardan uzak tutar. Olay gecesini Juan balıktadır. Eve annenin milis olan erkek kardeşi Pedro gelir, kız kardeşinin sakladığı silahları ister. Bayan Carrar silahları vermez. O sırada gelen Papaz öldürmemek için savaşa gitmemek gerektiğini öğütlerken Juan'ın cesedi getirilir. General Franco'nun askerlerince başındaki balıkçı kasketinden ötürü öldürülmüştür. Ölüyü getiren balıkçı, "Ama başında sefil bir kasket olan herkesi kurşunlamak olur mu?" deyince, Bayan Carrar, "Olur, çünkü kurşunlayanlar insan değil. Bu bir cüzam ve tıpkı cüzam gibi yakılıp yok edilmeli," der, gidip silahları getirir, kardeşine, haydi gidelim, der.

CİNAYET GRANADA'DA İŞLENDİ

Edebiyat dünyasından diğer tanınmış isimleri de sayalım: Georges Bernanos, Cecil Day Lewis, Nicolas Guillen, Romain Roland, Anna Seghers, Longston Huges. Herbert Read, Archibald McLeish, Cesar Vallajo, Gustaw Regler Cumhuriyetçiler için uğraş verenlerdendi.

İnsan erdemine bir örnek olarak Pablo Neruda'yı bir kaç sözcükle anımsamalıyız: Neruda Şili'nin Madrid Konsolosuydu, dünya görüşü liberaldi. İspanya Savaşı başlayınca Cumhuriyetçi saflara katıldı, tarafsızlığını yitirdiği için geri çağrıldı. O Cumhuriyetçilerle kaldı. Neruda burjuvaydı, ama olaylar içinde önce sosyalistlere eğilim duydu, sonra komünist oldu. Gençliğinde yabancı bir ülkede Franco'nun faşist darbesinden sonra sınıfını terkedip devrim saflarına katılan şair, nerdeyse 40 yıl sonra bir başka faşist ge-

neralin, Şili Gen. Kur. Bşk. Agustino Pinochet'nin Marksist Allende başkanlığındaki Halk Birliği'ni devirdiği darbeden birkaç gün sonra ölecekti.

Neruda İspanya Savaşı'nı "España en el Còrazon" (Yürekteki İspanya) ile şiirleştirdi: "... Gel ve gör kanı caddelerde, / gel ve gör / kanı caddelerde, / gel ve gör kanı / caddelerde! ... Başlamak için, temiz ve / kırılgan güle, gökyüzünün / ve havanın ve toprağın kaynağına / patlayan şarkı / söyleme isteğine, kudretli bir şarkının / dileğine, savaşı ve çıplak kanı / toplayan bir metale. // İspanya, süs değil, bir kadeh, lama ezilmiş taş ve karşı konulmuş / buğdayın şefkati, ateşteki deri ve hayvan. // Yarın, bugün, adımlarında / bir sessizlik, garip bir cazibe gibi / umuttan bir şaşkınlık: bir ışık, bir ay, / harap edilmiş ay, elden ele bir ay, / candan cana..." (Enver Gökçe'nin çevirisinden.)

İspanya Savaşı ve Neruda deyip şiirden söz edince, Federico Garcia Lorca'yı unutmak olmaz. Endülüs lirazminin, hüznünün, gülünün, türküsünün, Guadalquivir vâdisinin, Sierra Morena tepelerinin kızgın yaz güneşinin, yanık Çingene ezgisinin, gitar ve kastanyet sesinin bu nadide çocuğunu öldürdüler... açlığın, yoksulluğun, kan dâvasının, Katolik taassubunun, erkek otoritesinin, kadın esaretinin, arena çılgınlığının İspanyası'nda bir özgürlük çılgılığı gibi yükselen bu sesi henüz 38 yaşındayken Granada'da susturdular. Niçin mi? Eşcinsel olduğu için. 19 Ağustos 1936 akşamı bir Falanj ölüm mangası canisi meyhanede kafadarlarıyla kafayı çekerken, "Bugün bir ibneyi temizledik," diyecekti.

Faşistler, yüzyılların İberya'sından süzülüp gelen ve belki yüzyılda bir bile yetişmeyen bu ender edebiyat çiçeğini koparıp attılar. Antonio Machado "Cinayet Granada'da İşlendi" adlı şiirinde şairin ölümünü anlatır. [Dilimizde, Granada Cinayeti hakkında Murat Belge'nin çevirisiyle yayınlanmış kitap: *Lorca'nın Öldürülüşü*, Ian Gibson, 1976, Cem Y., İstanbul. 1976.]

Picasso nasıl ki, Guernica'yı resimleştirdiyse, Guttosa da "Kırda Kurşuna Dizme" tablosuyla Lorca'nın ölümünü tasvir etmiştir.

İspanya Savaşı ve Neruda deyince, bir Güney Amerikalıyı anmamak olanaksız: İberya'da savaş yaşanırken, karşı yakada, Arjantin'de bir çocuk İspanya'dan dönen amcasından Halk Cephesi'ni dinlemiş, savaşın gerçeklerini öğrenmiş, amcasının yazdığı *Halkın Yönetimindeki İspanya* kitabını okumuştur. İş adamı ve liberal olan babası komite kurup İspanya'ya yardım toplamıştı. Aristokrat

ve entelektüel annesi onu Marksizmle tanıştırmıştı. Evdeki üç bin kitabın ortasında doğan bu çocuk aynı zamanda İspanya Savaşı'yla büyümüştü.

Doktor çıktıktan sonra Guatemala devrimine yardıma koştu, oradan Meksika'ya geçti, sonra Küba'ya Maestra Dağları'na çıktı. Adı Ernesto Guevera de la Serna'ydı.

GUADALJARA'DA İTALYANLAR

Enternasyonal Tugaylar'la ilgili bir olayı daha aktaralım. Savaşın en şiddetli muharebelerinden birisi, Madrid'e ilerlemek isteyen Milliyetçilere karşı 1937 Mart'ında çok sert çatışmaların geçtiği (kent 100 km. kuzeydoğusundaki) Guadaljara'da yaşanmıştı. [İspanyolca yazıdaki "j" harfi boğazdan "h" olarak telaffuz ediliyor.]

General Franco'nun birlikleri Kasım, Aralık (1936) ve Şubat 1937 teşebbüslerinde Madrid'i düşüremeyince, Benito Mussolini bu işi kendisinin başarabileceğini söyledi ve modern silahlarla donatılmış, seçme askerlerden kurulu 40 bin kişilik orduyu İtalya'dan Madrid üzerine yolladı. Il Duce gönderdiği dört tümene Littorio, Kara Alev, Kara Tüy ve Tanrı'nın İradesi adlarını vermiş, böylece İtalyan faşistlerini renk olarak da simgelemişti. İyi eğitilmiş askerlerinin bir-iki gün içinde Madrid'i ele geçireceğinden o kadar emindi ki, sömürge Libya'ya gitmek üzere bindiği gemiden zabıtlarına ve neferlerine şu telsiz mesajını yolladı: "Lejyonerlerimizin düşmanın direncini kıracaklarından mutlak surette eminim ve Lejyonerlerimiz taarruzlarını saati saatine izlediğimi bilmelidirler."

Il Duce'nin dillere destan palavracılığı işe yaramadı. Mekanize birliklerle Guadaljara'ya saldıran istilacılar önce durduruldular, sonra mukabil taarruzla bozguna uğratıldılar. İtalyanların kara renkli tümenlerini de, Tanrı'nın İradesini de perişan ettiler. Halkın "La Gloriosa" (İhtişam) diye övündüğü Cumhuriyet Hava Kuvvetleri İtalyan ve İspanyol faşistlerine ağır bir darbe indirmişti.

Guadaljara'da sadece karşı-devrim saflarında değil, onlarla savaşan Cumhuriyet birliklerinde de İtalyanlar vardı. İtalyan askerleri ile Garibaldi ve Sozzi Taburlarının anti-faşistleri ülkelerinden uzakta karşı karşıya gelmişlerdi.

Mussolini ordusunun yenilmesinde, İtalyan Enternasyonalistlerinin cephedeki İtalyan askerlerine güçlü hoparlörle propaganda yapmalarının ve çözülme yaratmalarının payı vardı. Esir düşen bir yüzbaşı, "Karşı saflarda İtalyanların olabileceğini hiç

düşünmemiştik, onların varlığı moralimizi bozdu," diyecekti.

İki genç İtalyan yazardan Francesco Jovin *Guadaljara'daki Michele* ve Leonardo Sciascia *Antimuan* adlı romanlarında faşist propagandaya kapılarak İtalyan birlikleriyle İspanya'da savaşmaya giden İtalyan gençlerinin orada faşizmin sınır tanımaz vahşetine tanık olmalarını anlatırlar. Gene Elio Vittorini'nin 1939'da yarı-illegal olarak ve karşılıklı konuşma tarzında yayınladığı *Sicilya Konuşması* bu soruna eğiliyordu.

CEPHEDE İKİ SAĞLIK GÖNÜLLÜSÜ

Savaş denilince, akla asker ve silah gelir, doktor ve hemşirelerin, seyyar hastanelerin, sahra sıhhiyecilerinin işlevlerinden pek söz edilmez. Oysa savaş demek, ölmek ve kalmak demektir, yani insan sağlığı demektir.

İspanya'ya gelen gönüllüler arasında sağlıkçılar da vardı, onların sağlık hizmetlerini iki örnekle analım.

Gönüllülerimizden birisi 1938'de yayınlanmış *İspanya Savaşındaki Tek Zenci Hemşire* isimli kitapçıkta öyküsü anlatılan (kaynaklardan adını saptayamadığım) Lincoln Taburu'yla Novella'da görev yapan bir genç kızdı. Beyaz Ku-Klux-Klan kaatillerinin siyahları öldürdüğü, sistemin beyaz egemenliğine ve ırk ayrımcılığına dayandığı bir ülkedendi. "Bana ne beyazların kavgalarından, öldürsünler birbirlerini!" dememiş, ırk, milliyet ve kültür bakımından yabancı olan bir ülkede faşizme karşı savaşanlara hizmete koşmuştu. Çünkü ABD Komünist Partisi'ndendi.

Diğer sağlık elemanımız Kanada Komünist Partisi üyesiydi, akciğer hastalıkları ve göğüs cerrahisi uzmanıydı. Ön hatlarda çalıştı, cephe tıbbî altyapıyı düzenledi; en önemli hizmeti kentlerden cepheye kan nakli sistemini kurmak oldu.

Önce Madrid ile dışındaki birlikler arasında oluşturulan sistem, başka kentlere de yayıldı ve 1000 km.lik cephe hattında seyyar birimler teşkil edildi. İnanılması güç bir sonuç sağlandı ve kan kaybından ölen yaralıların oranı yüzde 75 oranında düşürüldü.

Bu başarıyı sağlayan Dr. Norman Bethume 1938'de İspanya'dan Çin'e gitti, Mao'nun ünlü 8. Yürüyüş Ordusu'na katıldı, İspanya'da yaptıklarını orada da tekrarladı, ama 20 ay sonra 1939 güzünde bir yaralıyı ameliyat ederken, eldivenli elini kesen büstrüden kapıldığı mikroptan öldü. Ölüm döşeginde yazdığı satırlarında, "Hayatımın en anlamlı yılları

nı yaşadım, yoldaşlarımın arasında en mutlu günlerimi geçirdim,” diyecekti. [Çin’de ve Kanada’da adı hastanelere verilen Dr. Bethume’un Donald Sutherland’ın yorumuyla sinemaya aktarılan yaşam öyküsünün DVD kayıtları ülkemizde de satılmakta, bazı 14 Mart Tıp Bayramı etkinliklerinde gösterilmektedir.]

ABD’nin ilerici kamuoyu o sıralarda toplumda etkiliydi. İspanya halkı için liselere varıncaya dek kampanyalar yürütüldü. Hattâ ilk İspanya Savaşı filmini (Blockade=Abluka) Hollywood yaptı. Amerikan gericileri filme engel olamayınca sinemalarda gösterilmesini önlemeye çalıştılar, çünkü yapıt hem İspanya Cumhuriyeti’ne yardım kampanyasına ve Tugaylara gönüllü yazılmaya yarıyordu, hem de onlara göre komünizmin güçlenmesine.

Hollywood’un “kıızlardan arındırılması” için Katolik Kilisesi, ırkçı Ku-Klux-Klan çeteleri, John Birch Society gibi diğer faşist örgütler ve muhafazakârlar birlik oldular. [İstediklerini sonradan McCarthy’ci devlet yerine getirecekti.] Kuleletarlar ve acayip kılık-kıyafetler giyerek (kim olduklarını birbirlerinden ya da çeteye yeni katılanlardan gizleyerek) âyin yapan, sonra da zenci öldürmeye çıkan Ku-Klux-Klan kaatillerinin, onlarla aynı şey olan John Birch Society’nin ABD tarihindeki lanetli yerini bilenler, kızılara karşı Franco’cu cinayet ordusunu nasıl sevinçle alkışladıklarına şaşmazlar.

ÇANLAR KİMİN İÇİN ÇALIYORDU?

Ernest Hemingway İspanya Savaşı’nın tanınmış isimlerindendir. Hemingway savaşa yabancı birisi değildi. Kuzey İtalya’da Avusturya cephesinde bulunmuş, çatışmalarda yaralanmış (*Silahlara Veda*), savaş bitince terhis olduğu halde ülkesine dönmeyip Paris’te kalan yurttaşı bir grup aydınla, yazar ve müzikçiyle Paris’te yaşadığı yıllarda sadece Paris’i değil, İspanya’yı da hayli yakından tanımıştı (*Güneş de Doğar*-1926 ve *Öğleden Sonra Ölüm*-1932). İspanya Savaşı başlayınca Cumhuriyetçi saflara giden yazarın kitabına sonradan koyduğu isim *Çanlar Kimin İçin Çalışıyor* olacaktı.

Gerçi, Hemingway’in başlangıçta tehlikeyi gördüğü söylenemezdi, kitabını 2. Dünya Savaşı başladıktan sonra (1940’ta) yayınladığı için, romanın adı önceden yapılmış bir saptamayı yansıtmıyordu. Ama tehlikeyi görenler vardı, savaşın belgeselini yapan, Hollanda kökenli, komünist partili sinemacı Joris Ivens onlardan biriydi. Aralarında Lillian Hellman, Archibald McLeish, Dorothy Parker gibi yazarların yer aldığı New York Grubu’nun bulduğu kaynaklarla yapılan “The Spanish Earth” (İspanyol Toprağı) filmini

çekmek için Ivens İspanya’ya gitti, faşistlerin teröründen ve halkın gösterdiği olağanüstü kahramanlıktan etkilenen sanatçılar önceden hazırladıkları senaryonun bu savaşın önemini ve karakterini yeterince yansıtmadığını düşündüler.

Ivens sonradan *The Camera and I* adıyla yayınladığı anılarında, senaryoyu tekrar yazmak için Paris’e geçtiğini, orada Hemingway’le tanıştığını söyleyerek şöyle devam eder: “O da benim gibi İspanya Savaşından geliyordu. Savaşı yeterince gözlemleyemediğinden, tam bir kanaat edinemediğinden yakınıyordu. Kendisine bu savaşın aslında faşizmin Avrupa’daki ilk savaş provası olduğunu söylediğimde, sözlerimi önce kuşkuyla karşıladı. Ama Hemingway son derece açık bir insandı ve söylediklerime ikna olmaması için bir neden yoktu.” Nitekim, Hemingway Ivens’la İspanya’ya döner, Cumhuriyetçilerle daha yakın ilişkilere girer, partizanlara katılıp dağlara çıkar, milislerle konuşur, film ekibinde asistanlık yapar, savaşla ilgili yazdığı yorumlar, gözlemler daha sonra ünlü sinemacı Orson Welles’in sesinden ‘İspanyol Toprağı’nın sonraki versiyonuna eklenir. [*Çanlar Kimin İçin Çalışıyor* 1943’te Sam Wood tarafından sinemaya aktarıldıysa da, ABD’den savaşımaya gelen genç Jourdan’da Gary Cooper’ı jön gibi oynatan, onunla partizan Pilar (Ingrid Bergman) arasında büyük bir aşk yaşayan, gerilla Pablo’yu kötü adam rollerinin oyuncusu Akim Tamirof’a yorumlatan, hayli olumsuz, Hollywood işi aşk serüven filmi ortaya çıktı.]

Aydınlar “İspanyol Toprağı”nı gösterime koymadan önce Beyaz Saray’da Roosevelt’e izlettirirler. Film faşistlerin yoğun saldırıları altındaki Madrid’de yaşanan dehşeti öylesine canlı belgelemiştir ki, Başkan görüntülerden çok etkilenir; ama onu asıl heyecanlandıran bombardıman altındaki başkent’in güneyindeki bir köy komününde kurulan sulama sistemini, verimin yükselmesini, köylülerin ortaklaşa üretime gönülden katılmalarını gösteren sahnelerdir. Faşizmin vahşeti ve insansızlığı ile insanların kardeşliği ve dayanışması arasındaki aykırılığın sergilenmesini ilginç bulan Roosevelt, bombardımanın dehşetinin komündeki insancıl sahneleri etkisiz kıldığını, bu nedenle filmi gösterime koymadan önce montaja dahil edilmeyen başka çekimlerle köy kolektifindeki sahnelerin çoğaltılmasını, faşistlerin saçtığı vahşetin hangi güzelliklere karşı yapıldığının Amerikan halkı tarafından daha iyi anlaşılması için bu değişikliklerin yapılmasını sağlık verir.

YAŞASIN ÖLÜM

İspanya Cumhuriyetçilerinin Savaşta iki sloganı öne çıkmıştı: Biri, (faşizme geçit vermeyeceğiz anlamında) tüm yurdu saran ve direnişin sembo-

lû haline gelen "No Pasaran" dı. Sloganı ilk ortaya atanın, bir kadın işçi ve KP yöneticisi olan Dolores Ibárruri olduğu söylenir. Kocalarının faşizme karşı savaşa gitmesini istemeyen kadınlara, "Bir korkağın karısı olmaktansa, bir kahramanın dulu olurum," sözüyle seslenen ve özgürlük tutkusu nedeniyle halk tarafından "La Passiona-ra" diye anılan Ibárruri, 70 yıl sonra bile o devrimin sembol isimlerinin birincisidir.

Diğer slogan, Yaşasın İspanya anlamında kullanılan "Arriba España" (İspanya Geliyor) idi.

Faşistlerin baş parolasına gelince, "Viva la Muerte"ydi. Bu sloganı biz yakıştırmıyoruz, büyük sermayesiyle, feodalitesiyle, kilisesiyle (faşisti, falanjisti, nasyonalisti, konservatisti... bilmem nesi ile) İspanyol gericiliği söylüyor. Ama kabul edelim ki, slogan faşistlere pek uyuyordu: Onlar ancak ölümü yaşatırlardı, hayatı değil. Sadece falanjlar mı öyleydi, Mussolini'nin amblemi çift ağızlı balta değil miydi, veya kara renkli özel SS üniformasındaki kuru kafa neyin nesiydi? Yahut da, Lyon Kasabı Klaus Barbie ve CIA'nın Güney Amerika'ya kaçırdığı diğer Nasyonal Sosyalistler orada bir faşist enternasyonal kurduklarında oluşturdukları paramiliter çetelere Ölümün Nişanlıları adını vermediler mi? Yani, faşizmin politik, ideolojik özellikleri bir yana, tek tek faşistlerin ölümle olan bu patolojik ilintileri ve nekrofililimleri klinik açıdan inceleme konusudur.

Viva la Muerte! diye çığlık atmakta haklıydılar, faşizmin karakterinde ölüm vardı. Faşizm ölümü seviyordu, ölüm faşizmi. Bütün insanlık bu gerçeği çok değil birkaç yıl sonra anlayacaktı, ama 50 milyonunu kurban verdikten sonra. İspanya bir provaydı. Ölümün aslı arkadan gelecekti. Toplama kamplarıyla, gaz odalarıyla, yıldırım harekâtlarıyla, zırlı tümenlerle, hava bombardımanlarıyla, gaz bombalarıyla gelecekti.

Mussolini'nin (bir ara dışişleri bakanı yaptığı, sonra vatana ihanetten astığı) damadı Kont Ciano'nun yazdığına göre, Madrid'de günde 250, Barcelona'da 150, Sevilla'da 80 kişi ölüyordu. Yaşasın Ölüm diyenler 1 milyon insanın ölümüne yol açtılar. 200.000 Cumhuriyetçiyi çarpışmalarla değil, infazla kat-

lettiler, kurşuna dizdiler, işkencede öldürdüler, hattâ kafalarına çivi çakmak suretiyle infaz ettiller.

Savaşın ilk aylarında, kendisini Generalissimo ve Caudillo (Generaller Generali ve Ulusun Şefi) ilan eden Francisco Franco savaş uzadığında, "Gerekirse İspanya'nın yarısı ölecek," demişti.

İspanya'da ölümün tanıklarından Saint-Exupéry, "Ağaç budar gibi kurşuna diziyorlar insanları," diyor ve ekliyordu: "Bu kadar kolay mı yok etmek binlerce hayatı? Ölmenin de artık anlamı kalmadı."

Veya okuma yazması olmayan bir köylüken kendini yetiştiren, Cumhuriyetçi saflarda savaşan, "Özgürlük halkın en doğal hayat hakkıdır," dediği için gönderildiği Alicante hapishanesinde 1942'de tüberkülozdan ölen yazar Miguel Hernandez "Viento del Pueblo" (Halkın Rüzgârı) şiirinde, "İspanya İspanya değil artık / Bir ölüm çukuru, sonsuz" diye tanımlıyordu ülkesini.

Yunanistanlı yazar Nikos Kazancakis savaştan önce de, savaş sırasında da İspanya'da bulundu. İzlenimlerini, anımsadıklarını topladığı kitaba ad olarak faşistlerin sloganını verdi, *Yaşasın Ölüm!* dedi. Kazancakis'in bu yapıtı da o savaşın önemli tanıklıklarındandır.

İspanya Savaşı'na dair en başarılı belgeseli haber filmlerinden özenle seçtiği bölümlerin montajıyla, savaşın devrimci marşları, halk türküleri, gitar ezgileri eşliğinde Yugoslav asıllı sinemacı Frederic Rossif yapmıştır (1963). "Mourir à Madrid" (Madrid'de Ölmek) İspanya Savaşının kusursuz bir aynasıdır. Filmde baştanbaşa hüznün ve lirizm vardır, ama acıma-acındırma yoktur, yenilmiş fakat mağrur bir halkın onuru vardır. Kavruk yüzlü insanlar, üniformalı üniformasız Cumhuriyetçiler, vadalaşan askerler, viraneye dönmüş sokaklar, harabe evler, kara giysili kadınlar, ne olduğunu anlayamayan çocuklar... ve ölümler, ölümler, ölümler. [Bizde, filmde kahverengi fotoğrafları içeren bir albüm 1973'te aynı adla Yöntem Yayınlarından çıkmıştı.]

VE YAŞASIN HAYAT

"Viva la Muerte!" diyenlere karşı "Arriba España!" diyenler onca yokluğun içinde, savaşın ağır masrafları altında, kan ve barut arasında insanlar için, insanlarla birlikte, insanca işler yaptılar. Çünkü, onlar "Yaşasın Hayat!" diyorlardı.

Sol-sosyalist Caballero başkanlığında 1936 Eylülünde kurulan hükümet İspanya'da yeni bir dönemi başlatacaktı.

İlk yapılan iş bütün partilerin milislerinin birleştirilerek Halk Ordu'sunun kurulması oldu. 7 Kasım'da uygulamaya konulan toprak reformuyla büyük toprak sahiplerinin topraklarına tazminat-sız olarak el konuldu ve 5 milyon hektarlık top-

rak 350.000 tarım ailesine dağıtıldı.

Topraklandırılanların üçte birinin az da olsa toprağı vardı, topraksızlara 15 hektarlık toprak dağıtıldı, az toprağı olanlarınki 15 hektara çıkarıldı. Toprak ve tarım reformu köhnemiş, son derece adaletsiz kırsal ilişkilerde bir deprem yarattı. Asıl devrim köylülerin zihinlerinde, dünyaya bakışlarında gerçekleşti. Yüzyıllardır dokunulmaz sanılan büyük toprak mülkiyeti bir anda tuzla buz olmuştu. O mülkiyetin kutsal olmadığını görmek, ona el koymayı ve topluma mal etmeyi imkânsız sayan, mistik koşullanmalar altındaki İspanya köylüsünde âdeta şok etkisi yapmıştı. Demek ki, gerçekten de solcuların dedikleri gibi, toprak onu işleyenin olabiliyordu.

Bu dönüşüm Cumhuriyet'in tabanını genellikle tutucu olan köylülük içinde o kadar genişletti ki, bir çok köylü silahını alıp faşizme karşı dövüşmeye gitti. Buna karşılık, faşist işgal altındaki bölgelerde tam tersi oldu, 1931'de kurulan Cumhuriyet, Halk Cephesi'nden önce kısmi iki toprak reformunda verilen topraklar köylüden alınarak, eski sahiplerine iade edildi. Franco askerlerinin zaptettikleri yerlerde önceden yasayla verilmiş topraklar geri alınıyor, köylüler tutuklanıyor veya kurşuna diziliyordu.

Cumhuriyet bölgelerinde toprak reformunun yanı sıra, Tarım Bakanlığı köylülere tarım araç-gereçleri, yük hayvanları, makine, gübre, tohum, diğer teknik yardımlar sağlıyor, hattâ kredi veriyordu. Savaşın ağır masraflarına rağmen köylüye ilk elde 200 milyon peseta yardımda bulunuldu.

Sanayi sektöründe işler daha karmaşıktı. Büyük sermaye ekonomik sabotaj amacıyla, ülke ekonomisini felce uğratarak, hoşnutsuz kitleleri faşizmin yanına çekmek niyetiyle birçok fabrikada üretimi durdurmuştu. Önce bu işletmelerde sendikalar üretime el koydularsa da, koordinasyon sağlanamadığından, değişik dallar arasında plan-program bulunmadığından, merkezi yapılanma eksikliğinden yöntem işlemedi. Bunun üzerine millileştirmelere gidildi. Hükümetteki burjuva öğelerin muhalefeti nedeniyle burada da önemli aksamalar, zig-zaglar yaşandı. İspanya Bankası üzerinde sendikalara, siyasî partilere ve hükümete denetim hakkı tanındı. Büyük sermayenin banka ve sanayi kuruluşlarının hisse senetlerine el konuldu, demiryolları ve diğer büyük ulaştırma araçları millileştirildi. İhtiyaç duyulan silah sanayii devlet eliyle kuruldu. Ama bunların hiç birisi merkezi planlama eliyle sanayi üretiminde sıçrama yapmaya yetmedi.

Büyük bir eğitim seferberliği başlatıldı, fırsat

eşitliği için önemli adımlar atıldı, fakir ailelerin çocuklarına okul imkânı sağlandı, on bin yeni okul açıldı, kitap ve okul malzemeleri muhtaç çocuklara parasız dağıtıldı, solcu oldukları için çok düşük tutulan öğretmen ve eğitimci aylıkları arttırıldı.

"Kışlalar, Siperler Okulumuz" sloganıyla Cumhuriyet Ordusunda okuma-yazma kampanyası açıldı. 75.000

cumhuriyet askerine okuma-yazma öğretecek "Kültür Milisleri" kuruldu.

Sağlık reformuyla halka bedava sağlık hizmetine, hastanelerin ıslahına, yeni hastaneler ve sağlık yurtları kurulmasına, köy kolektiflerinin sağlık birimleri oluşturmalarına gidildi. Buna rağmen, uzun erimli planlama ve yatırımı gerektiren sağlık seferberliği, eğitim kampanyaları kadar başarılı olamadı. Kentlerin bombalandığı, insanların cephelerde öldüğü, savaşın tüm yurt yüzeyine yayıldığı bir ülkede sağlık hizmetinde nasıl atılım yapılabilir?

Siyasal haklara gelince, 1932'de Katalonya'ya özerklik tanınmıştı. Yukarıda da değinildiği gibi, Halk Birliği hükümeti Bask Ülkesi'nin özerkliğini tanıdı. Kuzeydeki Galiçya'ya özerklik tanınmadı, çünkü savaşın başlarında orası faşist çizmeler altına girmişti.

Kısaca söylemek gerekirse, hükümet esas olarak toprak devrimiyle kırsal kesime sıçrama yaptırmaya başarısını göstermişti. Hükümetin diğer alanlardaki atılımlarını sonuca götürecek kadar kaynağı ve ömrü olmadı.

VATANDAŞ HARBİ

İspanya Savaşı uluslararası karakter taşıyordu, ama aynı zamanda bir iç savaştı.

Konuyla ilgili olarak terminoloji üzerinde durmakta yarar var: Türkçede "İç Savaş" sözü anlamca belirgin, fakat yeterli değil, eksik bir nitelendirmeyi yansıtır ve Yeni Türkçe'yle sınırlı kalıyor. Kavram Batı dillerinde "La guerre civile, la guerra civil, the civil war, die Bürgerkrieg..." diye adlandırılıyor. Buradaki "sivil" sıfatı Türkçe'de kullanılan "sivil" anlamında değil. Bizde "sivil" denilince sadece "asker olmayan" anlaşılır (veya argoda 'çıplak' demektir.) Oysa, sivil sözcüğü civitas'tan (şehir) türemiştir. Avrupa'da feodaliteden çıkışta tebaa yerine "yurttaş" kavramı elbette kentte doğacaktı. Almanca "Burg"dan sınıf olarak "burjuva", Latince civitas'tan da sıfat olarak "yurttaş'a ait" anlamında "sivil" şekillendi (Almanca'da her iki sıfat da (burjuva ve yurttaş) aynı kaldı.) Latin kökenli dillerde ise isim olarak, yurttaş= citoyen, ciudadano, cittadino, İn-

gilizce'de citizen...

Osmanlılara gelince, kelimenin kökünü "şehir" olarak değil "vatan" olarak almışlardır (ki, bu tercih ifade edilen kavrama daha uygundur, çünkü kentli olsun, köylü olsun herkes vatandaşdır.) Cumhuriyette vatan=yurt'tan, yurttaş doğdu. [Dilimize 1980'lerde (askeri rejim altında) yanlış bir şekilde yerleşen ve temsil ettiği kavramı gereğince açıklamayan "Sivil Toplum" teriminin de "Yurttaş Toplumu" olması gerekirdi. Zira sivil toplum'daki "sivil" sıfatı "askerî olmayan" anlamına gelmiyor, "devlete ait olmayan, devlet dışı olan" anlamına geliyor. Bizde her ne kadar askerinin devletteki nüfuzu güçlüyse de, devlet=asker tanımlaması doğru değil ve bir kavram deformasyonu niteliğinde.]

Şu halde, Türk dilbilimcileri tarafından "iç savaş" olarak tercüme edilen savaş türünün daha doğru adlandırması "yurttaş savaşı"dır, ama dilimizde böyle bir terim yoktur. Kelimeyi Latince olarak almayan Almanlar ana dillerine çevirirken tam da "yurttaş savaşı" anlamında "Bürgerkrieg" demişler. Sadece Almanlar değil, Osmanlılar da doğrusunu yapmışlar, "vatandaş harbi"ni kullanmışlar.

Yukarıda andığımız uluslararası etkenler bir yana, İspanya Savaşı, bir iç savaşa Vatandaş Harbi demeyi benzerlerinden fazla doğrulayan bir savaştı. Örneğin, bir iç savaşta, savaş ülkenin her yanına yayılmayabilir, her iki tarafa da angaje olmayan yurttaşlar bulunabilir, savaş coğrafi olarak ülkeyi bölse bile, toplumu o ölçekte ayırmayabilir, ilh.

İspanya Savaşı ise bütün bu saydıklarımızdan daha karmaşık ve çok etmenli sınıflar, zümreler, milliyetler ve etnikler savaşıydı. Ülkenin tamamını, bütün yurt sathını kapsıyordu. Şu veya bu kentin, mahallenin, köyün ya da toplu bir işyerinin çalışanlarının tamamının sağcı veya tamamının solcu olması beklenemeyeceği gibi, her iki taraftan da olmayanların bulunması normaldi. General Franco, ordusuyla ülkenin güneydoğu ucuna çıkınca, yurdun değişik kentlerinde, kasabalarında sağcılar harekete geçtiler, birçok yerde sağ-sol boğazlaşması oldu ve sonunda öylesine bir savaş yaşandı ki, hemen herkes şu ya da bu kanatta savaşa angaje olmak zorunda kaldı. Bu nedenle, İspanya Savaşı gerçek ve tam anlamıyla bir Vatandaş Harbi oldu.

HALK CEPHESİ-MİLLİYETÇİ CEPHE

Uluslararası boyutları bir an unutsak bile, iç

güçlerin içinde bulundukları siyasal tablonun ne denli çok toplumsal, ulusal, etnik grubu kapsadığını, Halk Cephesi'ni iktidara getiren Nisan 1936 seçimlerinin milletvekili sayıları bize bir fikir verebilir. Cortes'deki iskemle dağılımı şöyleydi:

Sağ Kanat: Özerk Sağcı İspanyol Konfederasyonu (CEDA) 86, Renovacion España 11, Gelenekçiler 8, Katalan Birlik Partisi 12, Agraryanlar (Tarımcılar) 13, Bağımsız Monarşistler 2, Milliyetçiler 1, Sağcı Bağımsızlar 9, Toplam: 142 iskemle, 3 milyon 783 bin oy.

Merkez: Portella Valadares Merkez Partisi 14, Radikaller 6, İlericiler 6, Muhafazakâr Cumhuriyetçiler 3, Liberal Demokratlar 1, Federalistler 1, Toplam 31 milletvekili, 681 bin oy.

Sol Kanat: Sosyalistler (PSOE) 90, Cumhuriyetçi Sol 80, Katalan Solu 38, Cumhuriyetçi Birlik 37, Komünistler (PCE) 16, Bağımsız Solcular 8, Sendikalistler 2, Toplam: 271 milletvekili, 4 milyon 176 bin oy. Bask Ülkesi Milliyetçileri: 9 milletvekili, 175 bin oy.

453 milletvekilliğinden, Basklıların da katılmasıyla, Sol Kanat 280, Sağ Kanat 142, Merkezçiler 31.

Milliyetçi Cephe ve Halk Cephesi olarak kamplaşan güçleri sıralarsak:

Milliyetçi Cephe: CEDA-Bşk. Gil Robles), Aksiyon Popüler (Halk Eylemi) Katolik Halk Partisi, Agraryanlar, Renovacion Española-Bşk. Calvo Sotelo, Falanj Partisi-Bşk. Primo de Rivera, Gelenekçiler ve Don Carlos'çular, Radikal Parti, Muhafazakâr Parti, Liberal Demokrat Parti.

Halk Cephesi: Burjuva Kanadı: Cumhuriyetçi Sol (Izquierda Republicana) - Bşk. Manuel Azana, Cumhuriyetçi Birlik, Katalan Solu (Esquerra Catalana), Bask Milliyetçileri. İşçi Kanadı: Sosyalist Parti (PSOE) - Sağ kanat Bşk. Prieto, Sol kanat Bşk. Largo Caballero, Komünist Partisi -Bşk. José Diaz, Katalan Birleşik Sosyalist Partisi, Troçkistler - Marksist İşçi Birliği Partisi (POUM) - Bşk. Joaquim Maurin, Anarşistler/İberya Anarşist Federasyonu (FAI) - Bşk. Angel Pestana.

Bu ayrıntıları İspanya Savaşındaki sınıf güçlerinin ve siyasî oluşumların ne denli karmaşık olduğunu, toplumun bütün kesimlerinin politikleşme derecesini...yani bir İç Savaşın akla gelebilecek bütün özelliklerinin o tarihsel kesitte bulun-

duğunu göstermek için verdik.

Kaldı ki, yukarıdaki parlamento verileri ülkedeki siyasi güç dengesiyle bire bir örtüşmüyordu. Örneğin, işçi sınıfının devrimci dinamikleri önemli ölçüde anarko-sendikalistlerdeydi. 1 milyon üyeli işçi konfederasyonu CNT çoğunluğu anarşist eğilimliydi, siyasi hattını izlediği FAI seçimlere katılmamıştı (ama boykot çağrısı yapmadığı için oylar Halk Birliği'ne verilmişti.) Gene, Lev Troçki çizgisindeki POUM toplumda maddî bir güç olduğu halde, Cortes'te bir varlık değildi.

Ayrıca, 1936 Şubatından sonra, güç oranları gerginlikle birlikte hızla değişti. Örneğin, Komünist Partisi'nin Şubat'ta 30.000 olan üye sayısı, Temmuz'da 107.000'e yükselmiş (savaş içinde 250.000'e kadar çıkmıştı), genel seçimlerden sonra kurulan kısa ömürlü Halk Cephesi hükümetlerine katılacak güçte olmayan Komünist Partisi ilk kez Eylül'de Largo Caballero başkanlığındaki kabineye 2 bakanla girecekti. Diğer 10 bakandan 5'i Sosyalist, 3'ü Cumhuriyetçi, diğer 2'si Katalan ve Bask milliyetçisiydi.

Karşı cephede de güç oranlarında değişimler vardı. Şubat seçimlerinde oy bakımından bir varlık gösteremeyen Falanj Partisi'ne bağlı olan ve kendilerine "Pistolero" adını veren silahlı faşistler 16 Şubat ile 17 Temmuz arasında 58 kişiyi öldürdüler, 86 kişiyi yaraladılar, Cumhuriyet Bayramı geçit törenlerinde halka ateş açtılar, Valencia'da sosyalistlerin radyoevini bastılar, Oviedo'da sosyalist bir gazetenin bürosunu havaya uçurdular; Alcalá'da Falanj'cı subaylar silah tehdidiyle halkı faşist selamı vermeye zorladılar. Gerilimi yükseltmek ve ülkeyi savaşa sürüklemek için yapılan şiddet eylemleri Falanj Partisi'ni güçlendirdi, falanjistler Milliyetçi Cephe'de etki kazandılar.

General Franco'nun darbe kalkışmasından bir ay önce Renovacion Partisi Bşk. Sotelo parlamentoda şöyle diyordu: "Bu kısır, bu işlemez devlete karşı bütünleşmiş devlet istiyorum. Biliyorum, çoğunuz ona faşist devlet diyeceksiniz. Fakat faşist devlet demek eğer grevlerin, keşme-keşin, özel mülkiyete saldırmanın sonu demekse, evet ben faşistim. Bunu hepimiz önünde övünerek ilan ediyorum." Sotelo 12 Temmuz'da Halk Cephesi'nin sol-kanat unsurları tarafından öldürüldü, 14 Temmuz'da cenaze töreni yapıldı. Cortes toplantıya çağrıldıysa da çabuk dağıldı ve bu son toplantısı oldu. Sotelo'nun öldürülmesi faşist generaller için bahane oluşturdu: General Mola "17-7-17" parolasıyla (17 Temmuz Saat 17.00) darbenin işaretini verdi.

"İspanya'nın üzerini bir kasırga bulutu kaplamıştı, yüzyıllardan beridir birikmiş ve kuşaktan

kuşağa geçmiş kinler, çatışkılar, kavgalar bu felaketin karanlığında doğal bir âfet gibi kaynamaktaydı. Bir kentin öbüründen haberi yoktu. Her kent kendi kavgasını, kendi yazgısını yaşıyordu. Şimdi artık iki İspanya yoktu, sanki iki bin İspanya vardı." (Hugh Thomas, *La Guerre d'Espagne*, Editions Livre de Poche, Paris 1967.)

İspanya Savaşı General Franco birliklerinin 17 Temmuz 1936'da saldırıya geçmesiyle resmen başlamıştı, 986 gün sürdükten sonra 1 Nisan 1939'da resmen sona erdi. Son ayın iki önemli olayı Britanya ve Fransa hükümetlerinin General Franco rejimini resmen tanımaları ve Faşist İspanya devletinin 27 Mart'ta Almanya ve İtalya ile pakt imzalamasıydı. [Doğrusu istenirse, Britanya ile Fransa geç bile kalmışlardı, çünkü 1936 Kasım başındaki ilk Madrid kuşatmasında *London Times*, Majestelerinin Hükümetinin General Franco'yu tanımakta çok gecikmeyeceği umudunu ifade etmiş, haftalık *New Statesman* ise eğer bir mucize olmazsa, Madrid'in düşeceğini yazmıştı.]

Böylece, Almanya ve İtalya hazırlandıkları topyekûn savaş için İspanya Savaşıyla önemli bir adım atmış oluyorlardı. 1938'de Britanya'dan Chamberlain, Fransa'dan Daladier, Hitler ve Mussolini'yle Münich Antlaşması'nı imzalayarak barış (!) adına faşizme verdikleri tavizlere yenilerini eklediler. Bir yıl geçmeden Almanya 2. Dünya Savaşı'nı başlattı. Önce Avrupa ve Kuzey Afrika'yı kana bulayan Roma-Berlin-Tokyo Eksenini (Mihver), 7 Aralık 1941 Hawai'deki Pearl Harbour deniz üssü baskınıyla tarafsız ABD'yi savaşa girmeye zorladı ve savaş Pasifik'e yayıldı.

Generaller Generali Şef Franco "Tek millet-Tek devlet-Tek şef" derdi, ama Falanjist İspanya, Nasyonal Sosyalist Almanya ve Faşist İtalya sayesinde kurulmuştu, General o sayede tek şef olmuştu. İyi ama, 6 yıl içinde her iki rejim de şefleriyle birlikte tarihin karanlığına gönderildikten sonra Franco ve devleti 36 yıl daha (Şef 1975'te ölene değin) İspanyol faşizmi nasıl ayakta durdu? Hâmileleri Führer'le Il Duce devrilip gittikleri halde, Generalissimo Caudillo'yu kim himaye etti?

Çok basit: Generalissimo 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir efendi buldu. Eskiden faşist dünyanın liderlerinin emrindeydi, sonra Hür Dünya lideri ABD'nin hizmetine girdi, ülkesini askeri üssler ve nükleer silah deposu haline getirdi. Kıtalar arası uzun menzilli füzeler çıkıncaya dek İspanya ABD'nin Avrupa'daki en önemli orta menzilli harp başlığı arsenallerinden birisi oldu.

Dergimizin kısıtlı sayfalarına hayli uzun gele-

cek kadar İspanya Savaşına dair olaylara veya olgulara değindik. Bu yazı analiz yapan, ders çıkaran, Halk Cephesi'nin iç sorunlarını ya da Komintern'le ilişkilerini veya sol kanat güçleri arasında yaşananları irdeleyen bir yazı değil, bir çeşit anma yazısı, daha doğrusu, "nisyan ile malûl olduğu" söylenen insan hâfızasına seslenme çabası.

Herhangi biri için bütün o savaşa ait gerçekler geride kalmış olabilir, ama herhangi biri olmamak önemlidir. Ya da ancak öyle her hangi biri İspanya Savaşını anmayı değişik eğilimlerden Marksistlerin işi sanabilir. Zira, Marksist olmayan le *Monde diplomatique*'in bu konuda yaptığı ayrıntılı yayınlardan haberleri yoktur, savaşa ilişkin Avrupa dillerinde hâlâ büyük yaynevlerinin çok sayıda kitap yayınladığını, eskilerin 2-3 yılda bir yeniden basıldığını bilmiyorlardır veya belleksiz toplum istiyorlardır.

Türkiye'de on yıl öncesine değin İspanya Savaşına dair bilgilendirici pek az kitap basılmıştı. 1936'da Suphi Nuri İleri'nin yazdığı 37 sayfalık *İspanya Sınıf Kavgası* kitapçığı ilk yayındır. Suda Yayınlarından çıkan, İtalyan sosyalist politikacı Pietro Nenni'nin *İspanya'da İç Savaş* kitabı dilimizdeki ilk kapsamlı yayındır (Çev. Orhan Suda). Ayrıca, *Hürriyet* Y. dan 1976'da çıkan Pierre Borue ve Emile Temime'in (Çev. Aydın Emeç) *İspanya İç Savaşı* ve Tarık Kakinç'in yazdığı *Akşam Gazetesi Yayınlarından Franko Kimdir, Falanjizm Nedir* vardır.

Ama yakın yıllarda çevrilen kitaplar oldu: *İspanyol Devrimi*, Lev Troçki, (Çev. Emrah Dinç-Umut Konuş), Yazın Y. 2000; *İspanya'nın Kanı*, Ronald Fraser (Çev. Yavuz Alogan), Belge Y. 1995; *Halk Silahlanınca-Durruti ve İspanya Anarsist Devrimi*, Abel Paz (Çev. Gün Zileli), Kaos Y. 1996; *Anarşinin Kısa Yazı- Buenavenuta Durruti'nin Kısa Yaşam Öyküsü*, Hans Magnus Erzenberger, (Çev. Mehmet Aşçı), Ayrıntı Y. 1995; *İspanyol Kanı*, Michel del Castillo (roman, Çev. Aykut Derman), Can Y., 1997; *Bask Ülkesi ve Katalonya-İspanya İç Savaşı*, Manuel Romero (Çev. Masis Kürkçügil), Yazın Y. 1996 gibi kitaplar yayımlandı. Buna rağmen ben dün de, bugün de, ülkemiz aydınlarının, hepimizin, İspanya Savaşına dair fazla bilgimiz ve ilgimiz olmadığı kanısındayım. Yabancı dil bilenlerimiz buna dahildir.

Burada anlatılanlar İspanya Savaşına dair gerçeklerin pek azı da olsa, bu kadarı bile

— ve aradan 70 yıl geçtikten sonra da — önemli: Zira, bazan bilim kurgudaki gibi zamanda seyahat etmek, devrim tarihimizin olayları arasında gezinmek gerekiyor. Sadece olayları değil, kişileri de tanımak, özellikle günümüzün pek bilmişliği ve sivri akıllılığı içinde önem taşıyor.

Örneğin, o genç kızın, siyah tenine beyaz gelinlik giyip, çocuk doğurup, onurlu mesleğiyle iyi-kötü geçinip gitmesi mümkünken, ne işi vardı o kadar uzak topraklarda, ateşin ve ölümün ortasında yaralılara bakmakta?

Veya ülkesinde müreffeh yaşamak, meslekî becerisini kapitalistlerle

birleştirip hastane sahibi olmak, insan sağlığını artı-değer vesilesi yapıp para kırmak varken, komünist olup İspanya devrimine koşan, oradan Çin devrimine giden, 1930'ların yetersiz olanaklarında cephedeki yaralılara kan ulaştıran, sahra hastaneleri, seyyar klinikler kuran, ameliyatlara yapan ve bu sınırsız özverisi canına mal olurken bile hayatının en mutlu yıllarını orada yaşadığını söyleyen genç bir doktor günümüzün pragmatist ve egoist birey tipine ne kadar da yabancı ve böyle bir insan bugün nasıl da gerçeküstü, değil mi?

Acaba bu siyah hemşire, o beyaz hekim deli miydiler, neydiler, siz söyleyin?

Kaynaklar: *La Guerre d'Espagne*, Hugh Thomas, Ed. Poche, Paris 1967, *The Spanish Civil War*, Antony Beevor, Cassel Military, Londra 2001, *Condor Legion, Wehrmacht's Training Ground*, Ian Westell, Londra 2004, *Marxism and the Failure of Organized Socialism in Spain*, Cambridge University Press, 2003, *Die Kinder von Guernika*, Hermann Kesten, Limes-Verlag, ilk basım: Wiesbaden, 1948, son basım 2004; *Le Jour où Guernica mourut*, Thomas G.-Morgan-Witts M., Belfond, Paris 1977, *Die Internationalen Brigaden im Spanischen Bürgerkrieg*, Angela Berg, Klartext-Verlag., Freiburg, 2005, *Kampf der Erinnerungen*, Walther Bernecker, *Graswurzelrevolution* V., 2006, *Des Createurs contre la barbarie*, Emilio Sans de Soto, *Le Monde diplomatique*, Nisan 1997, (aynı gazetesinin savaşın 50. ve 60. yıldönümlerindeki Şubat 1986, Temmuz 1996 özel dosyaları), *Devrimler ve Karşı-devrimler Tarihi*, Gelişim, İstanbul 1975, *Düşün Dergisi*, Özel Sayfalar, Temmuz 1985.

Elleriyle Gören Heykeltıraş: Degas

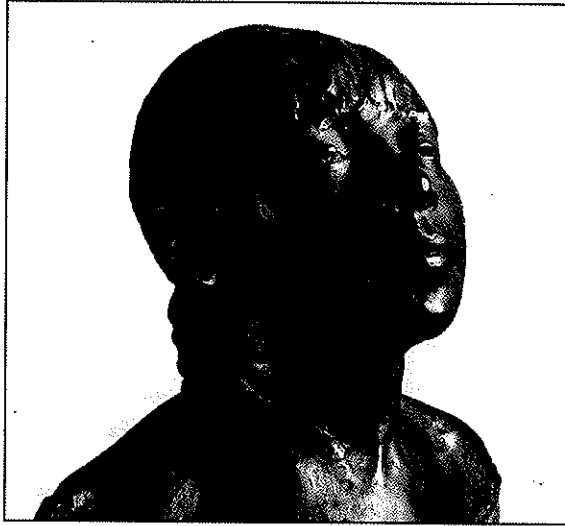
Ayfer Coşkun —

Öldüğünde, 150 kadar heykel evinin üç katına dağılmış olarak bulundu. Bazıları alçıydı. Cam kutulara konmamış olanlar kırılıp parçalanmıştı. 1917'den sonra dökümcüsünün bronzla dönüştürdüğü yapıtları bugün dünyanın çeşitli müzelerinde sergileniyor

Siyah-beyaz bir fotoğraf. Clichy Bulvarı'nda, elinde bastonu, başında fôtr şapkasıyla ağır ağır yürüyor olmalı Edgar Degas. Geride kasketli bir baş, daha da geride bir bisikletli, biraz ötesinde ise dönemin modasına göre giyinmiş genç bir kadın...Acaba o bastonlu, beyaz sakallı, şık beyefendinin ünlü ressam ve heykeltıraş Degas olduğunu biliyorlar mı? Yıl 1914. Yani ölümünden üç yıl öncesi. Yani kendisine her

türlü çalışmanın men edildiği tarihten iki yıl sonrası. Gözleri ne kadar görüyor, bilinmez, ama tek başına çok iyi tanıdığı bulvarda dimdik, emin adımlarla yürüyor.

Körlük, kuşkusuz, hiç kimseye ama en çok da bir ressama yakışmaz. Yakışmaz ne kelime, tam bir trajedi olmalı! Peki gün be gün görme duyusunu yitiren Degas neler yaşamıştı, ne yapmıştı bu durumda? Sanatçının görme sorunu kırklı yaşlarına varmadan başlamıştı. Öyle ki, 1873'de siyah gözlükle dolaşıyordu artık. Güneşe dayanamıyordu ve bu onu genellikle kapalı yerlerde çalışmaya mahkûm ediyordu. Bu sorunun onu resimden uzaklaştırıp, heykele yoğunlaştırdığı gözlemleniyor. Bu yolu

14 Yaşında Dansöz. Detay.

seçmesinde, 1. Dünya Savaşı sırasında, heykelin ressamların uğraş alanına girdiği gerçeği de yadsınamaz. Degas da diğer ressamlar gibi bazı sorunların çözümünde heykeli kullanma yolunu seçmişti. Hareket onun için çok önemliydi ve bunu heykelde tuvaldeki kadar, belki de daha cüretle kullandı.

Bu yoldaki başlangıcı bir "alçak kabartma" ile yaptığı söylenir. 1870'e doğru yaptığı "Yalaktaki At" ise

onun ilk heykeli olarak biliniyor. Ve bununla başladığı sanat dalında, at figürlerine uzunca bir zaman devam eder. "Yürüyen...", "Ayakta Duran...", "Dörtmala Giden..." ve "Yabani..." diye adlandırılan atlar. Yeşil, kırmızı, sarı, kahverengi balmumundan yapılmış onlarca at. Bunlar belki de "heykelcik" (statuette) olarak tanımlanmalıdır. Çünkü hepsi de küçük (birçoğu çok küçük) boyutlardadır. Sanatçı at figürlerini sürdürürken, insan figürü yapıp yapmayacağı sorularına verdiği yanıtta şunları yazar:

"Henüz yeterince atım olmadı. Kadınlar küvetlerinde bekleyebilirler..."

Gerçekten de kadınlar 1879-80 yıllarına dek beklerler. İnsan figürüne — belki de buna ka-

dın figürü dememiz gerekir, çünkü jokeylerin dışında erkek yoktur pek — başlaması 1879'dadır. Degas 1880'deki Empresyonistler sergisine heykel gönderme sözü vermiştir ama, katalogda yer almasına karşın, yetiştiremediği için sergilenememiştir bu yapıtı.

Onun heykel sanatında adını duyuran ve bu dalda devrim olarak nitelendirilen en ünlü yapıtı ise, "On dört Yaşındaki Genç Dansöz"dür. Saten bir kurdelayla bağlanmış saçları, gerçek tütüsü, korsesi ve ayakkabılarıyla büyük bir ilgi uyandırır yapıt. 99 cm. boyundaki bu en büyük plastik heykeli için J.K.Huysmans, "Degas heykel geleneğini yıktı," der. Yapıttaki gerçek giysiler kadar, belki ondan da çok, "soğuk duruş" ilgi çeker. Ellerini geriye, beline yerleştirişindeki kendinden emin duruşu, yarı aralık gözkapaklarından süzülen soğuk bakışları... Paul Mantz önce, "...tatsız bir figür... müthiş..." gibi çelişkili sözcükler kullanır ama sonra hayranlığını saklayamaz ve, "Pantomimin eksiksiz gerçekliği, mekanik hareketin doğruluğu, danstaki yapay zerafet... soğuk cansızlıkla yüzyılların geleneğini yıkmıştır..." diye sürdürür düşüncesini.

Degas bu heykel için çok geniş araştırmalar yapmış, aynı figürü defalarca işlemekten kaçınmamıştır. Mükemmeli bulmak için nasıl çalışılması gerektiğini 1886'da bir heykeltıraş arkadaşına yazdığı mektupta şu cümleyle belirtmektedir:

"Aynı süreyi on kez, yüz kez yapmalı. Sanatta hiç bir şey tesadüfe bırakılmamalıdır."

Rengi çizgilerle ifade etmekten dem vuran Degas'nın en çok ilgilendiği konu harekettir. Hareketi heykele uygulamasındaki gözüpekliği şaşırtıcı boyutlardadır. Öyle ki, atlar, dansçılar âdeta kaidelerinden fırlamak üzeredirler. Atlar dörtlüde gidecekler, dansçıları başka yerlerde sürdürecektir dansçıları. Sırtını kurulayan kadın, uzanıp giysilerini alacaktır hemen yanıbaşımızdan. Onları kaidelerinde tutmak olanaksız gibidir.

Onun "çağdaş yaşamı alışılmadık, cüretli kompozisyonlarla işlediği" genel kanıdır.

"Çorabını Giyinen...", "Caddede Yürüten...", "Saçını Düzelten...", "Banyodan Çıkan..." kadınlar..."Kolları Yukarıda, Elleri Kalçalarında..."; "Sağ Ayağını Sağ Eliyle Tutan..." dansçılar ve daha bir çok kadın figürü... Her biri kim bilir, kaç denemeden sonra, tek ayakları üzerinde uçarcasına pozlar edindiler. Sanatçının "Arabesk" adını

verdiği dizisi ise, çılgın bir hareketlilikle izleyiciyi şaşırtmayı hâlâ sürdürmektedir.

Degas, heykel sanatında salt "On dört Yaşındaki Genç Dansöz"de kullandığı gerçek giysiler nedeniyle devrim yapmadı kuşkusuz. Heykel anlayışında dönemdaşlarıyla, özellikle hareket konusunda, çok farklı bir bakış açısına sahipti. Örneğin, aynı dönemde yaşadığı ve ilginç bir tesadüfle kendisi gibi, aynı yıl (1917) ölen Rodin'le karşılaştırıldığında bu durum görülebilir. Rodin bir yandan yüzeyi keşfedip, tüm duyarlılığıyla çalışırken, diğer yandan da 19. yy. heykeline hâkim olan "büyük anıtlar" akımında da yerini almaktaydı. Onun ağır da olsa, ilk yürüyen figürü, Johannes'tir (Hz. Yahya). Rodin'de hareket beklentisi duygusu yayılır izleyenlere. Onda, kasların kıpırdadığı bir bacağın adım atacağı düşünülürken, Degas bizi ilk bakışta hareketin içine sokuve-

14 Yaşında Dansöz. Detay.

rir. Öyle ki figürün yüzünün olmadığını sonradan kavrırız. Degas gövdenin bazı bölümlerini eksik bırakmayı resimde de yapmıştır. Onun harekete verdiği önemi arkadaşı Henri Rouart'a yazdığı şu cümlede bulabiliriz:

“Kişileri ve şeyleri birbirinden ayıran ve avutan harekettir. Yaprakları kıpırdamazsa ağaçlar nasıl mutsuz olurlarsa, bizler de mutsuz oluruz...”

“Heykel niye can sıkıcıdır?” diye soran ve resmi bu sanatın önüne koyan Baudelaire'in bu fikrine katılıp katılmadığını bilmesek de, onun insan vücudunu son derece uyumlu ya da hareketli, güzel bir yapı olarak değerlenmesine katılıyordu.

Degas, 1903'de görme yetisini daha da kaybetmiş, sıkıntılı günler geçirmektedir. Bir arkadaşına yazdığı mektubunda şöyle yakınır:

“...Hep burada, mumların yanındayım... İşsiz. Yaşlılık ne hüznü!...”

Bu günlerinde çektiği acıları gösteren bir başka mektupta ise 1908'de arkadaşı Alexis Rouart'a şunları yazar: “Yakında kör olacağım. Orada balık da yok, avlanmak da... Ve ben heykel yapmak istiyorum...”

Belki de aynı hüznü, gergin zamanlarına rastlamıştır genç Aristide Maillol'la görüşmesi ki, ona gerçekten heykel yapıp yapmadığını sorunca, âdeta bağırarak, “Bu doğru değil. Kim size söyledi?” der. Maillol şaşkın, tedirgin, yakın bir arkadaşından öğrendiğini söyleyince, az da olsa sakinleşir ve, “Evet, yapıyorum,” der. Sonra da gösterişli bir havayla kendisini de bir gün bronz batıracağını ekler sözlerine.

Degas bunu yapamadan (!) öldüğünde, 150 kadar heykel evinin üç katına dağılmış olarak bulundu. Bunlardan bazıları alçıydı ve cam kutulara konmamış olanlar kırılıp parçalanmıştı. 1917'den sonra dökümcüsü tarafından bronzla dönüştürülen yapıtları, bugün dünyanın çeşitli müzelerinde sergileniyor.

Kaynakça:

- 1- Chefs D'Oeuvre De L'Art- Degas (L. Vitali- Edith de Bonnafos)
- 2-Degas Sculpture- (Von Matt/ Rewald)
- 3-Büyük Ressam ve Heykeltıraşlar (Zahir Güvemli)

14 Yaşında Dansöz.

Leyla Erbil'de Deneyim ve İmkânsızlıkları

Orhan Koçak —

Sait'ten sonra peş peşe parlayan yenilikçi anlatının merkezî figürlerinden biri ve İkinci Yeni şiirin düzyazıdaki muadilidir. Ama burada mukayese ve muadeletlerden değil, Erbil'in büyüklüğünden söz edeceğim.

Deneyim kavramının içeriğinde, 1960'lara doğru önemli bir kayma oldu. Kısa bir sözlük taraması bu farklılaşmayı ortaya koyar. Bu terimin 1960 öncesi sözlüklerdeki karşılığı tecrübedir. Tecrübe en yaygın anlamıyla, bazı işler yapmanın, bazı sınavlardan geçmenin sonucunda edinilmiş beceri ve bilgi demek: geçmişten bugüne kalan bir yeterlilik mirası. Tecrübeli kişinin dağarcığında bazı hazır düşünsel ve maddi beceriler vardır; yeni bir durumla karşılaştığında paniğe kapılıp alt üst olmaz, bu edinilmiş yeterlilikleri devreye sokar ve sınavı atlatır. Bir sigortadır tecrübe. Deneyime gelince... Bu terim bir neolojizmdir ve sözlüklere de ancak 1960'larda giriyor. Ama tecrübenin bire bir karşılığı da değil. Yeni bir sözcüğün uydurulmasıyla birlikte, eski kavram bazı ilave içerikler kazanacak ve daha önemlisi, bu yeni eklenen içerikler eski tecrübe fikrinin içine bir çomak sokup dengesini bozacaktır. Yeni sözlüklerde deneyim maddesinin karşılığında şu türden ilave açıklamalar var: Yaşantı; yaşanan, hissedilen şey; kişinin başına gelen, maruz kaldığı şey. Burada eski tecrübe kavramında pek belirgin olmayan bir öznelleşme, içselleşme ve kısmen de edilginleşme görüyoruz. Oysa bildiğimiz tecrübe, bazı objektif olayların, dıştan gözlenebilen eylem ve serüvenlerin sonucunda elde edilmiş bir yeterlilikti; dıştan izlenebildiği ve aktarılabilirdi için de büyük ölçüde kolektifti, kamusalı. Toplum kuran ve insanlar arası iletişimi sağlayan geleneklerin, konvansiyonların kaynağı ve malzemesiydi. Deneyimin girişiyle birlikte burada bir ters dönüş oluyor: Tecrübe denen şey iletişimin hammaddesi ve kolaylaştırıcısı olmaktan çıkıp, iletilmesi için şimdi her seferinde yeni bir çaba gerektiren bir iç deney dönüşüyor.

Uç noktada, bu iç deney kişinin başkalarından ayrılık sebebidir artık; konuşmak, içten olmak ve doğruyu söyleyebilmek için bazı özel teknikler geliştirmek zorundadır. Başka bir deyişle, o deneyimin saflığına ve sahiciliğine kısmen ihanet etmek zorundadır.

Böyle bir durumun sebeplerinden çok, başlı başına kendisi daha önemlidir bence: Sebepler ve koşullar üzerinde fazlaca durmak, yeni deneyimin acilliğini, şiddetini ve çoğu zaman dehşet verici dolaysızlığını kaçırmamıza yol açabilir. Yine de böyle bir dönüşümün sebeplerini ustaca betimleyebilen hassas kuramcılar olmuştur. Mesela Georg Simmel'e göre, temel etken, modern şehir hayatında kişinin hem dıştan hem kendi içinden aldığı uyarımların çeşitliliğinin, frekansının ve şiddetinin geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde artmasıdır. Bu sürekli uyarım bombardımanının çelişik sonuçları vardır. Bir yandan, kişinin iç dünyası zenginleşir ve potansiyel deneyim kapasitesi artar; miniskül olgular arasında bağlantı kurma yetisi gelişir. Ama uyarımların gittikçe artan frekansı ve şiddeti, bir yandan da bu iç deneyin durdurulamayan ve tasnif edilemeyen bulanık bir akışa dönüşmesine yol açar: Olgular arasındaki bağlantı ve geçişler, olguların kendisinden daha baskın çıkıyordu. Bu sürekli akışa kapılıp gitmek istemeyen insan, uyarım bombardımanına karşı koyabilmek ve asgari bir denge sağlayabilmek için kendini kısmen sağır-laştırmak, bir tür koruyucu ruhsal kabuk geliştirmek zorundadır. Simmel'e göre modern insanın o kolayca şaşkınlığa kapılmayan, aldrışsız tavrının sebebi budur. Ama bu da kişinin etkilene yetisinin büzüşüp kuruması demektir; etkilenmeyen kişinin deneyim kapasitesiyse gide-rek dumura uğrar. Şu halde modern hayat bir

yandan kişinin deneyim potansiyelini soyut bir imkân olarak son derece artırırken, bir yandan da bu potansiyelin, bu soyut imkanın fiiliyata geçme ve objektifleşme fırsatını azaltıyordu. Bir yanda soyut bir ihtimal yığını olarak iç dünyanın sonsuz zenginleşmesi, öte yanda kişinin bu soyut ihtimalleri nesnel biçimlere dönüştürme imkanlarının daralması. Simmel, öznel kültürle nesnel kültür arasındaki makasın açılması diyor buna. İşte modern edebiyatın bütün bir tarafı da bu çelişkiyi işletme ihtiyacına adanmıştır: Modernist yazar, iki çekim merkezi arasında bir ip cambazı gibi dengelemek zorundaydı kendini, üstelik ikisinin de hakkını yemeden: Hem yalansız olacak, kendi deneyiminin bütün verilerine sadık kalacaktı, hem de bu deneyimi biçimlendirecek, temsil edecek; aynı anda hem yalan söyleyecek, bir yanılsama yaratacak, hem de bu yanılsamanın içinde kendi hakikatini ortaya koyacaktı. Bu hakikatin unsurlarını o bulanık akışın içinden çekip alacak, ama o akışa sonuçta hiç bir hakikatin direnemeyeceğini de bilecekti. Kısaca, bir geçicilik anıtı yaratmak durumundaydı modernist yazar.

Modern deneyimin özellikle sanat ve edebiyatı ilgilendiren bir tekinsiz yönü daha var: Bir takım önsel değerler ve kodlara yaslanma rahatlığını ortadan kaldırması. Aynı zamanda modern edebiyat kuramındaki “bilinç akışı” kavramının da mucidi olan filozof William James, “Bir Saf Deneyim Dünyası” başlıklı makalesinde bir metaforun yardımıyla anlatıyor bunu:

“Burada anahatlarını verdiğim bu saf deneyim felsefesine mozaik bir felsefe demiştim ilkin. Ama gerçek mozaikte, parçaların yerleştirildiği bir yatak vardır, parçaları bir arada tutan bir harç. Başka felsefelerde bu yatağın yerinde Tözler vardır veya Aşkın Ego veya Mutlak. Oysa saf deneyim felsefesinde böyle bir yatak yoktur; parçalar sadece kendi kenarlarıyla birbirine tutunmuş gibidir burada, parçaların arasında yaşanan geçişler harcın yerini tutuyordur. Aslında böyle bir metafor da yanıltıcıdır, çünkü fiili deneyimde daha tözsel parçalarla daha geçişsel parçalar sürekli birbirine karışır, çoğu zaman dışsal bir harcın yardımıyla aşılması gereken bir ayrılık yoktur; ve gerçekten yaşanan herhangi bir ayrılık da zaten aşılmaz, sonuna kadar ayrılık olarak kalır.”

Alıntının son kısmını daha sonra devreye sokmak üzere şimdilik bir yana koyalım ve ilk kısmının bir “saf deneyim edebiyatı” açısından taşıdığı anlamı düşünelim. Modern yazar kendi biçimini, kendi kurallarını yazım süreci içinde her seferinde yeni baştan yaratmak zorunda olan

yazardır; eski konvansiyonlar, eski harçlar bağlayıcılığını yitirmiştir onun için. Ama sadece onun için mi? Hayır, edebiyatın alıcısı için de geçerlidir bu. “Kendini tekrarlıyor” veya “eski ustaların fazla etkisi altında” türünden itirazlara eskiden pek rastlanmazdı; ancak modern deneyimin insanlara “yenilik” ve “özgünlük” virüslerini bulaştırmasıyla ortalığı kaplayan itiraz türleridir bunlar. Modernist yazar hem edebiyatın eski malzemesini ve birikmiş becerilerini pek iyi bilmek, hem de bilmiyormuş gibi yapmak zorundadır: Kendi yaratış süreci içinde bu birikmiş beceriyi bozmak ve yeni baştan üretmek zorundadır. Çok istese bile, bazı kefaletlere ve tanıklıklara başvuramayacağını biliyordu: ne eski ustaların kefaletine, ne de şimdiki okurların tanıklığına. Yalnızdır, bu dünyada ilk ve son kez kendisi yazıyor gibidir. Performansının sonunda alkışları zarafetle karşılayan ve seyircilerin önünde eğildikten sonra çekilip giden ip cambazı figürü, kesintisiz bir geçişle çilekeş figürüne dönüşür burada: Gelip gelmeyeceği belli olmayan bir geleceğin alıştırmalarını yapıyor, henüz olmayan bir iletişimin gramerini kuruyor, dur çekildiği köşede.

Romantizmin bize bıraktığı bu baş belası figür, modern deneyimin uğursuz bir yanını daha açığa çıkarıyor. Eski tecrübeye asıl değer geçmişti, bizi şimdinin sınavları karşısında yeterli ve güvenli kılan şeydi geçmişin birikimi. Oysa modern deneyimde şimdiye değer kazandıran şey gelecektir, şimdinin geleceğe açılıyor olmasıdır. Yaşanan an şüphesiz değerlidir, ama en çok da geleceğin bir izdüşümü olduğu için değerlidir. Yaşanan an, yani deneyimin birimi, henüz olmayanın epifanisidir modernist edebiyatta, anlık bir tecellisidir. Alıntılıdığım pasajın devamında şöyle diyor James:

“Hayat, birleştirilen parçalarda olduğu kadar, bu parçalar arasındaki geçişlerdedir; hatta çoğu zaman, daha vurgulu biçimde, parçalardan çok geçişlerdedir, sanki fıskırış ve ileri atılışlarımız, çiftçinin yakmaya giriştiği kurumuş güz tarlası boyunca ilerleyen o ince alev çizgisine benziyordur. Bu çizgi üzerinde, geriye doğru olduğu kadar, ileriye doğru da yaşarız. Bu deneyim çizgisi, açıkça geçmişin devamı olduğu için, geçmişe aittir; ama geleceğe aittir de, çünkü geldiğinde o gelecek de bu çizgiyi devam ettirmiş olacaktır.”

Burada, zamanın üç görünüşü arasında mutlu bir kaynaşma var; geçmiş, şimdi ve gelecek kesintisiz bir akış içinde birbirlerinin oluyorlar. 19. Yüzyıl sonunda Bergson ve Simmel gibi düşünürlerle ortaya çıkan “yaşama felsefesinin”

iyimser yanını temsil ediyordu James, belki de hâlâ kırsal bir toplumda yaşadığı için. Ama zaman duygusunun gelecek tarafından istila edilmesinin daha tatsız sonuçları olduğunu da biliyoruz. İnsanlar, gelecekte aldıkları avanslarla yaşıyorlar epeydir. Kredi kartı faciası bunun acıklı tezahürlerinden biriyse eğer, bir diğeri de vitamin haplarıyla filan beliren o ebedi gençlik tutkusu. Başka bir deyişle, ölümlülüğün cılız inkârı. İşte modernist yazar da, en güçlü olduğu noktada, deneyimin bir risk olduğunu, bir sigortasızlık olduğunu bilen, ama yine de kendini bir anıt yaratmaktan alıkoyamayan yazardır, bu sadece bir geçicilik anıtı olsa bile. Bu açıdan modern tüketiciye, kredi kartı sahibine benzer, ama şu farkla: kartın bir kefilisi ya da garantörü olmadığını seziyor gibidir.

Bu türden bir deneyim algısı, tam adı konulmamış olsa bile, Türkiye'de 1950'lerde doğdu ve her yerde olduğu gibi de asıl mekânını estetik alanda buldu. Pratik hayat, bir noktadan sonra böyle bir deneyime pek imkân tanımazdı. Türkiye'de ve başka yerlerde estetik alanın göreceli özerkliği, göreceli haslığı, tecrübenin deneyime dönüşmesiyle başlar ve deneyimin dumura uğramasıyla da büyük ölçüde son bulur. Aidiyet arayışlarının, sigorta veya sponsor arayışlarının zamanıdır artık.

Deneyim edebiyatının ilk kıpırtıları şüphesiz Sait Faik'teydi, ama sadece onunla da sınırlı değildi bu açılım: Tanpınar'ın *Huzur*'uyla *Aydaki Kadın*'ı arasındaki fark, tecrübeyle deneyim arasındaki farktır. Leyla Erbil de bu farklılaşmanın içinden doğdu. Sait'ten sonra peş peşe parlayan yenilikçi anlatının merkezî figürlerinden biri ve İkinci Yeni şiirin düzyazıdaki muadilidir. Ama burada mukayese ve muadeletlerden değil, Erbil'in büyüklüğünden söz edeceğim. Büyüklük, hem deneyim edebiyatının bütün serüvenlerini, bütün ihtiraslarını yaşayıp hem de bunun çelişki ve sınırlarını görmek ve göstermekle ilgilidir; biraz önce benim abartılarla tasvir etmeye çalıştığım modernist yazı serüvenine hem çok inanıp hem de onun isterlerine haksızlık etmeksizizin iç çelişki ve zaafalarını açığa vurabilmekle ilgilidir. Ve bütün bunların içinde, kendi yazı deneyimini de böyle tehlikeli soruşturmaların alanı olarak kurabilmekle ilgilidir.

Bu süregiden soruşturmanın vardıgı doruklar-

dan birini *Cüce*'de görmüştük. Bu kitapla ilgili Nurdan Gürbilek ve Mahmut Temizyürek'in ufuk açıcı yorumları var. Ben bazı erken dönem hikayelere değineceğim sadece. Erbil'in izlekçesinin ilk şekillenmelerini içeren bu metinler, *Hallaç*'tan bazı parçalarla *Gecede* kitabından "Vapur". Aslında bunlara düpedüz hikaye demek kolay değil. Erbil'in çoğu kısa metinleri gibi bunlar da Maupassant ve Çehov'dan Katherine Mansfield ve Virginia Woolf'a uzanan, Türkçe'de de Sait Faik ile

Sabahattin Âli'den sonra bazı en iyi örneklerini Vüs'at O. Bener, Tomris Uyar ve Hulki Ak-tunç'ta bulduğumuz belli bir sıkı örgülü hikâye geleneğinin dışına taşıyor. Bu yazarların hikâyelerinde her zaman çok belirgin olmasa da merkezî bir nokta, merkezî bir an vardır; bir aydınlanma ya da ışıma ânıdır bu; bazen bir çeşit negatif aydınlanma olsa bile hikâye bu ânın çevresinde şekillenir. Çok belirgin bir parça-bütün ilişkisi de görülür: Ya hikâyenin kendisi, o merkezî nokta tarafından temsil edilen sınırsız bir bütündür, ya da hikâyenin ötesinde daha geniş bir bütün vardır ve hikâye de o ele geçmez bütünün parçası ve dil düzeyindeki sezdiricisidir. Öyleyse bütün bu yazarların farklı noktalar-dan sembolist estetiğe bitiştikleri söylenebilir. Organizmacı bir estetik, dünyada gizli de olsa bir uyum bulan bir estetik.

Erbil'de bir bütünlük duygusu varsa bile, sürekli kırılan ya da çoktan kırılmış bir bütündür bu. Daha Hallaç'taki ilk hikâyelerinden itibaren hem gramatik düzeyde hem de öyküleme de kâkışım öğeleri belirir; tamamlanmaya karşı direnen, hattâ yazılmaya karşı direnen sert bir inorganik madde vardır sanki, hikâyenin etine sapsanmış bir kıymık, ya da kalça kırığına yerleştirilmiş bir platin çivi. Hallaç'taki "Baltık" başlıklı parça, "yazılmaz ki" sözüyle biter; kitabın üçüncü bölümünün genel başlığı "Kırmalar"dır. Buradaki "Öykü" başlıklı parçanın bitiş de amblemattir: "Bitim: Kıpışmalar. Ve İPUÇ-SUZ KİŞİLER olarak soğuşuna kürekle yeşil katılmış mağrur yaşamalara ayrışarak öyle." Şerhe gerek var mı? İpuçsuz kişiler'in majiskülle yazılmış olduğunu belirtelim ve mağrur ile ayrışma sözcüklerini vurgulamakla yetinelim. James'ten ilk aktardığım pasajın karanlık sonunu hatırlamanın yeridir. "Gerçekten yaşanmış herhangi bir ayrılık, herhangi kırık döküklük varsa

eğer, o da zaten aşılmaz; sonuna kadar ayrılık olarak kalır, tamir edilemez.” Leyla Erbil'in hikayelerinde de deneyim denen o bulanık akışın içinden çekip çıkarılan bazı merkezî anlar, merkezî noktalar varsa eğer, her türlü merkez fikrini daha baştan berhava eden parçalanmalar, kırılmalar ve kesiklerdir bunlar. James'in sezip de söylemekten çekindiği şeyle karşılaşıyoruz burada: Erbil'de deneyim, kendi imkânsızlığıyla belirir, tıkanıp ya da çoktan kaybolduğu anda hissettirir kendini. Tıpkı kalbimizin attığını, hattâ bir kalbimizin olduğunu ancak ekstrasistol anlarında hissettiğimiz gibi.

Eğer bu ilk metinlerde hikaâyenin berisine kaçmak isteyen bir yön varsa, sonrakilerde de bir edebi tür olarak kısa hikâyenin ötesine geçmek isteyen bir yöneliş belirir. *Hallaç*'ta kakışım öğeleri, daha çok sentaks ve öyküleme düzeyinde kalır; sözün bir iniltiye, bir homurtuya ya da bir suskunluğa dönüşmesiyle farkediriz bu anti-edebi direnci. Gecede kitabındaysa öyküleme akışını durduran bazı parçalar sokulmuştur metnin içine: Resmî yazışmalar, ansiklopedik metinler, başka yazarlardan alıntılar, tekerleme ve nakaratlar, hatta fotoğraflar. Böyle bir malzeme, roman gibi daha geniş bir form içinde organik bütünün parçası haline gelebilirdi. Ama kısa metinlerde böyle bir özümseme olmuyor ve bir platin çivi gibi hikâyeye saplanan bu malzeme de şeytanî, daimonik bir işlev kazanıyor. Edebiyatın içiyle dışı arasındaki ayrım bir anda altüst olmuştur: Hangisi edebiyattır, hangisi değil? Ama tersi de geçerlidir bu sorunun: Metne dahil ediliş biçimleriyle edebiyat-dışı olduğu hissettirilen bu vesikalar gerçekten vesika mıdır; kurmacanın dışındaki gerçek, gerçekten gerçek midir? Burada Erbil, her şeyin sonuçta metin ve dolayısıyla kurmaca olduğunu söyleyen bir tavrın yanına çok yaklaşıyor ama yine çatışık, daimonik bir hareketle bu tavrı da açığa düşürüyor. Çünkü böyle rahatlatıcı çözümlere imkân vermeyen bir işlemdir Erbil'in ki: Edebiyat, bir edebî tür olarak hikâye, bu gerçeğimsi vesikaların belgesel niteliğini askıya alırken, vesikalar da hikâyenin kurmaca niteliğini askıya alır. Ne edebiyat tam olarak edebiyattır, ne de gerçek tam olarak gerçek. Rahatlamaya imkân yoktur. Gerçek ile kurmaca, tıpkı Beckett'in sürekli didişen serseri çiftleri gibi, birbirini tacz etmeyi sürdüreceklerdir.

Şüphesiz, bir form ve konvansiyon olarak kısa hikâyenin önüne bir soru işareti koyan bu gerilimin çözülmesine değilse bile, bir an için dondurulmasına veya kapsanmasına imkân veren bir biçim de vardır: Novella böyle bir biçimdir

ve tam da böyle bir gerilimden doğmuştur. Nitekim Erbil'in son yapıtlarında o noktaya yöneldiğini görüyoruz: *Cüce* ile *Üç Başlı Ejderha*'yı kendisi de böyle sınıflandırıyor. Ama mutlu bir çözüm değildir bu; bir romanın içine gömülürken hissettiğimiz rahatlıkla okuyamayız hiç bir novellayı. Bir gerginliğin, bir tedirginliğin biçimidir. Tarihsel belirişi, zaaf anlarına denk düşer, ya da zaafın kuvvete ve kuvvetin de zaafa benzediği alacakaranlık anlarına. Bu biçimin tarihte iki önemli ânı da deneyimin niteliğindeki radikal dönüşümlere rastlıyor. Goethe ve romantiklerin novellaları eski kollektif tecrübenin yerini bütün problemleriyle birlikte modern deneyimin almaya başladığı bir anda beliriyor. Sonra da 20. Yüzyıl başlarının çoktan sanayileşmiş Almanyasında, modern deneyimin büzüşme emarelerinin hissédildiği bir eşikte, dışavurumcu yazarların novellalarını görüyoruz. Erbil'in de novella biçimini arayıp bulmasında böyle bir seziş rol oynamış gibi: *Cüce*'de Zenime'nin sürekli çift kalplilikten bahsetmesi, deneyimin problemleştirdiğinin ya da zaten başından beri bir zaaf, bir tür ekstrasistol ya da aritmi olduğunun işareti gibidir.

Ama daha önce de söyledim, Erbil çelişki ve yetersizliklerini kurcaladıktan sonra bile tam olarak vazgeçmez deneyimin vaatlerinden, ne son yapıtlarında ne de öncekilerde. “Vapur” metnine dönelim. Hikâye, Cabir Vada diye birinin “Boğaziçi Konuşuyor” adlı kitabından uzunca bir alıntıyla başlar. Şirketi Hayriye vapur işletmesinin kuruluşuyla ilgili ansiklopedik bir pasajdır bu, şimdiki özelleştirmelerin, çalıp çırpımların bir ön tarihi olarak da okunabilir, hikâyede önemli yer tutan eski Boğaziçi zenginliğinin oluşmasının kaydı olarak da. Üslup kurdur, sadece nesnel gerçekler hakkında bilgi verir. Alıntı bittikten sonra şu cümle geliyor: “Vapurun iskeleden kalkışını gören olmadı.” Birden bir sessizlik olmuştur, hem üslupla hem de konuyla ilgili bir sessizlik; aynı zamanda tarihin gürültüsü de bir an için kesilmiş gibidir. Bir ayrılma ve silinme ânı, üstelik tanıksız bir an. Sonra iki tanıktan söz edilir, ama ikisi de yetkisiz tanıklardır, biri “kocamış, hep gözleri sulanan” ve sokakta ispiroto şişelerinin arasında yaşayan ayyaş bir balıkçıdır, öteki de zaten o vapurun içinde yatıp kalkan 11 yaşında “suçlu bir çocuk”. Tanıkların bu özellikleri, vapurun çekip gidişindeki tanıksızlığı daha da vurgulamaya yarar sadece; kayıtlara geçmemiştir vapurun bu başına buyruk hareketi, ne edebiyatın kayıtlarına ne de resmi vesikalara.

Modern deneyimin, öznelleşmiş, içselleşmiş

deneyimin bir somutlanması veya kişileşmesidir bu vapur: Tanıksızdır, kayıtsızdır, başıboştur ve belli bir hedefi olmadığı halde geleceğe açılıyordu. Ama tam da bu başıboş hareket bir noktada modern deneyimin zaafiyetini belli etmeye başlar. Vapur her gün boğaz iskeleleri arasında keyfince gidip gelir, "çeşitli şaklabanlıklar" yapar, bazen kıcının üzerinde dikelip karnını ve mahrem yerlerini gösterir, bazen de görünmez olur. Resmi otoritelerle birlikte Beşiktaş halkı da önce vapurun bu tuhaflıklarını görmezden gelmeye çalışır; ama sonra farklı saiklerle bile olsa, iki grup da vapurun çılgınlıklarını izlemeye başlar. Hikayenin fonunda, Şirketi Hayriye ile artık pejmürdeleşmiş bütün bir Saray ve Boğaziçi tarihi vardır. Vapur nanik yapar bu eski sahiplerine. Bir skandaldır. Donanmaya bağlı gemiler bu skandala son vermek için harekete geçer. Ama onu vurmaya kalkışan hücumbotlar kendileri infilak edip sulara gömülürler. Her gün onu seyretmek için iskeleye toplanan Beşiktaş halkı, tam adını koyamadığı bir umut bağlamıştır çılgın vapura; kendi bulanık isteklerine bir kefil ve yol gösterici arıyor gibidir:

"Vapurun uçarcasına yol aldığını anlıyorduk, ola ki vapur da değildi artık, karanlıkta arada bir önümüzde çakan ve yiten bir kırmızı çizgi, ardından bağırsıp çağrışmalar, çocukların cıyak cıyak ağlayışı... ne olduğunu bilmeden bizim de katıldığımız haykırımlar. Boğazın iki yanına birikmiş tüm halkın sesiydi bu, çılgınlıklarımızın yankısı Boğaz'ı örten o zifiri karanlığı parçalıyordu. Halk, yani bizler ne olduğunu anlamadan coşmuştuk, ola ki kötülükler yapıyordu vapur ama biz biraz da sevinç naraları atıyorduk. Vapuru neden seviyor, neden güveniyorduk ona? Onun da bizi sevdiğine, bizlerin iyiliği için çabaladığına inanmış mıydık? Sabaha kadar sürdü bu, çılgınca koşarak eğlendik, hiç tanımadığımız insanlarla kucaklaşıp öpüşüyor, dirsekleşiyor, zıplayarak bir ağızdan marşlar söylüyorduk."

Ama kısa sürede bıkarlar. Hikâye anlatıcısı küçük kız şöyle diyor: "Vapura olan ilimiz gün günden eksilmeye başladı. Onun da bir yenilik yaptığı yoktu artık, her gün aynı suları uslu dolaşıyor, düdükler çekiyor, Boğaz'ı bir uçtan ötekine tarayıp, geçmiş başarısıyla eğlenip duruyordu. Bıkmış mıydık, alışmış mıydık, ha-

valar da soğumuştur, gün erkenden kararıyordu." Sonra vapur çeker gider ve bir daha da görülmez. Ardından söylenen şu sözler, Erbil'in hem modern deneyim hem de bu deneyimin asıl mekanı olan sanat ve edebiyat karşısındaki o çatışık, ikili, ikircikli tavrını özetliyor:

"Boğaz'da hiçbir nenleri değiştirmeksizin salt hokkabazlık edip çevresindekilere kendisini sevdirdiğini sanarak;

insanların temel yaşamlarını bozmayıp onları sadece arada bir eğlendirdiği, avuttuğu için, bir bakıma kandırdığı, başkaldırmaya değil de boyun eğmeye itelediği için... çaresiz, tek, umutsuz olduğunu sandığı için, kıymış mıdır kendisine vapur? Gecenin ortasında, yıkma ve yakmalarını, çılgınlıklarını nasıl

yankıladığımızı duymuş, bilmiş, umutsuzluğa düşmenin gereksizliğini kavramış, yapabileceğinin ne olduğunu çok iyi bilen bir taş parçası denli yeni bilinçler yaratmak üzere, başka ülkelere doğru yola çıkmamış mıdır?"

"Denli" kısmını unutun, o yıllarda "kadar" yerine kullanılıyordu. Bizim kaydetmemiz gerekenler şunlardır: Vapur, yaptığı bütün gösterilere, bütün çılgınlıklara rağmen halkın hayatında hiç bir değişiklik yapamamış, tersine onları sırf eğlendirmekle kaldığı için sonuçta boyun eğmeye de itmiştir. Bu tesbitte, pratik dünyanın estetik deneyimle ilgili yargısı da dile gelir: İşe yaramıyordur estetik, edebiyat; maddi dünya karşısında çelimsizdir. Ama hikaye böyle bir yargıyı tümüyle benimseyip rahatlayamıyordur da, çünkü vapurun "yapabileceğinin ne olduğunu çok iyi bilen bir taş parçası gibi yeni bilinçler yaratmak üzere başka ülkelere doğru yola çıktığını" da içten içe sezmektedir. (Bu "taş parçasını", yıllar sonra, *Üç Başlı Ejderha*'nın ikinci parçasında da bulacağız — görevi değişmiştir, şimdi çok daha bulanık, çok daha ikiz-anlamlıdır: Hem iyiliğin, hem kötülüğün, hem yapılamamışların, hem yapılabileceklerin hissettiricisi.)

Başka büyük modernistler gibi Erbil'in düşünsel serüveni de bu çatışık yargının iki kutbu arasında azapta bir ruh gibi gider gelir. Modernist sanat, kendi yapabileceğinin en fazlasının da bu olduğunu "bir taş parçası" kadar iyi bilmektedir. Sanat hayatı değiştiremez, ama tıpkı kendisi gibi bu hayatın da yetersiz, çelişik, hilekâr ve değişebilir olduğu bilincini diri tutabilir. Bunu herkesten çok Erbil gösteriyor bize.

İstanbul'un Geleceği ve Yerel Politika

Sema Erder —

Anlaşılan, şimdiye kadar İstanbul'u yoksulların nasıl değiştirdiğini izledik, şimdiden sonra ise zenginlerin nasıl değiştireceğini izleyeceğiz

Son dönemlerde basından Haydarpaşa, "Gala-taport", "Dubai Towers" ve en son da Galatasaray Adası gibi İstanbul'un çehresini tamamen değiştirecek projelerden haberdar olduk. Sırada hangi projelerin olduğunu maalesef bilmiyoruz. Bu büyük projelerden, şehir plancıları ve mimarların da, tıpkı bizim gibi medya aracılığıyla sonradan haberdar oldukları anlaşılıyor. Örgütlü ve aktif bu meslek grupları projeleri eleştirdi, davâlar açtı ve kamuoyunu bilgilendirdi. Diğer taraftan, Kadıköy meydanında ve şehrin diğer meydanlarında toplanarak bazı yıkımları protesto için gösteriler yapan gecekondulular aynı ilgiyi görmedi. Aynı şekilde, belki de kentin en eski İstanbulluları olan Sulukule sâkinlerini kentin dışına atacak projeler de kamuoyunda pek ilgi görmedi. Henüz, küçük ölçekli "kentsel dönüşüm" projelerinden zarar gören güçsüz kentlilere sahip çıkan kimse yok.

Son on yıldır, İstanbul, bir taraftan küreselleşme ve AB üyeliği gibi dış dinamiklerle, diğer taraftan yeni zenginleşen grupların istekleriyle bugüne kadar olduğundan çok farklı gelişmelerin eşliğinde. Anlaşılan, şimdiye kadar İstanbul'u yoksulların nasıl değiştirdiğini izledik, şimdiden sonra ise zenginlerin nasıl değiştireceğini izleyeceğiz.

Yoksulların kenti değiştirmesini yönlendiremeyen kamu yönetimleri, bakalım zenginlerin kenti değiştirmesini nasıl karşılayacaklar?

Bu yazıda, eski kenti ve tarihî dokusunu tamamen değiştirecek bu yeni gelişmelerle ilgili tartışmamız gereken bazı soruları gündeme getirmek istiyorum. Bu yeni eğilim, bugün olduğu gibi sadece medyanın öncülüğünde, fevri tepkilerle, usulsüzlük arama, yolsuzluk bulma çabalarıyla denetlenebilir mi? Bu projeler usulüne uygun olarak yapılmış olsa bile "meşrû" mu? Acaba yeni bir yerel politika anlayışı bu konuda bir çözüm olabilir mi? Siyasi partiler ne yapabilir? Acaba, son dönemlerde özellikle AB üyeliği bağlamında gündeme gelen ve söylem düzeyinde sıkça tekrarlanan "saydamlık", "katılım", "demokra-

tik denetim" ya da "yönetişim" gibi ilkeler içi boş kavramlar mı?

Türkiye'de siyasetin esas olarak merkeze, Ankara'ya dönük olarak yapıldığını biliyoruz. Yerel politika ise öteden beri ikincil konumda kalmıştır. Türkiye'nin siyasal geçmişinde ilk kez bir belediye başkanı Başbakan olduğunda, bu yükselişin merkezdeki bürokratik kadrolar tarafından nasıl yadırgandığını hep birlikte izledik. Bu yükselişin tesadüfî mi yoksa İslamcı partilerin yıllardır uyguladıkları yerel politikanın bir sonucu mu olduğunu önümüzdeki seçimlerde hep birlikte göreceğiz. Bugünkü kadroların kalıcı olup olmadıklarını tahmin etmemiz zor; ancak, bu kadroların iktidardayken getirdikleri yeni yasal düzenlemelerin etkisinin kalıcı olacağı açık. Bu nedenle, İstanbul'da olanı biteni anlamak ve denetleyebilmek için sadece "usulsüzlük" ve yolsuzluk aramak artık yeterli değildir. Önümüzdeki dönemde, kentlilerin ve kentle ilgili bütün çevrelerin yerel politikaya daha fazla ilgi göstermesinin gerekli olduğu kanısındayım.

Türkiye'de öteden beri yerel politika yetki açısından dar ve "siyaset dışı" bir alan olarak tanımlanmıştır. Bu da, kamuoyunun ve siyasetin ilgisinin ulusal politikaya ve merkezdeki kurumlara kilitlenmesine neden olmuştur. 1980'lerden bu yana süreç içinde yerel yönetimlerin hem karar alanları hem de elindeki kaynaklar genişlemeye başladı. Özellikle son dönemde bir dizi yasal değişiklikle "yerelleşme" yolunda önemli değişiklikler yapıldı. Bu nedenle, bugünlerde yerel yönetimlerin aldıkları kararlar ve yaptıkları uygulamalar, sadece kentlerin çehresini değiştirmekle kalmayacak, gittikçe daha geniş grupları ilgilendirecek ve etkileyecektir.

Genellikle, yerelleşme, demokratikleşmenin bir işareti olarak olumlu bir gelişme olarak kabul edilir. Ne var ki, yerel demokrasinin sadece yetkinin yerele devriyle gerçekleşemeyeceği, aynı zamanda yerel katılım ve yerel denetimin de mümkün olması gerektiğini çoğu zaman gözden kaçırıyoruz. Bu bağlamda, Türkiye'de ne kentlilerin,

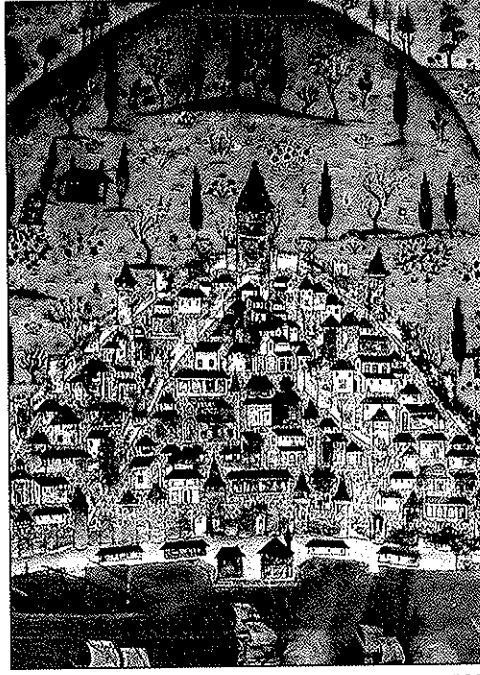
ne de yerel yöneticilerin "yerel demokrasinin" nasıl işleyeceği konusuna hazırlıklı olduğu söylenemez. Bu nedenle, bugün yaşananlar, hem yapısal hem de siyaset kültürüyle ilgili oldukça derin bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Yerel demokrasi ve yerel denetimin en etkin yolunun "siyasal" denetim olduğu bilinmektedir. Ancak, 1930'lu yılların koşulları içinde tasarlanmış olan eski Belediye Yasası, belediyenin çalışmalarını siyasetin dışında bir alanda tanımlamıştır. Bu durum yeni düzenlemelerde de değişmemiştir. Buna göre yerel yönetimler siyasetin yeri değil, "hizmet birimi"dir. Bugün de belediyeler "siyasesiz" bir alan olarak kabul edilmeye devam etmektedir.

Halbuki, 1930'dan bu yana hem siyasetin tanımı değişmiştir, hem de Türkiye'de yerel yönetimlerin siyasetin özellikle "yerel siyasetin" ve yerel demokrasinin önemli kurumları olduğu açık bir gerçek haline gelmiştir. Nitekim, bugün artık Türkiye'de siyasal partiler farklı yaklaşımlar ve farklı programlarla yerel yönetim seçimleri için birbirleriyle yarışmaktadırlar. Bugün belediyelerde siyasi partilerin "grup odaları" vardır ve siyasî parti grupları için "grup kararları" almak da olağan uygulamalar hâline gelmiştir. Ancak yasalar belediyeleri hâlâ siyasetin dışında tanımlamakta ve kurumlar da ona göre oluşmaktadır.

Siyasal denetim konusunun, İstanbul gibi büyük şehir yönetimlerinin denetimi için daha da büyük bir önem taşıdığını belirtmek gerekir. Büyük Şehirle ilgili mevzuat, Dalan'dan bu yana, "Güçlü Başkan" modeline dayanmakta ve bu model Başkan'ı, değil diğer siyasal partilerin, kendi mensup olduğu partinin denetlenmesini bile güçleştirmektedir. Son düzenlemeler de, ne yazık ki, Başkanın gücünü ve hareket alanını genişleterek anti-demokratik yapıyı sağlamlaştırmıştır.

Yetkileri gün geçtikçe arttırılan yerel yönetimlerin "siyaset dışı" bir kurum olarak kabul edilmesi, belediye meclislerindeki siyasal partilerin, özellikle muhalefet partilerinin faaliyetlerine ve seçimle gelen yöneticilerin "siyasal denetimi"ne önemli sekte vurmaktadır. Bu bağlamda, muhalefete mensup meclis üyelerinin meclis çalışmalarına ve belediyenin uygulamalarına aktif katılımları mümkün olmamaktadır. Halbuki demokratik bir yerel yönetimin, sadece meclisteki değil, meclis-

Matrakçı Nasuh'dan Galata. 1537

te temsil edilmeyen diğer siyasal parti temsilcilerinin de yerel siyasete katılımını sağlamanın yollarını bulması gerekir. Yerel kararlar, doğrudan günlük yaşamla ilgili kararlardır. Kaldı ki, artık belediyelerin kaynakları artmış, harcamalarının kapsamı da, dolayısıyla etkisi de büyümüştür. Bu kararların seçimden seçime değişen yöneticiler tarafından alınması "demokratik yönetim" için kesinlikle yeterli değildir. Bu nedenle, başta da belirttiğim üzere, birçok kararın usulüne uygun olarak alınması o kararların meşrûiyeti için yeterli görülmemelidir.

Demokratik bir kent yönetimi yerel siyasetin sürekli denetiminin olduğu bir demokratik ortama gereksinime duyar. Yönetime seçim-

le gelmiş olsalar bile yerel yöneticilerin uygulamalarının demokratik ve siyasal denetiminin olmadığı durumlarda yerel demokrasiden söz edilmesi mümkün değildir.

Bu nedenle, siyasetle ilgili çevrelerin yerel siyaset, siyasal katılım ve siyasal denetim konuları gibi konuları, seçim sisteminden başlayarak, meclisin işleyişine kadar dikkatle tartışması âcıl bir gündem maddesi olmalıdır. Çünkü önümüzdeki dönemde, hangi parti yönetime gelirse gelsin, yerel siyasetin önemi daha da artacaktır.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI NEREYE KADAR?

Son dönemlerde, İstanbul'da yerel konularda STK'ların sesi siyasal partilerden çok daha fazla duyulmaya başlamıştır. Bunu önemli bir gelişme olarak görmek de mümkündür. Ancak, bu kuruluşların faaliyetlerinin "siyasesiz" bir yerel yönetim anlayışı içinde yeterli olup olmadığı tartışmalıdır. Kaldı ki sivil katılım ve denetimin sadece sınırlı sayıdaki ve sadece bazı grupları temsil eden STK'lar aracılığıyla yürütülebileceği de kuşkuludur.

Yerel yönetimle ilgili yeni düzenlemelerde, "yerel katılımı" ve "sivil denetimi", "kent konseylerinin" sağlayacağı varsayımı mevcuttur. Bazı belediye başkanları, bu düzenlemelerden önce de, "kent meclisi" ve "beyaz masa" gibi uygulamaları başlatmıştı. Ancak bu uygulamalar, keyfî ve yaptırımsız olduğundan sivil denetimi sağlamaktan çok, halkla ilişkiler kurumu gibi çalışmaktan öte gidememişlerdir.

Kamuoyunda, eski ve yeni yasalarda yeralan "hemşehri hukuku" konusu, maalesef hiç tartışılmamaktadır. Sivil denetim işlevi, bugün, az sayıda sivil toplum örgütünün çabasıyla ve medya aracılığıyla yürütülmeye çalışılmaktadır. Ancak, hepimizin bildiği gibi ne bütün toplumsal kesimler örgütlüdür, ne de bütün toplumsal kesimlerin medyaya ulaşabilme olanağı vardır. Bugün kentte uygulanan çok sayıda kentsel dönüşüm uygulamalarından zarar gören grupların ne STK kuracak, ne de kendilerini duyuracak gücü vardır. Dolayısıyla, bugün AB'yle ilişkilerde de sıkça vitrine çıkarılan STK faaliyetlerinin bütün konularda etkin bir sivil denetim yaptığı iddia edilemez.

Hemşehrilerin etkin katılımını sağlayacak bir başka önemli adımın "saydamlık" ve "bilgi edinme hakkı" olduğu kuşkusuzdur. Yeni yetkilerle donatılan belediyelerin karar almaya ve uygulamaya geçmeden önce, ya da sahip olduğu malî kaynaklar ve yapacağı harcamalar konusunda "hemşehrilerini" bilgilendirmesi, gereksinimlerini ve eğilimlerini saptaması çok önemli bir konudur. Ancak böyle bir uygulamaya geçişle ilgili işaretler henüz ufukta gözükmemektedir.

Bir diğer deyişle, soyut bir hemşehri hukukunun, somut bir uygulama hâline nasıl dönüşeceği konusu, üzerinde tartışılması gereken önemli bir konu olmasına karşın, bu konu maalesef ne siyasi partilerin, ne de kamuoyunun gündeminde değildir. Birçok konuda çok aktif olduğu gözlemlenen AKP yönetiminin ise, bu konuda adım atmakta isteksiz olduğu ve eski usul yönetimin avantajlarından yararlanmaya devam ettiği söylenebilir.

Diğer taraftan, bu çerçevede, yerel demokrasi için sadece bilgilendirme yeterli olmamakta, "yapırım" da aynı derecede önemli olmaktadır. Hemşehrilerin Belediye Meclisinin gündemine katkıda bulunma hakkı, ya da alınan bir meclis kararına toplu itiraz hakkı, bazı imar, yatırım ya da harcama kararları için referandum yaparak görüşlerini alma hakkı ya da belde halkının belediye yönetimine güvensizlik duyduğu durumlarda yerel yöneticileri "görevden çekilmeye çağrı hakkı"nın olmadığı bir ortamda, hemşehri denetiminin etkin işlemesi de mümkün olmamaktadır. Bu konu sadece imar ve planlama değil, belediyelerin karar alanlarına giren diğer konular için de önemli olan ve eksikliği ilerde daha da duyulacak konulardandır.

İstanbul, eskisinden çok farklı olarak, çeşitlenmiş talepleri olan karmaşık gruplardan oluşan on milyon

nüfusa sahip bir şehirdir. Bu şehirde yaşayan, örgütlü ve örgütsüz, tüm kesimlerin gündelik yaşamlarını doğrudan etkileyen bu faaliyetlerin, bilgi edinme hakkı, saydamlık, toplu itiraz hakkı gibi yolların işletilmesiyle sivil denetime tâbi kılınmasının yollarının açılması gerekmektedir.

Aynı şekilde, son dönemlerde, İstanbul'la ilgili birçok kararın Ankara tarafından alınması da medyada eleştiri konusu yapılmaktadır. Ankara'nın yerele müdahalesi olarak yorumlanan ve bu nedenle eleştirilen bu durumun basit bir merkez-yerel gerilimi olarak tanımlanması da kanımca yeterli değildir. Bugünkü sistem içinde alınan karar ve uygulamaların, usulüne uygun olarak, merkezde değil de "yerelde" geliştirilmiş olsa da, ne kadar demokratik oldukları sorusunun cevabını vermek durumundayız.

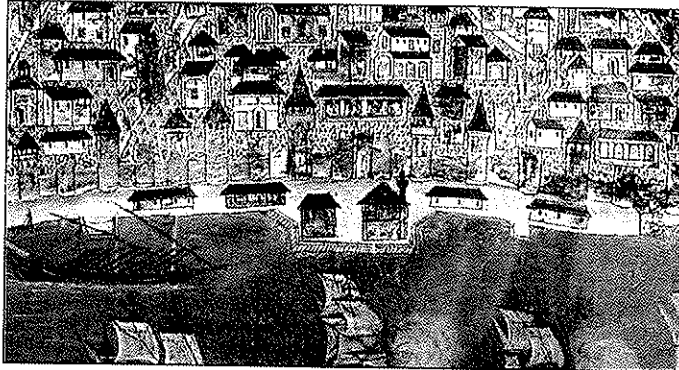
"SESSİZ" KENTSEL DÖNÜŞÜM

Medyaya yansıyan ve tartışma yaratan dış sermayeli ve özelleştirme programıyla birlikte yürütülen Galataport ya da Haydarpaşa gibi girişimler sansasyonel projeler olarak gündeme gelmekte ve kamuoyunda farklı açılardan tartışılmaktadır. Burada tartışmaların bir boyutunu kentin kimliği oluştururken, daha çok ilgi çeken bir başka boyutu ise özelleştirme ve dış sermaye olmaktadır. Diğer taraftan, kentte son dönemlerde çok sayıda küçük ve orta ölçekli proje "kentsel dönüşüm" adı altında, yerel düzlemde ve "usulüne uygun" olarak yapılmaktadır. Bu projeler, küçük ölçekli imar planı değişikliği ya da uygulaması biçiminde olduğu için çok fazla dikkati çekmemektedir. Bu tür uygulamalar ancak kent içindeki bir yeşil alana doğrudan müdahale olduğunda, (Göztepe Parkına Cami yapma girişimi gibi) medyaya yansımaktadır. Diğerleri sessiz sedasız kenti dönüştürmeye başlamıştır.

Kentsel dönüşüm projeleri, son kırk yıldır büyük göç alarak hızla yapılaşmış olan İstanbul'un sorunlarını çözmeyi ve kenti "sağlıklılaştırmayı" hedeflediğinden basında ve kamuoyunda çok fazla tepki görmeden uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra depremle ilgili felaket senaryoları da bu projelerin meşruiyetinin temelini oluşturmaktadır.

Son dönemlerde, şehrin birçok ilçesinde depreme hazırlık ya da sağlıklılaştırma amacıyla çok sayıda projenin hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Kentsel sağlıklılaştırma projelerinin kentin hangi alanlarında, hangi amaçla, hangi ilkelere dayanılarak yapıldı-

ğı ve sonuçta kentin bütününi nasıl değiştireceği konusunda yeterli bilgiye sahip olduğumuz söylenemez. Diğer taraftan bu projelerden o alanlarda yaşayanların doğrudan etkilendiği de açıktır. Ancak bu projelerin salt fiziksel dönüşüm projeleri olmadığı, her fiziksel dönüşümün bazı grupları olumlu ya da olumsuz etkilediği çoğu zaman dikkatten kaçmaktadır. Örneğin, Sulukule projesi belki sur kıyısında görsel olarak cilalanmış turizm amaçlı bir mahalle yaratabilir ama, Sulukulelilerin ve kent kültürünün bu uygulama sonucu yarar görüp görmeyecekleri kuşkuludur.

Son yıllarda sayılarının arttığını el yordamıyla öğrendiğimiz bu küçük ya da orta ölçekli projelerden kazanç sağlayanların ve zarar görenlerin kimler olduğu sorusunun cevabını maalesef bilmiyoruz. Bu projelerin küçük ölçekli planlarla, parça parça yürütülüyor olması, hem izlenmesini güçleştirmekte, hem de bütününe kente etkisinin algılanmasını güçleştirmektedir.

Yine basından ve kentte yapılan protesto gösterilerinden “kentsel dönüşüm” adı altında bazı alanlarda sessiz sedasız gecekonduların yıkılmalarının yapıldığını, ya da kentin merkezinde bazı alanların yeni yapılaşmalara açıldığını anlıyoruz. Kenti parça parça değiştirecek olan bu uygulamaların, sistematik bir kentsel sağlıklılaştırma uygulaması olarak kabul edilebilmesi mümkün değildir. Bunların bir kesiminin, özellikle, son dönemlerde bazı sermaye gruplarının ve kentsel üst orta sınıfların ilgisinin yoğunlaştığı kent merkezinde kent bilim literatüründe, “sınıfsal temizlik” anlamında kullanılan “soylulaştırma” (gentrification) projeleri olması da söz konusudur.

Bu projelerin, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, kentin bazı alanlarını üst gelir gruplarına açması söz konusudur. Kentin fiziksel olarak sağlıklılaştırılması orada yaşayan, çoğunluğu yoksul olan insanların o alanlardan uzaklaştırılması operasyonuna dönüştüğü durumda kentsel demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle, kentte yaşayan örgütlü olmayan “gücsüz” grupların bu kentsel dönüşüm projelerinden nasıl etkilendiklerini izlemek gerekmektedir. Gün geçtikçe sayıları artan güvenlikli, silahlı kişilerce korunan kapalı zengin mahalleleri ve insansız kentsel dönüşüm tasarımlarının İstanbul’u zengin yoksul ayrımının çok daha keskin hatlarla izlenebileceği bir kent hâline getireceği açıktır.

Bu noktada, bugünlerde Balat’ta uygulanmakta olan AB destekli kentsel iyileştirme projesi örneğine dikkati çekmek istiyorum. Bu projenin uygulama ilkeleri dikkatli olarak incelendiğinde, çağdaş hemşehri hukukunun “hak sahibi” olarak

sadece mal sahiplerini değil, “kentsel iyileştirme” uygulamasından etkilenecek tüm grupları tanımladığı görülecektir. Bu bağlamda, bu alanda yaşayanların tümü, kiracılar, zilyetler, kadınlar ve çocuklar planlamanın muhtemel etkilerine karşı donatılmaya ve korunmaya çalışılmaktadır. Bu somut örneğin incelenmesi, kentsel sağlıklılaştırmada “kent ve kentli hakları”nın çağdaş yorumu hakkında bilgi edinmemizi de sağlayabilir.

KENT PLANLAMASI TEKNİK Mİ, POLİTİKA MI?

1980 sonrasında belediyelere verilen önemli yetkinin imar planı yapma yetkisi olduğu bilinmektedir. Bu yetki, son yirmi yıldır belediyelerin kaynak ihtiyacı olmadan kullandıkları en önemli araçtır. Bu yetkinin belediyelere devredilmesi yerel politikaya, müteahhitler ve inşaatçılar gibi bazı iş sahiplerinin ilgisini artırmıştır. Belediye meclisleriyle ilgili araştırmalar bu meslek gruplarının aktif ilgisini göstermektedir.

Belediyelerin, neredeyse hiç bir otoriteye hesap vermeden, yirmi yıldır kullandıkları plan yapma yetkisinin, evrensel kuralları olan ve yetkin teknik bilgi gerektiren bir konu olduğu açıktır. Ancak, mevcut kollamacı siyasal ortamda bu yetki, kaynak harcamadan yandaşlara rant dağıtan ya da iş yaratan bir araç hâline de dönüşmüştür. Bu yetkinin bu anlamda kullanılmasının sonuçlarını doğal ve doğal olmayan âfetler yaşandıkça hep birlikte gözlemleyebiliyoruz.

Bu nedenle, başta da belirtildiği üzere kent planlamasının ister mikro, ister makro ölçekli kararlar üretirken kentsel yaşam alanlarının niteliğini belirlediğinin ve dolayısıyla doğrudan kentsel politikayla doğrudan ilişkili bir konu olduğunun algılanması gerekir. Planlama aracı, kentte yaşayan gruplar arasında sınıfsal, etnik ya da cinsiyete dayalı eşitsizlikleri keskinleştirmek için de, bu eşitsizliklerin etkisini azaltmak için de kullanılabilir.

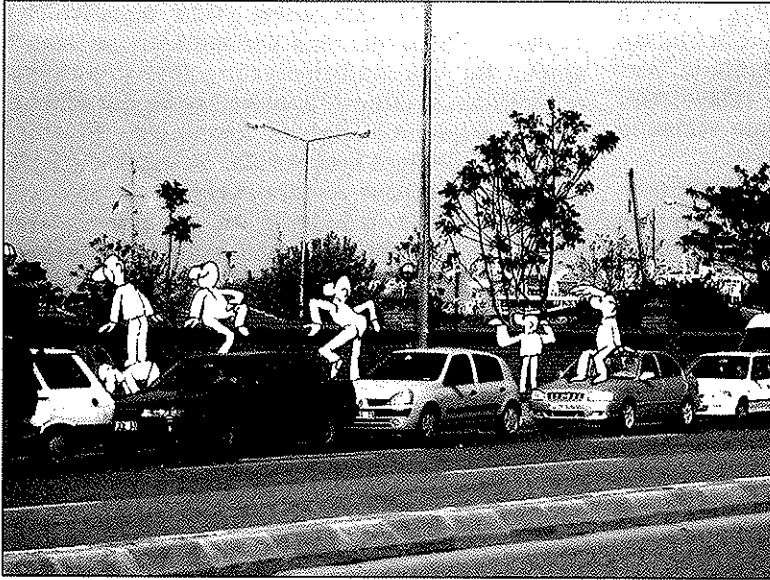
Bu nedenle, İstanbul’un geleceğinde söz sahibi olabilmek için tartışılması gereken konu, yerel siyasetin demokratikleşmesinin yollarını aramaktan geçmektedir. Bu çerçevede kentin imajını, estetiğini ve etkinliğini yönlendirecek makro ve mikro ölçekli kararlar için nasıl bir karar alma, katılım ve denetim mekanizması kurulmalı sorusunun cevabını araştırmak önemli olmaktadır. Bunlar tartışılmaz ve siyasal çevrelerin gündemine girmezse, beş yılda bir seçimle yönetime gelenlerin yaptıklarını uzaktan seyretmekten başka yapılacak bir şey kalıyabilir.

Farkında olmayı fark ettirmek

Su Kenti İstanbul'u Yeniden Yaşamak

Ersen Gürsel

Kentsel değerlerin yeniden fark edilmesine imkan veren mekansal düzenlemeler, yaşam kalitesinin estetik değerlerle de beslenmesi ve yükseltilmesinin bir aracına dönüşebilir

“Yeniden İstanbul” başlığıyla 2005 yılı Temmuz ayında İstanbul'da gerçekleşen 22. Dünya Mimarlık Kongresi'nde (UIA) sunulan bu çalışma öğretim üyesi, şehir plancısı, mimar, sosyal bilimci, grafik, mekan tasarımcısı olan on kişiden oluşan bir grup çalışmasıdır. (*)

İstanbul kent merkezindeki kıyı mekânlarının işlevlerinin değişimi, çevresiyle yeniden bütünleşmesi sürecinde kentsel sorunların tartışılmasını amaçlayan fikir projesinin çalışma

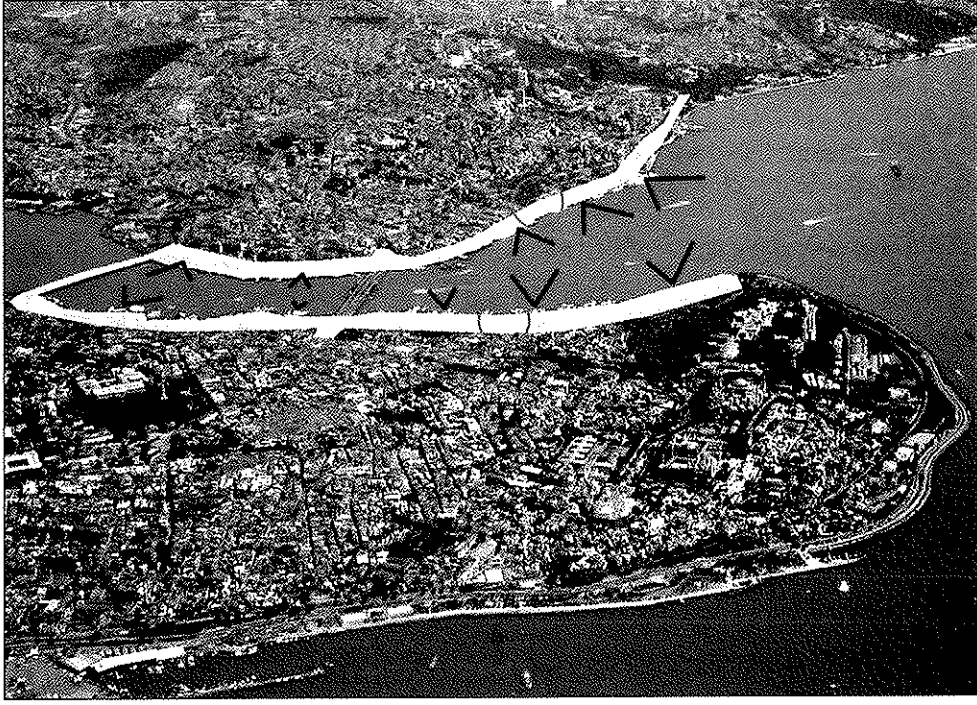
* Çalışma ekibinde mimarlar, Ersen Gürsel, Gürkan Özenen, Gökhan Erkek, mimar-kent plancıları Güven Birkan, Çelen Birkan, Haluk Erar ve Seher Sezer, mimar-öğretim üyesi Deniz İncedayı, kent sosyoloğu Sema Erder, mimar-karikatürist Tan Oral, mekân tasarımcısı Gürel Yontan yer almışlardır.

alanı, tarihi yarımada'nın Sarayburnu tarafından başlayarak Sirkeci, Eminönü, Yağkaparı iskelesi boyunca Haliç'e ulaşan ve Galata'dan, Perşembepazarı, Karaköy, Tophane ile Salıpazarı'ndan, Kabataş'a kadar uzanan yaklaşık 2,5 km'lik bir kıyı kesimini içine almaktadır.

Bu fikir projesi üç ana tema üzerine kurgulanmıştır;

1- Tarihi liman merkezini yeniden yaşama sunabilmek amacıyla bu çalışma, kentli üzerinden, “yaşadığımız kentin farkında mıyız?” sorusuna yanıt aramaktadır. Farkında olmayı fark ettirerek, kentlinin yaşadığı çevreyle ilişki kurması ve çevresine sahip çıkması sağlanmaya çalışılmaktadır.

2- Çalışma güzergâhı içinde bulunan tüm liman bölgeleri metropol boyutlarına varan nüfus ve kentsel işlev alanları, alt ve üst yapısındaki değişimler ile kent merkezindeki liman olma işlevlerini giderek kaybetmektedir. Zaten kentin metropol ölçeğindeki kentsel ilişkileri ve yapısal değişimleri dikkate alındığında, limanların eski işlevlerini sürdürmesi de mümkün değildir. Olası değişim sürecinde yeni arayışlar içine girmek yerine, var olan tüm liman bölgesinin sosyo-kültürel ve küçük ticari hizmetler ile donatılmış bir kamusal kültür mekânına dönüştürülmesi fikri, İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti olması bağlamında dünyanın da ilgisini çekecektir.

3- İstanbul su yolları üzerinde bulunan kenttir. 21. Yüzyıl'da, eski kent merkezini tarihsel referans noktalarına su ile bağlamak önemli bir hedeftir. Su yolları üzerinde bulunan kentin yerleşik düzeninde kıyı mekanlarının kamusal hizmet alanı olarak tanımlanarak yeniden planlanması, mevcut yerleşik alt merkezlerin kıyı mekânlarına bağlanması, kentin doğal ve kültürel değerlerinin kıyı ve mekânları üzerinden algılanmasını, böylece kentin kimliğinin fark edilmesini sağlayacaktır.

Üç ana temada vurgulanmaya çalışılan ve tartışılmaya açılması düşünülen alanlar;

■ Eminönü ve Karaköy gibi tarihi kent merkezlerinin, çağdaş işlevlerle, kamusal alanda yeniden tanımlanmalarını sağlayarak bu merkezlere kaybolan saygınlıklarını geri kazandırmak

■ Dünyada eşi olmayan kültür varlıklarını ve doğal peyzajı, İstanbul'a ve İstanbullulara yeniden fark ettirmek

■ Beyoğlu, Taksim, Sirkeci Eminönü gibi önemli kentsel merkezlerinde deniz ile kıyıyı buluşturmak

■ Haliç kıyılarını, Boğaziçi ve Marmara kıyılarına bağlayarak, bir yandan üç ayrı doku ve kültürün etkileşimini sağlarken öte yan-

dan kentin "su"larının bir proje ve düşünce sistemi içinde değerlendirilmesini sağlamak

■ Tarihi yarımada'yı Galata'ya Perşembepazarı üzerinden bağlayarak, iki köprü arasındaki su mekânının, farklı iki yerleşme arasında tarihten gelen bir birleştirici alan olarak önemini vurgulamak

Bu önemli hedeflerin gerçekleşebilmesi için öncelikle, kent halkı, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ile kent yöneticilerinin dikkatlerini bu alana çekmek gerekir. Diğer bir deyişle, planlama ve projelendirme öncesi, tüm aktörlerin geniş katılımı ve söylemleri dönüşüm projesinin temel fikrini oluşturabilir.

Roma, Bizans, Osmanlı İmparatorluklarının başkenti İstanbul'un tarihi limanı üzerinde yaşamaktayız. Bu nedenle, projede yer aldığı şekilde liman bölgelerini, geleneksel yaşam biçimlerinden 21. Yüzyıl'ın çağdaş yaşamına uzanan bir çizgi, bir değer olarak kavrama ve günümüz gereksinimlerine uyarlama fikri bir anlamda "geçmiş geleceğe taşıma" projesi olarak da değerlendirilebilir.

Projenin içeriğindeki tartışma konularını biraz açacak olursak, liman alanı yalnızca suyla ilişkisi nedeniyle değil, doğal, tarihsel mirasın kente getirdiği zenginlik ve yarattığı kimlik açısından da özeldir. Kentin kimliğini

oluşturan silüete ilişkin ne kadar imge varsa buradadır. Bu özellik sadece suyun tasarım alanında sağladığı olanaklarla (fiziksel, ekonomik, sosyal, vb.) sınırlı görülmemelidir. Bunun ötesinde "su"yun, yaşamın biçimlenmesinde önemli bir kültürel faktör olduğu anımsanmalıdır. Su, toplumsal yaşamı şekillendiren ve buna bağlı olarak kültürü dönüştüren önemli bir etkidir. Kentsel yaşamın bir parçasıdır.

Su ile buluşmayı kutlayan kentler, su ve kıyı kullanımını yaşam biçimi ile bütünleştiren kentler bunların örnekleridir. Tarih boyunca İstanbul'da sanatçıların, gezginlerin ve araştırmacıların suyla anlamlanan eserleri belleklerdedir. Kentin kıyı mekânları ve kıyılarının bütünleşmesinde su ögesi tarihle, kültürle, toplumla açıklanabilen bir süreçtir. Bugün kentin bu konumunun yeterince değerlendirdiğini veya su ve kıyı kullanımını yaşam biçimi ile bütünleştirdiğini söylemenin mümkün olduğunu sanmıyorum.

TARİHİ KENTİ YAŞAMA SUNABİLMEK

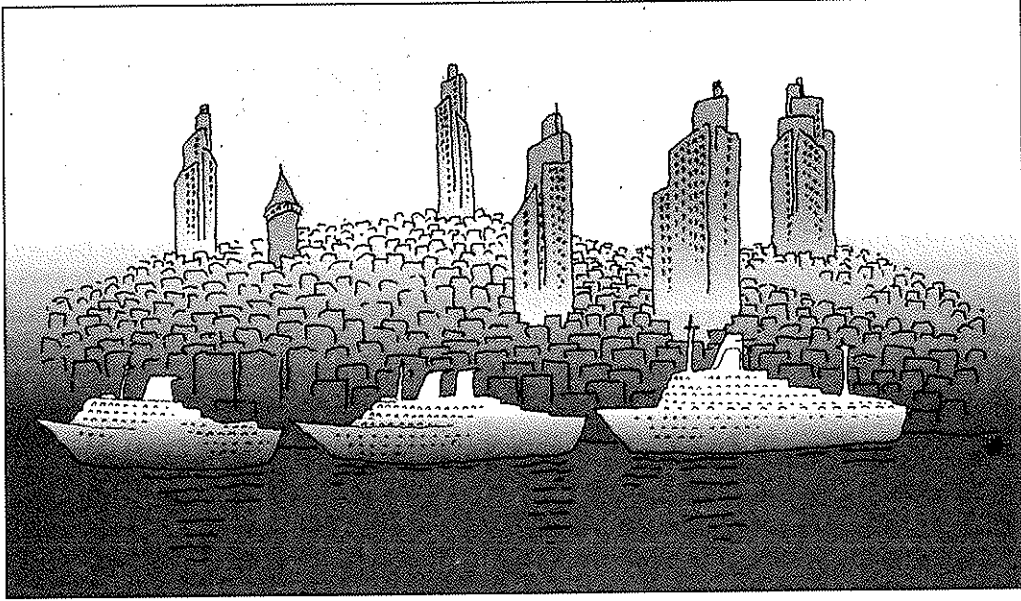
Bir kentsel mekânın kentliye "yeniden" sunulması, kentli, tasarımcı ve yöneticiler açısından farklı anlamlar taşıyabilir. Burada vurgulanmak istenen, mimarın potansiyelini, yetki ve becerisini meslekî platformda tartışmanın ötesinde; kentliyle, kullanıcıyla ve yönetim birimleriyle etkileşim halinde bir sürecin tanımlanmasıdır. Kentin böylesine önemli ve dünya kültür tarihine mal edilebilecek bir bölgesinin düşünsel bir tavırla yeniden üretilmesi, gerek mekândaki fiziksel değişime, gerekse değişen dünya karşısında mimarın toplumsal arayışına ait bir önermedir. Kentliye ve kent yönetimine, kentlerinin önemli mekânsal hazinesini "fark ettirme" sürecinde "kentsel tasarım"ı bir araç olarak sunmak ve kentlilere sahip oldukları mekânı "dışarıdan görme" fırsatını vermek istenmektedir. Kentin sahip olduğu değerlerin belirli bir amaç doğrultusunda öne çıkartılması düşüncesi, var olan "değer"in yeniden yaşama katılması olarak algılanmalıdır.

Bu günlerde "Kentsel Yenileme" kavramı giderek önem kazanmaktadır. Birçok dünya kentinde bu yöntem ile kent merkezleri limanlar ve eski yerleşme alanları yeniden projelendirilmekte ve bu alanların kentsel hayata dönüşümleri sağlanmaktadır. Türkiye'de ise, bu kavram, kentin önemli ve cazip bölgele-

rinde genel planlamanın önüne geçerek, yatırım stratejilerinin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Oysa kentsel yenilenme, planlanacak alanın sosyal, kültürel ekonomik ve fiziksel değişimine olanak hazırlayan çok boyutlu bir kavramdır. Temel amacı, planlanan alan üzerindeki mevcut sosyal yapının yaşam kalitesini geliştirmek, yakın çevresiyle, sosyal, ekonomik ve fiziksel entegrasyonuna olanak sağlamaktır. Merkezi hükümetin ve yerel siyasetin İstanbul üzerinden ekonomik politikalarını oluşturma ve geliştirme arzu ve eğilimleri, her gün ortaya atılan mesnetsiz proje ve yatırım senaryoları kentliyi fazlasıyla yormaktadır. Önerilen projelerin hiç biri İstanbul kentinin sorunlarıyla ilgili değildir. Fakat bu projeler kentin felaket senaryolarına dönüşme eğilimindedir. Öncelikle üzerinde yaşadığımız coğrafyanın sahip olduğu, tarihi, doğal ve kültürel mirasın korunması söz konusu olduğunda, ülkemiz açısından kentsel dönüşüm-değişim politikalarının ne denli özenle ve titizlikle uygulanması gerektiği sonucuna varılabilir. Var olan doğal değerlerin farkında olunmadan süren kentsel yaşam için, bu proje bir "uyarı" olarak da değerlendirilebilir.

GALATAPORT PROJESİNİ LİMAN BÖLGESİ DIŞINDA BAĞIMSIZ BİR PROJE OLARAK ELE ALMAK MÜMKÜN OLABİLİR Mİ?

Sirkeçiden Unkapanı köprüsüne, Perşembepazarı, Karaköy - Rıhtım caddesinden Kaba-taş'a uzanan kıyı boyunca mevcut liman alanındaki imalat, depolanma, yük ve yolcu terminalleri ve hizmet binalarının kaldırılması, yükleme boşaltma ile yolcu taşıma araçlarının bölgeden arındırılması, İstanbul'un bu tarihi limanının çağdaş planlama ilkelerine bağlı olarak yenilenmesi yıllardır beklenen bir fırsattı. Söz konusu bölgenin dönüştürülmesinde gündeme gelen Galataport (kurvaziye limanı) projesi ne yazık ki siyasî iradenin kararı ile kentsel planlamanın önüne geçen yatırım projelerine bir örnek oldu. İstanbul liman merkezinin yeniden planlanması sürecinde büyük yolcu gemilerinin yanaşma liman yeri konusunda hiç bir gündem oluşmadan bugün bu projeyi neden tartışıyoruz? Çünkü siyasî otorite, konuyu planlama platformunun dışında sadece ekonomik politikası gereği, kamuoyunu da hiçe sayarak, oldu bittiye getirmeye çalışmaktadır. Merkezî hü-

kümet kararları yerel yönetim tarafından da desteklenmektedir.

TOPHANE BÖLGESİ NEDEN ÖNEMLİDİR?

Tophane Meydanı Osmanlı Hanedâni için, Beyoğlu diplomasisi ve Topkapı Sarayı yönetimi arasında bir liman özelliği gösteren ve ayrıca askeri açıdan da barındırdığı top imalathaneleri, topçu kışlaları ile önemli bir noktadır. Ayrıca Tophane Kasrı'nın siyasî görüşmelerin yapıldığı bir bina olduğu bilinmektedir. Sadece bununla kalmayarak meydan aynı zamanda Beyoğlu'nun Marmara kıyısından denize açıldığı bir kapıdır. İstanbul'un, üzerinde saat kulesi bulunan tek meydanı Tophane Meydanı'dır. Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı dönemlerinde, 2. Mehmet'le (Fatih) 1453'te başlayarak 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar yapılan binalar ile Tophane Meydanı bir mimarlık müzesi niteliğindedir.

Tophaneden Fındıklı'ya uzanan İstanbul Boğazı'nın Marmara'ya açılan en güzel kıyı kesimi üzerinde yarım asır önce geçici olarak inşa edilmiş olan antrepolara, yeniden işlev kazandırarak korumayı amaçlayan projeler, yıllar önce yapılan bir yanlışın bugün meşrulaştırılması anlamındadır. İstanbul kenti üzerine önerilen yatırım projeleri kentin genel

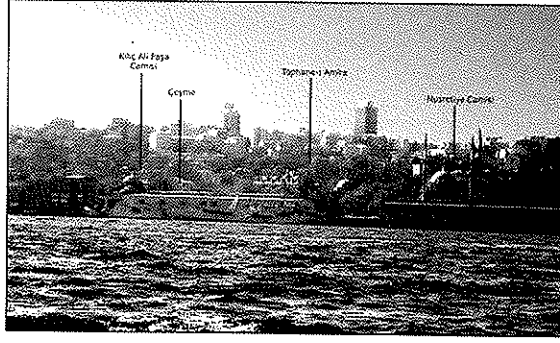
planlama kararları ölçeğinde ele alınmadığı sürece benzer yanlışlar yapılmaya devam edecektir. İstanbul'un kent ve mimarlık tarihinin önemli alanlarından biri olan Tophane Meydanı ve üzeri dev depo binaları ile doldurulmuş Fındıklı'ya kadar uzanan kıyı kesiminin bu gün kent halkının farkında bile olmadığı kaybedilmiş mekânlar konumu devam edecektir. Galataport'ta olduğu gibi Tophane, Salıpa-zarı üzerindeki mevcut antrepoları kullanarak yeni bir turizm merkezi oluşturma isteği hem deniz hem de kara trafiğini bir kaosa sürükleyecektir. Oluşturulmak istenen bu turizm merkezinin yakın çevresine olan üst ve alt yapı maliyeti nedir ve bunu kim karşılayacaktır? Bu proje çevresinden bağımsız noktasal bir alan olarak düşünülemez. Yoğun araç trafiğini gerekli kılan yatırım projelerinin konumu ve deniz ulaşımı ile hizmet veren terminal binalarının tarihî kültürel merkezle ilişkilerinde yatırım alanlarının yer seçimi önemli bir planlama kararını geliştirir. Bu karar kentin geleceğini belirleyecek çok boyutlu kentsel planlama stratejileri içinde yer almalıdır. Bu tür kararlar yer seçimi kararlarına bırakılmayacak kadar önemli kentsel, İstanbul özelinde metropol planlama kararlarıdır. Kentin sahip olduğu kimliği ile çelişen projeler üzerinde sağlıklı düşünmek, kentinin kentli bilincinin oluşmasına katkı sağlayacak sosyal

yapının gelişimi ve sürdürülmesinde iletişimi, algılamayı ve fizikî çevre üzerine düşünce platformlarını oluşturmak gerekir.

Kentsel planlama ve yatırım projeleri kentsel sorunlara karşı duyarlı olması beklenen mimarlık eğitimi almış bir belediye başkanının merkezî hükümetin İstanbul üzerinde popülerlik kazanmayı hedefleyen projelerine karşı düşündüklerini açıkça belirtmesi gerekirken, tüm bu projelerin benimsediğini zaman zaman yaptığı açıklamalarla basından öğreniyoruz. Acaba Belediye Başkanı Kadir Topbaş, Başbakan'ın önerilerini emir mi telakkî ediyor? Mimar bir Belediye Başkanını kentin planlı gelişimi için başlangıçta umut olarak görmüştük. Belediye başkanı bütün ümitlerimizi hayal kırıklığına dönüştürmüştür.

KAYBEDİLMİŞ ALANLARI GERİ KAZANMAK BİZİM ELİMİZDE

Gülhane Parkı'ndan Kabataş'a yaklaşık 2,5 km.lik kıyı boyunca, doğrudan denize açılan kaç pencere, kaç kapı veya sokak var? Bu kıyı bandının coğrafî, tarihî değerleri üzerine biraz düşünelim! Kaybettiklerimizin, fark edemediklerimizin bilincinde miyiz? Gelin bir de kıyıları denizden bakalım. Devâsa yolcu gemilerinin oluşturduğu duvarların karşısında neden hâlâ kayıtsızız? Boğaz ve Haliç'in Marmara Denizi ile buluştuğu, bir yanda Üsküdar, diğer yanda ise Topkapı Sarayı'nın silüeti yalnızca İstanbul Modern'in kafeteryasının penceresinden izlenebilir durumdadır. Önemle

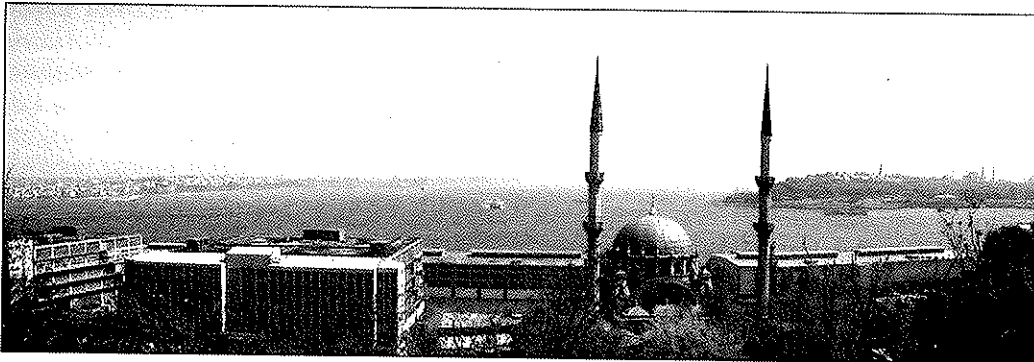

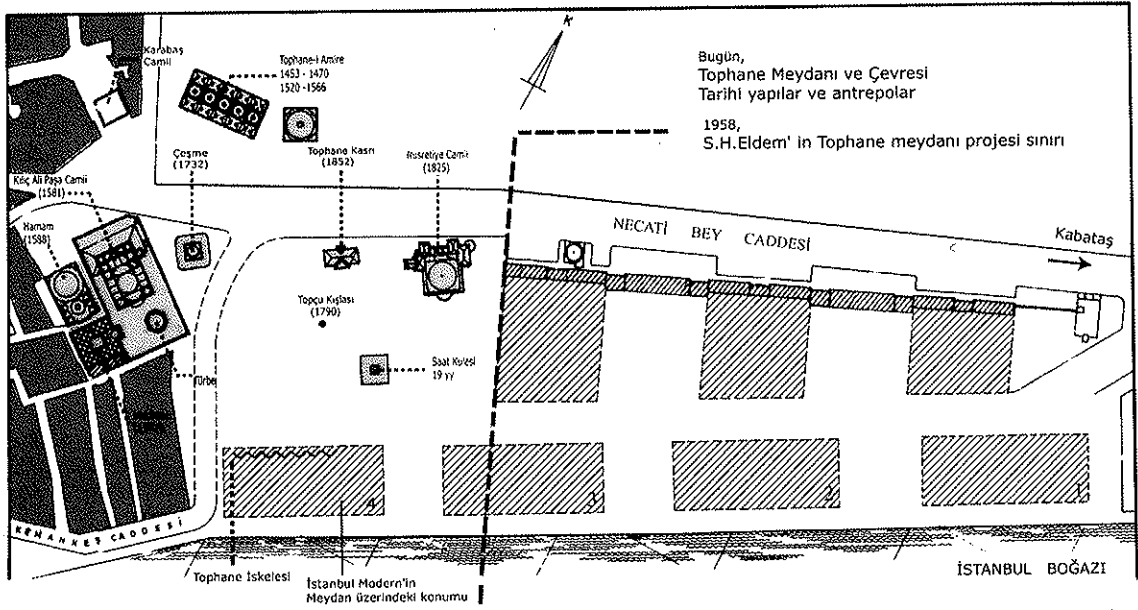
vurgulamak istediğimiz konu, İstanbul'un peyzajını bir binanın penceresinden değil, 1200 metrelik kıyı alanından izleyebilmenin mümkün olduğudur. Bu alan, Tophane Meydanı ile bütünleştirilerek kentin yaşadığı kentin coğrafyası ve kültürü ile her an buluş-

bilmelerine olanak tanıyan bir sosyal kültürel kamusal alan oluşturulabilir.

KENTSEL YENİLEME SÜRECİNDE KENTLİYLE BİRLİKTE DÜŞÜNSEL PLATFORMUN OLUŞTURULMASININ ÖNEMİ

Dünyadaki eski metropol kentler, benzer değişimleri yaşamış ve yaşamaktadırlar. İstanbul'da da kaçınılmaz olarak bir değişim izlenmektedir. İşlevlerini kaybetmiş, sadece binaları ile ayakta kalan dışa kapalı kıyıları, meydanları ve sokakları arzu edilir biçimde kentin yaşamına sunulabilir. Hayallerimizi de sınırlayan "Denizi kapatan duvarları" kaldırmak, simgesel bir ifadedir. Günümüzün gelişen olanakları (teknolojik, ekonomik, iletişimsel, sosyal, vb.) karşısında kentin kenti tanıyabilmesi, kenti için düş kurabilmesi için mimarlığın toplumsal desteği önemli bir araç olarak görülmektedir ve yaşanacak değişim sürecinde kentin planıyla, uygulayıcıyla, yöneticiyle, sivil toplumla paylaşacağı bir platformu gerektirmektedir. Kentlinin kentle, tasarımcının da toplumla diyalogunu öneren bu süreç için bir modelin kurgulanması ise bir yönetim planı ve siyaset üretimi konusudur. Uzman kadroların desteği ve kurum-

Salı Pazarı antrepolarının konumunu gösterir plan.
(Sedat Hakkı Eldem anısına Mimar Sinan Üniversitesi tarafından hazırlanan kitaptan.)

sal denetim sağlanarak bu platformun yaşama geçirilmesi zorunludur.

Bu amaçla söz konusu politikaların yaşama geçirilmesinde, haklarını ve buna bağlı olarak hukuk devleti mekanizmasını arayan kentlinin tavrı bir faktör olarak bu süreçte yer almalıdır. Çok yönlü ve çok aktörlü bir yaklaşımı ifade eden bu anlayış, kamu alanında yeni düzenlemeleri de gerekli kılar. Bu yaklaşım, giderek “demokrasi” kavramının tasarım alanında anlam bulması fikrini ve yerel yönetime, yerel demokrasiye inanç bağlamında geliştirilecek “meslek kültürü”nü destekler. Değişimin kaçınılmaz oluşunu vurgulamakla birlikte, getirilecek önerilerde, öncelikle özenli bir alt yapı çalışmasının gerçekleştirilmesi, bunun toplum yararını gözeterek yasal, yönetsel düzenlemelerle desteklenmesi, konunun disiplinler arası uzmanlarca irdelenerek ayrıntılı bir çalışma geliştirilmesi hedeflenir. Günümüz siyasilerinin kentsel dönüşümü bir fırsat olarak algıladıkları dönüşüm, yıkıp yeniden inşa etmektir. Bu yaklaşım sosyal, kültürel çevrenin zamanla yozlaşmasını ve kent dinamiğinden koparak yapaylaşmasını, giderek tükenme sürecini beraberinde getirecektir.

Kentsel dönüşümün çok boyutlu bir kavram olduğu konusu sürekli gündemde tutularak işlenmelidir. Bu süreçte planıcı ve mimarların sorumlulukları kesintisiz olmalıdır. Tespit, analiz, iyileştirme ve yeniden üretim

platformunun asli aktörleri olan mimarlar, uzmanlarla işbirliği ortamında birlikte çalışmanın oluşturacağı enerjiyi yaratıcılığa dönüştürebilirler. Kamu yararı gözetilen politikalar kapsamında çevresel değerlerin korunması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi gibi ilkelerle, kentliyi de içine alan ve harekete geçiren bir Yöneyim planı, sadece tasarım alanında değil, sosyal - kültürel alanda da önemli kazanımlar sağlayabilir.

Sonuç olarak, “Su Kenti İstanbul’u Yeniden Yaşamak” senaryosu, mekânsal boyutları çoğaltarak zenginleştirerek bu mekânların halkla buluşmasını sağlayabilir. Başka bir deyişle, kentsel değerlerin yeniden fark edilmesine imkan veren mekânsal düzenlemeler, yaşam kalitesinin estetik değerlerle de beslenmesi ve yükseltilmesinin bir aracına dönüşebilir.

Çağdaşlaşmanın bir aracı olarak, kent yönetiminden sorumlu yerel otorite, yapay görsel çevre oluşturma isteğini sürekli gündemde tutmaktadır. Çağdaş toplumda kentli olma bilincini oluşturmak, kente ait yaşanılır mekânların değişimi ve gelişimi üzerinde düşünceler üretmek, bunları kamusal bir platform ortamında tartışmaya açmakla mümkün olabilir. Kent halkını da bu tartışma platformlarına katmak gereklidir. Birey veya topluluk olarak insanların yaşadıkları kente karşı sorumlu oldukları bilincini oluşturmak, ancak bu kentlilerin sorunların bütününde söz sahibi olmalarıyla mümkündür.

90'ında Devrimci Delikanlı

Mehmet Özgen

Mihri Belli gibi devrimcileri anlamak, iki büyük dünya savaşı arasındaki fırtınalı yılları ve ikinci savaş döneminin devrimci ruhunu kavramakla mümkündür

1 Mart 2006, Mihri Belli'nin 90. yaş günü kutlamasıydı. Bini aşkın insan Yeni Melek sinemasındaydı. O aslında böyle kutlamalardan hoşlanan bir insan değil. Bu yüzden ki, gecenin sonunda yaptığı konuşmada, asıl sorunlarımıza dönelim dedi ve sözü solun birliğine getirdi. Bu mesajı verdi kendi yordamınca.

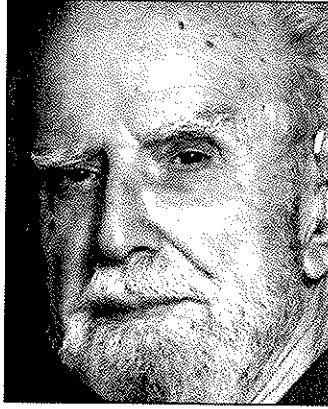
Mihri Belli hakkında yazmak kolay değil. İlk yazımı redakte ettiği günkü gibi bir duygu sarıyor içimi. Yazıyı yazdığımı pişman olmuştum o gün. Ama daha sonraları onun sıkı tutumunun yararını kavradım. Açıkça söylemek gerekirse, hayatımda beni en çok etkileyen insanların başında gelir. Buradan şu çıksın. Mihri Belli, kimilerinin bazen öne sürdüğü gibi, kendisine biat etmeyi koşullayacak bir önderlik anlayışı içinde olmadı. İnatçıdır, ama eğer davânın adamıysan, eleştiriye ve ikna olmaya açık bir insandır.

Bu yazı bir portre denemesi değil. Adı, Türkiye sosyalist hareketinin günışığına çıkıp yeniden kitlesel ölçekte kurulduğu 1960'larda, ortaya attığı Millî Demokratik Devrim stratejisiyle özdeşleşen; düşünceleri, eylemleri, yetenekleri, başarıları ve başaramadıklarıyla sosyalist hareketin içinde ve dışında ilgiyle izlenen özgün bir hayatı 90 yıldır hâlâ delikanlı ruhuyla sürdüren sıradışı bir devrimciden söz ediyoruz.

Bu nedenle, burada söyleyeceklerim, onun hakkında yalnızca bir fikir verebilir, ama bütünüyle onu yansıtmaz.

Bir dönem Türkiye solunda, ortaya çıkan hemen her yeni grubun, kendi siyasî varoluşunu önce Mihri Belli ile "hesaplaşma" içinde tanımlaması âdeta bir gelenek olmuştu. Özellikle MDD hareketinin türevi olan gruplar için böyleydi. Bir bakıma doğaldı bu, Belli, bu hareketin önderiydi ve tarihsel köken arayışı ister istemez yolu ona götürüyordu. Ama bu hesaplaşmalar, geçmişin olumlu yanlarını koruyarak aşma bilinciyle değil, daha çok suçlama ve inkâr mantığı ile yapılırdı. "50 yıllık revizyonist gelenek" diye tarihi bir kalemde kesip atanlar vardı.

1974'de Ecevit onu 12 Mart'ın sorumlusu, gençleri ateşe atan adam olarak işaret etmişti. Bu, sosyalist

solda da yankısını buldu. Kimileri onu sorumlu tutuyor, âdeta kendi başarısızlıklarının faturasını ona çıkarıyordu. O kadar ki, kendileri cuntacılığın teorisini yaptıkları ve MDD hareketindeki ilk ayrılık bundan çıktığı halde, 12 Mart'tan sonra aynı çevreler bu teoriyi ona malettiler.

9 Mart cuntasıyla da ilişkilendirildi. Doğan Avcıoğlu'nun lideri olduğu bu cuntanın içinde olmak başka, onun başarısının beklentisi içinde olmak başka şeydir. Bu ikincisini eleştirebilirsiniz. Ama o dönemde, hemen herkes bu beklentinin içindeydi. Bu cunta başarılı olsaydı, ilk işinin

kendilerini enterne etmek olduğunu söyledi M. Belli, son bir söyleşisinde. Gerçekten de Madanoğlu davasında, Madanoğlu'nun kendisinin, gençliği Mihri Belli'nin etkisinden kurtarmaktan sözettiği bilinir.

Kuşkusuz, Belli'nin Kemalist burjuva devrimi konusundaki tutumu ve o dönem sol Kemalistleri müttefik olarak görmesinin bu eleştirileri çekmesinde payı var. Ama bu yazının amacı bunları tartışmak değil. Yine de şunu söylemek gerekir ki, merkezî bir örgütten yoksun olan ve dağılma eğilimindeki bir hareketin denetimden uzak gruplarının kimi ilişkilerinin de hareketin manevî önderine mal edilmesi kaçınılmazdır. Bir başka önemli nokta, Kemalizm konusunun, politik yanı itibarıyla, Komünterinin ve SBKP'nin başından beri izlediği politikadan bağımsız olarak tartışılmayacağıdır.

Belli'yi, Doğu Berlin grubunun TKP'si de çok suçlamıştır. "Partiye, maceracı Mihri Belliyi getiren o oldu," diye Şefik Hüsnü suçlanmıştır. (Vedat Türkalise, "Parti onunla gençleşti," der).

TİP'i bölmekle eleştirildi. Ne var ki bu eleştiriyi yapanlar, parti yönetiminin tasfiyecî tutumunu göz ardı ederler. Ama Belli, bu bölünmenin doğru bir bölünme olduğunu söyler. TİP'in parlamentarist yönetimi, devrimci hareketin gelişmesine engel oluyordu. Devrimci gençliğin atılımını kucaklayacak bir atmosfer içinde değildi TİP. Faşist saldırılara, cinayetlere karşı etkin bir tutum geliştirmiyordu. Ama bu bölünme, ne kadar doğru ise, alternatif bir siyasal

örgütün inşa edilmemesi de o denli tarihsel bir hataydı. Belli bu hatanın özeleştirisini, önce 1972'de "Devrimci Hareketimizin Eleştirisi" adlı broşüründe yapmıştır. Daha sonraları yeri geldikçe bu hata üzerinde durması, sanırım, devrimci muhalefetin kendi içinde de bölünerek bugüne kadar gelmesi konusunda duyduğu rahatsızlıktan olmalıdır.

Mihri Bellinin bu kadar eleştirilmesi hatta daha çok suçlanması, bana göre, teoride ve pratikte bir kopuşu temsil ediyor olmasındandır. Belli'nin nereye oturtulacağını zihinlerde belirsizlikler yaratmasının nedeni budur. Belli 3. Enternasyonal geleneğine bağlı bir komünisttir, ama bu bağlılık daha çok geleneğin devrimci içeriğine, ruhuna. Ondan öğrendiklerinin zihninde en çok iz bırakanı, Marksizmi kavramak ve uygulamak bağlamında "bağımsız ve yaratıcı tutum"dur. Bu tutumu, 1962'de, Sovyet-Çin çatışmasının uç verdiği günlerde SBKP'nin, bizzat kendisine yaptığı, "TKP'yi canlandırın, dış büronun başına da İ. Bilen'i getirin" önerisine, "Dış büronun başına kimi getireceğimiz bizim işimizdir," diyerek karşı çıkışında gösterir.

Asıl önemli yan, sosyalizm mücadelesine devrim bilincini taşımış olmasıdır. Oyların yüzde 51'ini alarak iktidar olmayı hayal eden egemen zihniyeti kıran ve iktidar mücadelesinin gerçek mahiyetini kavramaya sevkeden onun devrimci tutumudur. Bu TKP'nin geleneğinde olmayan bir şeydi.

İlginçtir, Belli'yi küçük burjuva milliyetçilikle eleştirenler oldu, ama Yunanistan iç savaşında üç yıl savaşan tek Türkiyeli komünist de odur. Filistin devrimiyle bağı kuran da o. Mücadeleye ilk başladığı yer Amerikan Komünist Partisidir. Bugün Kürt sorunu konusunda da onun enternasyonalist tutumu göz ardı edilemez.

Mihri Belli'nin siyaset tarzı, uslubu, belki ona eleştiri oklarının yönelmesinde belirleyici bir etken olmuştur. Bir çoğumuza, onun terminolojisi aykırı gelebilir. Ama onun politik tutumu ve pratiği konusunda bir yargıda bulunmak gerekirse, herhalde, hiç bir zaman egemen sınıfların, düzenin ve onların iktidarının ekmeğine yağ sürecektir bir tutum içinde olmadığını, tam aksine, görüşlerinin ve tutumunun egemen güçlerde hep bir nefret ve kaygı uyandırdığını söylemek zorundayız. Belki de politik mücadeleyi gerilla tarzında ele alışındandır bu. 1979'da faşist süikastçının, çok yakın mesafeden şarjöründeki bütün mermileri boşaltmasına karşın üç kurşun isabet ettirebilmesi bundandır. Onun için, emperyalizmi ve işbirlikçilerini, sınıf düşmanını, halk düşmanlarını tecrit etmek, geriletmek ve inisyatifi ele geçirmek birincil meseledir. Devrimcinin mücadele tarzı ve kullanacağı dil de buna göre olmalıdır.

M. Belli, onun deyişiyle, daha çok "bir davâ adamıdır" ve her davâ adamı nasıl devrimin yolunu açmaya kendini adanmışsa, o da böyle yapmıştır. Taktiklerini eleştirebilirsiniz, ama onların bu yolu açmak

için olduğundan kuşku duyamazsınız.

Mihri Belli gibi devrimcileri anlamak, herhalde iki büyük dünya savaşı arasındaki fırtınalı yılları ve ikinci savaş döneminin devrimci ruhunu kavramakla mümkün. O dönemin devrimcileri büyük davaların, büyük umutların, amaçların ve tabii büyük özverilerin insanlarıdır. Kendilerini büyük insanlığın kurtuluşuna adanmış sarsılmaz inançların sahipleriydiler. Bunu dönemin edebiyatından da hissedebilirsiniz. Onlar için mesele, ezilen ve sömürülen sınıfları örgütlemek ve iktidara yürümektir. Kuşku çağının içine doğan, Ekim devriminin yenilgisi içinde filizlenen kuşaklar bunu anlamakta zorlanacaklardır.

Engels'in, Joseph Bloch'a 21 Eylül 1980'de yazdığı mektupta sunduğu, imkân ile gerçeklik arasındaki ilişkinin toplumsal tarih alanındaki maddeci kavranışı, Belli'nin rolünü anlamamızı kolaylaştırabilir: "...Tarih, her zaman, nihai sonucun sonsuz sayıda bireysel iradenin çatışmalarından doğması suretiyle gerçekleşir, ve her bir irade de, varolduğu haliyle bir dizi özel varlık koşulları çokluğu tarafından yaratılmıştır, dolayısıyla burada karşılıklı olarak birbirleriyle çatışan sayısız güç var demektir. Bu güçlerse, sonsuz sayıda bir paralel kenarlar grubu meydana getirirler ve bu gruptan bir bütün olarak bilinçsiz ve kör bir biçimde işleyen bir kuvvetin ürünü gibi görünebilecek olan bir bileşke — tarihsel olay — ortaya çıkar. Çünkü, her bir bireyin istediğini başka bir birey engeller ve sonuçta ortaya çıkan şey hiç kimsenin istememiş olduğu bir şey olur... Ama... çeşitli iradelerin istedikleri şeye ulaşamayıp genel bir ortalamada, ortak bir bileşkede kaynaşmalarından bunların sıfıra eşit oldukları gibi bir sonuç çıkarmaya hakkımız yoktur. Tam tersine, bunların her biri bileşkeye katkıda bulunur ve bu niteliğiyle onda içerilmiş durumdadır."

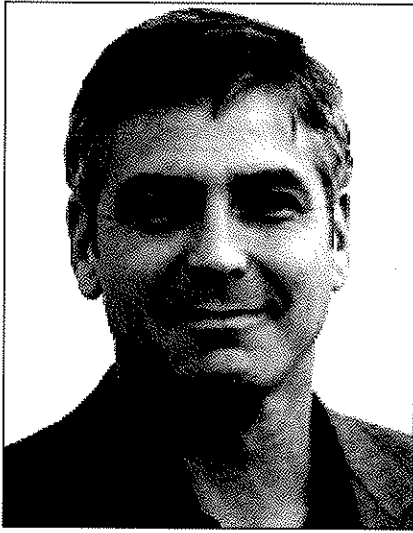
Engels'in çözümlemesi Türkiye'nin 1961-1971 dönemine uygulandığında, bu alandaki sınıf mücadelelerinin arka planı üzerinde Mihri Belli'nin özgül rolünün de en genel hatlarıyla tam olarak onun fikirleri ve seçenekleri doğrultusunda gerçekleşmediğini, ancak "bileşke"de ya da tarihsel olayda başka iradelere göre daha baskın bir rol oynadığını görmek kolaylaşır. Bu noktada da tarihsel kişilerin devrimci harekete katkılarının nasıl değerlendirileceği konusunda Lenin'in şu sözünü hatırlatabiliriz: "(Bu katkılar) tarihsel kişilerin zamanın istekleri karşısında neler vermedikleri değil, kendilerinden öncekilere kıyasla ne gibi yenilikler getirdikleriyle değerlendirilir." Bu yeniliklerin neler olduğuna yukarıda işaret ettiğimi sanıyorum. Ama Ertuğrul Kürkçü'nün şu saptamasıyla bağlamak istiyorum sözü:

"Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Mihri Belli olmasaydı, biz uluslararası sosyalist hareketle dünya çapındaki Marksist tradisyonla bir bağ kuramadan kalırdık diye düşünüyorum. Bizi dünya sosyalist hareketine yaklaştıran, bu iki insan oldu. Onlar, Ekim Devrimi'nin ve Ekim Devrimi'nden sonra meydana gelmiş devrimlerin tecrübesini bize taşımak bakımından da çok ciddi bir kaynaklık görevi yaptılar."

Bir McCarthy Filmi

Refik Zerengil —

Joseph McCarthy zavallı bir maşaydı. Öne sürüldü, esti güreledi, vazifesini yaptı, sonra da bir paçavra gibi bir köşeye atıldı, üç yıl sonra da "kahrından öldü." Ama McCarthy'ci anti-komünizm bitti zannedildikten sonra da var oldu, McCarthy'ciler sadece o yıllarda değil, kırk yıl boyunca Soğuk Savaş siyasetine hükmettiler

Geçtiğimiz aylarda gösterime giren "İyi Gece, İyi Şanslar" (Good Night, and Good Luck) adlı film ABD'nin siyasî tarihinin önemli bir dönemindeki yürekli bazı medya mensuplarının görev bilincini yansıtıyor. George Clooney'nin yazdığı, yönettiği ve oynadığı film en iyi film-yönetmen-senaryo-erkek oyuncu dâhil altı dalda Oscar ödülleriyle aday gösterilmişti. Clooney sadece en iyi yardımcı erkek oyuncu ödülünü aldı. Yapıt gerçek olaylara dayanıyor ve ele aldığı dönemde günün adamı Senatör Joseph McCarthy'yi Clooney kendisi oynuyor. CBS arşivleri taranmış, haber görüntülerinden seçilenler filtreden geçirilerek, filme monte edilmiş, böylece filmin belgesel izlenimi ve niteliği güçlenmiş.

KOMÜNİST AVI

Yıl 1953'tür, McCarthy sorgulamaları ortalığı kasıp kavurmakta, ABD'liler sinemadan, medyadan, kültür yaşamından tanıdıkları birçok ünlünün komünist olduklarını, Senatörün Amerikan Aleyhtarı Faaliyetler Komitesi'nin soruşturmalarından öğrenerek, dehşete

kapılmakta, kızıkların ülkelerini ele geçirmeye ramak kaldığını, Wisconsin Senatörü McCarthy'nin vatanperver çalışmaları sayesinde ABD'nin uçurumun eşiğinden döndüğünü öğrenmektedirler. Komite'nin süreli avı, "40 kısım, tekmi birden" dediğimiz türden bir macera filmi gibidir. ABD'liler bir korku dizisini izler gibi, her akşam TV haberlerinde bir ünlünün daha komünist olduğunu öğrenmekte, "O da mı?" diye şoke olmaktadır.

CBS televizyonundan Edward Murrow isimli araştırmacı-gazeteci, Fred Friendly'nin prodüktörlüğünde "See it Now" (Şimdi Bak) başlıklı bir haber programı sunmakta, ayrıca "Person to Person" (Teke Tek) adını verdiği canlı yayın söyleşileri yapmaktadır. Murrow ve ekibi dikkat çekici buldukları haberlerin arka planını açığa çıkarmakta, kamuoyunda göze çarpmayan yönlerini araştırıp sergilemektedirler. (Filmin adı bu televizyon programının kapanış cümlesinden geliyor.)

O sırada havacı teğmen Radulovich güvenlik gerekçesiyle ordudan tardedilir; geri alınmak için yaptığı girişimlerde, solcu olan babasını ve kız kardeşini komünist diye ihbar etmesi hâlinde görevine dönebileceği söylenir, o da teklifi reddeder. Murrow ve Friendly, CBS'in bir üst yöneticisinin itirazına rağmen konuyu ekrana getirirler. [Bu durumda (bugün asker-sanayi kompleksi dediğimiz sistem içinde) orduya yatırımı olan şirketlerin reklamlarını CBS'ten çekme olasılığı vardır!]

Ed Murrow, Radulovich olayının arkasında Joseph McCarthy'nin olduğunu düşündüğü için, yaptığı programda senatörden açıklama bekler. Tahmininde yanılmamıştır: McCarthy hemen onun aleyhine suçlamalara girişir.

Ekip, McCarthy'nin yayılım ateşine mukabele olarak, CBS patronunun da izniyle, McCarthy'ye karşı harekete geçer. Onun sorgulamalarında kullandığı yöntemleri, yalan ve şarlatanlıkları teşhir eder. Bu arada, Senatör McCellan bir duruşmaya çıkarılan Annie Lee Moss aleyhine tanık icad etmesi için McCarthy ve yardımcısının kendisine baskı

yaptığını söyleyince Murrow bu kez Moss dâvasını ekrana getirerek McCarthy komitesinin yöntemlerini açığa çıkarmaya devam eder ve senatörü programına çağırır. McCarthy yalanlarına, demagogilerine devam eder; Murrow ertesi hafta bunları teker teker sergiler. Sonuç olarak, Radulovich görevine iade edilir. CBS'in bu yayınlarını ilgiyle izleyenlerin gözünde McCarthy inandırıcılığını yitirir, 1954'te Senato McCarthy'yi komite başkanlığı görevinden alır.

DEVLET - MİLLET EL ELE

McCarthy sorgulamalarının bitmesini bir gazetecilik başarısına bağlamak inandırıcı olmaz. Olayı başka politik etmenlerin sona erdirdiğini, ama işbaşında bulunduğu zaman zarfında McCarthy'nin kendisine verilen misyonu fazlasıyla yerine getirdiğini, işi bitince kenara atıldığını düşünmek daha doğru. Bu finalde Ed Murrow ve ekibinin medyada verdiği mücadelenin rolü olmuştur, ama tahmin etmek gerekir ki, başka faktörlerin yanı sıra olmuştur. Muhtemelen muhalif aydınlar, sanatçılara, düşünürlerle karşı yürütülen saldırılarda amaca ulaşıldığına kaani olunmuş, toplumu saran paranoyanın artık sona ermesi gerektiği düşünülmüştür. Murrow'un McCarthy'yle ilgili yayınları da bu devreye rastlamıştır. Nitekim filmde mesele kapandıktan sonra, "İzleyici eğlence istiyor," denilerek program hafta arasındaki popüler izlenme saatlerinden kaydırılır, beş hafta sonra da kaldırılır. Ed Murrow McCarthy'yi şeklen yenmiştir, kullanılan Wisconsin Senatörü bertaraf edilmiş, ama adını verdiği anti-komünizm devlet politikası olarak sürmüştür. McCarthy'yi yenen Murrow, McCarthizmi yenememiş ve işini kaybetmiştir. [Zaten, film, 5 yıl sonra Murrow'un itibarının iade edildiği bir törenle başlamakta ve olay bir geri dönüş (flash-back) biçiminde öykülenmektedir.]

Dönemin gericiliği ve hukuksuzluğu her ne kadar o senatörün adıyla anılsa da, suç tabii ki, sermayeye ve onun devletine aitti. Soğuk Savaş yıllarının o saldırganlığının başını çeken asıl isimler, iç güvenlik örgütü FBI'nın yarım asırlık başkanı Edgar J. Hoover (1924-1972), Demokrat başkan Truman'ın atadığı CIA başkanı Allen Dulles (1952-1961) ve 1952'de Cumhuriyetçi Eisenhower seçilince Dışişleri Bakanlığına getirilen ve ölene kadar (1959) bu görevde kalan ağabeyi John Foster Dulles'ti. [Dulles Biraderler 1945'te savaş biter bitmez başta 'Yüzsüz General' denilen Nazi komutanı Gehlen olmak üzere çeşitli savaş suçlularını, Nazi kasaplarını, Gestapo cânilerini yargılanmaktan kurtarıp, ABD emrinde komünizme karşı istihdam edecek kadar milliyetini, devletini ve "Hür Dünya"nın "hürriyet"ini seven devlet adamlarıydı.]

Başkan Eisenhower'ın yardımcısı Richard Nixon şöhretini ve siyasî kariyerini avukatlık yıllarında McCarthy'ci saldırganlıkla kazanmıştı. Nixon 1960'ta Demokrat John F. Kennedy'ye karşı baş-

kanlık seçimine girdi, kaybettir, ama 1968 ve 1972'de başkan seçildi. 1974'te Watergate skandalında Demokrat Parti merkezini emrindeki gizli polislerle dinlettiği ortaya çıkınca istifa etti. Fakat, McCarthy döneminin kâzip şöhretlerinin yönetimdeki yerleri Nixon'ın Beyaz Saray'dan uzaklaştırılmasıyla sona ermedi. McCarthizmin akılda kalmış isimlerinden, Hollywood muhbiri, üçüncü sınıf Western filmleri oyuncusu Ronald Reagan 1980 ve 1984'te iki kez başkan seçildi, 1988 seçimleriyle yerini yardımcısı — ve eski CIA başkanı — George Bush'a bıraktı.

DÜN KORE, VIETNAM, BUGÜN IRAK, YARIN NERESİ?

Demek ki, 1945'te Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atan Demokrat Harry S. Truman'ın dışarıda Kore savaşıyla, içeride aydın avıyla başlattığı uygulamaların baş aktörleri siyaset sahnesinde şu veya bu şekilde kırk yıl boyunca etkili roller oynadılar.

Soğuk Savaşta iki sistem arasındaki mücadelede Batı yanında saf tutmuş olanlar, bugün de yakın tarihe aynı gözlükle bakanlar arasında ABD'ye karşı çıkanlar bulunduğunu görüyoruz. TV ekranlarında sık sık boy gösteren bir takım tipler veya ABD karşıtı gösterilere katılıp Tekbir çeken dinciler, ülkücüler ve benzerlerinin hepsinin temel vasfı anti-komünizmdir. Dolayısıyla McCarthy aynı zamanda onlara ve onların ağababalarına hizmet etmiştir.

McCarthy'cilik sadece ABD ile sınırlı kalmamıştır. Yukarıda saydığımız bugünkü anti-Amerikancı sağcıların babaları, üstatları, Adnan Menderes'in DP iktidarında palazlanmışlardır, onun halefi Süleyman Demirel zamanında gemi aızıya almışlardır. Komünizmle Mücadele Dernekleri ve bilumum fesat yuvaları siyasal iktidarlardan, CIA'den, Hizbül Tahrir'den, Rabita'dan beslenmişlerdir.

Joseph McCarthy zavallı bir maşaydı, bu tür adamları kullanmak isteyenler onları her zaman kolayca bulurlar. Wisconsin Senatörü de öyle biriydi. Öne sürüldü, esti gürlüdü, vazifesini yaptı, sonra da bir paçavra gibi bir köşeye atıldı, üç yıl sonra da "kahrından öldü." Ama McCarthy'ci anti-komünizm bitti zannedildikten sonra da var oldu. McCarthy'ciler sadece o yıllarda değil, kırk yıl boyunca tüm Soğuk Savaş siyasetine hükmettiler. Bu temel politika — iktidarda ister Cumhuriyetçiler olsun, ister Demokratlar — değişmedi. Vietnam Savaşını Demokratlar başlatmışlardı, 1969-75 arasında Cumhuriyetçiler sürdürdüler. Irak Savaşını Cumhuriyetçiler başlattı, Demokratlar hem parlamento oylarıyla, hem de sözleriyle desteklediler. Baba Bush'la oğul Bush arasında sekiz yıl başkanlık yapan Demokrat Clinton halefini işgalde destekledi, bugün de o onayını sürdürüyor. Vietnam Savaşı komünizme karşıydı, Irak Savaşı neye karşı? Sorun işgaciliğin, savaş kundakçılığının

neye, kime karşı olduğunda değil, ne için, kimin için yapıldığında. Dün Kore'de, Vietnam'da ABD'ye alkış tutanlar, onun bölgemizdeki İslam (Yeşil Kuşak) politikasına destek olanlar, o politikanın kapsamında olan Türk-İslam sentezi savıyla komando kamplarında eğitim görerek, solcu gençliğe, anti-emperyalist mücadelenin öncüsü olan sosyalistlere saldıranlar bugün "ABD karşıtı" kesilmişlerse hemen belirtelim ki, onlar siyasal varoluşlarını McCarthy'ciliğe borçludurlar.

İkinci Dünya Savaşında Nazi Almanyası'nı yenen Sovyetler Birliği için Avrupa'da olduğu gibi, ABD'de de bir sempati yayılmış, komünist partisi özellikle aydınlar arasında güçlenmişti. Hollywood ve radyo-televizyon-basın başta olmak üzere çeşitli resmî ve gayri resmî kurumlardaki ilerici insanların temizlenmesi, onların toplum üzerinde etkilerinin kırılması, solculuğuyla bilinen yazarların gözden düşürülmesi, muhalif aydınların susturulması ile işe başlandı. Ülkeye anti-komünist paranoya yayıldı, komünist olsun veya olmasın tasfiye edilmek istenen kişilere komünist diye saldırıya geçildi. Bu insanlar Komite'nin karşısına çıkarıldılar, işlerinden atıldılar, kara listeye alındılar, işsiz ve parasız bırakıldılar, suçlu muamelesine uğratıldılar, toplum önünde aşağılandılar, hattâ dostlarından, ahbablarından yalıtıldılar.

HÜR DÜNYA LİDERİNİN HÜRRİYETSİZLİĞİ

Olay her yanıyla hukuksuzluktu: Birincisi, komünist olmak yasalarca suç sayılmadığı halde, ağır bir suçlama ve karalama vesilesi yapılıyordu. İkincisi, yasma organının kurullarından olan (federalizm gereği ABD'deki her eyaletin nüfusa bakılmayarak eşit olarak temsil edildiği, yani birleşik devletin üst yasama organı yapıldığı) Senato'ya bir çeşit yargı yetkisi tanınmış oluyordu (çünkü Komite sorgulama yapıyor, toplantılarına "oturum" (session) değil, tıpkı mahkemelerdeki gibi "duruşma" (hearing) diyor ve hüküm veriyordu, kendisini yargı mercii yerine koyması yetmezmiş gibi, yalancı şahitler, kiralık adamlar kullanıyor, tehdit, baskı, şantaj uyguluyor, 1930'lu yıllara ait ilişkileri ve olayları bile gündeme getiriyordu. Üçüncüsü, Komite tarafından sorguya alınan insan isim vermesi, başkalarını komünist diye ihbar etmesi hâlinde suçlanmaktan kurtuluyordu. [Sorguya çekilenlerden Arthur Miller *Ca-dı Kazanı* piyesinde, cadı avında kullanılan bu yöntemi 1692'de Massachusetts'te Salem kasabasında yaşanmış (19 kişinin asıldığı, birçok kimsenin hapsedildiği) olaylarla anlatır.] Hukukla, demokrasiyle, adalet ilkeleriyle hiç bir ilgisi bulunmayan bu uygulamalar devletin o dönemde yürüttüğü aydın avının yöntemiydi.

Tek suçlu sadece burjuvazi ve devleti değildi. Onların söylemini hemencecik kuşanan, arkalarında saf tutan, "kızıklar" paranoyasına kapılan, cici de-

mokrasilerinin, Amerikan rüyalarının elden gideceğinden korkarak her türlü rezilliği, hukuksuzluğu desteklemiş olan ABD ulusu da elbette ki burjuvazi, devleti, senatosu, hukuk dışı komitesi kadar suçluydu. Nasıl ki, bugün Müslümanlar, İslam sakallı teröristler güzel ülkemizi işgal edecekler, demokrasimizi yıkacaklar diye 11 Eylül 2001 sonrasındaki her türlü gericiliği destekliyorlarsa, insan haklarına getirilen demokrasi karşıtı her türlü kısıtlamayı can u gönülden alkışlıyorlarsa, bu paranoid hezeyanlar içinde bizzat kendilerinin çeşitli yurttaş haklarının ellerinden alınmasına bile güvenlik gerekçesiyle razı oluyorlarsa, yarım asır önce de anti-komünist histeriyi, düşünen, yaratan aydınlara yapılanları hararetle desteklemişlerdi.

Nasıl ki, aynı halk bugün Irak'ın işgalini desteklemişse, 2000'de muvazaalı bir seçimle seçilen (seçmen oylarında rakibi Gore'dan daha az oy aldığı halde, iki dereceli seçim sistemi gereği seçilen, Florida'da oyları tekrar saydırtmayan Cumhuriyetçi Partinin atadığı Yüksek Mahkeme yargıçlarının kararıyla o koltuğa oturan) Bush dört yıl sonraki seçimlerde rakibine fark yapmışsa, yani halk Irak fatihi olunca Bush'a desteğini artırmışsa, aynı şekilde dün de McCarthyizm denilen insan avını destekleyerek devletin suçuna iştirak etmiştir.

MEDYA BAĞIMSIZLIĞI MI, DEVLET KULLUĞU MU?

Filmin siyah-beyaz çekilmiş olması izleyicide o dönem duygusunu güçlendiriyor — en azından teknik bakımdan — başarılı bir sinematografik ustalık oluşturuyor. Ama yapıt belgesel nitelik taşıdığı için diyalog yazarlarına çok iş düşmüş, senaryo uzun konuşmalara dayandırılmış, bu nedenle ayrıntıları izlemek istemeyen, dikkatlerini konuşmalara yoğunlaştıramayan izleyiciye sıkıcı gelen bir film ortaya çıkmış. Özellikle, dil bilmediğinden ya da salonun akustik yetersizliğinden dolayı alt yazıları okumak zorunda kalanlar için zorluk daha da artıyor.

Burada vurgulamak istediğim nokta filmin sinema yönü değil, ama incelenmesi gereken, iletişim fakültelerinde örnek diye işlenebilecek bir medya dersi olması. [Clooney bir mülâkatında 11 Eylül sonrasında ABD'deki demokrasi karşıtlığına karşı şöyle diyordu: "Bu ortamda bilgilendirme sorumluluğu çok önem kazanıyor. Bunu en sağlıklı kim yapabilir? Tabii ki medya. Ama dürüst, akli başında, rüşvet yememiş, güçlü, ulusunu seven medya. Böyle birini günümüz basınına örnek göstermek için 50 yıl geriye gidip Edward R. Murrow'u hatırlatmak gerekti." (Reha Erus, *Hürriyet - Kelebek*, 20 Şubat 2006.)

Bu sözlerin yayınlandığı gün, bir rastlantı olarak "Rüstem Batur'mla Söylenmeyenlere Dair" adlı söyleşide gazeteci Umur Talu'nun söyledikleri vardı. (*Skytürk*, 20 Şubat 2006.) Talu, *Milliyet*

gazetesi genel yayın yönetmenliği yaptığı dönemde gazete sahibine devletten gelen baskılardan söz etti. Her ne kadar kendisinin yönetmenlik görevine bu baskılar nedeniyle son verilmiş ise de, başka gazetelerden meslektaşlarının o şekilde işten çıkarıldığını söyledi. Talu, zamanın Genel Kurmay genel sekreteri Tümğ. Erol Özkasnak'ı örnek gösterdi. Washington'daki bir insan hakları panelinde konuşan Türk medya mensubuna, salondaki Özkasnak'ın orada karaladığı bir pusulayı göndererek ne söylemesi gerektiğini dikte ettirdiğini, kendisinin yazısında bunu eleştirdiğini (bir gazetecinin bir generalden emir almasının basın bağımsızlığıyla uyumadığını yazdığını) belirtti. Ayrıca bizim resmî yetkililerin Irak'ta ve İran'da nükleer silahların bulunduğunu söyleyerek o ülkeleri suçlamalarına karşılık, kendisinin, "İsrail'de de nükleer silah var, hem de resmen var, onu niçin yok sayıyorsunuz?" diye sorduğunu, bu ve başka yazıları nedeniyle askerlerin kendisini *Milliyet*'in başında istemediklerini ifade etti ve sözlerini şöyle tamamladı: "Bugün emekli olan Erol Özkasnak, '1 Mart 2003 tezkeresinin Meclis'ten geçmemesi ve Türkiye'nin savaşa girmemesi büyük hata olmuştur,' demektedir."

ÇÜRÜME İNSANIN ONURSUZLAŞMASIDIR

Medya patronlarına, gazete yöneticilerine brifingler verip, andıçlar yazıp gazeteci kovdurtma olayı belleğimizden silinmemiştir. [Gazete arşivleri elinizin altında bulunmasa bile, tasfiyenin bir bölümünü Hasan Cemal'in "Kürtler" adlı kitabında bulabilirsiniz.] O isteklerin gazete sahipleri/yönetimleri tarafından emir telakki edilmesi uzak bir geçmişe ait olmayan, her an tekrarlanabilecek olaylardır. Medyanın devletten ve resmî ideolojiden bağımsızlığını öngörmeyenlerin bu filminden öğrenecekleri dersler olmalıdır.

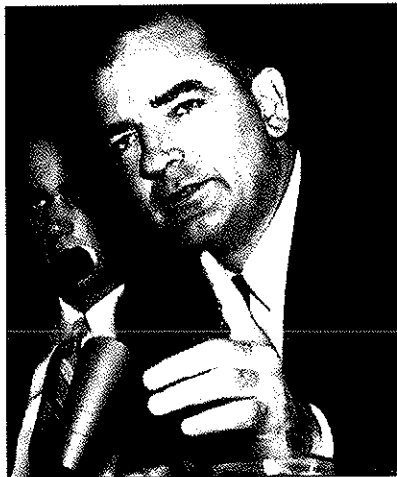
Ülkenin iyiliğini ve esenliğini kendi kurumlarının ve şahıslarının temsil ettiğini sananlara insanlığın evrensel değerlerini savunmanın karşı koyması her dönemde önem taşımıştır. Toplum ilerleyecekse, şu veya bu şahsın taşıdığı ünvana dayanarak hikmet buyurmasıyla değil, hak ve özgürlüklerin cilalı söz olmaktan çıkartılıp onlara muhteva kazandırılmasıyla, ismi demokratik, içi kof kurumların özgürlükçü, çoğulcu ve katılımcı kimliğe kavuşmalarıyla ilerleyecektir. İlerleme insanla olur. İnsan ise hem birey, hem toplum, hem insanlar arası ilişkiler (onlara ait genel kabuller, değerler, sistemler) demektir. Toplumun ilerlemesi, bireyin

gelişmesiyle, o da — Marx'ın dilinden söylersek — "insanlar arası ilişkilerin insanlaşmasıyla" olur. Memleketin çıkarını ben bilirim diyen otorite sahibinin keyfiliğiyle değil.

"Otorite sahibi" ne yaparsa devleti için yapar. Susurluk davasında özel timci Ayhan Çarkın ve arkadaşları da her şeyi devlet için yaptıklarını söylüyorlardı. Ülke için cinayet işletilir, gazeteci kovdurulur, o makamlarda oturanlar değişir, biri gider, başkası gelir, ama uygulama bâki kalır. Gerekçe her defasında memleketin menfaati, vatanın-milletin-devletin selameti olur.

Çürüme, çürüme diyoruz. Çürüme ya da ahlâkî çöküş sadece yolsuzluk, hırsızlık değildir; asıl çürüme, insan onurunun yok sayılması, yok edilmesi ve giderek yok olması, onursuzluğun tıpkı bedendeki organ çürümesi gibi, bir kangren gibi tüm toplumu sarmasıdır. Bugün ülkemiz birtakım kamu kurumlarıyla ya da görevlileriyle iç içe geçmiş mafyaların, eski-yeni Türk-İslam sentezcileri ve politikacıların cirit attığı yolsuzluklar, kanunsuzluklar diyarı hâline gelmişse, bu olayın nedenini nerede aramak gerekir? Ulusal onuru çuvalda arayanlar ve gösterenler yirmi yıldır, elli yıldır, seksen yıldır bu ülkeyi yönetmektedirler.

Türkiye tarihi boyunca solu ezmiş olanlar, solcuları hapishanelerde, işkence mahzenlerinde inletenler, insanlarımızın insanca ve onurla yaşamaları için uğraş verenleri düşman etmiş olanlar, sisteme karşı muhalefeti yok etmek için ellerinden geleni yapanlar, yarattıkları eserle — her köşe başında bir iş adamının kurşunlandığı, yolsuzlukların, hırsızlıkların, kirli satışların döndüğü, "özel" bir takım "kuvvet" mensuplarının, istihbaratçıların bir ayaklarının mafya çetelerinde, öteki ayaklarının kamu çetelerinde olduğu, itirafçıların, adam öldürmekten başka işi olmayanların kamu görevlisi olarak istihdam edildiği, kentlerde insanların gece sokağa çıkmaz hâle geldikleri ülkeyle — istedikleri kadar övünebilirler.

J. McCharty

ZOLA, MANN, CHAPLİN, ROBESON... VE DİĞERLERİ

Ama her şeye rağmen, hep çirkinlikleri görmemek, onlara karşı güzellikleri somut örneklerle sık sık anmak gerekir.

Örneğin, Fransa Cumhuriyeti Dreyfüs davasıyla suç işlediğinde, Emil Zola çıkarak "İtham Ediyorum" diye bir manifesto yayınlamıştı. Bugün Dreyfüs'ü suçlayanların adını sanını bilen bile yok, ama Zola'nın suçlamasını dile getirdiği "J'accuse" (İtham ediyorum!) başlıklı tam boy gazete ön sayfasını gösteren fotoğraflar hâlâ yayınlanıyor,

sayfanın orijinal hâli zaman zaman aynen basılıp günümüz gazete okurlarına ek olarak veriliyor. O onurlu duruş yeni kuşaklara aktarılıyor, toplumun belleğinde canlı tutuluyor. Zola'nın tek bir romanını okumamış olanlar bile manifestosunu biliyorlar. Böylece, Fransızlar Dreyfus'u yargılayanlarla değil, onları vicdanında, bilincinde yargılamış Emil Zola'yla övünüyorlar. Tarihlerinin bir utanç sayfasını, o ayıbı teşhir etmiş kişinin şahsında övünce dönüştürüyorlar.

Thomas Mann Nazi Almanyasını terketti, rejime karşı dışarıda mücadele yürüttü, savaş yıllarında da öyle yaptı. Almanya'nın harbettiği ülkelerle (düşmanla) işbirliği yapmakla suçlandı. Almanya'nın asıl düşmanı Nasyonal Sosyalizm miydi, yoksa onunla savaşanlar mıydı? Savaşın sonucu her şeyi gösterdi. Hitler'in Führerliğinde yeryüzünü fethetmiş Almanya her yeri yaktı, yıktı, mahvetti, ama sonunda kendisi yerle bir oldu. Hitler'in sözde "Bin yıl sürecek İmparatorluğu" altı yılda yok oldu gitti, ardında 50 milyonu aşkın ceset, sonsuz acılar, yıkımlar ve lanetli bir tarih bırakarak. Mann sadece Nazileri değil, onu yaratmış ve desteklemiş olan ulusu da suçlu bulduğu için bir daha ülkesine hiç dönmedi. ABD'den gelip Zürih'e yerleşti, Almanya'ya adımını atmadı.

Thomas Mann, İrlandalı James Joyce'la birlikte 20. yy'ın en büyük iki yazarından biri kabul edilir. Ama onun edebiyattaki büyüklüğünden daha büyük olan yanı kendi ulusunun insanlık suçlarına karşı insanlığın onurunu savunmasıydı. Thomas Mann — kardeşi Henrich'in aksine — solcu değildi; Alman kültürünün, felsefesiyle, müziğiyle, tiyatrosuyla, şiiriyle dünyanın en üstün kültürü olduğuna inanan (Birinci Savaş'ta bu üstün kültürün ulusunun yenilmesini büyük haksızlık sayan) milliyetçi bir geçmişten gelmiş, Weimar'da Nazilerin yükseldiği yıllarda milliyetçilerden, muhafazakârlardan uzaklaşıp, anti-faşist olmuş, Nasyonal Sosyalizmin ve Alman ulusunun vahşeti karşısında o büyük kültürün o alçaklığı nasıl yarattığını görerek büyük düş kırıklığına uğramış ve bunu "Dr. Faustus" romanında anlatmış biriydi.

Şimdi lütfen düşünelim: 20. yy. Almanya'nın yüz akı Adolf Hitler' midir, yoksa Hitler'e karşı "düşmanla işbirliği" yapmış olan Thomas Mann mı-

Chaplin

Robeson

Mann

dır? Ya da bugün ABD'nin onuru George Walker Bush mudur, yoksa Irak'ı savunan (yani düşmanla işbirliği yapan) düşünür Chomsky midir, sinemacı Micheal Moore mudur?

Bütün bu tutumlar rastlantı değildir ve yukarıda andığımız paralellikler geçerlidir. Örneğin, dün McCarthyizme karşı savaşmış Ed Morrow'un öyküsünü yarım yüzyıl sonraya taşımış olan Clooney, Irak savaşına da karşı çıkmıştır ve 1950'lerde McCarthy'ye karşı mücadele edenler nasıl ki vatan haini diye suçlandılarsa, bugün Washington, Clooney'yi de vatan haini ilan etmiştir. Sadece bu örnek bile yeterince açıklayıcı değil mi?

Fransız Henry Alleg, Fransız sömürgeciliğine karşı Cezayir ulusunun bağımsızlığından yana olduğu için kendisine yapılan akıl almaz işkenceleri anlattığı "Sorgu" kitabının başında, "Ben çürümüş Fransızlara saldırarak Fransa'yı savunuyorum," diyordu. Kim haklı çıktı? Bugün Fransız sömürgeciliğinin kasaplarından Albay Mathieu ve paraşütçü birliklerinin Cezayir şiddeti, ünlü Casbah mahallesi zulmü, Fransız askerlerinin siyasî sorgulamaları, işkenceleri Fransa'nın da, Fransızların da utancıdır. Cezayir'in bağımsızlığını savunmuş olan Fransız solu ise övüncüdür. [Mathieu Fransa'nın o kadar utancıdır ki, gerçek olaylara ve dökümanlara dayanan İtalyan Pontecorvo'nun yarı-belgesel "Cezayir Savaşı" (La Guerre algère) filmi uzun yıllar Fransa'da yasaklanmıştı. Yasak o kadar katıydı ki, Ankara'da Fransız Kültür Merkezi salonunu kullanan Sinematek'e bile o film için izin verilmeyecek Ankara'lı sinemaseverler de Fransız devletinin sansürüne maruz kalmışlardı.]

ABD'de McCarthy'ciliğe karşı başını dik tutmuş insanlar vardı. Örneğin, komisyona çağrılan Charlie Chaplin, ifade vermeyi reddederek ABD'yi ebediyen terk etmiş, İsviçre'ye yerleşmişti. Veya sorguda dimdik durmuş komünist zenci şarkıcı Paul Robeson, Alleg gibi kanunsuzluğa karşı ülkesinin onurunu korumuştur. McCarthy'ciler önünde bir başka onurlu duruş, kadın yazar Lillian Hellman'dan gelmişti. [Öyküsü bizde sinemaseverlerin iyi tanıdığı 'Julia' filminde ve ondan esinlenmiş Bilgesu Erenus'un 'Güneyli Bayan', Nesrin Kazankaya'nın 'Seyir Defteri-Julia' oyunlarında anlatılır.]

Clooney bu filmi yapmasaydı, karanlık günlerin aydınlık gazetecilerinden haberimiz olmayacaktı. "İyi Geceler, İyi Şanslar" ABD tarihinin kirlili ve şeref-siz bir sayfasında yüzakı bir olayı yansıttığı, çürümüş Amerikalılara karşı ülkesini savunan gazetecileri tanıttığı için önemli. Sadece medya açısından da değil, ABD'de olsun, başka yerde olsun, ülkesinin ve insanlığın onurunu taşıyanlar için önemli.

Venezüela Kitabı

*Venezüela kitabında birleşmiş fiiliyat var.
Üstelik, düşüncelerin karmakarışık olduğu bir yerde*

Ece Temelkuran Everest yayınlarından çıkan *Biz Burada Devrim Yapıyoruz, Sinyorita* adını verdiği kitabında, Venezüela'da, Chavez'in önderlik ettiği anti-emperyalist siyasetin bizzat yerinde gözlemlendiği halk temelini anlatıyor. Bir gazeteci gözüyle anlatılmış boyutu, toplumsal hareketleri — ve devrimleri — anlamamızda sadece “kolaylık” değil, aynı zamanda belli bir “derinlik” de sağlıyor ve siyasette cereyan edenlerin kaynağını oluşturan gerçek ve somut hayatla bağ kurmamızı kolaylaştırıyor. Yukarıdan bakınca, darbecilik, jakobenlik, devrimcilik, vb. ya da bize Venezüela'da Chavez veya Boliviya'da Morales gibi görünen “şey”lerin gerçekte neler olduklarını ve nasıl yaşandıklarını gösteren bu deneysel gözlemler, masa başında kolayından ahkâm kesmeyi de frenliyor.

Chavez bir asker ve askerin herhangi bir ülkede halka karşı işlediği suçların çoğunu işlemiş biri olarak, bugün, ABD (emperyalizm) karşıtı ve “halkçı kapitalizm” özellikleri taşıyan bir programı esas itibarıyla askerler ve ülkenin eski sol geleneğinden gelen kimi kadrolarla yürütüyor. Program, kapitalist bir ülkedeki gelir dağılımını “yoksullar” lehine radikal bir biçimde değiştirmeyi hedefleyen “klasik devrimci” programların genellikle “tek gelirli” petrol ülkelerinde (Libya, Irak, İran, vb.) uygulanması mümkün tek zorunlu biçimi olarak gelişiyor: Yoksullara para—ve toprak—vererek!

Petrol gelirine devlet olarak (önce devlete el koymak şart) el koyup bunu yoksullara dağıtmak bir “devrim” oluyor, ama bunu dönüştürücü bir “süreç” hâline getirebilmek için “yoksul halk”ta, onun bağrından doğan ve giderek genelleşen bir dinamik oluşturmaya da şart. Yazarın gözlemlerinden, Venezüela'da bu dinamiğin ortaya çıkmakta olduğunu anlıyoruz.

Kapitalist ilişkilerin temel yapısını sarsmayan ve fakat tekelci hegemonik gücü yana iterek kendine yol açmaya çalışan “ilerici-devrimci-halkçı” hareketler — eğer devrim deniyorsa “devrim”ler — Latinamerika'da bundan önce de yaşandı. Türkiye'de de belli bir anlamda yakın sayılabilecek bir örneği görüldü. Kooperatifçiliğin şahlandığı, sendikaların işçilere görece hatırı sayılır bir refah payı sağladığı, taban fiyatlarının yoksul çiftçileri memnun ettiği bir Karaoğlan (Ecevit) efsanesi dönemi oldu. Demirel'in benzetmesiyle “Allende-Büllende” dönemidir bu. Daha karmaşık bir ekonomik yapıda olan Türkiye'de, ömürlü olmasa da yaşanmıştır. Sonunda tekeller (TÜSİAD) Ecevit'i teslim almış, “devrim” bitmiştir. Benzetmeye itiraz, “Chavez

sosyalizmden bahsediyor!” olamaz. Ecevit de bahsediyordu. Gençler için, “o Ecevit”ten bir alıntı: “Devrimin halka değil, halkın dışında ve üstünde, ilerici aydın kadrolara dayanarak yürütüleceğine inananlar bizimle beraber olamazlar. Aydınların devrimin yürütülmesinde elbette önderlik görevleri vardır. Bu görev halka rağmen halk için devrim yapmaya kalkışarak değil, halktan hiçbir zaman kopmadan, devrimi halkla birlikte oluşturarak yerine getirilebilir.” (Genel başkan seçildiği CHP 21. Kurultayı konuşmasından.) Ecevit'in o dönem uyandırdığı “devrimci” umutlara karşılık kendisinin “devrim”den ne anladığı, ayrı bir konu)

Ece Temelkuran'ın Venezüela'dan anlattıkları önemli bir farkı gösteriyor ve benzerlikten çok, bu fark önem taşıyor. Öğreniyoruz ki, orta sınıflar, aydınlar — elbette burjuvalar da — Chavez'i pek tutmuyorlar, sevmiyorlar. Bir kere hem asker, hem eski darbeci! Demokrasiyi de bilmiyor. Tepeden inme metodlar kullanıyor. O zaman fark nedir? Chavez Jakoben. Yani bizde olmayan. Niye? Çünkü orda “halk” var. “Avam yöntem” denilen yöntem var. Chavez'i yoksullar “samimi” buluyorlar. Samimiyetin kriteri ise karınlarının doyması değil sadece, onlara “kendi işinizi kendiniz görün” demeye getirilmiş olması. Türkiye'de “Ecevit devrim”i kapanırken o da halka, “Tribünde oturmayın, sahaya inin!” çağırısı yapıyordu gerçi ama, sadece geç kalmış değildi, samimiyetten de yoksundu, çünkü “Ecevit devrimi” gerçekte halkın reflekslerini felç etmişti. O jakoben değil, en çok korktuğu şey halkın örgütlenip kendi işini kendi eline alması olan bir Kemalistti.

Chavez ya da Venezüela'daki yoksullar dinamiği işçilerle birleşerek sınıfsallaşıyor, Bolivarcı — siyasal değil, toplumsal — halk temelini yeniden canlandırıyor, Küba'nın tecrübesini ithal ediyor, halka özgüven kazandırıyor ve hareketin Jakoben eliti de buradan türemiş bir cesaretle emperyalizme kafa tutuyor.

Ne yapacağını biliyorsun da, nasıl yapacağını bilmiyorsun! İşte bütün mesele burada. Temelkuran da zaten bunu görüp bize anlatmak için o kadar uzağa gitmiş. Türkiye'de “devrim yapmak”tan söz edenlerin şimdilik, sendikaları, dernekleri, odaları, şunları bunları “zamanı geçmiş” örgütlenmeler deyip bir kenara atmaktan başka yaptıkları somut bir iş var mı? Pekî, bunların yerine koyacağı “yeni” bir şey yaratma çabasına rastlıyor musunuz? Hayır! Ama “düşünceyi birleştirme” gayreti hep var! Düşünce “fiiliyat”ta birleşir. Venezüela kitabında birleşmiş “fiiliyat” var, üstelik düşüncelerin karmakarışık olduğu bir yerde.

Hüseyin Hasançebi

Kadın Örgütleri Ortak Basın Açıklaması

“

Türkiye İş veren Sendikaları Konfederasyonu — TİSK — ve *Hürriyet* İnsan Kaynakları 10-11 Şubat 2006 tarihlerinde "Kadın İstihdamı Zirvesi"ni düzenleyerek kadın istihdamı gibi son derece önemli bir konuyu Türkiye'nin gündemine getirdiler.

Aşağıda imzası bulunan kadın örgütleri olarak [Her alanda faaliyet gösteren 37 örgüt] iş veren örgütlerini çatısı altında toplayan TİSK'in bu girişimini olumlu karşılıyorruz.

Ancak, gerek toplantının örgütlenmesi sürecinde, gerekse toplantı sonucu ortaya çıkan sonuç bildirisinde yıllardır bu konu üzerinde çalışan kadın örgütlerinin, akademisyenlerin ve aktivistlerin deneyim, birikim vetaleplerinin büyük ölçüde dışlanmış olduğunu görüyoruz.

"Kadın İstihdamı Zirvesi"nin 13 Şubat 2006 tarihli sonuç bildirisi, kadın istihdamı sorununun çok boyutlu bir sorun olduğunu dile getirmesine rağmen, öne sürülen çözüm önerileri konuyla ilgili ufku darve büyük ölçüde kadın perspektifinden uzak bir görüşü yansıtmakta ve bildiri, kadın istihdamını artırmada esas teşkil edecek çözüm önerilerini dışlamaktadır.

Biz aşağıda imzası bulunan kadın örgütleri, Türkiye'de kadınıstihdamının OECD ülkeleri içinde en düşük seviyede olmasının başlıca nedenleri olarak şu saptamaları yapıyoruz:

1. Hükümetler tarafından sürdürülen makro-ekonomik politikaların düzenli ve güvenceli istihdam yaratma kapasitesinin yetersizliği ve toplumsal cinsiyet perspektifinden yoksunluğu, kadınların hem çalışma yaşamına katılırken hem de katıldıktan sonra yaşadıkları sorunları derinleştirmektedir. İşsizlik oranları her yıl daha da yükselmekte, kadın işsizliği erkeklere kıyasla çok daha yüksek düzeylerde seyretmektedir.

2. Toplumsal yaşamda süregelen toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, eğitimden çalışma yaşamına ve siyasi temsile kadar her alanda kadınların ikincil olarak görülmesine neden olmakta, bu çerçevede erkeklerin kazancı birincil, kadınlarınki ise ikincil olarak değerlendirilmektedir. Gerek aile içi, gerek iş yaşamı ilişkileri varolan bu rol dağılımı üzerinden yapılandırılmaktadır.

3. Geleneksel cinsiyet rollerine dayalı aile içi iş bölümü çerçevesinde çocuk, hasta, yaşlı bakımı ve ev işleri gibi hizmetlerin esas olarak kadınların sorumluluğu olarak görülmesi, onların iş yaşamına girerken ve kariyer basamaklarında yükselirken önlerine çıkan en önemli engeldir.

4. Kadınların hareket özgürlüğü üzerinde erkek

egemen aile ve toplum yapısının oluşturduğu baskılar nedeniyle kadınların ev dışında çalışmasına engeller konulmaktadır.

5. Aile içinde olduğu gibi iş yaşamında da cinsiyete dayalı ayrımcılık bütün şiddetiyle kendini göstermektedir. Kadınlara açık olan işler büyük çoğunlukla düşük ücretli, sosyal güvencesiz ve ağır çalışma koşullarına tâbi işlerdir.

6. Kadınların işe girerken ve işte çalışırken karşılaştıkları ayrımcılığın önlenmesine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik girişimlerde bulunacak ve bu konudaki gelişmeleri izleyecek mekanizmalar bulunmamaktadır. TİSK'in kamuoyuna sunduğu "Kadın İstihdamı Zirvesi" sonuç bildirisinde kadın istihdamının düşük olmasının temel nedenlerinden biri olarak kadın örgütlerinin dağınıklığından söz edilmektedir. Oysa, bugün Türkiye'de eşitlik politikalarının gündemini ağırlıklı olarak bağımsız kadın örgütleri belirlemekte, kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapan güçlü bir kadın hareketi bulunmaktadır. Kadın Örgütleri, Medenî Kanun'un ve Türk Ceza Kanunu'nun kabul sürecinde, hem kendi aralarında güçlü ve demokratik bir işbirliği sergilemiş, hem de baskı grubu olarak önemli kazanımlara imza atmışlardır. Şu anda kadın örgütleri, siyasette kadın oranını artırmaktan, kadına yönelik şiddete, kadının ekonomik açıdan güçlendirilmesinden, insan haklarının korunup geliştirilmesine kadar uzanan oldukça geniş bir yelpazede, birlik ve dayanışma içinde faaliyet göstermektedir. Türkiye'de kadın örgütlerinin Avrupa Kadın Lobisi'ne üyeliği de böyle bir işbirliği ve dayanışmanın ulusal alanda kurulup uluslararası alana yansımalarının ürünüdür...

Türkiye'de, kadın örgütleri aktivistler ve kadın bakış açısına sahip akademisyenler olarak yıllardır birlikte çalışarak oluşturduğumuz ve gerçekleşmesi için mücadele verdiğimiz, kadın istihdamını arttırmaya yönelik taleplerimiz aşağıdadır:

1. Yeni istihdam alanları yaratmak ve bunların kadınlara açık olmasını sağlamak devletin ve özel sektörün en başta gelen sorumlulukları arasındadır. Bu bağlamda, işsizliğin azaltılmasına yönelik aktifistihdam politikaları oluşturulmalı ve içine kapsamlı bir kadın istihdam politikası dahil edilmelidir. Oluşturulacak politikaların en kısa zamanda uygulamaya konulması için somut ve zaman sınırlı hedeflerden oluşan bir planlama yapılmalı; belirlenecek eşitlik politikalarının hayata geçirilmesi için konu ile ilgili kurum ve mekanizmalar finans ve insan kaynağı açısından yeterli hâle getirilmeli ve bunun için bütçeden ayrı bir kaynak ayrılmalıdır.

2. Parlamentoda Kadın Erkek Eşitliği Daimi Komisyonu kurulmalı ve bu komisyon meclise intikal eden bütün yasaları toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden değerlendirmelidir.

3. Kadınların ve erkeklerin sorumlulukları toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ile yeniden ele alınmalı; varolan zihniyet kalıplarını değiştirmeye yönelik mekanizmalar oluşturulmalıdır. Bu çerçevede; kadınların üzerindeki çocuk, hasta, yaşlı bakımı gibi sorumluluklar, erkeklerin de eşit şekilde üstlenmeleri beklenen toplumsal bir sorumluluk olarak kabul edilmeli, kamu ve özel sektör kaynaklarının seferberliği ile bu hizmetlerin sağlanması yoluna gidilmelidir. Bu çerçevede; Çocuk bakımına dair bütün sorumlulukların ebeveynler tarafından eşit paylaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla ebeveyn izni düzenlemesi bir an evvel yasalaştırılmalıdır;

* İş yerinde emzirme odası ve kreş açma, 150'den fazla kadın işçi çalışması şartına bağlanmıştır. İş Kanunu uyarınca bu konuyu düzenlemek üzerine çıkartılan yönetmelikler hâlâ çocuk bakımını kadınların sorumluluğu olarak görmektedir. Önerilerimiz;

□ Ülkemizde işletmelerin ezici çoğunluğunun 9'dan az işçi çalıştırdığı gerçeğinden yola çıkılarak, tüm çalışanların çocuklarının kreş hizmetlerinden yararlanabilmesi için, çocuk bakımını sadece işverenin ve kadınların sorumluluğundan çıkarıcı bir anlayış benimsenmeli, sadece işverenleri değil yerel yönetimleri de bu hizmetin sunumuyla yükümlü tutan düzenlemeler yapılmalı, bu hizmeti verebilmeleri için belediyeler finansal ve yapısal olarak güçlendirilmelidir. Bu düzenlemeler yapılırken, işveren sorumluluğu çalıştırdığı toplam işçi sayısı ile belirlenmelidir.

□ Bu yapıları kadar aynı belediye sınırları içinde birden çok işyeri bulunan işverenin işyerlerinin emzirme odası ve kreş açma yükümlülüğü açısından tek bir işyeri gibi mütalaa edilmesi sağlanmalıdır.

□ Ayrıca sanayi bölgelerinde işverenlere, çalıştırdıkları toplam işçi sayısından bağımsız olarak ortak emzirme odası ve kreş açma yükümlülüğü getirilmeli, bu noktada yerel yönetimlere de katkı yükümlülüğü getiren bir düzenleme yapılmalıdır.

* Bu bağlamda yalnızca kadınlar için doğum izni düzenlemesi yapmak yeterli değildir. Kadınların doğum izninden döndükten sonra değişen iş koşullarına uyumunu sağlayacak hizmet içi eğitimlerin işveren tarafından verilmesini sağlamak ve kadınların aynı veya eşdeğer pozisyonda çalışmasını garantilemek gerekmektedir. Bunun için İş Kanunu'nda bu konu ile ilgili düzenleme yapılmalıdır.

4. İş Kanunu'nun kapsamı kadın istihdamı açısından bakıldığında oldukça dardır; kadın istihdamını sadece artırmak değil aynı zamanda çalışma koşullarını da düzeltmek açısından gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu çerçevede;

* Geçici ve yevmiyeli olarak ev hizmetlerinde

çalışan kadınlar kanun kapsamına alınmalıdır.

* Kadınların ağırlıklı olarak istihdam edildiği tarım sektörü için Tarım İş Yasası çıkarılmalıdır.

* İşe alınma sürecinde uygulanan cinsiyet ayrımcılığını önlemek için İş Kanunu'nda iş ilişkisi "işe alma sürecini" kapsayacak şekilde tanımlanmalıdır.

İş Kanunu'nun kapsamı cinsiyete dayalı ayrımcılığın yanında cinsel yönelim ayrımcılığı, etnik ayrımcılık, dinsel ayrımcılık gibi bütün ayrımcılık türlerine karşı olacak biçimde genişletilmelidir.

5. Kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları eşitliği sağlamak ve her türlü ayrımcılığa karşı mücadele etmek için, kadınların işe alınma aşamasından, meslek içi eğitime ve işte yükselmeye kadar, her aşamada karşı karşıya kaldıkları cinsiyete dayalı ayrımcılığın sorgulanmasını ve dönüştürülmesini sağlayacak aktif mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu bağlamda bünyelerinde cinsiyet ayrımcılığını ve iş yerinde cinsel tacizi önlemeye yönelik kurumsal yapılar aciliyetle geliştirmeli ve uygulamaya konmalıdır.

6. Çalışma hayatında kadın erkek arasında dengeli bir yapı oluşana kadar pozitif ayrımcılık uygulanmalı; pozitif ayrımcılık uygulaması devlet tarafından teşvik edilmelidir.

7. Türkiye'de kadınlar erkeklerin kazancının yaklaşık %46'sını kazanmaktadır. Bu ayrımcılığın önlenmesini sağlamak için bir ilk adım olarak eşdeğer işe eşit ücret prensibinin uygulanabilmesi için ücretlerin dayandırıldığı nesnel bir iş sınıflandırma sistemi geliştirilmelidir. Ayrıca, kadınlara kendilerini geçindirecek bir hanereisi erkeğin olduğu varsayımıyla yapılan keyfi düşük ücret ödeme uygulamaları denetlenmelidir.

8. Ekonomik, sosyal ve siyasal hayatta kadınlar için nihai eşitliği sağlayacak düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bunun için toplumsal yaşamda eşitliğe ulaşılınca kadar geçici özel önlem politikaları uygulanmalıdır. Kadınların karar alma mekanizmalarında yer almaları için en az %30 kota uygulaması siyasî partiler kanunu çerçevesinde kadınlar tarafından yıllardır talep edilmektedir. Kadınlar lehine benzer kota uygulamaları, kamu ve özel işyerlerinde işe alımlarda, atama ve yükseltmelerde de hayata geçirilmelidir.

Aşağıda imzası bulunan kadın örgütleri olarak, Türkiye'de kadın istihdamının artırılması için yukarıda sıraladığımız politika ve uygulamaların bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunuyor, kadınların istihdamının sadece sayısal olarak artırılmasını değil, aynı zamanda kadınların insana yaraşır çalışma koşulları içinde, erkeklerle eşit olanak ve fırsatlara sahip olarak istihdam edilecekleri bir ortamın oluşturulmasını talep ediyoruz. Bu ortamın oluşturulması için atılacak her adımda, yukarıda sözünü ettiğimiz politika ve uygulamalar çerçevesinde kamu ve özel sektörü bizlerle birlikte çalışmaya çağırıyoruz.

İmzalar

Büyük Rus edebiyatının Marksist mirasçısı Maksim Gorki

Adı Aleksei Maksimoviç Peşkov'du. 1868'de doğdu, 5 yaşında babasını kaybedince anneannesinin yanına gönderildi. Çok bağlandığı yaşlı kadının anlattığı masallar, öyküler, menkıbeler küçük Aleksei'nin hayal dünyasının genişlemesinde önemli rol oynadı. 8 yaşında okulu terketti, çeşitli işlerde çalıştı, delikanlıyken anneannesinin ölümünden çok etkilendi, intihara bile kalkıştı. Yıllarca Rusya'yı dolaştı. Gemilerde miçoyken okumaya merak saldı, sonra da ilk öykülerini yazdı.

16 yaşındayken Kazan'a gelmişti; hem çalışıp ekmeğini kazanıyor, hem kendisini yetiştiriyordu. Bu üniversiteler kentinde üniversiteye gidemedi, ama hayatın üniversiteleğinde pişti, bilgilendi, bilgeleşti. Devrimci gruplarla tanıştı, ihtilalci örgütlenmelere girdi, Volga köylerinde siyasî çalışma yaptı.

Yaşamının o evrelerini sonradan *Çocukluğum* (1914), *Ekmeğimi Kazanırken* (1916) ve *Benim Üniversitelerim* (1923) kitaplarından oluşan ünlü otobiyografik üçlemesiyle romanlaştıracaktı.

İlk romanını 1899'da yayınlayan Gorki 1902'de St. Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'ne kabul edildi, 1905 Devriminin yenilgisini takiben yurt dışına gitti, ABD'yi gezdi, sonra İtalya'da Capri adasına yerleşti. En tanınmış romanı *Ana'yı* 1907'de yayınladı. 1913'te Rusya'ya döndü. Devrimi ülkesinde yaşadı. Lenin'le 1902'de tanışmıştı, sonra da bazen tartıştılar, hattâ çatıştılar, bazen barıştılar ama hep dost kaldılar. Örneğin, RSDİP'deki Bolşevik-Menşevik ayrışmasında Bolşevik'leri destekledi, 1917 Ekim Devrimi öncesinde Menşeviklerden yanaydı.

1921-1928 arasını tekrar

İtalya'da geçirdi. Tüberkülozdu. 1928'de dönünce Yazarlar Birliği Başkanlığına seçildi. 18 Haziran 1936'da Moskova'da öldü. Doğduğu Nijni Novgorod'un adı Gorki olarak değiştirildi, 1991'de eski isimlere dönülene kadar öyle kaldı.

Çocuk yaşından başlayarak, onun kadar ezilmiş, horlanmış, acı çekmiş, hattâ yazarlık adını bile "acı" anlamındaki Gorki olarak seçmiş bir kimsenin içinde kinler, kompleksler, hasetler, sevgisizlikler biriktirmesi mümkünken, tam tersine, bütün o süreçlerden bilge bir insan süzülüp çıkmıştı. Gorki'nin birey olarak asıl büyüklüğü buradadır.

O, 19. yüzyılın büyük Rus edebiyatının devamıdır, yüzyılın son çeyreğiyle, ertesi yüzyılın ilk çeyreğinin büyük çalkantılarının, siyasal, toplumsal alt üstlüklerin, yoksullukların, baskıların, insansızlıkların olduğu kadar, isyanın, devrimin, özgürlüğün ve erdemliliğin çocuğudur.

En ünlü yapıtı *Ana*'dır. Eskiden Türkiye solunda romanı okumayan yok gibiydi. Yapıtın başarısı, genç işçi Pavel'le anesi Palage'nin sevecen ilişkileri, evlerine gelen, devrimci, özgürlükçü konuşmalar yapan işçilerin sunduğu sınıf panoramasının ya da kocası sağken de, oğluyla yalnız kalınca da dış dünyaya kapalı yaşamış ananın toplumsal bilinçlenme

süreci kadar, öykünün bize yansıttığı insan sıcaklığındadır. Anlatının, devrim öncesindeki çalkantılı toplumsallıkta geçmesinden ya da bir işçi sınıfı romanı olmasından çok, bize insanı, birey olarak ve toplumsal ilişkilerin toplamı olarak capcanlı yansıttığıdır. Yoksa, *Ana'yı* siyasî bir romana indirgeyenler edebiyat tarihinin büyük klasikleri arasında nasıl girdiğini açıklayamazlar.

Hepsi Türkçe'ye çevrilmiş eserleri: Makar Çudra, Çelkaş, Malva, Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız, Foma Gordeyev, Aralarından Üçü, Bir İtiraf, Okurov Şehri, Küçük Burjuvalar, Halk Düşmanı (Türkçe'de 'Yararsız Bir Adam'), Matyeva Kojemyakin'in Hayatı, Ayaktakımı Arasında (tiyatro), Ana, Artamonovlar, İtalya Hikayeleri, Şahinin Türküsü, Çocukluğum, Ekmeğimi Kazanırken, Benim Üniversitelerim, Ayaktakımı Arasında, Tolstoy, Çehov ve Andreyev'den Kalan (Türkçe'de 'Tolstoydan Anılar'), Güncemden Yapraklar, Lenin (Türkçe'de 'Gorky Lenin'i Anlatıyor')...

"Yeryüzündeki bütün gerici kuvvetlerin, barış ve milli bağımsızlık düşmanlarının, faşistlerin ve her çeşit yalancı, düzmece demokratların en korktukları yazarılardan biri de Gorki'dir. Neden? Çünkü Maksim Gorki yalnız kendi halkına değil, bütün halklara yurtlarını, hürriyeti, barışı ve birbirlerini sevmeyi öğretir. Çünkü o, insanın, insanlığın geleceğinden, güzel günler göreceğinden emindir. Çünkü o, emekçi insanı, koluyla, kafasıyla çalışan insanı gerçek, biricik efendisi sayar. Gorki insanlar yaşadıkça yaşayacaktır. Çünkü yeryüzünün en büyük şairidir." — Nazım Hikmet